

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

UBEYDULLAH DEDE'NİN EVSÂF U MUCİZÂT-I NEBÎ
ADLI ESERİ [İNCELEME-METİN]

Yüksek Lisans Tezi

İlhan YILDIZ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim HAKSEVER

Samsun, 2016

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

UBEYDULLAH DEDE'NİN EVSÂF U MUCİZÂT-I NEBÎ
ADLI ESERİ [İNCELEME-METİN]

Yüksek Lisans Tezi

İlhan YILDIZ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim HAKSEVER

Samsun, 2016

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım yüksek lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan ya da dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

25/05/2016

İlhan YILDIZ

TEZ KABUL VE ONAYI

İlhan Yıldız tarafından hazırlanan “Ubeydullah Dede’nin Evsâf u Mucizât-ı Nebî Adlı Eseri [İnceleme-Metin]” başlıklı bu çalışma, (.../.../...) tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: _____

Üye: _____

Üye: _____

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

___/___/___

Enstitü Müdürü

ÖZET

UBEYDULLAH DEDE'NİN EVSÂF U MUCİZÂT-I NEBÎ ADLI ESERİ

[İNCELEME-METİN]

İlhan YILDIZ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Haziran/2016

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim HAKSEVER

Ubeydullah Dede'nin *Evsâf u Mucizât-ı Nebî* adlı eseri, mesnevi tarzında yazılmış dinî-tasavvufî bir risaledir. 16. yüzyılda kaleme alınan eser, Hz. Peygamber'in doğumu, hayatı, mucizeleri gibi konuları haizdir. Bunun yanı sıra eserde tasavvufî muhteva geniş yer tutar.

Eser üzerinde kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Eserden bahseden kaynaklarda müellifin kimliği ve eserin türü hakkında muhtelif görüşler mevcuttur. Dinî-tasavvufî muhteva açısından oldukça zengin olan eserin içeriğine yönelik herhangi bir inceleme yoktur.

Giriş, iki bölüm ve sonuçtan müteşekkil çalışmanın giriş kısmında eserin türü, edebi yönü, müellifin hayatı, edebi şahsiyeti gibi konular üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde, eserin dinî-tasavvufî muhtevası incelenmiş; ikinci bölümde, eserin transkripsiyon alfabetiyle yazılı metni verilmiştir. Sonuç bölümünde ise eserle ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ubeydullah Dede, Evsâf u Mucizât-ı Nebî, Mesnevi, Tasavvuf

ABSTRACT

UBEYDULLAH DEDE'S WORK CALLED EVSÂF U MUCİZÂT-I NEBÎ [TEXT-EXAMINATION]

İlhan YILDIZ

Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Sciences

Department of Islamic History and Arts, MA, June/2016

Supervisor: Asisst. Prof. Dr. Halil İbrahim HAKSEVER

Evsâf u Mucizât-ı Nebî of Ubeydullah Dede is a mystical and religious poem, written in the style of masnawi. *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*, written in 16. centry, mentions about birth, life, miracles of Hz. Muhammed. The work is rich in mystical and religious terms.

There has been no comprehensive study on *Evsâf u Mucizât-ı Nebî* of Ubeydullah Dede. There are various opinions about the author's identity and the *genre* of the work, *Evsaf u Mucizât-ı Nebî*. Though rich in mystical and religious terms, unfortunately, there is no examinations of it's content.

This thesis consists of an introduction, two chapters and a conclusion. In the introduction, the life of author and *genre* of the work, *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*, are dealt with. In the first chapter, mystical and religious content of the work are examined. The second chapter is devoted to the transliterated version of the original text. The thesis ends with a conclusion.

Key Words: Ubeydullah Dede, *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*, Masnawi, Islamic Mysticism

ÖNSÖZ

Dil ve şekil bakımından değerli bir eser olmasına ve dinî-tasavvufî muhteva açısından zengin malzeme sunmasına rağmen *Evsâf u Mucizât-ı Nebî* üzerinde kapsamlı bir çalışma yoktur. Ubeydullah Dede'den bahseden biyografik eserler, *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*'yi ve eserin nüshalarını tanıtan araştırmalar dışında eser üzerinde herhangi bir inceleme yapılmamıştır. Bu çalışma, eserin transkripsiyonlu tam metnini veren ve dinî-tasavvufî muhtevası üzerinde duran ilk çalışma olacaktır.

Kaynaklarda, şairin kimliği ve eserin türü ile ilgili muhtelif görüşler mevcuttur. Ubeydullah Dede'den bahseden biyografik kaynaklarda *Evsâf u Mucizât-ı Nebî* ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Eseri tanıtan çalışmalarda ise müellif olarak, Ubeydullah Dede'nin yanı sıra, 16. yy şairlerinden Abdurrahman Ubeydî ve 15. yy'da yaşamış olan Ubeydullah Ahrar'ın isimleri zikredilmiştir. Eser, H. 1313 (M. 1895) yılında İkdam Matbaası tarafından basılmış ve bu baskıda eserin müellifi olarak Ubeydî ismi verilmiştir. Bunların yanı sıra, muhtelif kaynaklarda eserin türüyle de ilgili farklı bilgiler yer almaktadır.

Eser ve şairiyle ilgili çelişkili bilgiler ve farklı yorumlar, eser üzerinde kapsamlı bir çalışma yapılması iktiza ettiğini göstermektedir. Çalışmamızın, eser ve şairiyle ilgili bu karışıklığın giderilmesi ve eserin türünün net bir şekilde saptanabilmesi açısından önem arz ettiği kanaatindeyiz.

Çalışma sürecinde desteklerini benden esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim HAKSEVER'e; muhtelif konularda desteklerini gördüğüm Yrd. Doç. Dr. İbrahim Hakkı İNAL'a, Arş. Gör. M. Sacit KURT'a ve Arş. Gör. Recep KÖKLÜ'ye; hayatım boyunca maddi manevi yardımlarını aldığım aileme teşekkür ederim.

İlhan YILDIZ

Samsun, 2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR	xi
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	xii

GİRİŞ

1. Tezle İlgili Metodolojik Bilgiler.....	1
1.1. Problem	1
1.2. Araştırmanın Amacı	1
1.3. Araştırmanın Önemi	1
1.4. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	1
1.5. Araştırmanın Yöntemi	1
2. Nüsha Tavsifi.....	2
3. Eserin Müellifi	5
3.1. Hayatı.....	8
3.2. Tasavvuf Anlayışı.....	12
3.3. Edebi Şahsiyeti.....	15
4. Eser	16
4.1. Eserin Türü.....	16
4.2. Sebeb-i Telif.....	20
4.3. Eserin Edebi Yönü.....	22
4.4. Dil ve Üslûp	26

BİRİNCİ BÖLÜM

UBEYDULLAH DEDE’NİN EVSÂF U MUCİZÂT-I NEBÎ ADLI ESERİNDE DİNÎ-TASAVVUFÎ MUHTEVA

1.1. İtikad	30
1.1.1. Allah (c.c.).....	30
1.1.2. Peygamberler.....	33
1.1.2.1. Hz. Muhammed (s.a.s.).....	34
1.1.2.1.1. Nûr-ı Muhammedî	39
1.1.2.1.2. Mevlid	43
1.1.2.2. Hz. Âdem.....	47
1.1.2.3. Hz. Yûnus	47
1.1.2.4. Hz. Mûsâ.....	48
1.1.2.5. Hz. Nûh.....	49
1.1.2.6. Hz. İdrîs	49
1.1.2.7. Hz. İbrâhim	50
1.1.2.8. Hz. Hûd.....	50
1.1.2.9. Hz. İsâ.....	50
1.1.2.10. Hz. Yûsuf.....	51
1.1.2.11. Hz. Şît – Hz. İsmâil	52
1.1.3. Melekler	53
1.1.3.1. Cebrâil	54
1.1.4. Âhîret	55
1.1.4.1. Cennet-Cehennem	56
1.1.4.2. Kıyamet Günü	57
1.1.4.3. Şefaât	58
1.2. İbadetler.....	59

1.2.1. Namaz	59
1.2.2 Dua.....	60
1.3. Mucizeler	63
1.3.1. Kur'ân-ı Kerîm	64
1.3.2. Mirac	68
1.3.3. Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Doğumunda Gerçekleşen Mucizeler	70
1.3.4. Şakk-ı Kamer.....	70
1.3.5. Diğer Mucizeler	71
1.4. Âyetler	71
1.4.1. İktibaslar.....	73
1.4.2. Telmihler	88
1.5. Hadisler	91
1.5.1. İktibaslar.....	92
1.5.2. Telmihler	100
1.6. Dinî Şahsiyetler.....	103
1.6.1. Hz. Havvâ.....	104
1.6.2. Hz. Abdullah	104
1.6.3. Hz. Âmine	104
1.6.4. Hz. Abdulmuttalib	104
1.6.5. Hz. Halîme	105
1.6.6. Ashâb-ı Kehf	105
1.6.7. Ebû Cehil.....	105
1.6.8. Ebû Leheb	106
1.6.9. Çâr Yâr.....	106
1.6.10. Hz. Ukkâşe	107
1.6.11. Ashâb-Tâbiîn-Ümmet	109

1.7. Diğer Dinî Terimler	112
1.7.1. Şükür	112
1.7.2. Salât u Selâm	113
1.7.3. Tevbe	113
1.7.4. Nasihat	114
1.7.5. Günahlar ve Günahkârlar	116
1.7.6. Şeytan.....	117
1.7.7. Kâfirler	119
1.7.8. Ölüm	121
1.7.9. Şeriat	122
1.7.10. Tevekkül.....	123
1.7.11. Tebliğ	123
1.7.12. Tevhid	125
1.7.13. Sırât-ı Müstakîm	125
1.7.14. Mezhebler.....	125
1.8 Tasavvuf	127
1.8.1. Nefs	129
1.8.2. Acziyet	131
1.8.3. İlim.....	132
1.8.4. Aşk	135
1.8.5. Fakr	137
1.8.6. Meskenet	138
1.8.7. Fenâ-Bekâ	140
1.8.8. Dünya-Âlem.....	140
1.8.9. Mâsivâ.....	142
1.8.10. Hevâ	143

1.8.11. Hikmet.....	144
1.8.12. Derd-Dermân.....	145
1.8.13. Zikir	146
1.8.14. Edeb	148
1.8.15. Gaflet.....	149
1.8.16. Gönül.....	149
1.8.17. Vefâ.....	151
1.8.18. Sır.....	151
1.8.19. Vuslat-Firkat.....	153
1.8.20. Kurb	154
1.8.21. Vird	154
1.8.22. Elest Bezmi	155
1.8.23. Cemâl-Celâl.....	155
1.8.24. Sabır	155
1.8.25. Kanaat	156
1.9. Tasavvufî Şahsiyetler	156
1.9.1. Evliyâ-Meşâyih-Mürşid	156
1.9.2. Hz. Mevlânâ	158

İKİNCİ BÖLÜM

METİN

2.1. Metnin Kurulumunda İzlenen Yöntem	160
2.2. Çeviriyazılı Metin	161
SONUÇ	216
KAYNAKÇA	219
ÖZGEÇMİŞ	222

KISALTMALAR

- a.s. : aleyhi's-selam
- b. : bin (oğlu)
- birL. : birleşik
- bkz. : bakınız
- c.c. : celle celâlühü
- c. : cilt
- DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- Ef. : Efendi
- H. : hicri
- hZL. : hazırlayan
- HZ. : Hazret-i
- İFAV : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
- M. : miladi
- MM : Mevlana Müzesi nüshası
- nu. : numara
- s. : sayfa
- S. : sayı
- s.a.s. : sallallâhü aleyhi ve sellem
- ss. : sayfalar arası
- SN : Süleymaniye nüshası
- çev. : çeviren
- vol. : volume (cilt)

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

آ	a, ā	ص	ş
أ	a, e	ض	z, ḏ
ء	'	ط	ṭ
ب	b, p	ظ	ẓ
پ	p	ع	'
ت	t	غ	g
ث	<u>s</u>	ف	f
ج	c, ç	ق	ḵ
چ	ç	ك	k, g
ح	ḥ	گ	g
خ	ḫ	ڭ	ñ
د	d	ل	l
ذ	z, ḏ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, u, ü, ū, o, ö
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	ی	y, ı, i, ī
ش	ş		

GİRİŞ

1. Tezle İlgili Metodolojik Bilgiler

1.1. Problem

16. yy Mevlevî şairlerinden Ubeydullah Dede'nin bilinen tek eseri *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*'dir. 1313/1895 yılında *Evsâf u Mucizât-ı Nebî* adıyla iki defa basılan eserin türü ve şairi ile ilgili muhtelif görüşler mevcuttur. Çalışmamızda, eserin Süleymaniye Kütüphanesi ve Konya Mevlana Müzesi nüshaları incelenecek, günümüz harflerine aktarıldıktan sonra eserin muhtevası ve edebi yönü üzerinde durulacak, şairin kimliği ve eserin türü ile ilgili ihtilaflar giderilmeye çalışılacaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Çalışmada, edebiyatımızda Hz. Peygamber'den bahseden 16. yüzyıla ait bir eserin günümüz edebiyat okuyucusu ve bilim dünyasının istifadesine sunulması; eserin türü ve muhtevası ile şairin kimliğinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Kaynaklarda edebî açıdan değerli bir eser olarak gösterilen *Evsâf u Mucizât-ı Nebî* üzerinde kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. 16. yüzyıla ait bu eserin tanıtılması ve bilim dünyasına kazandırılması, Hz. Peygamber'in hayatının, vasıflarının, mucizelerinin vb tasavvufi bakış açısı ile edebi eserlere nasıl yansıdığını görmek ve bu tür eserlerin Türk edebiyatındaki yerini belirlemek açısından önem arz eder.

1.4. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde ve Konya Mevlana Müzesi'nde olmak üzere tespit edilebilen iki yazma nüshası bulunmaktadır. Bu yazma nüshalardan Mevlana Müzesi nüshası eksiktir ve bulunduğu mecmuada dağınık bir şekilde ciltlenmiştir. Bu nedenle çalışmamızda Süleymaniye nüshası esas alınacak ve Mevlana Müzesi nüshasında yer alan farklılıklar dipnotlarda gösterilecektir.

1.5. Araştırmanın Yöntemi

Eserin yazma kütüphanelerde bulunan nüshaları tespit edilmiş ve üzerinde çalışma yapıp yapılmadığı gözden geçirilmiştir. Metnin daha önce çalışılmadığı belirlenmiştir. Çalışmamızda, şairin hayatına ve edebi kişiliğine dair araştırma

yapılmış, edinilen bilgiler ışığında şair tanıtılmıştır. Eserin türü ve edebî yönü üzerinde durulmuş, eser transkribe edilmiş ve muhteva yönünden incelenmiştir.

2. Nüsha Tavsifi

Evsâf u Mucizât-ı Nebî'nin biri Süleymaniye Kütüphanesi, diğeri Konya Mevlana Müzesi'nde olmak üzere iki nüshası bulunmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi nüshasının künye bilgileri aşağıdadır:

Kitabın adı: Risâle fî Evsâfi'n-Nebi ve Mucizâtihi (Manzum)

Müellifi: Ubeydullah.

Dil: Türkçe

Hattın nevi: Nesih

Ölçüsü: 203x150

127x070

Yaprak: 29 Satır: 15

Cildin nevi: Kahve renkli meşin kaplı mukavva, şemseli, miklepli

Tasnif nu: 297.44

Nereden geldiği: Fatih. (Ne suretle geldiği belirtilmemiş)

İlim, fenn: Siyer

Kitaplığın adı: Fatih

Kayıt nu: 5126

Eski kayıt nu: 209

Eski bulunduğu yer: İbrahim Efendi.

Bu nüshanın 1b sayfasında eserin tam ismi "*Hazîhi risâletün fî-evşâfi'n-nebiyyi şallallâhü 'aleyhi ve sellem ve mu'cizâtihi ve me'aricîhi ve mevâlidîhi'r-ruhâniyyeti ve'n-nûrâniyyeti ve'l-cismâniyyeti ve'l-âsâriyyeti mine'l-mebde ile'l-me'âdi ve bihi'llâhi't-tevfîku ve'l-irşâdü ve bi'l-i'tizâd ve 'aleyhi'l-i'timâd*" şeklinde belirtilmiştir. Bu, bir isim olmaktan ziyade, eserin içeriğini belirleyici nitelikte bir ifadedir. Yukarıdaki tavsifte görülüyor ki, eser, Ubeydullah Dede'nin verdiği uzun isim kısaltılarak "*Risâle fî Evsâfi'n-Nebi ve Mu'cizâtihi*" şeklinde adlandırılmıştır. Eserin müellifi olarak "Ubeydullah" demekle yetinilmiş, eserin türü "siyer" olarak zikredilmiştir. Bu tavsif, eserin yeterince incelenmeden kayıt altına alındığını düşündürmektedir. Eserin Süleymaniye nüshası, 29 varak olup 15 satır, çift sütunludur. Eserde 1b'de yer alan son beyit, 7a'da yer alan bir beyit ve gazellerin

tamamı tek sütuna yazılmıştır. Başlıklar kırmızı renklidir ve eserin tamamı harekelidir. Eserin 1a sayfasında, sonradan yazıldığı belli olan bir yazı stiliyle aşağıdaki satırlar bulunmaktadır:

“Sekiz yüz seksen dokuz zî'l-ka'desi evâhirinde velâyet-menzilet hidâyet-menkabet kûtbu'l-küberâ'î'l-muḥakkıḳîn ğavsü'l-‘uzamâ'î'l-muvaḥḥidîn nâşirü'l-ḥakkı ve'l-ḥaḳîḳati ve'd-dünyâ ve'd-dîn ḥ'âce 'Ubeydullâh raḥmetullâhi 'aleyh ḥazretlerinüñdür. Tarîḳ-i naḳşibendiyye meşâyihündandır. Nitekim reşehâtda yazar bi-'aynihî. 1245”

Eserin son sayfasında [29b] bir ilaç tarifi verilmiş, çeşitli isimler zikredilmiş ve sene belirtilmiştir. Yazı stili ve bu sayfada verilen tarihten hareketle bunların esere sonradan eklendiği anlaşılmaktadır:

“Te'âlâ ol baĝlu işlerin açâ ve her dürlü murâdı ḥâşıl ola ve bir kimse baĝlu olsa bu şekli iki pâre kâĝıda yaza bir ḥammâmdan çıkacak vaḳit ol şü ile yuna ve (...) (son kelime okunamadı). Resulu'llâhi şalavât

Murassaĝî	Zamĝ-ı 'Arabî	Maştakî	Günlük	Topalaĝ
50	50	10	10	10

Nişâncı Paşa şâhib, Ahmed Paşa (...) saray, Cedîdü't-tab Kâlaylıkoz, Fî-kütüb-i taḥrîr menlehü'l-fakîr. El-imzâ'-i vezîr sene isnâ aşere ve elf”

Eserin Konya Mevlana Müzesi'ndeki nüshasının künye bilgileri ise şu şekildedir:

Eser adı: Risâle-i Ubeydî

Yazar adı: Ubeydî

Arşiv numarası: 5167/3

Konu: İslâm Dini-Tasavvuf ve Tarikatlar

Dili: Türkçe

Bulunduĝu yer: Mevlana Müzesi-Konya

Koleksiyon: Mevlana Müzesi Türkçe Yazmaları

Boyut (Dış-İç): 200x120-151x72 mm. (Ciltlidir)

Yaprak: 44a-47a

Satır: 15

Yazı Türü: Talik

Yukarıdaki tavsiften anlaşılacağı üzere, Konya nüshasında da eserin adı, müellifi ve konusu ile ilgili farklı bilgiler mevcuttur. Ayrıca eserin, 44a-47a olmak üzere 4 varak olduğu belirtilmektedir. Halbuki, bu nüshada eser 47a-54a ve 55a-66b arasındadır. 47a-54a arası, aslında eserin son sayfalarıdır. 54b’de farklı bir eserden bir sayfa yer almakta, 55a’da Ubeydullah Dede’nin eseri veladet bölümünden yeniden başlamakta, 66b’ye kadar sürmekte ve yarıda kesilmektedir. 58b’den 59a’ya geçişte 53 beyit (Süleymaniye nüshasına göre 172-226. beyitler arası) ve 60b’den 61a’ya geçişte 141 beyit (Süleymaniye nüshasına göre 280-422. beyitler arası) atlanmıştır. Yani bu nüsha eksik ve dağınıktır. Dağınıklığın mücellid hatasından kaynaklanması muhtemeldir. Bu nüshada yer alan parçalar Süleymaniye nüshasındakilerle hemen hemen aynıdır. Farklılıklar bir iki örnekle sınırlıdır. Gerek iki nüsha arasındaki farklılığın az olması, gerek de Konya nüshasının eksik olması nedeniyle bu çalışmada Süleymaniye nüshası esas alınacak, Konya nüshasındaki farklılıklar dipnotlarla belirtilecektir.

Eser, 1313/1895-96 yılında İkdam Matbaasında iki kez basılmıştır.¹ Bu baskıda esere “*Evsâf u Mucizât-ı Nebî*” ismi verilmiş ve eser kaynaklarda bu isimle anılmıştır. Eserin hangi nüshadan yararlanılarak basıma hazırlandığı belirtilmemiştir. Ancak eserin, Süleymaniye nüshası esas alınarak basıma hazırlanmış olması muhtemeldir. Zira iki nüsha arasında az sayıda farklılık bulunmaktadır. Örneğin Süleymaniye nüshasının 43. beytinde “bu ne sevdâdur” ifadesi matbu nüshada “bu ne sözdürür” şeklindedir. Benzer şekilde, 57. beyitte “Settâr” yerine “Cabbâr”; 142. beyitte “bu zemîn” yerine “nûr-ı bîn”; 425. beyitte “çehden” yerine, “cehlden”; 428. beyitte “korhuben” yerine “havf idüb”; 490. beyitte “ben gitsem” yerine, “ben gitdim”; 689. beyitte “yir sofrası bir hoş” yerine “bir sofrayı bir hoş”; 710. beyitte “bir kıla” yerine “kıl kadar” ifadeleri kullanılmış, 173. beyit ise matbu nüshaya dahil edilmemiştir.

Görülüyor ki, yazma nüsha ile matbu nüsha arasındaki farklar birkaç ifadenin farklı söylenmesinden ibarettir. Bu farklılığın olduğu beyitlerde anlam değişmemiştir. 173. beytin ise gözden kaçtığı için matbu nüshaya dahil edilmediği düşünülebilir.

¹ Ubeydî, *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*, Dersaadet: İkdam Matbaası, H. 1313.

Matbu nüshada dikkat çeken en önemli özellik, eserin şairi olarak gösterilen isimdir. Bu nüshada müellifin ismi “Ubeydî” şeklinde zikredilmiştir. Bu isim, eserin müellifi ile ilgili muhtelif görüşlerin ortaya çıkmasında etken olmuştur. Müellifin yanı sıra, eserin türü ile ilgili de farklı görüşler bulunmaktadır. Bu nedenle, eser üzerinde inceleme yapmadan önce, müellifin kimliği, eserin türü gibi konular üzerinde durmak gerekmektedir.

3. Eserin Müellifi

İslam Ansiklopedisi (DİA) *Muhammed* maddesinde Mustafa Uzun, eserin müellifi olarak Abdurrahman Ubeydî’yi zikretmiştir.² Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*’nde eserin Ubeydullah Dede’ye ait olduğunu söylemekle birlikte, parantez içinde Ubeydî ismini de verir.³ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi’nde, V. Mahir Kocatürk’ün verdiği bilgilerden yararlanılarak eserin Ubeydullah Dede’ye ait olabileceği vurgulanır.⁴ M. Seyfettin Özege’nin hazırladığı *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*’nda eserin şairi olarak Ubeydî gösterilir.⁵ Mustafa İsen, tarikatlerine göre şairlerin bir listesini verdiği çalışmasında Ubeydî mahlaslı bir şairi Mevlevî şairler arasında zikretmiş ve ölüm tarihi olarak Ubeydullah Dede (995/1586)’nin vefat yılını vermiştir.⁶ Aynı dönem şairlerinden Ubeydî mahlaslı Abdurrahman Ubeydî’nin vefat yılı 980/1572-73 olduğuna göre⁷ İsen’in Mevlevî şairler arasında saydığı “Ubeydî”, Ubeydullah Dede’dir ve mahlası da Ubeydî değil, Ubeyd olmalıdır. Nitekim İsen, aynı çalışmasında mahlaslarına göre şairlerin bir listesini vermiş ve bu listede “Ubeydî” mahlaslı 3 şair bulunduğunu söylemiştir. Yukarıda bahsedilen karışıklık göz önünde tutulduğunda ve eser incelendiğinde İsen’in “Ubeydî” mahlasını kullanan şairler arasına Ubeydullah Dede’yi de kattığı

² Mustafa Uzun, “Muhammed (İslâm Kültüründe Hz. Muhammed / Türk Edebiyatı)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, c. XXX, s. 458.

³ Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1970, s. 404.

⁴ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, *Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1998, c. VIII, s. 452.

⁵ M. Seyfettin Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, İstanbul: Fatih Yayınevi, 1971, s. 376.

⁶ Mustafa İsen, *Tezkireden Biyografiye*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2010, s. 188.

⁷ Kınalı-zade Hasan Çelebi, *Tezkiretü’s-şuarâ*, c. II, İbrahim Kutluk (hızl), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s. 610 ; Tuhfe-i Nâilî’de Abdurrahman Ubeydî’nin H. 981 (M. 1573)’te öldüğü, Kınalızade Hasan Çelebi ve Kafzade’nin 980, ‘Âlî’nin 982 tarihinde vefat ettiğini yazmalarının doğru olmadığı söylenir. Bkz. İsmet Şanlı, Mustafa Fırat Tümer, “XVI. yy Dîvân şairi Ubeydî’nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Divan’ındaki Tasavvufî Unsurlar”, *Turkish Studies*, vol. 4/3, Spring 2009, ss. 2037-2071; s. 2041 ; Ayrıca bkz. Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî, Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, Cemal Kurnaz-Mustafa Tatcı (Hızl), Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.

görülebcektir. Halbuki, Ubeydullah Dede'nin mahlası Ubeyd'dir.⁸ Abdurrahman Ubeydî ve Ubeydullah Dede arasındaki isim benzerliği ve iki Şairin aynı dönemde yaşamış olması, mezkur Şairlerin birbiriyle karıŐtırılmasına ve *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*'nin nâzımının yanlış tespit edilmesine sebep olmuştur.

Evsâf u Mucizât-ı Nebî'nin müellifi ile ilgili ihtilaflardan bir diğeri, eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan yazma nüshasında mevcuttur. Eserin 1a sayfasında, sonradan yazıldığı belli olan notta, eserin müellifi olarak Ubeydullah ismi zikredilmiş, 885 (m. 1484-85) tarihi verilmiş, müellifin NakŐibendî meŐâyihından olduğu notu düŐürölmüŐ ve bunun *ReŐahat*⁹'ta da yazdığı vurgulanmıştır. Bu bilgiler gösteriyor ki, notta bahsi geöen Ubeydullah, NakŐibendî Şeyhi Ubeydullah-ı Ahrar (1450-1490)'dır ve *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*'nin müellifi ile ilgisi yoktur.

Şairin kimliği ile ilgili en yanıtıcı ihtilaf, eserin 1313 tarihli basma nüshasındadır. Bu nüshada müellifin ismi Ubeydî Şeklinde belirtilmiştir. Bu yanlış bilgi, sonraki öalıŐmalarda yer alan ihtilafların da temelini oluşturmaktadır. Eserin sonuna eklenen Ahmed Cevdet Bey (1862-1935)'in¹⁰ yazısına göre, Necîb Âsım Efendi¹¹'nin biraderi eseri Őam'da bir sahafta bulmuş ve bir sûretini Ahmed Cevdet Bey'e göndermiştir. Ahmed Cevdet Bey, bu suretin başında eserin nâzımını olarak "Ubeydî" isminin yazılı olduğunu, bu nedenle eser basılırken Şair olarak "Ubeydî" ismini uygun gördüklerini söylemektedir.¹² Halbuki, Ahmed Cevdet Bey, eser basıma hazırlanırken Veled Efendi'den¹³ eser ve Şairi ile ilgili görüŐ talep etmiş ve bu görüŐleri matbu nüshanın sonuna eklemiştir.

Eserin matbu nüshasına eklenen Veled Efendi'nin görüŐleri, *Evsâf u Mucizât-ı Nebî* ve bu eserin Şairi üzerinde yapılan ilk kapsamlı araŐtırmadır. Veled Efendi,

⁸ Esrar Dede, "Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye", İlhan Genç (hzl), (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987), c. II, s. 263 öalıŐma İlhan Genç tarafından "Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye İnceleme Metin" adıyla hazırlanmıştır.

⁹ *Reşahât*, NakŐibendî büyüklerinin hayatlarına ilişkin malumat içeren bir kitaptır. Bkz. Ali b. Hüseyin el-Vâiz el-Herevî, *Reşahât Ayne'l-Hayat*, Muhammed Murad b. Abdillâh el-Kazânî (terc), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Diyarbekir, 1232.

¹⁰ 1894-1928 yılları arasında İkdâm Gazetesi'ni yayınlamıŐtır. Gazetenin baş muharriri ve eserin basıldığı matbaanın sahibidir. "İkdamcı Cevdet" diye meşhur olmuştur. Bkz. Nuri Yüce, "Ahmed Cevdet, İkdamcı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. II, 1989, s. 55.

¹¹ Necip Asım Yazıksız (1861-1935).

¹² Ubeydî, *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*, s. 48.

¹³ Veled Efendi: Veled öelebi İzbudak (1869-1950).

eserin müellifi ile ilgili ihtilafları gidermek gayesiyle, “Ubeydî” mahlasını kullanan ve Ubeydullah Dede ile çağdaş olan Abdurrahman Ubeydî’nin şiirlerini incelemiş ve *Evsâf u Mucizât-ı Nebî* ile kıyaslamıştır. Buna göre Abdurrahman Ubeydî, bütün şiirlerinde “Ubeydî” mahlasını kullanır. Ubeydullah Dede ise şiirlerinde “Ubeyd tahallus buyurur”¹⁴. *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*’nin nâzımının mahlası da Ubeyd’dir, yani Ubeydullah Dede’nin mahlası ile aynıdır.¹⁵ Veled Efendi’nin, eserin müellifinin Ubeydullah Dede olduğuna kanaat getirmesinde en önemli unsur mahlas meselesidir. Bunun yanı sıra, eserde Hz. Mevlânâ ile ilgili müstakil bölümlerin bulunması, Mevlânâ’nın Mesnevî’sine dair beyitlerin olması, tasavvufî muhtevanın geniş yer tutması, kendisi de Mevlevî olan Ubeydullah Dede’nin bu eserin müellifi olarak gösterilmesinde önemli rol oynar.¹⁶ Veled Efendi’ye göre, bu eserin Ubeydullah Dede’ye ait bir eser olduğu, evvelce Mevlevîler tarafından biliniyor olmalıdır. Nitekim Veled Efendi, “nüshaları ikinci derecede muteber olan mesnevî-nüvîs” Cevrî Dede’nin *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*’ye karşı *Hilye-i Çâr Yâr*’ı, “şeyhü’ş-şu’arâ mesnevîhân” Şeyh Neşâtî-i Mevlevî’nin *Hilye-i Enbiyâ*’yı ve Derviş-i Nakşî’nin de *Hilye-i Mevlânâ*’yı yazmış olduğunu söyleyerek eserin daha önce de Ubeydullah Dede’ye ait olduğunun bilindiğini ispat yoluna gitmiştir.¹⁷

Şairin kimliğine ilişkin en kapsamlı çalışma ise Cemal Bayak’a aittir. Cemal Bayak, eserin yazma nüshasını tanıttığı makalesinde¹⁸ Veled Efendi’nin görüşlerine ek olarak, yazma nüshasının sonunda yer alan temellük kaydının (h.1012/m.1603) Ubeydullah Dede’nin ölüm tarihine, dolayısı ile de eserin yazıldığı döneme çok yakın bir tarihe işaret etmesinden hareketle ve Ubeydullah Dede’nin iyi bir hattat olması ile yazma nüshasının yazısının güzelliği arasında bağlantı kurarak kesin bir dille eserin Ubeydullah Dede’ye ait olduğunu söyler.¹⁹ Ahmet Atilla Şentürk ve

¹⁴ Esrar Dede, *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye*, s. 263.

¹⁵ Veled Efendi, eserde “Ubeyd” mahlasının beş altı yerde geçtiğini söyler. (Bkz. Ubeydî, *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*, s. 45.) Halbuki eserde “Ubeyd” mahlası 633, 640, 664 ve 695. beyitler olmak üzere dört beyitte geçmektedir.

¹⁶ Ubeydî, *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*, s. 45, 46, 47.

¹⁷ Ubeydî, *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*, s. 47.

¹⁸ Cemal Bayak, “Ubeydullah Dede ve Mevlidi: *Risâle fî Evsâf-in-Nebiy*”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. XXXV, sayı: 35, 2006, s. 1-15.

¹⁹ Bayak, *Ubeydullah Dede ve Mevlidi*, s. 7.

Ahmet Kartal da, Cemal Bayak'ın bu makalesinden hareketle eserin müellifi olarak Ubeydullah Dede'yi gösterir.²⁰

Ubeydullah Dede'den bahseden en eski kaynaklar olan Sakıb Dede'nin *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*'i²¹ ve Esrar Dede'nin *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*'sinde *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*'nin zikredilmemesi eserin müellifi ile ilgili soru işaretleri oluştursa da, Sakıb Dede'nin, Ubeydullah Dede için âşikâne kasideler, ârifâne methiyeler, Hz. Peygamber'e na'atlar yazdığını söylemesi²², eserin şairinin Ubeydullah Dede olarak gösterilebilmesi açısından önemlidir. Nitekim Sakıb Dede'nin Ubeydullah Dede'nin şairliği ile ilgili söyledikleri, *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*'nin üslûbuna ve muhtevasına uygunluk gösterir. Ubeydullah Dede'nin Mevlevî şeyhi olması, eserin Mevlevîliğe dair bölümler içermesi ve tasavvufî muhtevanın eserde geniş yer tutması da eserin müellifinin Abdurrahman Ubeydî değil, Ubeydullah Dede olabileceği düşüncesini kuvvetlendirmektedir.²³ Eserin nâzımı olarak öne sürülen iki şairin mahlaslarının birbirinden farklı olması ve eserde dört yerde geçen "Ubeyd" mahlasının Ubeydullah Dede'nin mahlasıyla örtüşmesi de eserin şairinin Ubeydullah Dede olma ihtimalini artırmaktadır. Bütün bu bilgilere, Veled Efendi ve Cemal Bayak'ın tespitlerini de eklediğimizde eserin şairinin Ubeydullah Dede olduğunu söyleyebiliriz.

3.1. Hayatı

Ubeydullah Dede'nin hayatına dair bilinenler Sakıb Dede ve Esrar Dede'nin anlattıkları ile sınırlıdır.²⁴ Doğum yeri ve tarihi bilinmeyen şairin ailesi ve özel hayatına ilişkin herhangi bir bilgi yoktur. Sakıb Dede'nin Ubeydullah Dede için

²⁰ Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014, s. 346.

²¹ Sakıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, Mektebetü Vehbe, Kahire, c. 2, h. 1283 /m. 1866.

²² Sakıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, s. 20.

²³ Abdurrahman Ubeydî'nin tasavvufla ilişkisi için bkz. M. Fırat Tümer, "Ubeydî Divanı'nda Dînî ve Tasavvufî Unsurlar", (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007).

²⁴ Esrar Dede'nin tezkiresinde yer alan 211 şairin 190 kadarı, Ali Enver'in *Semâhâne-i Edeb* adlı eserinde de mevcuttur. Ubeydullah Dede, *Semâhâne-i Edeb*'e dahil edilmeyen 21 şairden birisidir. Ubeydullah Dede'nin bu esere neden dahil edilmediğine ilişkin herhangi bir bilgi yoktur. Bkz. Abdülkadir Dağlar, *Mevlevî Edebiyatı Kaynaklarından Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye İle Semâ'-hâne-i Edeb*'in Mukâyesesi, *Turkish Studies*, vol. 3/2, spring 2008, ss. 229-277 s. 236 ; bkz. Ali Enver, *Mevlevî Şâirler -Semâhâne-i Edeb-*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2010.

söylediği “Maḥdüm-ı ḥademe-i bisyâr ü nâzenîn-i dūş u âgūş ner u mâde perestâr”²⁵ ifadelerinden hareketle şairin varlıklı bir aileye mensup olduğu söylenebilir.

Ubeydullah Dede, genç yaşta, Fedâyî Dede (h.900-985/m.1494-1577)’ye intisap etmiştir.²⁶ Gerçek adı Muhammed olan Fedâyî Dede²⁷, memleketi Burdur’da yaptırdığı dergâha şeyh olmuştur. Bu dergâh Fedâyî Dede’nin vefatından sonra harap olmuştur.²⁸ Fedâyî Dede 985 senesinde vefât ettiğine göre, Ubeydullah Dede’nin Fedâyî Dede’ye intisabı Burdur’daki şeyhliği döneminde gerçekleşmiş olmalıdır.

Ubeydullah Dede, Fedâyî Dede’nin yanında sakalık hizmetinde bulunmuştur. Bu hizmet sırasında dergaha su getirirken iki çocuk, iki elinde su testileri bulunan Ubeydullah Dede’ye taş atmaya başlamış; Ubeydullah Dede, kendisine gelen ilhamla sema’ ederek vücuduna ve testilere taş gelmesini engellemiştir. Aşağıdaki beyti de bu esnada söylemiştir:

“Küy-ı ‘ışk-ı Mevlevî dīvānesi olmuş ‘Ubeyd / Seng-i etfâl-i rehi ḥışn-ı ḥaşnîdür anuñ”²⁹

Bu olaya şahitlik edenler Ubeydullah Dede’nin “masûn-ı himâyet-i Hakk ve mahfûz-ı sıyânet-i Rabb”³⁰ olduğunu anlamışlardır. Bu hadise, Ubeydullah Dede ile ilgili birinci menkıbedir.

Ubeydullah Dede, Fedâyî Dede’nin vefatından sonra “seyr ü seyâhât”e çıkmış, nerede bir dert sahibi görse ona arkadaşlık etmiş ve yardımda bulunmuştur. Bu seyahatlerinde çok sayıda eser istinsah etmiştir. Bazı kitaplarda yer alan anlaşılması zor konulara talikât yazmıştır. Sakıb Dede, Ubeydullah Dede’nin istinsah ettiği eserlerin az bulunduğunu, bazı kütüphanelerde nüshalarının var olduğunu söylemektedir.³¹ Ubeydullah Dede, uzun süren seyahatlerin sonunda Konya’da inzivaya çekilmiştir. Bu esnada, “niyyet-i seyr-i bâğ u bôstân”³² eyleyen bazı Mevlevîler Ubeydullah Dede’nin yanına gelmiş ve kendisinden varacakları yerde

²⁵ Sakıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, s. 19.

²⁶ Esrar Dede, *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye*, s. 265 ; Sakıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, s. 19.

²⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, Fedâyî Dede’nin asıl adının Mehmed Sûfî olduğunu söyler. Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2006, s. 121.

²⁸ Esrar Dede, *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye*, s. 318 ; Ayrıca bkz. Ali Enver, *Mevlevî Şâirler - Semahâne-i Edeb-*, s. 249.

²⁹ Sakıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, s. 19 ; Esrar Dede, *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye*, s. 265 İlhan Genç, beyitte geçen “Ubeyd” kelimesini “abîd” şeklinde okumuştur.

³⁰ Sakıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, s. 19.

³¹ Sakıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, s. 20.

³² Esrar Dede, *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye*, s. 264.

okumak üzere Feridüddin-i Attar'ın *Mantıku't-Tayr*'ını istemişlerdir. Ubeydullah Dede, yanında *Mantıku't-Tayr* olmamasına rağmen “yoktur” cevabını vermemiş ve “siz gidin, ben kitâb-ı mezbûrî akîbinüzden alur gelürüm”³³ demiştir. Ubeydullah Dede, yanına bir miktar kağıt almış ve *Mantıku't-Tayr*'ı yazmaya koyulmuştur. Dervişlerden birkaçı gitmiş, birkaçı bazı gerekçelerle orada kalmışlardır. Orada kalan dervişler, bir saat kadar sonra, Ubeydullah Dede'nin gecikmesinden dolayı, kontrol etmek amacıyla odanın kapı deliğinden bakmış ve odanın “efrâd-ı Ubeydullahî”³⁴ ile dolu ve her bir “Ubeydullahî ferd”in ellerinde kağıt kalemle yazı yazmakta olduğunu görmüşlerdir. Ubeydullah Dede'nin kerametine şahit olan dervişler, durumu diğerlerine haber vermek istemişlerdir. Bu esnada, Ubeydullah Dede elinde *Mantıku't-Tayr* ile bu keramete tanık olan kişilerin yanlarına gelmiştir. Böylece Ubeydullah Dede'nin keramet sahibi olduğu anlaşılmıştır.³⁵ Bu hadise, Ubeydullah Dede ile ilgili ikinci menkıbedir.

Keramet sahibi bir zat olduğunun anlaşılmasından sonra Ubeydullah Dede, Eğirdir'de Nurullah Dede merkad-i şerifesi civarında bulunan Mevlevîhâneye şeyh olmuştur. Burada bir müddet şeyhlik hizmetinde bulunmuş ve mürid yetiştirmiştir. Ömrünün sonlarına doğru Mevlânâ'yı ziyaret etmek amacıyla Konya'ya gitmiş ve 995 (m. 1586) senesinde Konya'da vefat etmiştir. Mezarı Mevlânâ türbesi yakınlarındadır.³⁶

Cemal Bayak, *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*'de geçen,

477 Ben za'îfü'n atası bî-çâre kıl
Naql idüb âbâ vü ecdâdından ol
478 Dirdi islâm içre a'lâ ceddümüz
Hâzret-i 'Ukkâşedür ser-ğaddümüz
479 Andan irdi bize bu mirâş-ı dîn
Oldur ol ser-çeşme'-i mâ'i ma'în

³³ Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*, s. 264.

³⁴ Sakıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân*, s. 20 ; İfade Esrar Dede tezkiresi 264. sayfada “beş on mikdâr sûr-ı gaybiyye” şeklinde geçmektedir.

³⁵ Sakıb Dede, s. 20 ; Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*, s. 264, 265.

³⁶ Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*, s. 265 ; Sakıb Dede, s. 20 Sakıb Dede, şairin vefat tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi vermemektedir.

beyitlerinden hareketle Ubeydullah Dede'nin "ashabdan Ukkâşe neslinden" olabileceğini söylemektedir.³⁷ Bu beyitler eserde Hz. Peygamber'in vefatına yakın bir zamanda yaşananların anlatıldığı bölümde geçmektedir.³⁸ Her ne kadar kaynaklardaki bilgi eksikliğinden dolayı doğrulanamasa da, Cemal Bayak'ın Ubeydullah Dede'nin kökenine dair tespitleri değer taşımaktadır.

Ubeydullah Dede, güzel ve hızlı yazan bir hat ustasıdır. Çok sayıda Mesnevî-i şerif istinsah etmiştir. İstinsah ettiği bu Mesnevîler, Mevlânâ Mesnevî'sini kaleme alan "Hazret-i Çelebi Hüsameddin"nin metninden çoğaltmadır.³⁹ Esrar Dede, Ubeydullah Dede'nin 990 (m. 1582) senesinde istinsah ettiği bir Mesnevî'yi gördüğünü söylemektedir.⁴⁰ Abdülbaki Gölpınarlı bu nüsha ile ilgili, "Sütlüce Sa'dî şeyhi Zâhir Ef.de olduğunu duyar dururuz"⁴¹ demektedir. Ahmed Avni Konuk (h.1357/ m.1938), Mesnevî Şerhi'nin önsözünde Ankaravî şerhinin VI. cildine atfen, Ubeydullah Dede'nin yazdığı Mesnevîlerin, Osman b. İsâ el-Mevlevî'nin yazdığı nüshadan istinsah edildiğini söylese de, Abdülbaki Gölpınarlı böyle bir şeyin olmadığı kanaatindedir.⁴² Yine, Ahmed Avni Konuk, Mesnevî Şerhi'nin önsözünde İstanbul Kapıkule Mevlevîhânesi şeyhi Âdem Dede'nin (1063-1631) müridlerinden Prizrenli Ali Dede'nin, Ubeydullah Dede'nin istinsah ettiği Mesnevî nüshasından bir nüsha yazdığını belirtir.⁴³

Ubeydullah Dede ile ilgili kaynaklarda geçen bir diğer bilgi O'nun Mevlevîlikteki konumu ile alakalıdır. Abdülbaki Gölpınarlı, bazılarının reddetmesine karşın, Mevlevîler arasında "Şems kolu" ve "Veled kolu" şeklinde iki ayrım bulunduğunu, "bizzat Mevlevîlerin, meşreb itibariyle kendilerini ikiye ayırdıklarını" söyler ve bunu Sakıb Dede'nin Fedâyî Dede'nin hal tercümesinde Ubeydullah Dede için yazdıklarıyla ispata gider. Buna göre Sakıb Dede, Ubeydullah Dede'nin "ricâl-i tarîkat-i ışkîyye-i Şemsiyye-i Celâliyyeden mazhar-ı âsâr-ı kudsiyye" olduğunu söyler. Yani Ubeydullah Dede, Mevlevîlikte yer alan iki koldan "Şems kolu"ndandır, başka bir deyişle "tarîkat-i ışkîyye-i Şemsiyye-i Celâliyye"dendir. Abdülbaki

³⁷ Bayak, *Ubeydullah Dede ve Mevlidi*, s. 5.

³⁸ Eserde geçen bu beyitlerle ilgili olarak Hz. Ukkâşe başlığı altında izahat yapılacaktır.

³⁹ Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*, s. 263.

⁴⁰ Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*, s. 263, 264.

⁴¹ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 122.

⁴² Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu III*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1972, s. 225.

⁴³ Gölpınarlı, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu III*, s. 224.

Gölpınarlı'ya göre Sakıb Dede'nin sözleri, "Mevlevîlikte Şems'in aşk yoluna mensup erler" bulunduğunun ve bunun da "tarîkat-i ışkîyye-i Şemsiyye-i Celâliyye" olduğunun ispatı niteliğindedir.⁴⁴ Her ne kadar Şeyh Galib, Kösec Ahmed Dede'nin (ö. 1195/1781) Tuhfetü'l-behiyye fî Tarîkatî'l- Mevlevîyye adlı Mevlevî sülûkuna dair eserine, Sohbetü's-sâfiyye adıyla yazdığı haşiyede Mevlevîlikte iki ayrı kol olmadığını, tek bir kolun iki ayrı meşrebi bulunduğunu söylese de⁴⁵ Abdülbaki Gölpınarlı bizzat Mevlevîlerin "bir ikilik", yahut "iki ayrı neşe" kabul ettiklerini belirtir ve Ubeydullah Dede'yi bu iki koldan "Şems kolu"na dahil eder.⁴⁶ Abdülbaki Gölpınarlı'nın Ubeydullah Dede için söyledikleri, şair hakkında bilgi vermekten ziyade, Mevlevîlikteki bu "ikilik"i izah etmek içindir.

M. Baha Tanman, (DİA) İslam Ansiklopedisi *Galata Mevlevîhânesi* maddesinde Kudretullah Dede'nin türbesinde "Selânik Mevlevîhânesi postnişinlerinden Menâkıb-ı Mevlânâ müellifi Şeyh Ubeydullah Dede'ye ait ahşap sandukalar" bulunduğunu belirtir.⁴⁷ Burada bahsi geçen Ubeydullah Dede'nin çalışmamıza mevzu olan Ubeydullah Dede olmadığı kanaatini taşımaktayız. Zira Ubeydullah Dede'nin Selanik Mevlevihanesinde postnişin olduğuna ve *Menâkıb-ı Mevlânâ* adlı bir eser kaleme aldığına dair hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Ubeydullah Dede'nin hayatına ilişkin bilgiler yukarıda zikrettiklerimizden ibarettir.

3.2. Tasavvuf Anlayışı

Bir Mevlevî şeyhi olması hasebiyle Ubeydullah Dede'nin tasavvuf anlayışı Mevlevîlikten bağımsız düşünülemez. Ancak şair hakkında bilgi veren kaynaklarda O'nun tasavvuf anlayışına dair ayrıntılı malumat bulunmamaktadır. Sakıb Dede'nin Ubeydullah Dede için söylediği "tarîkat-i ışkîyye-i Şemsiyye-i Celâliyyeden mazhar-ı âsâr-ı kudsiyye" sözleri şairin tasavvuf anlayışına dair en dikkat çekici ifadedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu ifadeden hareketle Ubeydullah Dede'nin Mevlevîliğin "Şems" koluna dahil olduğu söylenebilir.⁴⁸

⁴⁴ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 197.

⁴⁵ Semih Ceyhan, "İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi", (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), s. 84, 85.

⁴⁶ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 197.

⁴⁷ M. Baha Tanman, "Galata Mevlevîhaneleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XIII, 1996, ss. 317-321, s. 319.

⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 197.

Kaynaklardaki bilgilerin sınırlı olması nedeniyle tasavvuf anlayışındaki özgün yönleri belirlemek üzere şairin *Evsâf u Mucizât-ı Nebî* adlı eserine bakmak gerekmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde eserin tasavvufî muhtevasına ilişkin inceleme yapılacak ve bu sayede Ubeydullah Dede'nin tasavvuf anlayışı ortaya çıkarılacaktır. Bu başlık altında ise şairin tasavvufa dair görüşlerinde dikkat çeken unsurlar üzerinde durulacaktır.

Eserde “nûr-ı Muhammedî” meselesi tasavvufî açıdan ele alınan meselelerden biridir. Şair, kainatın yaratılış sebebi ve gayesini “nûr-ı Muhammedî” ile ilişkilendirir. Şaire göre ilk yaratılan Hz. Peygamber'in rûhu ve nûrudur. Kainattaki her şey Hz. Peygamber'in nûrundan yaratılmıştır:

84 Reşhasından hâk u eflâk eyledi
Lem'asın ervâh u emlâk eyledi

Ubeydullah Dede'ye göre kainat Hz. Peygamber'in nûru için yaratılmıştır. Yaratılıştaki gaye, “nûr-ı Muhammedî”yi tazim etmek, O'na salât u selâm getirmektir (85, 86). Nitekim bu “nûr” Hz. Âdem'in yaratılmasıyla O'na geçmiştir. Meleklerin Hz. Âdem'e secde etmesi “nûr-ı Muhammedî”yi tazim etmek içindir:

106 Secde buyurdu aña Rabb-i vedüd
Pes melekler kıldılar cümle sücüd
107 İtdiler ta'zîm nûr-ı Aḥmedi
Buldılar Ḥaḫdan sürûr-ı sermedi

Hz. Peygamber'in nûru nesilden nesile intikal etmiş, Hz. Peygamber'in dünyayı teşrifıyla O'na geçmiş, vefatından sonra da velilerde görülmüştür (119-131). Kısaca diyebiliriz ki şair, kainatın varlığına sebep olarak “nûr-ı Muhammedî”yi görmektedir. “Nûr-ı Muhammedî” meselesi, şairin tasavvuf anlayışını belirlemek adına önemli bir konudur. Bu nedenle konu çalışmanın birinci bölümünde ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.

Ubeydullah Dede, eserinde peygamberler arasındaki üstünlük meselesine de girmiş, bu konudaki fikirlerini âyet ve hadislerden iktibaslarla dile getirmiştir. Şair, Hz. Peygamber'in üstünlüğünü Hz. Yûnus ve Hz. Mûsâ ile kıyaslayarak tespit yoluna gitmiştir. Şaire göre Hz. Muhammed'in üstünlüğünün özünü “rû'yet” oluşturmaktadır. Hz. Peygamber'in miraçta Allah'ı görmesi O'nun üstünlüğünün delilidir. Hz. Yûnus'un balık karnına girmesi ile Hz. Muhammed'in miracı arasında

bağ kuran şair, Hz. Muhammed'in miraçta Allah'ı görmesini O'nun üstünlüğünün delili olarak öne sürer:

- 326 Dir 'urūcumda benüm kıl eylemek
Yūnus-ı Mettāya tafzīl eylemek
327 Ol balık karnına mi'rāc eyledi
Farq-ı 'arşa Hakk beni tāk eyledi
328 Çün münezzehdir mekāndan Kirdigār
Fevk u taht oldu hemān bir i'tibār
329 Gerçi tafzīl itmezüz mi'rācda
Mūşil-i hāzret olan minhācda
330 Lāk tafzīl eyleriz rü'yetde biz
Olur anda kim e'azz ü kim 'azīz

Hz. Muhammed'in üstünlük sebebi olarak öne sürülen "rüyet" meselesi Hz. Mûsâ üzerinden de ele alınmıştır. Şair, Hz. Peygamber'in "beni gören Hakk'ı gördü" hadisi ile Hz. Mûsâ'ya gelen "beni asla göremezsin" sözü arasında bağ kurar ve Hz. Muhammed'in üstün olduğu söyler (335). Şair, bu üstünlüğü "tilke'r-rüsûl" âyeti ile delillendirir:

- 333 Ger sen isterseñ bu tafzīle delīl
Var okı tilke'r-rūsul bī-kāl u kıl

Şaire göre, Hz. Peygamber'in üstün yönlerinden biri de "fakr" meselesidir. "El-fakru fahri" hadis-i şerifinden hareketle şair, Hz. Peygamber'in fakr yolunu tecih ettiğini, bununla diğer peygamberler arasında övündüğünü söyler ve insanları da bu yola çağırır. Şairin üzerinde en çok durduğu tasavvufî kavramlar "fakr" ve "meskenet"tir. Ubeydullah Dede'ye göre herkes mutlaka bir tarikata girmeli, bir mürşide bağlanmalıdır (393). Şair, Hz. Peygamber'in meskenetle ilgili dualarından iktibaslar yaparak bu konunun önemine dikkat çeker. Esrar Dede'nin verdiği bilgilerden hareketle varlıklı bir aileye mensup olduğu anlaşılan şairin zenginliği bırakarak "fakr" ve "meskenet" yoluna girmesi⁴⁹, O'nun insanlara verdiği öğütleri kendisinin de uyguladığını göstermektedir.

Şairin tasavvuf anlayışını belirlemek açısından önemli diğer unsurlar "ilim" ve "aşk"tır. Şair, ilim ve aşkı birbirinden ayırmamış, ikisinin bir arada olması

⁴⁹ Sakıb Dede, *Sefine-i Nefise-i Mevleviyân*, s. 19.

gerektiğini vurgulamıştır. Şaire göre ilimsiz aşk, aşksız ilim olmaz. Allah aşkından yoksun bir âlim şeytan tarafından aldatılmıştır:

220 Her ki ‘ışkından Hâkuñ hâlidür ol
‘İlm şanur dīvuñ ızlâlıdur ol

Bir Mevlevî şeyhi olmasına rağmen şair, Mevlevî edep erkânına ilişkin malumat vermemiş, Mevlânâ ve Mesnevî’ye müstakil az sayıda beyitler kaleme almakla yetinmiştir. Şair, bu beyitlerde Mevlânâ’yı ve Mesnevî’yi övmüş, Mesnevî’yi “doğru yolun kılavuzu” olarak betimlemiştir:

543 Ol velî hâzret ü sultân-ı ‘ışk
‘Âlim-i ‘ilm-i İlâhî kân-ı ‘ışk
544 Açuben hoş fakr-ı Aḥmedden haber
Mesnevî içre neler yazmış neler
545 Mürşid-i râh-ı hüdâdur ol kitâb
Ḥaḳ budur her beytidür faşlü’l-ḥitâb
546 Hem buyurmuş kendü ol şâhib-hüner
Mesnevî dükkân-ı fakrest iy piser

Bu beyitlerden hareketle şairin insanları Mevlevîliğe davet ettiği sonucu çıkarılabilir. Eserde Mevlevîliğe özel bu tarz beyitlerin sayısı oldukça azdır. Ubeydullah Dede’nin tasavvuf anlayışına ilişkin verilecek bilgi bu kadarlı sınırlı değildir. Burada eserden hareketle, Ubeydullah Dede’nin tasavvuf anlayışı genel hatlarıyla belirlenmiş, şairin tasavvufa ilişkin görüşlerinde dikkat çeken yönler üzerinde durulmuştur. Çalışmanın birinci bölümünde eserdeki tasavvufî muhteva daha ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

3.3. Edebi Şahsiyeti

Ubeydullah Dede’nin bilinen tek eseri *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*’dir. Bu eserin dışında yukarıda da bahsettiğimiz “Kûy-ı ‘ışk-ı Mevlevî dīvânesi olmuş ‘Ubeyd / Seng-i eṭfâl-i rehi ḥışn-ı ḥaşînidür anuñ”⁵⁰ beyti O’na aittir.

Sakıb Dede, Ubeydullah Dede’nin âşıkâne kasideler, ârifâne methiyeler ve Hz. Peygamber için yazdığı na’tlarla meşhur olduğunu söyler.⁵¹ *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*’de yer alan beyitler, Sakıb Dede’nin bu sözleriyle uyumluluk gösterir. Veled

⁵⁰ Sakıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, s. 19 ; Esrar Dede, *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye*, s. 265.

⁵¹ Sakıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, s. 20.

Efendi ise *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*'yi inceleyerek Ubeydullah Dede'nin Usûlî mertebesinde bir şair olduğu kanaatine varmıştır.⁵²

Mustafa İsen, tekke mensubu şairleri iki gruba ayırır: Birinci grubu, mutasavvıf yönleri şairliklerinin önüne geçen kişiler, ikinci grubu ise Şeyh Galib gibi tasavvufun terim ve mecazlarını edebî açıdan etkili kullanan, şairliği mutasavvıflığından önde gelen kişiler oluşturur.⁵³ Ubeydullah Dede bu sınıflandırma içerisinde birinci gruba girer. Gerek kendisinden bahseden kaynaklarda mevcut olan bilgiler gerek de *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*'nin edebi hususiyetleri göz önünde tutulduğunda, Ubeydullah Dede'nin önce mutasavvıf, sonra şair olduğu söylenebilir. Yani Ubeydullah Dede'nin mutasavvıflığı şairliğinden önce gelir. Nitekim kaynaklar, O'nun şairliğinden ziyade tasavvufî kişiliği üzerinde durmaktadır.

Ubeydullah Dede, mutasavvıf kişiliğini şiirlerine yansıtmıştır. Şair, yukarıda da değindiğimiz gibi, varlıklı bir aileye mensup olmasına rağmen tasavvufa girip “fakr” yolunu tercih etmesine bağlı olarak, şiirlerinde “fakr” ve “meskenet” konularını geniş biçimde işlemiştir. Tasavvufî birçok terim ve mecaz O'nun şiirlerine girmiştir. Na'atlarında ve münacatlarında samimi bir dil kullanan şair, tasavvufî muhtevalı beyitlerinde telkinci bir üsluba yönelmiştir. Bilinen başka bir eseri olmaması nedeniyle *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*'nin edebi yönü üzerinde durmak, şairin edebi kişiliğini gün yüzüne çıkarmak anlamına gelmektedir. Ancak *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*'nin edebi yönüne geçmeden önce, eserin türü üzerinde tartışmak gerekir. Zira eserin türüne dair muhtelif görüşler mevcuttur.

4. Eser

4.1. Eserin Türü

İslam Ansiklopedisi *Muhammed* maddesinde *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*'nin türü mucize-name olarak zikredilmiştir.⁵⁴ Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*'nde eser için “peygamberin hayatına ve peygamberliğine ait manzum destanlardandır. Ve mevlüdlere cinsindedir” demekle birlikte eseri, “ruh bakımından” umumi emsallerinden ayırır. Bu ayırım, eserin “vak’alarda daha

⁵² Ubeydî, *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*, s. 45.

⁵³ İsen, *Tezkireden Biyografiye*, s. 184.

⁵⁴ Uzun, *Muhammed*, c. 30, s. 458.

muhtasar, fakat fikrî bütünde daha geniş, daha şahsî tertipli” oluşu ile alakalıdır.⁵⁵ Cemal Bayak da V. Mahir Kocatürk gibi, eseri mevlid türü eserler arasında sayar.⁵⁶ Bugüne değin yazılmış mevlid türü eserlere ait listeler sunan Hasibe Mazıoğlu⁵⁷, Necla Pekolcay⁵⁸ ve M. Fatih Köksal⁵⁹’ın çalışmalarında *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*’nin adı geçmemektedir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, eser incelendiğinde *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*’nin mucize-name örneği olmadığı görülecektir. Nitekim eserde Hz. Peygamber’in mucizelerinden yalnızca miraç ve Kur’ân-ı Kerîm’e müstakil bölümler açılmıştır. Miraç mucizesi eserde 317-398. beyitler arasında işlenmiştir. Bu bölümde miraç mucizesinin yanı sıra muhtelif konulara da girilmiş, bazı beyitlerde şair okuyucuya nasihat etmiştir. Bir mucize olarak Kur’ân-ı Kerîm, eserde 399-434. beyitlerde ele alınmıştır. Eserde, miraç ve Kur’ân-ı Kerîm’in dışında kalan mucizelere birer beyitte değinilmiştir. Dolayısıyla mucizeler, eserin hakim konuları arasında değildir. Bu nedenle eserin mucize-name nevinden bir eser olmadığını söylemek mümkündür.

Evsâf u Mucizât-ı Nebî, mevlid türüne ait diğer eserlerden de farklılık arz etmektedir. Bilindiği üzere mevlidlerde velâdet, risâlet, miraç ve rihlet bölümleri ortak mevzular arasındadır.⁶⁰ Hz. Peygamber’in ruhunun yaratılışı, nesilden nesile intikali, Hz. Âmine’nin hamileliği sırasında gerçekleşen hadiseler, Hz. Peygamber’in doğumu ve bu esnada yaşanan mucizeler ile Hz. Peygamber’in hayatının bazı safhaları, O’nun üstün ahlakı da mevlidlerde işlenen konulardandır.⁶¹ *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*, bu bölümlerin hepsini haizdir. Ancak bu bölümler, mevlit nevinden eserlere oranla, kısa ve yüzeysel bir şekilde işlenmiştir. İçerik incelendiğinde eser beş bölüme ayrılabilir:

- 1- Velâdet: Hamdele ve münacattan sonraki yaklaşık 170 beyitlik kısım, velâdet bölümü olarak değerlendirilebilir (64-237).

⁵⁵ Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 404.

⁵⁶ Bayak, *Ubeydullah Dede ve Mevlidi*, s. 2.

⁵⁷ Hasibe Mazıoğlu, Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler, *Türkoloji Dergisi*, VI/1 (1974), s. 31-62.

⁵⁸ Necla Pekolcay, *Mevlid (Vesiletü’n-Necât)*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, s. 40-43.

⁵⁹ M. Fatih Köksal, *Mevlid-nâme*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 58-78.

⁶⁰ İskender Pala, *Divan Edebiyatı*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2011, s. 121.

⁶¹ Alim Yıldız, *Hız. Peygamber (S.A.S.) İle İlgili Edebî Türler*, *Türk-İslam Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012, s. 189.

- 2- Risâlet: 237-274. beyitler arasını kapsar. 38 beyitlik bu bölümde anlatılanlar kısa ve ayrıntıya girmeksizin ele alınmıştır.
- 3- Mucizeler: 292-434 beyitler arası mucizeler bölümü olarak vasıflandırılabilir. Bu bölümde miraç ve Kur'ân-ı Kerîm'e müstakil bölümler açılmış, diğer mucizeler bir iki beyitte işlenmiştir.
- 4- Rihlet: 435-530 beyitler arası kısa ve teferruattan uzak kaleme alınmıştır. Hz. Peygamber'in vefatında yaşananlara dair herhangi bir bilgi yoktur.
- 5- Tasavvuf: 531-640 beyitler arası tasavvufî konulara açılan müstakil bir bölümdür. Bu bölümü kendi içinde iki kısma ayırmak mümkündür. Birinci kısımda (531-615 beyitler arası) temel konu fakr ve meskenettir. İkinci kısımda ise (615-640) üzerinde en çok durulan konu Allah aşkıdır. Bu bölümden sonra eser Hz. Peygamber'e methiye, Allah'a hamd ü sena ve münacat ile biter.

Bu bölümlerde yer alan konular eserde, yukarıda da belirtildiği gibi, kısaca işlenmiş ve yüzeysel geçilmiştir. Mevlid metinlerinde üzerinde en fazla durulan konu olan Hz. Peygamber'in doğumu dahi eserde fazla teferruata girmeksizin kısaca ele alınmıştır. Hz. Peygamber'in doğumuna, eserde 148-191 beyitleri arasında yer verilmiş, doğum esnasında gerçekleşen mucizeler birkaç beyitte anlatılmış, 178. beyitten itibaren Hz. Peygamber'in çocukluğuna geçilmiştir. Doğum hadisesinde olduğu gibi Hz. Peygamber'in hayatına dair diğer bölümler de kısa ve yüzeysel bir şekilde işlenmiştir. Örneğin Hz. Peygamber'in vefat anında yaşananlara değinilmemiş, O'nun vefatına dair açılan bölümde, ömrünün sonuna doğru Hz. Peygamber ile Hz. Ukkâşe arasında geçen bir olay aktarılmıştır.

Eserin tamamına bakıldığında, doğrudan Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili beyit sayısı 200 civarındadır. Bu beyitler, Hz. Peygamber'in nurunun yaratılmasından vefatına değin O'nun hayatından kesitler sunmakla birlikte, muhtelif konuları da kapsamaktadır. Eserde tasavvufî konulara müstakil bölümlerde yer alan beyit sayısı da yaklaşık 200 kadardır. Bu müstakil bölümlerin dışında tasavvuf eserin genelinde yaygın unsurdur. Öyle ki, “neredeyse her beyitte bir dinî tasavvufî unsura telmih ve onun telkini yer almaktadır”.⁶² Eserin geri kalan kısımlarında ise uzun

⁶² Bayak, *Ubeydullah Dede ve Mevlidi*, s. 12.

münacatlar, Kur'ân-ı Kerîm'in vasıfları, Hz. Yûsuf'a müstakil bir bölüm, ashâb-ı güzîne övgü ve Hz. Peygamber'e methiye niteliği taşıyan beyitler bulunmaktadır.

Bütün bu bilgiler ışığında, eserin hakim konuları arasında ilk sırada tasavvufun olduğunu söyleyebiliriz. Şekil açısından mevlid nevinden eserlerle uyumluluk göstermesine rağmen, eserde tasavvufî muhteva genele yayılmış durumdadır. Şair, Hz. Peygamber'in mevlidini tasavvufî bir bakış açısıyla yazmak yerine, tasavvufî unsurları eserin ana malzemesi haline getirmiştir. Bu nedenle eser, alışlagelmiş mevlid türü metinlerden farklılık arz etmektedir.

Eserin türüne ilişkin net ifadeleri, Necla Pekolcay'ın mevlid türü eserlerle ilgili yaptığı sınıflandırma üzerinden söyleyebiliriz. Necla Pekolcay, Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât*'ından hareketle mevlid nevinden eserleri üç sınıfa ayırır:

“1- Bazı mevlid metinleri Süleyman Çelebi'nin mevlidine benzemektedir.

2- Mevlid metinlerinden bâzılarında Süleyman Çelebi'de bulunan motifler olduğu gibi, Süleyman Çelebi mevlidinde bulunmayan motifler de vardır.

3- Bâzı metinler de Süleyman Çelebi'nin mevlidinden tamamen farklıdır.”⁶³

Bu sınıflandırma doğrultusunda Ubeydullah Dede'nin *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*'si içerdiği mevlid konuları itibariyle ikinci madde içinde değerlendirilebilir. Eser, konuların tertibi açısından *Vesiletü'n-Necât* ile benzerlik gösterirken, konuları işleyiş biçimi ve yan konuların eserdeki dağılımı bakımından *Vesiletü'n-Necât*'tan ayrılır. Yine, Necla Pekolcay mevlid türü eserleri “mevlidler” ve “mevlid ile ilgili risaleler” şeklinde ayırır.⁶⁴ *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*'yi bu tasnif içerisinde “mevlid ile ilgili risaleler” kategorisine sokmak gerekmektedir.

Yukarıda bahsedilen unsurları göz önünde bulundurarak eserin tasavvufî muhtevayı haiz bir mevlid metni veya mevlid niteliği taşıyan dinî-tasavvufî bir risale olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim şair, sebep-i telif mahiyetindeki beyitlerinde eseri vücuda getirmekteki gayesinin mevlid yazmaktan ziyade Hz. Peygamber'i vasfetmek olduğunu söyler.

⁶³ Pekolcay, *Mevlid*, s. 29.

⁶⁴ Pekolcay, *Mevlid*, s. 40.

4.2. Sebeb-i Telif

Eserin 40-63, 503-518 ve 658-680 beyitleri arası sebeb-i telif mahiyetindedir. Şair, birçok beyitte eseri yazmaktaki gayesinin Hz. Peygamber’i vasfetmek olduğunu söylemektedir:

- 658 Ol ki vaşf itmek diler envāruñı
Fazl u cūd u hulḳ-i deryā-bāruñı
666 Bu tekellüfden murādı bendenüñ
Mübtelā vü bī-dil ü efgendenüñ
667 Zerre vaşf-ı āfitāb itmek diler
Aña ya‘ni intisāb itmek diler

Bu beyitlerde şairin “vasf etmek”ten kastı, Hz. Peygamber’in fiziki ya da şahsi hususiyetlerini vermek değil, onu methetmektir. Sebeb-i telif niteliğindeki farklı beyitlerde şair, “vasf” kelimesi ile “meth” kelimesini bir arada zikrederek amacının Hz. Peygamber’i övmek olduğunu söyler. 654. beyitte ise şair, “medhiñi” kelimesini çizerek bu kelimenin yerine “vaşfiñi” kelimesini eklemiştir:

- 54 Muştafā evşāfını şerḥ eyleyem
Ḳudretüñ feyz itdigince söyleyem
56 Vācib oldı medḥ ü şükr-i Muştafā
Cism ü rüh u ‘aḳl u ḳalbe bī-riyā
654 And içerken ‘ömrüñe Ḥālīḳ senüñ
Vaşfiñi kim eyleye lāyīḳ senüñ
656 Tölmüş anuñ şu‘lesi şīb ü firāz
Medḥ ü vaşfindan cihānuñ bī-niyāz
658 Ol ki vaşf itmek diler envāruñı
Fazl u cūd u hulḳ-i deryā-bāruñı
659 Medḥden aḳşā-yı maḳşūdı anuñ
Zīkr-i nāmuñdur hemān sūdı anuñ

Görülüyor ki şairin “vasf” kelimesi ile karşıladığı anlam Hz. Peygamber’in methidir. Nitekim eser, Hz. Peygamber’e methiye niteliği taşımaktadır. Şair, Peygamber övgüsüne müstakil bölümler açtığı gibi O’nu farklı konuların işlendiği bölümlerde de meth etmiştir. Özellikle Hz. Peygamber’in hayatı ile ilgili bölümlerde

şair, herhangi bir yeni başlık açmaksızın Hz. Peygamber'e na't niteliği taşıyan beyitler kaleme almıştır.

Ubeydullah Dede, eseri kaleme alma sebebinin Hz. Peygamber'i övmenin yanı sıra O'nun mucizelerini, mevlidini ve lütuflarını da yazmak olduğunu söyler:

41 Yazmağ ister Muştafâ evşâfını
Mu'cizât ü mevlid ü elţâfını

Şair, “*Hikayet*” başlığı altında Hz. Yûsuf'un köle pazarında satışa çıkarılmasını anlatır. Bu hikayeye göre müşteriler Hz. Yûsuf'a keseler dolusu altın, gümüş verirken cimri bir kadın Hz. Yûsuf için değersiz bir iplik teklif etmiştir (668-671). Diğer müşterilerin ayıplaması üzerine kadın altın, gümüş gibi değerli madenlerin Hz. Yûsuf'un kıymetini karşılamadığını, bu durumda iplik ile altın ve gümüşün aynı değere sahip olduğunu söylemiştir (672-674). Hikayenin devamında şair, Hz. Yûsuf'a müşteri olan kadın ile özdeşleşir ve yazdığı eserin Hz. Muhammed'in kıymetine layık olmadığını ancak gene de eserini kaleme aldığını belirtir. Ubeydullah Dede, eserinin Hz. Peygamber'i övmekteki eksikliğini “karınca bir çekirge butuyla geldi” manasındaki beyitiyle dile getirir ve Hz. Peygamber'den bu hediyeyi kabul etmesi için dua eder. Şair, bu methiyeden maksadının Hz. Peygamber'i övenlerin arasına girmek, O'nun sırrına eren ariflerin yolundan gitmek olduğunu dile getirir:

675 Müşterî olmağda mağsûdum benüm
Hem bu sevdâ içre hoş sûdum benüm
676 Ger benüm kemter qarılardan biri
'Add olam hem müşterilerden biri
677 Bendenüñ hem yâ şefî'a'l-müznibîn
Medh ü vaşfuñdan murâdı bu hemîn
678 Şol seni vaşf eyleyen vâsıflaruñ
Sırrıña vâkıf olan 'ariflerüñ
679 Pey-revinden 'add olam ben mübtelâ
Luţf idüb ma'zûr tut iy pâdişâ

680 Nemletün cā'et bi-riclin min cerād⁶⁵

Sen kabûl it iy şehenşâh-ı cevād

Şairin eseri kaleme alma sebeplerinden biri de dua almaktır. Hz. Peygamber'i eksiksiz bir şekilde övmeyeceğinin farkında olan şair, O'nu övmekten maksadının ismini zikretmek olduğunu belirtir.

60 Ben za'îfi hayrile yād ideler

Hoş du'ādan ruḥumı şād ideler

506 Ḥod kim eyler ol şehüñ vaşfin tamām

Mā-verā-yı 'aқldur çün ol maқām

659 Medḥden aқşā-yı maқşūdı anuñ

Zıkr-i nāmuñdur hemān sūdı anuñ

Görülüyor ki şairin eseri kaleme almaktaki amacı Hz. Peygamber'i meth etmek, bu vesile ile hayra nail olmaktır. *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*'da Ubeydullah Dede'nin “âşıkâne kasâid ve ârifâne medâyıh ve nu'ût-ı şerîfe”leriyle meşhur olduğunun söylenmesi⁶⁶, *Evsâf u Mucizât-ı Nebî* incelendiğinde anlam kazanmaktadır. Nitekim şair, amacına uygun olarak eserin birçok bölümünde Hz. Peygamber'e methiyeler yazmıştır.

4.3. Eserin Edebi Yönü

Eser, mesnevi nazım şekli ile kaleme alınmıştır. Şair, aruzun “fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün” kalıbını kullanmıştır. Eserin içerisinde üç ayrı gazel bulunmaktadır. Bu gazellerin ikisi “fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lâ tün / fâ 'i lün”, birisi ise “mef 'û lü / me fâ 'i lü / me fâ 'i lü / fe 'û lün” vezindedir.

Şair, genel olarak aruz veznini başarılı bir şekilde uygulamıştır. Eserin muhtelif yerlerinde, bazı kelimeler vezin gereği farklı imlalarla yazılmıştır. Örneğin şair, 587. beyti vezne uydurmak endişesi ile her iki mısraın sonlarında yer alan “birisi” kelimesini ilk heceyi uzatarak “بیرسی” şeklinde; 330 ve 503. beyitlerde geçen “biz” kelimesini de “بیز” şeklinde yazmıştır. Bu gibi imaleler şairin eserinde aruz imlası uyguladığını göstermektedir.

⁶⁵ Karınca bir çekirge butuyla geldi.

⁶⁶ Sakıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, s. 20.

Şairin kafiyeyi de başarılı bir şekilde kullandığı söylenebilir. Eserde sık sık zengin kafiyeye başvurulmuştur. Bunun dışında yarım ve tam kafiyeler de sıklıkla kullanılmıştır. 710. beyitte olduğu gibi,

710 Hükümümüz yok cismümüzde bir kıla
Anı kimdür ya kara ya ak kıla

kafiye olarak cinas da tercih edilmiştir. 12. ve 704. beyitlerde ise tunç kafiye söz konusudur:

12 Baḥşışüñdür cümle bî-‘illet senüñ
Ni’metüñ yir bunca biñ millet senüñ

704 İttiba‘ile aña yol varalum
Arz idüb eksüklüğü yalvaralum

119. ve 210. beyitlerde ise kafiye olmaksızın redif vardır. 22. beyitteki “kabûl/bol”, 27. beyitteki “eser/kazar”, 374. beyitteki resûl/ol, 413. beyitteki “fudûl/yol kafiyelerinden hareketle şairin kafiyeyi oluştururken gözü düşünerek hareket ettiği söylenebilir.

Eserin geneline didaktik bir anlatım hakimdir. Şair, ele aldığı konuları öğretici bir tarzla okuyucuya aktarmıştır. Ancak belli başlı bölümlerde edebî yönden değer arz eden beyitler de bulunmaktadır. Örneğin eserin başında yer alan “münacat”ta şair, Allah’ın “hilminden” bahsederken sanatsal ifadeler kullanmıştır:

31 Yir bulub bir zerre hilmüñden nişân
Kâzurât içre bitürür gülsitân
32 Raḥmetüñden öğrenüb bir şemme hû
Pāk ider murdârı her kandaşsa şu

Allah’ın hilmini, “gül” örneğinden hareketle anlatan şair, Hz. Peygamber’e na’it niteliği taşıyan aşağıdaki beyitlerde de edebî ifadelerle başvurmuştur:

74 Şubḥ anuñ vechi beyazından haber
Gice hem zülfi sevādından eşer
75 Luṭf-ı rüyından müşerrefdür bahâr
Zülfi ‘aksinden şitâlar târumâr

Yukarıdaki örneklerde dikkat edilmesi gereken husus, şairin edebî açıdan önem arz eden beyitlerde tabiata ait unsurları kullanmış olmasıdır. Benzer bir durum, aşağıdaki beyitlerde de mevcuttur:

- 138 Güller açardı cemâline haber
Ravzalar virürdi luğfindan eser
139 Gün virürdi hoş ziyâsından nişân
Olmuşidi ‘âleme gevher-feşân

Görülüyor ki eserde sanatsal ifadeler, tabiata ait unsurlar üzerinden kaleme alınmıştır. Benzer ifadeleri 382, 383, 596, 597 ve 598. beyitlerde de bulmak mümkündür.

Eserde edebî açıdan değer arz eden bir başka yön, şairin merâmını örnekleme ve tahkiye yoluyla anlatmasıdır. Aşağıdaki beyitlerde şair, “ilim” konusunu örnekleme ve tahkiye yoluna giderek okuyucuya aktarmıştır:

- 204 Ger güneşden düşse pertev bir eve
Olsa mağrûr ol ev ıssı perteve
205 Kendüyi şâhib-zıyâ ‘add eylese
Ol güneşden revzenin sedd eylese
206 Hiç eser kalur mı ol günden aña
Sırr-ı ‘ilmi uş beyân itdüm saña

Benzer ifade şekli, “aşk”ın ele alındığı beyitlerde de mevcuttur:

- 215 Her ne deñlü olsa dilber bî-naẓîr
Olmayan kimse semî‘ veyâ başîr
216 Ola mı ‘âşık cemâline anuñ
‘Âlim olmaz çün kemâline anuñ
217 Kelbe bu ‘ilm irdi ‘âşık eyledi
Kehf aşhâbına lâyıq eyledi
218 Mekke sādâtındaniken bü’l-ḥakem
Çün Ebū Cehl oldu segden oldu kem

Eserde “Allah aşkı”nın işlendiği beyitlerde, Hz. İbrâhim’in atıldığı “ateş”in “nûr” olduğu belirtilir ve nefsinin ateşe atmayanların bu nûrdan nasiplenemeyeceği vurgulanır. Bu beyitlerde dikkat çeken nokta, şairin “nâr, nûr, şerâr, od, dûd, hatâb,

rûşen, zübâle, yanmak” gibi anlam ilişkisi bulunan kelimeleri bir arada zikretmesidir. Şair, bu kelimelerle hem tezat hem de tenasüp sanatına başvurarak beyitlerin anlamını ve etkileyiciliğini güçlendirmiştir:

- 224 Rûşen olmaz urmayınca nâra nefis
Nürdan bî-behredür emmâre nefis
225 ‘Işık odından bir zübâle irse ger
Olur anda muhteliğ dūd u şerer
226 Geh şerâre gâlib olur geh duhân
Şüret-i levvâmedür bu hoş beyân

Eserde yer alan gazelerde de söyleyiş güzelliği ve ifade zenginliği açısından dikkate değer beyitler vardır. Şair, klasik Türk şiiri mazmunlarını da kullanarak âlemlerin dönüşünü “aşk”la ilişkilendirmiştir:

- 628 ‘Işıkdur ol kim zemîni pest ü pâ-mâl eyleyüb
Mîhr ü mâh u encüm ü eflâkı ser-gerdân ider

“Aşk”ın anlatıldığı bir diğer gazelde şair, âlem ile âlemin içerisinde bulunan varlıkları “sûz ehli” ve “sâz” ifadelerinden hareketle değerlendirmiştir:

- 636 Her serd gönül kim ola pür-lehv ü melâhî
Sûz ehli semâ‘ eyledüğü sâzı ne bilsün

Evsâf u Mucizât-ı Nebî’de yer yer duygu yoğunluğu yüksek beyitlere de rastlanmaktadır. “Tetimme-i kitâb” başlığı altında yer alan ilk beyit (696), sevinç ve heyecan duygularını bünyesinde barındırmaktadır. Şairin aczini ifade ettiği, Allah’tan af, Hz. Peygamber’den şefaet istediği beyitlerde de duygu yoğunluğu yüksektir. Eserde bu tarz duygu ifade eden beyitlere sıklıkla rastlanmamaktadır:

- 695 Kıl şefâ‘at bu ‘ubeyde yâ şefî‘a’l-müznibîn
Derd-mend ü hâr u üftâde yetîmüñdür senüñ
696 Müjde iy yârân u ihvân-ı şafâ
Kim cihândan gitmemişdür Muştafâ
719 Ne dilüm var zikrüne lâyıķ senüñ
Ne gönül var fikrüne lâyıķ senüñ

Bu bilgiler ışığında diyebiliriz ki şair, vezni ve kafiye başarılı bir şekilde kullanmış, ancak eserini edebî açıdan zenginleştirmemiştir. Yukarıda örnek olarak

sunulan beyitler, eserin geneline kıyasla edebî olmakla birlikte, sayıca azdır. Bu beyitler, klasik Türk şiirinin sanatsal yönü ile mukayese edildiğinde değer bakımından geri planda kalır. Bunda, şairin eserini didaktik bir üslûp ile kaleme almış olması etkilidir.

4.4. Dil ve Üslûp

Yukarıda da belirtildiği gibi, eserde didaktik bir anlatım söz konusudur. Ancak özellikle münacatlarda ve Hz. Peygamber'e na't niteliği taşıyan beyitlerde samimi ifadeler rastlamak mümkündür:

- 43 Bu ne sevdâdur Hudâyâ kıl meded
Raḥmetüñ bî-ḥadd u luṭfuñ bî-'aded
- 44 Ben nice fehm eyleyem ḳadrin anuñ
Ḳābe ḳavseyn eyledüñ şadrın anuñ
- 50 Ol ḥabîbüñ ḥürmetine iy Kerîm
Ben eṣîme kıl 'atâ ḳalb-i selîm

Münacatlarda ve na't mahiyetindeki beyitlerde var olan samimiyet, eserin geneline yayılmamıştır. Şair, ele aldığı her konuyu, öğretici bir üslûpla okuyucuya sunmuştur. Öyle ki, Hz. Peygamber'in vefatının anlatıldığı bölümde bile duygu yüklü ifadeler rastlanmamaktadır. Bu bölümde üzerinde en çok durulan konu, Hz. Peygamber'in vefatı değil, vefatından önce yaşanan bazı olaylardır. Benzer şekilde, velâdet bölümünde de Hz. Peygamber'in doğumunda yaşananları ihtiva eden beyit bulunmamaktadır. Dolayısıyla şairin okuyucuyu doğrudan etkileyebilecek “doğum”, “ölüm” gibi hadiseler yer vermemesi, duygu yoğunluğunun sağlanmasına engel teşkil etmiştir. Bu nedenle didaktik anlatım tarzı, eserin geneline hakim olmuştur.

Bilindiği üzere, Türkçe mevlid metinlerinin genelinde, parçaları birbirine bağlayan vasıta beyitleri bulunmaktadır. *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*'de ise bu tarz beyitlere rastlanmamaktadır. Şair, vasıta beyitleri yerine, bazı bölümleri birbirine bağlamak amacıyla geçiş mahiyetinde beyitler kullanmıştır. Örneğin velâdet bölümünde 157-159. beyitlerde, Hz. Peygamber'in dünyayı teşrifine bağlı olarak şeytanın kaçması ve göklerden kovulması anlatılır ve bu konuyla ilgili bir âyet (Cinn 72/9) başlık olarak verilir. Benzer şekilde, 330, 414, 430, 439, 603 vs. beyitler, kendilerinden hemen sonra gelen başlıklarla ilintilidir. Şair, bu beyitleri bir konudan diğerine geçiş yapmak amacıyla kullanmıştır. Geçiş beyitlerindeki en belirgin

hususiyet, bu beyitlerin başlık olarak âyet ve hadis iktibaslarının yapıldığı yerlerde kullanılması ve dil ve üslûp açısından benzerlik göstermemesidir. Geçiş beyitleri eserin geneline yayılmamış, muhtelif yerlerde kullanılmıştır.

Eserin dili, Süleyman Çelebi'nin mevlidine nazaran ağırdır. Arapça ve Farsça kelimeler Türkçe kelimelere nispeten çok daha fazladır. Eserde, Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan ve bugün kullanımı azalan yahut neredeyse hiç kullanılmayan “yügriş-mek (koşuşturmak) (172), iv-mek (acele etmek) (444), ır-mak (ayrılmak, uzaklaşmak) (186), kanda (nerede) (32), ilt-mek (iletmek, göndermek) (429)” gibi kelimeler mevcuttur.

Bu kelimelerin yanı sıra “baş çekmek (isyan etmek, baş kaldırmak) (112, 261, 558, 575), bahs etmek (doğruyu, yanlışını tartışmak) (203), türrehât u faşraka satmak (gösteriş yapmak) (207), berk urmak (ortaya çıkmak, yansımak) (261), dâme çekmek (sürekli istemek) (283), tabl çalmak (duyurmak, ilan etmek) (632), biş agır (beş miktarınca, değerince) (669)” gibi bugün kullanımı azalmış ya da ortadan kalkmış deyimlere rastlamak mümkündür. Bunların haricinde, sayıca az olmakla birlikte, eserde kullanılan diğer deyimler, “baş eğmek (itaat etmek), nazar kılmak (bakmak), şeref bulmak (şereflenmek), dem urmak (bir şeyden konu açmak), gönül vermek (bağlanmak, aşık olmak)” gibi günümüzde de işlevini sürdüren deyimlerdir.

Eserde, kelimelere getirilen ekler, 16. yy dil özelliklerini yansıtmaktadır. Örneğin Türkiye Türkçesinde kullanılan “-arak, -erek” zarf fiili eserde “-uban, -uben” şeklinde yer almaktadır: “artuben (145), açuben (259, 423), eyleyüben (289), korhuben (428) vs...

Türkiye Türkçesinde 1. çokluk geniş zaman eki olarak kullanılan “-r-ız” eki eserde “vuz” şeklidir: “alavuz (370), bulavuz (20)” vs...

Eserde “-iser, -isar” eki, bağlam dikkate alınarak değerlendirildiğinde, eklendiği kelimelere farklı anlamlar katmıştır: “Kılısar (kılacak) (443), tutısar (tutunca) (444), geliser (gelirse, gelince) (494), kalısar (kalacak) (522)” vs...

Eklerle ilgili dönemin dil özelliklerini yansıtan diğer örnekler, “gelmedin (gelmeden) (13), göndürür (gönderir) (30), görmeyasın (görmeyesin) (şair, bu kelimeyi aruz imlası gereği “görmeyāsın” şeklinde yazmıştır) (389), saklagıl (sakla) (726)” şeklindedir.

Eserin genelinde imlada tutarlılık olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bazı kelimelerde farklı imlalar kullanılmıştır. Örneğin “Hudā”, “Huzā” (4, 10, 43, 68, 181, 197, 239, 270, 448, 560, 591, 614, 682); “ümmîd”, “ümmîz (694)”; “ğidā”, “ğızā” (181. beyitte iki kez kullanılmıştır); “peydā”, “peyzā” (415) şeklinde yazılmıştır. “Pādişāh” kelimesi ise 34 ve 331. beyitlerde “pāzişāh” şeklinde yazılırken 58. ve 322. beyitlerde “pādişāh” şeklinde kullanılmıştır. “Senüñ” kelimesi eserin 12, 18, 49, 648, 650, 654, 714, 719. beyitlerinde ve “senüñ” redifli gazelin tamamında aruz imlası gereği “سنوك” şeklinde yazılırken 27 ve 261. beyitlerde “سنك” şeklinde kullanılmıştır. Bunların yanı sıra, eserde “dâ'im” kelimesi “dāyim” (دايم) (30, 97, 267, 481, 577, 596, 723), “nâ'ib” kelimesi “nāyib” (نايب) (162) şeklinde yazılmıştır.

Bütün bu bilgiler gösteriyor ki, eser yazıldığı dönem olan 16. yy dil özelliklerini yansıtmaktadır. Yukarıda verilen örnekler dışında eserin genelinde imlada tutarlılık söz konusudur. Eserde deyimler ve arkaik kelimeler sayıca azdır. Arapça-Farsça kelime ve tamlamaların yoğunluğu, İslâmî Türk edebiyatındaki didaktik eserlere nispeten eserin dilinin ağırlığı, hemen her bölümde dinî tasavvufî muhteva içinde sayılabilecek kavramların ve göndermelerin bulunması Ubeydullah Dede'nin eserini aydın kesime hitaben kaleme aldığını göstermektedir. Nitekim V. Mahir Kocatürk de eserin “halk kütlesinden çok münevveri hoşlandırır mahiyette” olduğunu, bu nedenle de halk tabakasına ulaşmadığını ve tanınmadığını söyler.⁶⁷ Eserin Süleyman Çelebi'nin mevlidi kadar sevilip okunmamasının en belirgin nedeni olarak eserin dilindeki ağırlık gösterilebilir. Her ne kadar eserde *Vesiletü'n-Necât*'ta yer alan beyitlere benzer beyitler bulunsa da dil ve üslûp açısından iki eser birbirinden farklıdır. *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*, dil ve üslûp yönünden orijinallik gösterir. V. Mahir Kocatürk, *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*'yi dil ve şekil bakımından Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât*'ından “daha mükemmel” bulmaktadır.⁶⁸ Veled Efendi ise iki eseri ayrı ayrı değerlendirmeye tabi tutar ve *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*'yi “nefâsette” ikinci sıraya koyar.⁶⁹ Bu kıyaslamalar, iki eserin özgünlüğünü göstermek açısından önemlidir.

⁶⁷ Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 404.

⁶⁸ Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 404.

⁶⁹ Ubeydî, *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*, s. 47.

Evsâf u Mucizât-ı Nebî, konu çeşitliliği açısından Süleyman Çelebi'nin mevlidinden zengindir. Süleyman Çelebi'nin mevlidine kıyasla, Ubeydullah Dede'nin eserinde çok daha fazla dinî tasavvufî unsur bulmak mümkündür. Bu unsurlar, çalışmanın birinci bölümünde incelenecektir. İkinci bölümde ise eserin transkripsiyon sistemi ile yazılmış metni verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

UBEYDULLAH DEDE’NİN EVSÂF U MUCİZÂT-I NEBÎ ADLI ESERİNDE DİNÎ-TASAVVUFÎ MUHTEVA

1.1. İtikad

Eserde Allah, peygamberler, melekler, ahiret gibi konular üzerinde durulmuştur. Şair, Kur’ân-ı Kerîm’i itikadî bir mesele olarak değil, Hz. Peygamber’in en büyük mucizesi olarak nitelendirmiştir. Bu nedenle Kur’ân-ı Kerîm, çalışmanın “mucizeler” başlığı altında incelenecektir.

Eserde Hz. Peygamber’le ilgili birçok bölüm bulunmaktadır. Bu bölümlerde Hz. Muhammed (s.a.s.)’den başka birçok peygamberin ismi zikredilmiştir. Ahiretle ilgili ise cennet, cehennem, şefaath gibi konular ele alınmıştır. Şair, meleklerden genel olarak bahsetmiş, yalnızca Cebrâil (a.s.)’in adını anmıştır. Eserde birçok beyitte doğrudan Allah’a seslenilmiş ve O’nun özellikleri sıralanmıştır.

1.1.1. Allah (c.c.)

Eserde Allah’ın varlığı ve birliği, yaratıcılığı, kudreti, bağışlayıcılığı, sonsuz bilgiye sahip oluşu gibi konular üzerinde durulmuştur. Şair eserinde, esmaü’l-hüsna’dan “*Allah, Rahmân, Rahîm, Kuddûs, Selâm, Hâlık, Gaffâr, Kâbid, Bâsıt, Hâfız, Râfi, Muiz, Müzil, Kerîm, Adl, Azîm, Gafûr, Kebîr, Celîl, Hakîm, Vedûd, Hak, Hayy, Samed, Kâdir, Zü’l-Celâl, Ganî, Mucîb, Bârî*” isimlerini zikretmiştir. Bu isimler bazen bir arada, bazen de ayrı ayrı verilmiştir:

- 199 Hâfız u râfi‘ mu‘izz u hem muzill
Kâbız u bâsıt bilüb bî-ğışş u gill
- 179 Hüd aña hîdmet kılurdı Cebre’îl
Hâfızı vü nâşırı Rabb-i Celîl

Şair, Allah'ı esmâü'l-hüsna'nın dışında farklı isim ve sıfatlarla da anmıştır. Bunlar arasında “*bî-niyâz, Rabbü'l-âlemîn, Hudâ, Kârsâz, âlim-i esrâr, settârü'l-uyûb, Fâil-i muhtâr, Gaffârü'z-zünûb, zât-ı Kerîm, Rabb-i zü'l-fazli'l-azîm, Kerîm-i zü'l-celâl, Pâdişâh, feryâd-res, Rabb-i Celîl, dâdger, İlâhî, karîb, mücîb, bî-zevâl, Rab, Cenâb-ı zü'l-Celâl, İzîd, bî-çûn, bî-keyfiyyet, Hannân, Cânib-i Hak, Hâlik-i âlem, Kirdigâr, Ma'bûd, ni'me'l-muîn, Rabb-i Hakîm, hüma-yı lâ-mekân, Kıdem, dost, şems, Kâdir-i mutlak, şeh-i a'zâm, sultân-ı adl, Kibriyâ, şâh-ı Ganî, mün'im, Rabbü'l-felak, şâh-ı bülend, sultan, nakkâş*” gibi isim ve sıfatları saymak mümkündür:

- 11 ‘Âlim-i esrâr u Settârü'l-‘uyûb
Fâ‘il-i muhtâr u Ğaffârü’z-zünûb
560 Kim Hudâ çün Hâlik-i ‘âlemdürür
Kâdir-i mutlâķ şeh-i a‘zam durur

Ubeydullah Dede, Allah'ın ihsânı, nimetleri ve lütufları üzerinde sıkça durmuş, âlemde var olan her şeyi O'nun sonsuz lütfü ve ihsânı olarak görmüştür. Şair, Allah'ın verdiği nimetler arasında imân sahibi olmayı da saymış, inanmayanların dahi Allah'ın ihsânından nasiplendiğini vurgulamıştır:

- 24 Evvel itdüñ nür-ı imândan naşîb
Şoñra kılduñ bunca ihsândan naşîb
714 Yâ İlâhî lutf-ı bî-pâyân senüñ
Mücrim ü ‘aşîlere ihsân senüñ
717 Fazluñile kıldıñ iy şâh-ı bülend
Zâhir ü bâtın ni‘amdan behremend
15 Eyledüñ in‘âmı bî-minnet bize
Her ni‘âmda kılmaduñ zınnat bize

Şair, Allah'ın nimetlerini sadece insanlara mahsus bir lütuf olarak görmez. Yer de Allah'ın hilminden nasiplenerek gül bahçesine zemin teşkil etmiştir:

- 31 Yir bulub bir zerre hilmüñden nişân
Kâzurât içre bitürür gülsitân

Eserde Allah'ın kudretinden bahseden birçok beyit bulunmaktadır. Bu beyitlerde Allah'ın kudretinin noksansız ve sonsuz olduğu dile getirilir. Allah'ın

kullarına kerem etmesi, O'nun kudretine zeval vermez. O'nun sonsuz kudretinin yanında imkansız diye bir şey yoktur. Allah her şeye gücü yetendir:

- 378 Eşref-i maḥlûḳına bunca kerem
Eylese olur mı ḳudret baḥri kem
380 Ḳudretinde hiç anuñ noḳşanı yoḳ
Andan idrāk itse kim iḥsānı çoḳ
389 Görmeyasın hiç işi Ḥaḳḳa muḥāl
Her muḥāl-i 'ālem ola saña ḥāl

Allah'ın kudreti gibi affediciliḡi de sınırsızdır. Şair, bu sınırsızlıḡa güvenerek günahlarının affolacaḡını düşünür. Nitekim şaire göre insan, Allah'ın sonsuz merhametinin bir katresine dahi muhtaçtır:

- 26 Cürmümüz çoḳdur ḥuzuruñda belī
Raḥmetüñ deryāsı bī-ḥaddur velī
715 Raḥmetüñ deryāsıdur mevvāc ü pür
Ḳaṭresine cān u dil muḥtācdur

Eserde Allah'ın yaratıcılıḡı üzerinde de durulmuştur. Allah, Hz. Âdem'i yarattıktan sonra biri nūrânî, diğeri zulmânî olmak üzere iki sancak yaratmış, nūrânî sancak Âdem (a.s.)'e, zulmânî sancak ise şeytana düşmüştür. Allah kâinatı zıtlıklar üzerine kurmuş ve bu zıtlıkları mürekkep eylemiştir:

- 113 Ḥaḳ te'ālā ḥaḳ idüb iki 'alem
Biri nūrānī birisi pür-zulem
114 İrdi ol nūrānī sancak Âdeme
Düşdi zulmānī iblīs-i pür-ḡama
92 Pes bu ezdādı mürekkeb eyledi
Mümtezic ḳilub mühezzeb eyledi

Allah, eserin genelinde hâkim konulardan biridir. Ancak Allah ile ilgili beyitlerin büyük kısmı, aynı zamanda farklı dinî konuları da ihtiva etmektedir. Bu dinî konular arasında en önemli yeri Hz. Muhammed (s.a.s.) almaktadır. Şair, Hz. Muhammed'den başka birçok peygamberi de eserinde zikretmiştir.

1.1.2. Peygamberler

Eserde üzerinde en çok durulan peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.)’dir. Hz. Mûsa, Hz. Nûh, Hz. İdrîs, Hz. Şît, Hz. Hûd, Hz. Yûnus, Hz. İbrâhim, Hz. İsmâil ve Hz. İsâ peygamberler bir iki beyitle zikredilirken, Hz. Yûsuf’a “*Hikâyet*” başlıklı 13 beyitlik bir bölüm ayrılmıştır. Hz. Âdem, Hz. Muhammed’in nûrunun yaratılması ve nesilden nesile intikalinin anlatıldığı bölümde mevzubahis edilmiştir. Herhangi bir peygamber ismi zikredilmeyen beyitlerde ise “*peygamber, mürselîn, enbiyâ*” gibi genel ifadeler kullanılmıştır. Bu ifadeler çoğunlukla Hz. Muhammed ile ilgili beyitlerde yer alır.

Şaire göre bütün peygamberler Hz. Muhammed’in vekili ve yardımcısıdır. Hz. Muhammed’e peygamberliğin gelmesi neticesinde diğer peygamberlerin getirdiği kaideler fesh olmuştur:

- 162 Çünki cümle enbiyâ vü mürselîn
Olmuşidi nâyib-i şâh-ı emîn
- 163 Devletile başdı çün tahta kadem
Oldılar ol hâzrete cümle hadem
- 164 Lâ-büdd oldı cümleñ edyânı nesh
Ser-be-ser âyîni vü erkânı fesh

Diğer bütün peygamberler, Hz. Muhammed (s.a.s.)’in sadece vekil ve yardımcısı değil, aynı zamanda O’nun ziyaretçileridirler. Çünkü Hz. Peygamber, “enbiyâ divânının muhtarı”, “cümle mürselîn”in sonuncusu ve üstünüdür:

- 682 Ka‘be-i sırr-ı Hudâdur kıblegâhuñ lâ-cerem
Enbiyâ ervâhı züvvâr-ı harîmüñdür senün
- 651 Enbiyâ dîvânıñ muhtârısın
Evliyânuñ kâfile-sâlârsın
- 168 Bildi heb ehl-i semâvât ü zemîn
Kim budur ol hatm-i cümle mürselîn
- 51 Çün anı ‘âşîlere kılduñ şefî‘
Enbiyâdan kadrini kılduñ refî‘

Yukarıda da belirtildiği gibi, “peygamber, enbiyâ, mürselîn” gibi ifadelerin bulunduğu beyitlerde odak nokta Hz. Muhammed (s.a.s.)’dir. Peygamber isimlerinin

zikredildiği bölümlerde ise genellikle bahsi geçen peygamberlerin belirgin bir özelliği vurgulanır. Örneğin Hz. Âdem “ebü'l-beşer” sıfatıyla, Hz. İsa ölümüyle, Hz. Nuh tufanla, Hz. Hüd helâk edilen Âd kavmiyle... “Peygamberler” başlığı altında ilk olarak Hz. Muhammed (s.a.s.)’i anlatan beyitler üzerinde durulacaktır.

1.1.2.1. Hz. Muhammed (s.a.s.)

Evsâf u Mucizât-ı Nebî’de başat unsur Hz. Muhammed (s.a.s.)’dir. Eser Hz. Peygamber’e methiye niteliğindedir. Eserde Hz. Peygamber’in nûrunun yaratılmasına ve Hz. Âdem’den başlayarak nesilden nesile intikaline, henüz doğmadan önce kainattaki her şeyde eserlerinin zuhur etmesine, doğumuna, peygamberlik gelinceye değin olgunlaşmasına, peygamberliğine, mucizelerine, diğer peygamberler arasındaki üstünlüğüne, vefatına ve kıyamete değin dünyada var olacak eserlerine mahsus uzun bölümler bulunmaktadır. Tasavvufî konuların yer aldığı bölümlerde de Hz. Peygamber’in isim ve sıfatları çeşitli bağlamlarla zikredilmektedir.

Şair, Hz. Peygamber’i çok sayıda isim ve sıfatla birlikte anmıştır. Bu isim ve sıfatlar “*Ahmed, Muhammed, Mustafa, Hz. Ahmed Muhammed Mustafa, İmâm, resûl, mahbûb-ı Rabbi’l-âlemîn, şeh-i vâlâ, şeh, habîb, mefharü’l-kevneyn, gıyâsü’s-sakaleyn, Hazret-i Peygamber, âfitâb-ı Hak, sultân-ı mübîn, fahr-i âlem, Rahmeten li’l-âlemîn, nûr-ı Hudâ, güher, nebiyyi’l-emîn, şeh-i âlî-güher, Beşîr, Nezîr, gevher-feşân, dürr, şîrîn-dem, şâh-ı emîn, nûr-ı kadem, hoş-hitâb, sâhib-himem, sâhib-kırân, pertev-i Hak, hâtem-i peygamberân, meh-i şîrîn-makâl, pîşvâ, reh-nümâ, âfitâb-ı pür-zıyâ, pertev-i zât-ı Hudâ, şâh-ı sünî, sultân-ı dîn, erkân-ı dîn, reh-nümûn, hayru’l-beşer, hazret-i âlî-cenâb, shehşâh-ı cevad, hayru’l-enâm, sultan, sâhib-usûl, zıyâ, sâlâr-ı dîn, sahib-makâm, şâh-ı güzîn, seyyîd-i sâdât-ı kevn, mahbûb-ı Hak, risâlet-penâh, şefî’ü’l-müznibîn, âfitâb-ı mânevî, tâcü’l-ârifîn*”dir:

- 64 Âfitâb-ı Hakk u sultân-ı mübîn
 Fahr-i ‘âlem rahmeten li’l-‘âlemîn
- 231 Enbiyâ ser-defteri kân-ı şafâ
 Hazret-i Ahmed Muhammed Muştafâ
- 270 Gördiler ol âfitâb-ı pür-zıyâ
 Nûr-ı muṭlak pertev-i zât-ı Hudâ

Türk Edebiyatı'nda daha çok Allah için kullanılan “*Vedûd*” ismi, eserde hem Allah (106) hem de Hz. Peygamber (169) için kullanılmıştır:

- 106 Secde buyurdu aña Rabb-i vedûd
Pes melekler kıldılar cümle sücûd
169 Çünkü toğdı ol habîb ü ol vedûd
Rabbine evvel nefes kıldı sücûd

Eserde Hz. Peygamber’i işaret eden Türkçe tamlamalar da mevcuttur. “*İlm şâhı, ma’ârif mâ’deni, hakâyık mahzeni, enbiyâ sultânı, kâinâtun şâhı, nebîler zümresiniün zübdesi, âlemün fahri, cihânun umdesi*” gibi Türkçe yapılı tamlamalar Hz. Peygamber’e ait sıfatlar olarak kullanılmıştır:

- 641 İy nebîler zümresiniün zübdesi
‘Âlemün fahri cihânun ‘umdesi
600 Hakkun irmek isteseñ rıdvânına
İttibâ‘ it enbiyâ sultânına
601 Kıl nazar ol kâ’inâtuñ şâhına
Her dem eylerdi du‘â Allâhına
230 ‘İlm şâhı vü ma’ârif ma’deni
Fazl u feyz ıssı hakâyık mahzeni

Ubeydullah Dede’nin *Evsâf u Mucizât-ı Nebî’*’i yazma sebeplerinden biri Hz. Peygamber’i methetmektir. Ancak şair, O’nu layıkıyla methetmenin imkan dâhilinde olmadığını bilir. Çünkü Hz. Peygamber, âlemlerin Rabbi olan Allah’ın habîbidir. O, cihânın cânı, âlemlerin yaratılış sebebidir. Bu nedenle şair, Hz. Peygamber’i methetme işini Allah’a bırakır:

- 652 Kavlı ü fi’lün cümle mu‘cizdür seniñ
İns ü cin medhünde ‘âcizdür seniñ
654 And içerken ‘ömrüne Hâlik seniñ
Vaşfını kim eyleye lâyıq seniñ
47 Ol ki sen medh idesin iy Dâdger
Hiç olur mı medhi maqdür-ı beşer
65 *Künfekân* bâzârınıñ sermâyesi
On sekiz biñ ‘âlemün pîrâyesi

- 66 Ruḥ-ı pāki mebde-i kevn ü mekân
Cism-i şāfi ḥâtem-i devr-i zamân
- 67 Zâhirâ cismi cihānuñ cānıdur
Bâtinâ rûhı Ḥaḳuñ bürhânıdur
- 68 Bir münevver gündür ol nūr-ı Ḥudâ
Ser-be-ser ‘âlemlere şalmış zıyâ

Ubeydullah Dede, Hz. Peygamber’i methederken tabiata ait unsurları da kullanır. Şaire göre, gece ve gündüz, bahar ve kış gibi tabiata ait öğeler, kendi hususiyetlerini Hz. Peygamber’in evsâfindan almıştır:

- 74 Şubḥ anuñ vechi beyazından ḥaber
Gice hem zülfi sevādından eṣer
- 75 Luṭf-ı rûyından müşerrefdür bahâr
Zülfi ‘aksinden şitâlar târumâr
- 76 Cümle ‘âlem mazḥar-ı eltâfidur
Cümle zerrât-ı cihân vaşşâfidur
- 139 Gün virürdi hoş zıyâsından nişân
Olmışidi ‘âleme gevher-feşân
- 143 Giceler vaşşâf-ı zülf-i Muştafâ
Günler evşâf-ı cemâl-i *ve’d-duḥâ*

Görülüyor ki Ubeydullah Dede, Hz. Peygamber’in yüzünün beyazlığını sabah ve bahar, saçının siyahlığını da geceyle ilişkilendirmiştir. Hz. Peygamber’in saçının bir niteliği de kışları tarumar edip baharın gelmesini sağlamaktır. Burada kış hem gerçek hem de mecaz anlamıyla birlikte kullanılmıştır. Mecazen “kış” kelimesi olumsuz bir anlama tekabül etmektedir. “Kış”ın tarumar olması, İslam’ın tebliği neticesinde cahiliye devrinin sona ermesi şeklinde yorumlanabilir. Nitekim “kış”ın sonunda “bahar”, yani Hz. Peygamber’in cemâli gelir. Eserde Hz. Peygamber’in cemâli, klasik Türk edebiyatındaki mazmunlara uygun biçimde “gül”e de teşbih edilmiştir. Gülün baharda açması, bu teşbihin bir yönünü oluşturmaktadır:

- 138 Güller açardı cemâlinden ḥaber
Ravzalar virürdi luṭfindan eṣer

Eserin miraç bahsinde Hz. Peygamber'in Allah'ı görmesi üzerinde durulmuştur. Allah, Hz. Peygamber'e kendisini görmesi için "layık" bir göz nasip etmiştir:

359 Hâk aña vechine lâyıķ virdi göz
Gördi bî-noķşân cemâlin itme söz

Hz. Peygamber'in fizikî özelliklerine dair mâlumât sınırlıdır. Yüzünün beyazlığı ve saçının siyahlığı dışında Hz. Peygamber'in fizikî özelliklerinden doğrudan bahsedilmemiştir. Yukarıdaki beyitte de görüldüğü gibi, Hz. Peygamber'in gözü, miraç mucizesi etrafında dolaylı olarak mevzubahis edilmiştir.

Şair, dünyayı bir bostana, Hz. Peygamber'i de bağbana benzetmiştir. Yüzünden güller açan bu bağbanın kahrı da lütfu da hikmettir:

311 Cümle 'âlem fi'l-meşel bir bûstân
Cânib-i Hâkdandır Aħmed bâĝbân
316 Kahr u luţf-ı bâĝbân ħikmetdürür
Cümle kârı mûriş-i ni'metdürür

Eserde ilk vahyin Hz. Peygamber'e kırk yaşında gelmesi üzerinde de durulmuştur. Peygamberliğin gelişine kadar geçen kırk sene boyunca Hz. Muhammed (s.a.s.)'in ilmi, aşkı, zevki, sabrı kemale ulaşmış, kadri sonsuzluğa kavuşmuştur. Bu olgunluğun neticesinde Allah, Hz. Peygamber'e aklın ve canın hayran olduğu bir makam vermiştir:

237 Kırķ sene buldı çü 'ilm içre sübüh
'Işķ u zevķ u şabr u ħilm içre rüsüh
238 İrdi pes bir ķadre kim pâyânı yok
Dillerile vaşfinuñ imķânı yok
239 Bir maķâm itdi Ĥudâ iħsân aña
'Aķl ser-gerdân ü cân ħayrân aña

Ubeydullah Dede'nin üzerinde durduğu konulardan biri de Hz. Muhammed (s.a.s.)'in diğer peygamberler arasındaki üstünlüğüdür. Esere göre Hz. Peygamber'i üstün kılan önemli özelliklerden birisi miraç mucizesidir. Çünkü Hz. Peygamber bu mucize esnasında Allah'ı görmüştür:

356 Ĥalvet-i ħâş oldı ol cāna naşīb

- Ol idi zīrā muḥibb ü hem ḥabīb
357 Şol yüzi kim görmemişdi enbiyā
Gördi bī-şekk ol resül-i kibriyā
358 Açuben cāndan göz ol sāhib-himem
Gördi bī-çün vechini bī-keyf ü kem
359 Hāḫ aña vechine lāyīḳ virdi göz
Gördi bī-noḳşān cemālin itme söz

Ubeydullah Dede'nin yaşadığı dönemde hem Hz. Muhammed'in diğer peygamberler arasındaki üstünlüğü hem de miraç hadisesi ile ilgili tartışmaların olması muhtemeldir.⁷⁰ Şair, bu tartışmalarla ilgili okuyucuya “etme söz” diye telkinde bulunmakta ve Hz. Muhammed'in üstünlüğünü “*tilke'r-rüsûl*”⁷¹ ifadesi ile ispat etmektedir:

- 333 Ger sen isterseñ bu tafzîle delîl
Var oḳı *tilke'r-rüsul* bī-ḳāl u ḳîl

Hz. Muhammed'i diğer peygamberlerden üstün kılan özelliklerden birisi de “fakr”dır. Eserde, “*El-fakru fahrî*” hadis-i şerifine telmihle, Hz. Muhammed'in diğer peygamberler arasında fakirlikle övünmesi vurgulanmıştır. Övünç duyulan “fakr”, üstünlük vesilesi olarak değerlendirilebilir. Nitekim Hz. Peygamber'in nûr ile dolmasının sebebi olarak “fakr” gösterilmiştir:

- 242 Faḳrile faḫr itdi beyne'l-enbiyā
Ol sebebden ṭoldı nûr-ı kibriyā

⁷⁰ Peygamberler arası üstünlük konusu Ubeydullah Dede'den çok daha önceki zamanlarda da tartışılmıştır. Bilindiği üzere, Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât* adlı eserinin yazılış nedeni, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in diğer peygamberler arasındaki üstünlüğüne ilişkin Bursa'da bir vâizin söyledikleridir. Bkz. Kastamonulu Latîfî, *Tezkire-i Latîfî*, Dersaadet: İkdâm Matbaası, H. 1314, s. 56, 57. Miraç hadisesi ile ilgili de tartışmalar mevcuttur. Bu tartışmalar, miracın rüyada ya da yakaza halinde; ruhen veya bedenen gerçekleşmesi ile ilgilidir. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'in miraçta Allah'ı görüp görmemesi ve gördüyse bunun nasıl gerçekleştiği meselesi de miraçla ilgili tartışmalar arasındadır. Ubeydullah Dede, miraç hadisesinde Hz. Peygamber'in Allah'ı gördüğünü söyler ve bu konuya ilişkin “etme söz” diye nasihatte bulunur. Hz. Peygamber'in miraçta Allah'ı görüp görmemesi meselesine dair tartışmalar için bkz. “Bekir Tathî, “Kütüb-i Sitte'de İsrâ ve Mi'râc Hadisleri”, (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010) s. 122-155 ve s. 188-194” ; bkz. “Ahmet Molu, “Mi'râc Hadislerinin Hadis Bilimi Açısından Değerlendirilmesi”, (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001), s. 97-101”.

⁷¹ Bakara 2/253: Ayetin ilk kısmında meâlen “O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan bir kısmı ile konuşmuş, bazılarını da derece derece yükseltmiştir,” buyrulmaktadır.

Eserde Hz. Peygamber'in vefatı “intikal” kelimesi ile karşılanmıştır. Esere göre, Hz. Peygamber, doğduğu gün vefat etmiştir. Bu bilgi Hz. Peygamber'e vefatından önce bildirilmiştir:

- 465 Vaħyile bildi pes ol ħayrũ'l-beşer
Mevlid ayıdur yine vaħt-i sefer
466 Ol meh içre hem olur işneyn gün
Aña keşf oldı bu 'ilm-i min-ledün
467 Bir dem olmışdur cihānuñ 'ömri çün
İntikāl ide yine toğduğı gün

Eserde Hz. Peygamber'in doğumuna (mevlid) ve mucizelerine (miraç ve Kur'ân-ı Kerîm) mahsus uzun bölümlerin bulunduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu bölümlere ayrı başlıklar halinde değinilecektir. Şairin Hz. Peygamberle ilgili üzerinde en çok durduğu konulardan biri de “Nûr-ı Muhammedî”dir.

1.1.2.1.1. Nûr-ı Muhammedî

Şair, eserinin belli bölümlerinde Hz. Peygamber'in nurunun yaratılması, nesilden nesile intikal ederek kainatı teşrif etmesi ve vefatından sonra da dünyadan ayrılmaması gibi konular üzerinde durur. Eserin 78-131. beyitleri arası “nûr-ı Muhammedî” ile ilgilidir. Mezkur beyitler, kainatın yaratılış sebebi, meleklerin Hz. Âdem'e secde etme meselesi, enbiya ve evliyanın yaratılması gibi konularla ilgili Ubeydullah Dede'nin fikirlerini belirlemek açısından önemlidir. Şair, bu beyitlerde “nûr-ı Muhammedî” mefhumu üzerinden yukarıda bahsi geçen konularla ilgili fikrini beyan eder. Buna göre, Allah'ın ilk yarattığı şey Hz. Peygamber'in ruhudur. Şair, “*Evvelü mâ-ħalaka'llāhü rühî*” hadis-i şerifinden hareketle “elest bezmi”nden önce Hz. Peygamber'in ruhunun yaratıldığını söyler:

- 78 Āfitāb-ı rühı toğdı evvelā
Lā-mekānda ne elest ü ne belā

Ubeydullah Dede, kainatın yaratılmasını “nûr-ı Muhammedî” ile ilişkilendirir. Şair, Hz. Peygamber'in ruhunu kainatın yaratılması için gerekli “cevher” olarak görür ve bu cevherden yerin ve göğün yaratıldığını belirtir:

- 81 Kıldı andan zāt-ı bī-çün iktizā
K'ol güherden ħalk ide arz u semā

Bu yaratılış, yerin ve göğün Hz. Peygamber'e mevlid teşkil etmesi içindir (82). Kainatın yaratılışı için gerekli olan bu cevher Allah'ın "nazar"ı ile saf ve nûrânî su halini alır. Bu suyun damlasından toprak ve felekler, parıltısından ise ruhlar ve mülkler yaratılmıştır:

- 83 Eyledi pes aña kudretten nazar
Şâf u nûrânî şu oldı ol güher
- 84 Reşhasından hâk u eflâk eyledi
Lem'asın ervâh u emlâk eyledi

Ubeydullah Dede'nin "cevher" kelimesi ile karşıladığı anlam Hz. Peygamber'in nûrudur. Nitekim tasavvufî kaynaklarda kainatın Hz. Peygamber'in nûrundan yaratıldığı ve bu nûrun Hz. Âdem'den başlayarak Hz. Âmine'ye kadar Hz. Peygamber'in ecdadında zuhur ettiğine dair birçok malumat bulunmaktadır.⁷² Kendisi de mutasavvıf olan şairin kainatın yaratılış meselesine dair inancı, tasavvufî kaynaklarda verilen bilgilerle örtüşmekle birlikte özgünlük de göstermektedir. Özellikle meleklerin Hz. Âdem'e secde etme meselesi Ubeydullah Dede'nin "nûr-ı Muhammedî" inancı açısından özgünlük arz eder. Şaire göre melekler, Hz. Âdem'e "nûr-ı Muhammedî"yi tazim için secde etmiştir. "*Fî-ta'zîmi nûri'n-nebiyyi'l-emîn bi-sücûdi'l-melâ'iketi ecma'in*" başlığına bağlı beyitler meleklerin secdesinin "nûr-ı Muhammedî"yi tazim etmek için yapıldığını göstermektedir:

- 105 Mâ-haşal çün oldı Âdem ber-kemâl
Pür-cemâl itdi anı ol zü'l-celâl
- 106 Secde buyurdı aña Rabb-i vedûd
Pes melekler kıldılar cümle sücûd
- 107 İtdiler ta'zîm nûr-ı Aşmedi
Buldılar Hâkdan sürür-ı sermedi

Şair, meleklerin Hz. Âdem'e secde etmediği yönünde bir fikir beyan etmez. Aksine, meleklerin Hz. Âdem'e secde ettiğini ancak bu secdenin sebebinin "nûr-ı Muhammedî" olduğunu söyler. Nitekim Hz. Âdem'in yaratılış nedeni de "nûr-ı Muhammedî"dir. Allah, Hz. Peygamber'in nûruna mevlid olsun diye mahlukatı, dolayısı ile de Hz. Âdem'i yaratmıştır:

- 88 İstedi bir kevn-i cāmi' eyleye

⁷² Konu ile ilgili bkz. Ahmet Yıldırım, "Hadislerde Yaratılış Problemi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi IV. Kutlu Doğum Sempozyumu*, Isparta, 19-20 Nisan 2001. s. 193-207

Ahmed envârını lâmi‘ eyleye
89 Mevlid ola her kemâline anuñ
Mazhar ola hâl ü kâline anuñ

Allah, zıtlıkları kaynaştırarak kainatı yaratmış (90-92), ardından da Hz. Âdem’e ruh ve beden vermiştir:

94 Düzdi bes bir heykel-i ‘ibret-nümâ
K’aña hayrân oldu heb arz u semâ
95 Hilkatini ahsen-i takvîm idüb
Nefh-i rûh itdi aña tekrîm idüb

Ubeydullah Dede, Hz. Âdem’in yaratılışını “nûr-ı Muhammedî” ile ilişkilendirir. Buna göre Hz. Âdem “nûr-ı Muhammedî”ye mevlid olmuştur ve böylece daimi mutluluğa erişmiştir. Hz. Muhammed’in “cemâl”i ve “kemâl”i Hz. Âdem’in alnında ve içinde belirlemiştir. Bu sayede hûriler ve melekler Hz. Âdem’e, yani “nûr-ı Muhammedî”ye âşık olmuş, kainat dönmeye başlamıştır:

97 Mevlid oldu ‘ilm ü nûr-ı Ahmede
Devlet-i dâyim sürûr-ı sermede
98 Toğdı vechinde cemâl-i Muştafâ
Hem derûnında kemâl-i Muştafâ
99 ‘Âşık oldu hüsüne hür ü melek
Arz mebhût oldu çarh urdı felek

Allah’ın Hz. Âdem’i, Hz. Havvâ’yı, peygamberleri, Hz. Muhammed’in ecdadını yaratma sebebi de “nûr-ı Muhammedî”dir. Allah, Hz. Peygamber’in nûrunun nesilden nesile intikal etmesi için Hz. Havvâ’yı yaratmış ve o zürriyetten Hz. Şît, Nûh, İbrâhim, İsmâil gibi peygamberler dünyaya gelmiştir:

120 İstedi Hâk k’ol şeh-i ‘âlî-güher
Eyleye aşlâb u erhâma sefer
121 Ol seferden hem bula bî-ğad kemâl
Kendü bilür hikmetin ol bî-zevâl
122 Pes yaratdı bir meh-i şîrîn-likâ
Nefs-i Âdemden adı Havvâ ana
123 Kim ola zürriyyet ü nesle sebeb
Böyle kıldı iktizâ tesbîb-i Rab
124 Oldı andan Şît ü Nûh-ı muhterem

Daği İbrāhīm ü İsmā‘īl hem

Ubeydullah Dede’ye göre Hz. Peygamber’in nûru, O’nun vefatından sonra da kıyamete değin dünyayı teşrif edecektir.

696 Müjde iy yārān u ihvān-ı şafā

Kim cihāndan gitmemişdür Muştafā

beyti, Ubeydullah Dede’nin bu düşüncesine ispat mahiyetindedir. Şaire göre “nûr-ı Muhammedî” Hz. Peygamber’in vefatından sonra enbiyâlarda da gözükmüştür:

125 Buluben zürriyyet-i Ādem vufür

Enbiyā vü evliyā kıldı zühür

126 Yüzlerinde berķ urub nûr-ı habīb

Aldılar ol baħt u devletden naşīb

127 Mevlid oldı enbiyā envārına

Mazhar oldı aşfiyā āsārına

“Nûr-ı Muhammedî”nin nesilden nesile intikal etmesi ve kıyamete değin dünyayı şerefliendirmesi Hz. Peygamber’in nûrunu ve rûhunu tazim etmek içindir. Kainattaki her şey Hz. Peygamber’i över ve O’na salāt u selām eder. O’nu tazim etmeyen şeytan ise ebediyen kahra uğrayacaktır:

85 Cümle oldı mevlid ü mazhar aña

Heb şalāt ile selām eyler aña

86 Cümlesi eyler senā-yı Muştafā

Ola mı fer‘ aşla kılmaya senā

131 Bu teennīler kamu ta’zīmidi

Ol mükerrerem rûhiçün tekrīmidi

108 Līk secde kılmadı dīv-i la‘īn

Görmedi envār-ı dīni gördi tīn

109 Mazhar oldı kahra iblīs-i hasīs

Tā-ebed ķahr ehline oldı re’īs

Görülüyor ki Ubeydullah Dede’ye göre kainatın yaratılış sebebi ve gayesi “nûr-ı Muhammedî”dir. Allah, her şeyden önce Hz. Peygamber’in ruhunu ve nûrunu yaratmış, bu nurdan kainatı halk etmiştir. Melekler, Hz. Ādem’e “nûr-ı Muhammedî”yi tazim için secde etmişlerdir. Hz. Peygamber’in nûru nesilden nesile intikal etmiş, enbiyâ ve evliyâya geçmiştir. “Nûr-ı Muhammedî”nin dünyada

kıyamete değin kalacak olması, Ubeydullah Dede için bir “müjde” mahiyetindedir. Şair, eserinde “nûr-ı Muhammedî” üzerinde durduktan sonra Hz. Peygamber’in bedenen doğumunu anlatmıştır.

1.1.2.1.2. Mevlid

Türk edebiyatında mevlidlerin temel konusu Hz. Peygamber’in doğumudur. Ubeydullah Dede’nin “*Evsâf u Mucizât-ı Nebî*”sinde de Hz. Peygamber’in doğumu üzerinde durulmuştur. Bunun yanı sıra, Hz. Peygamber’in çocukluğu, peygamberliği, mucizeleri ve vefatı da eserin temel konuları arasındadır. “Nûr-ı Muhammedî” başlığı altında Hz. Peygamber’in rûhunun ve nûrunun yaratılması ve nesilden nesile intikali konuları işlenmiştir. “Mevlid” başlığı altında ise Hz. Peygamber’in doğumu hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Eserde 64. beyitten 191. beyte kadar olan kısımda muhteva Hz. Peygamber’in ruhunun yaratılması, nesliden nesile intikali, doğumu ve çocukluğudur. Bu bölümün ilk beyitlerinde (64-77) şair, Hz. Peygamber’i methetmektedir. 132-147 beyitleri arasında, Hz. Peygamber’in doğumuna yakın tabiatta yaşanan coşku ve heyecan betimlenmiştir. Bu coşku ve heyecan, Hz. Peygamber’in doğumunun yaklaştığına işarettir:

- 134 ‘İşkı kılmışdı gönüllerde eser
Olmışidi vaşfi dillerde haber
- 135 Zikrin iderdi tuyûr-ı şâffât
Viridin okurdu riyâh-ı ‘âşifât
- 136 Zikri şalmışdı cihâna demdeme
Vaşfi virmişdi zamâna zemzeme
- 137 Zerreler bulmuşdı medhinde zübân
Mevlidinden hoş kılurlardı beyân
- 138 Güller açardı cemâlinden haber
Ravzalar virürdi luţfindan eser
- 139 Gün virürdi hoş ziyâsından nişân
Olmışidi ‘âleme gevher-feşân

Tabiat, Hz. Peygamber’in mevlidinin yaklaştığını hissetmiştir. Bu nedenle kuşlar zikretmiş, rüzgar Kur’ân okumuştur. Zerreler Hz. Peygamber’i methetmek

üzere dile gelmiştir. Güller Hz. Peygamber'in cemâlinden, ravzalar lütfundan haber vermişlerdir. Hz. Peygamber, henüz doğmadan önce, âleme "gevher-feşân" olmuştur. Gece Hz. Peygamber'in saçlarından, günler yüzünden birer nişandır. Çünkü Hz. Peygamber, nesilden nesile ilerledikçe ecdadının alnında zuhur etmiştir:

- 143 Giceler vaşşâf-ı zülf-i Muştafâ
Günler evşâf-ı cemâl-i ve'd-ıduhâ
144 İtmişidi çün zühür ol nür-ı Rab
Cebhe-i âbâ vü ecdādında heb

Hz. Peygamber'in nuru nesilden nesile intikal etmiş ve Hz. Abdullâh'da parıltı halini almıştır. Hz. Âmîne'de ise bu nur, her tarafı aydınlatmıştır:

- 146 Çünkü 'Abdullâha geldi ol zıyâ
Hoş senâ berķ urdı nür-ı Muştafâ
147 Çün Amîne oldu ol dürre şadef
Cebhesinden oldu enver her taraf

Eserin 148-176 beyitleri arasında Hz. Peygamber'in doğumu anlatılmaktadır. Hz. Peygamber Rebiü'l-evvel ayında pazartesi günü doğmuştur:

- 149 İ'tidālile şeref buldı cihân
Ravḥ u rāḥat ṭoldı kevnile mekân
150 Evveli çün bu rebi-i 'âlemüñ
Mevlid-i rûḥıdur ol şîrîn-demüñ
151 Hem rebi'ü'l-evvel itdi mevlidi
Cism-i şâfisine fazl-ı İzidi
152 Mazhar-ı evvel ki 'âlemdür Şamed
Urdı bünyādın anün yevme'l-eḥad
153 Mazhar-ı şânî-i rûḥ-ı Muştafâ
Oldı cism-i pāk ü mir'ât-ı safâ
154 Mevlidine yevm-i işneyn oldı ad
Fehm kıll vallâhü a'lem bi'r-reşād

Hz. Peygamber'in doğumu ile âleme coşku, heyecan ve nur yayılmıştır. Bunun karşısında şeytan ve askerleri celâle uğramışlar ve kaçmaya başlamışlardır:

- 155 Ol gün içre bir dem-i maḥbûbda

- Sā‘at-i eyvende vaqt-i hūbda
156 Tıoğdı ün cism-i laııfi nāzile
Tıoldı ‘ālem gulgul ü āvāzile
157 Nūr-ı berķ urdı cihāna ser-be-ser
Kaçdı kılub leŖker-i Ŗeytān hāzer
158 Çün celāle mazhar olmuŖlardı heb
Pes cemāl irüp bular kıldı hereb

Hz. Peygamber’in doğumunda yeryüzünde eŖitli mucizeler meydana gelmiŖtir. Kābe’deki putlar devrilmiŖ, İnan’da bulunan Kisrā sarayı zarar görmüŖ ve birçok kilise kubbesi harap olmuŖtur:

- 160 Düşdi bütler yüzleri üzre kamu
Çünkü gösterdi haķıķı kıble rū
161 Taht-ı kisrā eyledi hem ıztırāb
Çok kelīsā kubbesi oldu harāb

Hz. Peygamber’in dünyaya gelmesi ile cihan Ŗeref bulmuŖ, yeryüzü ve gökyüzü nurla dolmuŖtur. Çünkü bütün ālemler, Hz. Muhammed (s.a.s.)’in son peygamber olduğunu bilmektedir:

- 167 HoŖ Ŗeref buldı vücūdından cihān
Tıoldı nūrından zemīn ü āsumān
168 Bildi heb ehl-i semāvāt ü zemīn
Kim budur ol hatm-i cümle mürselīn

Hz. Peygamber doğar doğmaz aslına dönmüş, Rabbine secde etmiŖtir. Çünkü O, bir an bile Allah’tan ayrı kalmak istememiŖtir:

- 169 Çünkü tođdı ol habīb ü ol vedūd
Rabbine evvel nefes kıldı sücūd
170 BaŖdıđı dem ‘ālem-i mülke kadem
Aşlına yüz tutdı ol nūr-ı kıdem
171 İstemezdi bir dem olmaķ muhtecib
Zāt-ı Haķdan ol habīb ü ol muhib

Zāhir ve bātın ehli, melekler, hūriler, cevārī ve gulāmlar Hz. Peygamber dođar dođmaz O’na hürmet etmiŖler, hizmette bulunmuŖlardır:

- 172 Kıldılar hūr ü melekler ihtirām
Yügrişürdi çün cevārī vü gulām
174 Bâtin ehli zâhir ehli ser-be-ser
Bağlanub cānile hidmetde kemer

Eserde 176. beyitten 191. beyte kadar olan kısımda Hz. Peygamber'in çocukluğu üzerinde durulmuştur. Hz. Peygamber'e doğumundan itibaren dedesi Hz. Abdulmuttalib sahip çıkmıştır. Hz. Halîme, Hz. Peygamber'in süt anneliğini yapmıştır:

- 176 Şağ idi hem cecdi 'Abdulmuttalib
Hakq anı kıldı hevādār u muhib
178 Hem Halîme oldı hoş dāye aña
Şaldı bir pāre bulut sāye aña

Hz. Peygamber çocukluğunda da Allah yolunda ilerlemiş, âlemdaki her şeyi Allah'ın eseri olarak görmüştür. O, Allah'tan başka hiçbir şeyle meşgul olmamıştır:

- 183 Düşmedi bir lahza Hakdan ğaflete
Kıl nazar bu haşlete bu devlete
185 Cümle eşyāda görüb āsar-ı Hak
Toğmışıdi kalbine envār-ı Hak
189 Ğayretinden ğayra komazdı mecāl
Cānına tolmışdı nūr-ı zü'l-celāl

Hz. Peygamber'in doğumunun ve çocukluğunun anlatıldığı kısım 191. beyitte son bulmaktadır. Eserin mevlid bölümünde yer alan, “*fi-mevlidi ismi'n-nebiyyi 'aleyhi's-selām*” başlığı altındaki beş beyitte Hz. Peygamber'in “Ahmed, Muhammed, Mustafa” isimleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde şair, Hz. Peygamber'in “Ahmed” ve “Mustafa” isimlerini “hamd” ile ilişkilendirmiştir. “Ahmed” isminin başındaki “elif” harfi ise namazın rükûnlarından biri olan “kıyam”a benzetilmiştir:

- 100 Hāmdile kıldı kelāma ibtidā
Hem bu hāmdidi zuhūr-ı Muştafā
101 Mīm-i cismi çün zuhūr ide anuñ
Hāmd-i Hak cismine nūr ide anuñ

- 102 Cism-i pāki ḥamdile çün tola nūr
Eyleye ism-i Muḥammed pes zuhūr
- 103 Çün elifveş kām̄eti kıla kıyām
İsm-i Aḥmed bula ḥamdile niżām
- 104 Ḥod cihān kārına urmadın raqam
Levhe yazmışdı anuñ adın qalem

1.1.2.2. Hz. Âdem

“*Ebü’l-beşer*” diye adlandırılan Hz. Âdem, eserde ilk insan ve ilk peygamber olması hasebiyle anılmıştır. Şaire göre Hz. Âdem, Hz. Muhammed (s.a.s.)’in dünyaya gelmesi yolundaki ilk adımdır. Şair, Hz. Peygamber’in nesilden nesile intikalini anlatırken Hz. Âdem’in ve “*ümmü’l-beşer*” diye zikrettiği Hz. Havvâ’nın yaratılması üzerinde durmuş, bu konuya iki ayrı başlık açmıştır. Bu başlıklar altında bulunan beyitlerde üzerine yoğunlaşılacak temel konu, Hz. Âdem ve Hz. Havvâ’dan ziyade, Hz. Peygamber’in nûrunun vilâdeti ve Allah’ın yaratıcılığıdır. Merkezinde Hz. Âdem olan beyitler bir iki taneyle sınırlıdır. Bu beyitlerde Hz. Havvâ’nın Hz. Âdem’in nefsinden yaratılması, Hz. Âdem’in “*Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizleri affetmezsen ve bizlere acımazsan hüsrana uğrayanlardan oluruz*”⁷³ meâlindeki sözleri ve Allah’ın emri ile meleklerin Hz. Âdem’e secde etmesi üzerinde durulmuştur:

- 122 Pes yaratdı bir meh-i şîrîn-likā
Nefs-i Âdemden adı Ḥavvā ana
- 123 Kim ola zürriyyet ü nesle sebeb
Böyle kıldı iktizā tesbīb-i Rab
- 105 Mā-ḥaşal çün oldı Âdem ber-kemāl
Pür-cemāl itdi anı ol zü’l-celāl
- 106 Secde buyurdı aña Rabb-i vedūd
Pes melekler kıldılar cümle sücūd
- 555 Kim işitdüñ Âdemüñ hoş ḥaşletin
Rabbenā innā zalemnā devletin

1.1.2.3. Hz. Yûnus

⁷³ A’râf 7/23.

Hız. Muhammed (s.a.s.)'in diğer peygamberler arasındaki üstünlüğü Hz. Yûnus üzerinden anlatılmıştır. Eserde *Yûnus bin Mettâ* ifadesinin geçtiği beş beyitlik bir başlık bulunmaktadır. Bu başlık altında Hz. Peygamber'in üstünlüğünün sebepleri izah edilmiştir. Buna göre Hz. Yûnus balık karnına, Hz. Muhammed ise gökyüzüne miraç eylemiştir. Bu iki miraç arasındaki fark, Hz. Muhammed'in miraçta Allah'ı görmesi ve Allah'ın Hz. Peygamber'i "arşa tâc" etmesidir:

- 326 Dir 'urûcumda benüm kıl eylemek
Yûnus-ı Mettâya tafzîl eylemek
327 Ol balık karnına mi'râc eyledi
Farq-ı 'arşa Hâk beni tâc eyledi
330 Lîk tafzîl eyleriz rü'yetde biz
Olur anda kim e'azz ü kim 'azîz

Hız. Muhammed (s.a.s.)'in diğer peygamberlerden üstünlüğüne ilişkin kıyaslamalardan bir diğeri Hz. Mûsa üzerinden yapılmıştır.

1.1.2.4. Hız. Mûsâ

Bilindiği üzere Hz. Mûsâ Tûr-ı Sînâ'da Allah'ı görmek istemiş, ancak Allah "*Len terânî*"⁷⁴ sözüyle Hz. Mûsâ'nın bu isteğini geri çevirmiştir. Ubeydullah Dede, Hz. Mûsâ'nın Allah'ı görememesi ile Hz. Muhammed'in miraçta Allah'ı görmesi ve "*men reânî*"⁷⁵ hadis-i şerifi arasında bağlantı kurarak Hz. Muhammed'i üstün tutar:

- 335 *Len terânî* geldi Mûsâya cevâb
Men reânî Muştafâya fetḥ-i bâb

Şair, Hz. Mûsâ'nın Tûr-ı Sînâ'da Allah ile konuşmasının ardından geçirdiği baygınlığa telmihle aşkın cezbesinin akıl, kitap veya sözlü bir öğretiyile kavranamayacağını belirtir:

- 625 Tûr-ı 'ışkı kimse bilmez 'aklile
Fehm olunmaz ol kitâb u naḳlile

Eserde Hz. Mûsâ'nın asâsının ejderhaya dönüşmesi mucizesine de yer verilmiştir. Hz. Mûsâ'nın mucizesi karşısında sâhirlerin sihirleri hebâ olmuştur.

- 406 Oldı ger Mûsâ 'aşâsı ejdehâ

⁷⁴ A'râf 7/143 "*Len terânî: Sen beni asla göremezsin*".

⁷⁵ "Beni gören Hakkı gördü" anlamındadır. Bkz. Müslim, Rüyâ, 1 ; Hadis-i şerif, Hz. Peygamber'in rüyada görülmesi ile ilgilidir.

Sihrini sâhirleriün kıldı hebâ

Hz. Mûsâ, aşkın tarif edildiği bir beyitte Hz. İsâ ve Hz. Meryem ile birlikte anılmıştır. Beyitte geçen İmrân kelimesi ile hem Hz. Mûsâ'nın hem de Hz. Meryem'in babaları; başka bir deyişle hem Hz. İsâ'nın hem de Hz. Mûsâ'nın soyu kastedilmiştir:

629 Āfitâb-ı 'ışk çün bir zerreye pertev şalar
Adını 'İsî bin Meryem Mûsî vü 'İmrân ider

Eserde Hz. Mûsâ'nın zikredildiği beyitlerden birinde “*ānestü nâr*”⁷⁶ ifadesi geçmektedir. Bu ifadeye göre Hz. Mûsâ bir ateş görmüştür. Şair Hz. Mûsâ'nın gördüğü bu ateşi “hakîkî nûr” olarak tanımlamıştır:

222 Pes dir ol Mûsî-şifat *ānestü nâr*
Hod hakîkat nürimiş ol hoş şerâr

1.1.2.5. Hz. Nûh

Eserde Hz. Nûh ile ilgili iki beyit vardır. Bu beyitlerden ilkinin bulunduğu bölümde Kur'ân-ı Kerîm'in azameti, bir mucize olarak faydaları ve hususiyetleri üzerinde durulmuştur. Hz. Nûh'un gemisinin tufandan kurtulması ile Kur'ân-ı Kerîm'in insanları fitnelerden kurtarması arasında bağlantı kurulmuştur:

403 Fülk-i Nûh oldise tufândan menâş
Fitne mevcinden kıılır Qur'an hâlâş

Hz. Nûh ile ilgili ikinci beyit, Hz. Âdem ile Hz. Havvâ'nın yaratılması, nesillerin başlayıp devam etmesi üzerine kuruludur. Bu beyitte Hz. Nûh, nesiller boyunca gelen peygamberlerden biri olarak gösterilir:

122 Pes yaratdı bir meh-i şîrîn-liqâ
Nefs-i Âdemden adı Havvâ ana
124 Oldı andan Şî ü Nûh-ı muhterem
Dağı İbrâhîm ü İsmâ'îl hem

1.1.2.6. Hz. İdrîs

⁷⁶ Neml 27/7. “Ânestü nâr: Bir ateş gördüm”.

Eserde Hz. İdrîs, mucizeler bölümünde, Kur'ân-ı Kerîm'in anlatıldığı beyitlerde zikredilmiştir. Şair, Hz. İdrîs'in yıldız ilmine vâkıf olması⁷⁷ ile Kur'ân-ı Kerîm'in Mülk Sûresi'nin 5. ayeti⁷⁸ arasında bağlantı kurmaktadır:

404 Oldı feth İdrîse ger 'ilm-i nücüm
Encüm-i Qur'ân şeyâ'îne rücüm

Eserde Kur'ân-ı Kerîm'in anlatıldığı beyitlerde zikredilen bir diğer peygamber Hz. İbrâhim'dir.

1.1.2.7. Hz. İbrâhim

Eserde Halîl ismiyle anılan Hz. İbrâhim'in ateşlere atılması hâdisesine telmihte bulunulmuştur. Hz. İbrâhim'in atıldığı ateşin soğuyup⁷⁹ güle dönüşmesi gibi cehennem de Kur'ân ehlerinden kaçır, onları yakamaz:

405 Ger Halîle verd ü reyhân oldı nâr
Düzah eyler ehl-i Qur'ândan firâr

Hz. İbrâhim'in adının geçtiği bir diğer beyitte ise birkaç peygamber bir arada zikredilmiştir. Hz. İbrâhim, oğlu Hz. İsmâil ile birlikte anılmıştır:

124 Oldı andan Şit ü Nuh-ı muhterem
Dağı İbrâhîm ü İsmâ'îl hem

1.1.2.8. Hz. Hûd

Eserde Hz. Hûd ve doğru yola sevk etmeye çalıştığı Âd Kavmi tek beyitte zikredilmiştir. Âd Kavmi'nin rüzgarla helak oluşuna telmihte bulunulmuştur:

409 Ehl-i Hûda gerçi hoş bezm oldı bād
Hem helâk oldı anuñla kavm-i 'Âd

1.1.2.9. Hz. İsâ

Hz. İsâ'nın ölüleri diriltme mucizesi Kur'ân-ı Kerîm ile ilişkilendirilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm de –tıpkı Hz. İsâ gibi- ölü kalplere hayat vermektedir:

⁷⁷ Konu ile ilgili bilgi için bkz. M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, c. 1, s. 80.

⁷⁸ Mülk 67/5. Ayette meâlen: “Andolsun ki biz, (dünyaya) en yakın olan göğü kandillerle donattık. Bunları şeytanlara atış taneleri yaptık ve onlara alevli ateş azabını hazırladık.” buyrulmaktadır.

⁷⁹ Bu konuyla ilgili bkz. Enbiyâ 21/68-69. Ayetlerde meâlen “(Bir kısmı) Eğer iş yapacaksınız, yakın onu da tanrılarınıza yardım edin! dediler. (Biz de) ‘Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol!’ dedik.” buyrulmaktadır.

410 Kıldı ‘İsâ gerçi ihyâ-yi mevât
Viridi ölmüş dillere Kur’ân hayât

Bu beyitte, “*Viridi ölmüş dillere Kur’ân hayât*” mısraında ihâm sanatı söz konusudur. Mısraada geçen “dil” kelimesi iki ayrı anlamda kullanılmıştır. Bu anlamlardan ilki, Kur’ân-ı Kerîm’in kalbinde Allah sevgisi olmadığı için –mecazen- “ölmüş” gönüllere hayat vermesi şeklindedir. Bu anlama göre beyitte geçen “dil” ifadesi “gönül” kelimesine karşılık gelir. İkinci anlam ise Kur’ân-ı Kerîm’i okumakla ilgilidir. Bir uzuv olarak dil, Kur’ân-ı Kerîm’i okuyarak hayat bulur. Her iki manada da mecaz söz konusudur. Hz. Îsâ’nın zikredilen mucizesi ile Kur’ân-ı Kerîm’in insan ruhuna kattığı maneviyat arasında “ölülerin dirilmesi” şeklinde bağlantı kurulmuştur.

Hz. Îsâ ile ilgili bir başka beyit, “aşk”ın tarif edildiği bölümdedir. Beyitte aşk güneşinin yaydığı ışık, Hz. Îsâ ve Hz. Mûsâ ile ilintili bir şekilde ele alınmıştır. Buna göre, aşk güneşi bir zerreye ışık saçar, o zerre Hz. Îsâ, Hz. Mûsâ olur. Başka bir deyişle, Hz. Îsâ’nın ve Hz. Mûsâ’nın vücudunun sebebi, aşk ve onun yaydığı ışıktır. Burada İmrân ifadesi hem Hz. Îsâ’nın hem de Hz. Mûsâ’nın soyuna delalet eder. Nitekim Hz. Mûsâ’nın ve Hz. Meryem’in babalarının adı İmrân’dır:

629 Āfitāb-ı ‘ışk çün bir zerreye pertev şalar
Adını ‘İsî bin Meryem Mûsî-i ‘İmrân ider

1.1.2.10. Hz. Yûsuf

Metinde Hz. Yûsuf’un köle pazarında satışa çıkarılmasını ihtiva eden 13 beyitlik “*Hikâyet*” başlıklı bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde, Hz. Yûsuf’un satılması için Mısır’da bir açık artırma tertip edilmiştir:

668 Yûsuf-ı şiddîkî k’oldur hoş-nihād
Şatmağa Mısr içre kılmışlar mezād

Bu açık artırmada müşteriler Hz. Yûsuf’u satın almak için altın, gümüş, inci gibi değerli madenler teklif etmişlerdir:

669 Kimi virmiş bedre bedre sîm ü zer
Kimisi biş ağırı misk ü güher

Ancak müşterilerden biri Hz. Yûsuf’a biçilen değeri beğenmemiş, altın ve gümüşün, O’nun değerini karşılayamayacağını söylemiştir:

- 672 Halk anı ta'yīb idincek ol qarı
Dimiş iy şemse olanlar müşterī
- 673 Aña kıymet mi olur bu sīm ü zer
Ger tolarsa cümle 'ālem ser-be-ser
- 674 Kıymetine çünki lāyık nesne yok
Birdürür pes aña nisbet az u çok

Hız. Yūsuf'un değerine lāyık nesne bulunmadığını söyleyen bu müşterinin hikayede farklı ve orijinal bir yeri vardır. Şair, hikayenin başında müşteriyi "O" zamiriyle işaret eder. Hikayenin devamında ise müşteri birinci tekil ağızdan konuşmaya başlar. Bu müşteri, *Hikâyet* bölümünün ortalarında şairle özdeşleşir. Hikayenin başında iki farklı kişi olarak karşımıza çıkan müşteri ve şair, hikayenin ortalarına doğru bütünleşerek aynîleşir. Müşteri/şair, Hız. Yūsuf'a tâlip olmağaki maksadıyla eseri yazma sebebini aynı temel üzerine kurar. Buna göre müşteri/şair şefâate nâil olmak ve ariflerin yolundan gidebilmek ümidiyle hem Hız. Yūsuf'a müşteri olmuş hem de bu eseri telif etmiştir. Müşterinin şairle özdeşleşmesi, eserin özgün yanlarından birini oluşturmaktadır:

- 675 Müşterī olmağda mağsūdum benüm
Hem bu sevdā içre hoş sūdum benüm
- 676 Ger benüm kemter qarılardan biri
'Add olam hem müşterīlerden biri
- 677 Bendenüñ hem yā şefī'ü'l-müznibīn
Medh ü vaşfuñdan murādı bu hemīn
- 678 Şol seni vaşf eyleyen vāşıflaruñ
Sırrıña vākıf olan 'ariflerüñ
- 679 Pey-revinden 'add olam ben mübtelā
Luğf idüb ma'zür tut iy pādişā

"Hikâyet" başlığı altındaki beyitlerde Hız. Yūsuf "Yūsuf-ı Sıddîkî, şems, gün yüzlü mâh" gibi ifadelerle anılmıştır. "Yūsuf-ı Sıddîkî" ve "gün yüzlü mâh" ifadeleri şair tarafından, "şems" ifadesi ise Hız. Yūsuf'un tâlibi, sonradan şairle özdeşleşen müşteri tarafından söylenmiştir.

1.1.2.11. Hız. Şît – Hız. İsmâil

Eserde Hz. Şîr ve Hz. İsmâil peygamberler bir defaya mahsus olmak üzere birlikte anılmıştır. Hz. Âdem ile Hz. Havvâ'nın yaratılmasının ardından gelen peygamberlerden bir kısmı zikredilirken Hz. Şîr ve Hz. İsmâil peygamberlerin de adı geçmiştir. Şair, iki peygamberi Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'nın neslinin devamı olmaları sebebiyle anmıştır:

124 Oldı andan Şîr ü Nûh-ı muhterem
Daği İbrâhîm ü İsmâ'îl hem

1.1.3. Melekler

Eserde meleklerden üç temel konu etrafında bahsedilmiştir. Bunlardan ilki, Hz. Peygamber'in mevlidi; ikincisi, meleklerin Hz. Âdem'e secde etmesi; üçüncüsü, tasavvufî çerçevede meskenettir. Bu üç konu haricinde meleklerden bahsedilmemiş, meleklerin özelliklerini, görevlerini vb ihtiva eden herhangi bir bölüm açılmamıştır. “*Fî-ta'zîm-i nûri'n-nebiyyi'l-emîn bi-sücûdi'l-melâ'iketi ecma'in*” başlığı altında meleklerin Hz. Âdem'e secde etmesi ve Hz. Muhammed (s.a.s.)'i tazim edişi üzerinde durulmuştur:

105 Mâ-ħaşal çün oldı Âdem ber-kemâl
Pür-cemâl itdi anı ol zü'l-celâl
106 Secde buyurdı aña Rabb-i vedüd
Pes melekler kıldılar cümle sücüd
107 İtdiler ta'zîm nûr-ı Aħmedi
Buldılar Ħaħdan sürür-ı sermedi

Hz. Peygamber'in doğumuna şahit olan melekler O'na aşık olmuş, hürmette bulunmuştur:

99 'Āşık oldı ħüsnine ħür ü melek
Arz mebhüt oldı çarħ urdı felek
172 Ķıldılar ħür ü melekler iħtirâm
Yügrişürdi çün cevārî vü ħulâm
173 Aldılar cism-i laťifin nâzile
Ħürmet ü ikrâmile i'zâzile

Tasavvufî bağlamda meleklerin söz konusu edilişi, nefis terbiyesini gerçekleştiren insanların Allah katındaki derecesi ile ilgilidir. Nefsini terbiye eden insan, meleklerinki kadar saf bir huya sahip olmuş demektir:

588 Meskenetden her ki kıldı nefsi pest
Havf-ı Hâkdan kendüyi kıldı şikest
589 Kaldurur pes anı Hâk fevka'l-felek
Oldı çünkim hūyile cins-i melek

Cebrâil (a.s.) eserde adı geçen tek melektir. Eserde, Cebrâil (a.s.) dışında hiçbir meleğin adı zikredilmemiştir.

1.1.3.1. Cebrâil

Ubeydullah Dede'ye göre, Hz. Peygamber'i layıkıyla methetmek imkansızdır (42, 44, 47). Çünkü Hz. Peygamber'i Allah methetmiştir (44, 45). Bu öyle bir methiyedir ki Cebrâil (a.s.) dahi bu methiyenin idrakinde aciz kalmıştır:

46 Aña kim meddaḥ ola Rabb-i celîl
Olur idrâkinde 'âciz Cebre'îl

Esere göre Cebrâil (a.s.)'ın Hz. Peygamber'le bağı risâletin öncesine dayanmaktadır. Hz. Peygamber daha çocukken, Allah O'nu koruyup gözetmiş, Cebrâil (a.s.) da O'na hizmet etmiştir:

179 Ḥod aña ḥidmet kılurdu cebre'îl
Ḥâfızı vü nâşırı rabb-i celîl

Eserde Cebrâil (a.s.)'ın vahiy getiren melek olması özelliği de vurgulanmıştır. Cebrâil (a.s.) vahiy getirdikçe Hz. Peygamber insanlara râh-ı vuslattan haberler vermiştir. Cebrâil (a.s.)'ın indirdiği ayetlerin tamamlanması (440) ile İslâm'ın sancağı semâya ulaşmıştır:

258 Kıldığınca kalbine inzâl vahiy
Rûḥ-ı kudsi ta'ir-i zî-bâl-i vahy
259 Açuben hikmet yüzinden nükteley
Ḥoş virürdi râh-ı vuşlatdan haber
442 Cebre'îl indürdi çün bu âyeti
İrdi İslâmuñ semâya râyeti

Hız. Peygamber, isra ve miraç mucizesinde vasıta olarak, Burak adlı binitin yanı sıra, Cebrâil (a.s.)'ın kanatlarını da kullanmıştır. Hız. Peygamber'in miraçta Allah'a "iki yay aralığı kadar, hatta daha yakın"⁸⁰ olması, Cebrâil (a.s.)'ı hayran bırakmıştır:

- 347 Geh Burāk u geh per-i Cibrīlile
Güne gün tekrīmile tebcīlile
630 'Işık çünküim şeh-per açar seyr-i *ev ednā* için
Cebre'ili altı yüz biñ bālile hayrān ider

1.1.4. Âhîret

Eserde âhîret ile ilgili en belirgin ifade "rüz-ı mahşer" ifadesidir. Bunun dışında "dü kevn", "ol gün", "haşr", "tahte'l-livâ", "sancak" gibi ifadelerle de ahirete işaret edilmiştir. Zikredilen ifadelerin yer aldığı bölümlerde tema Hız. Peygamber'dir. Şair, Hız. Peygamber'i överken üç beyitte âhîretle alakalı kavramları kullanır:

- 643 Mazhar-ı kudret menâf-ı naşr u 'avn
Merkez-i 'âlem medâr-ı her dü-kevn
644 Leyl-i dünyâda yüzüñ bedrû'd-dücâ
Rüz-ı mahşer tal'atuñ *şemsü'd-duhâ*
682 Cân u dil 'âlemleri sırruñla ma'mûr oldı heb
Her dü kevnüñ 'umdesi şer'-i kavīmüñdür senüñ

Yukarıdaki beyitlerde Hız. Peygamber her iki âlemin merkezi olarak gösterilmiştir. Şair, Hız. Peygamber'in yüzü için "*şemsü'd-duhâ*" ifadesini kullanmıştır. Eserde, âhîretle ilgili kavramlardan bazıları Hız. Peygamber'in dilinden verilmiştir. Hız. Peygamber "miskinler zümresi" ile haşr olmak için dua etmiştir. Ümmetinden âhîret gününü yad etmelerini istemiştir:

- 603 Hem yine 'uqbâda miskîn neşr kıl
Zümre-i miskînler içre haşr kıl
496 Ol günü yād eylesünler cānile
İtmesünler ma'siyet nisyānile
494 Şaklasunlar Hâk huzûrında edeb
Kim geliser sancağum altına heb

⁸⁰ Necm 53/9.

Ubeydullah Dede, eserin sonunda yer alan bir duasında Allah'tan, Hz. Peygamber'in sancağı altında toplanabilmeyi istemiştir:

728 Hâşr kıl tahte'l-livāsında anuñ
Dāhıl it bizi du'āsında anuñ

Eserde, bunların dışında ahiretle ilgili tabirler kullanılmamıştır. Cennet ve cehennemle ilgili kavramlar ayrı başlık altında incelenmeye çalışılacaktır.

1.1.4.1. Cennet-Cehennem

Eserde cennetle ilgili “hûri, rıdvān, gulām, cevârî” gibi kelimeler kullanılmıştır. Bunların dışında “eşcâr, ezhâr, enhâr, envâr” gibi ifadeler cennetle ilişkilendirilerek okuyucuya sunulmuştur. Cennetteki insanlardan “ehl-i na'îm”, cehennemdekilerden “ehl-i cahîm” ifadeleri ile bahsedilmiştir. Cehennemle ilgili kullanılan bir başka ifade “nâr-ı cahîm”dir.

Eserde “cennet”le bağlantılı terimlerin kullanıldığı beyitlerde temel konu Hz. Peygamber'dir. Hz. Peygamber'in yüzünü gören hûriler ve melekler O'na âşık olmuş, cevârî ve gulamlar O'na hürmette bulunmuştur:

99 'Âşık oldı hüsüne hür ü melek
Arz mebhût oldı çarh urdı felek
172 Kıldılar hür ü melekler ihtirâm
Yügrişürdü çün cevârî vü gulām

Eserde yer alan “senüñ” redifli gazele göre, hûriler ve Rıdvān, Hz. Peygamber'in güzel kokusunun ve bu kokuyu getiren sabah yelinin köleleridir. İnsanları cennete ulaştıracak şey, Hz. Peygamber'in yoludur:

681 'Aql u cān aşüfte-i vech-i besîmüñdür senüñ
Hür u rıdvān bend-i zülf-i hoş nesîmüñdür senüñ
685 Ümmetüñde nūr-ı dîn nâr-ı cahîmi maḥv idüb
Müşil-i cennet şırâṭ-ı müstaḫîmüñdür senüñ

Hız. Peygamber miraca çıkarken cennet bahçeleri, ırmaklar, ağaçlar, çiçekler vb. görmüştür. Bunlar, dünyanın Hız. Peygamber için hazırladığı süslerdir. Hız. Peygamber, bunların hiçbirini istememiştir (352). Çünkü O'nun mutlak maksadı Allah'tır (353):

- 350 Dām-ı dünyā ḥodnedür bāğ-ı cinān
Ol hümāya olmağičün āşiyān
351 Zeyn olub eşcārile ezhārile
Ḥürile enhārile envārile

Eserde, “*men beşşerenī biḥurūci şafer beşşeretühü bi’l-cenneti*” başlığı altında, Hz. Peygamber’in vefatından önce Ukkâşe ile olan hikayesi anlatılmıştır. Buna göre Hz. Peygamber’in isteği üzerine, Safer ayının çıktığı haberini getiren Hz. Ukkâşe cennetle müjdelenmiştir:

- 470 Didi sizden her ki baña muştılar
Kim tamām oldı bugün mäh-ı şafer
471 Cennetile müjde virem cānına
İre Ḥaḳḳuñ bī-ḥisāb iḥsānına
474 Çünki olduñ bunda sen yārum benüm
Olasın cennetde hem cārum benüm

Şaire göre, bu dünyanın yaratılış gayelerinden biri insanları sınamaktır. Allah, insanları yaratmış ve onlara cüz’î irade vermiştir (451). İnsanlar iradelerini kullanarak ya günaha ya da sevaba yöneleceklerdir (452, 453). Böylece cennet ehli ile cehennem ehli birbirinden ayrılacaktır:

- 454 Farḳ ola ehl-i na‘īm ehl-i caḥīm
Kendü bilür ḥikmetin Rabb-i ḥakīm

Eserde tasavvufî konuların işlendiği bölümde, ilim ve amelin insanı cennete götüreceği, fakr ve fenânın insanı Allah’a kavuşturacağı belirtilmiştir:

- 551 Ḥaşıl-ı ‘ilm ü ‘amel cennetdürür
Āḥir-i faḳr u fenā vuşlat durur

1.1.4.2. Kıyamet Günü

Eserde kıyamet gününün mahiyeti hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Şair, Hz. Peygamber’i överken, O’na salât u selâm getirirken, şeytanın kıyamet gününe kadar azap çekeceğini belirtirken “*yevmü’l-kıyâm, yevm-i din, yevmi’t-tenâd*” gibi ifadeler kullanmıştır:

- 7 Her nefes yüz biñ şalâtile selâm

Ol ŧeh-i vālāya tā-yevmü'l-kıyām
112 Lā-cerem baŧ çekdi iblīs-i lâ'ın
Mazhar oldı kahrına tā-yevm-i dın

Hız. Peygamber'in vasfını yazmak için akıl yeterli değildir (506). Bu nedenle, kainat defter, cinler ve insanlar katip olsa (507), kalem olarak ağaçlar, mürekkep olarak derya kullanılsa, kıyamet gününe kadar vakit verilse, gene de Hız. Peygamber'in vasfı yazılamaz:

507 Olsa ağaçlar kalem deryā midād
Vaŧfi yazılmaz ilā-yevmi't-tenād

Yukarıdaki beyitlerden anlaŧıldığı üzere, ŧair "kıyamet" kavramını farklı meselelerin izahını yaparken kullanmıŧtır. Eserde, kıyamet gününde yaŧanacak olaylara ya da o günün yaklaŧtığını gösteren alametlere deęinilmemiŧtir.

1.1.4.3. ŧefaaf

ŧair, eserin baŧında yer alan münacatta Hız. Peygamber'in ŧefaatine nail olabilmek için Allah'a yalvarır. Hız. Peygamber hürmetine Allah'tan af dileyen ŧair (50), Hız. Peygamber'in ŧefi yönüne dikkat çeker:

51 Çün anı 'āŧilere kılduñ ŧefi'
Enbiyādan kadrini kılduñ refi'

Yukarıdaki beyitte, "ŧefaaf" söz konusu edilse dahi, Hız. Peygamber'e doğrudan hitap yoktur. Benzer bir durum eserin sonunda yer alan münacatta da vardır. ŧair, Hız. Peygamber'in ŧefaatinde nasiplenmek için Allah'a dua eder. Çünkü Hız. Peygamber, müslümanlara Allah'ın izni dahilinde ŧefaafi olacaktır:

729 Çünkü iznüñle olur ol gün ŧefi'
İznüñle hem bize olsun ŧefi'

Ubeydullah Dede, ŧefaate nail olabilmek için doğrudan Hız. Peygamber'e de seslenmiŧtir. ŧair, eserin sonlarında yer alan "senüñ" redifli gazelinde Hız. Peygamber'den ŧefaaf ister:

695 Kıl ŧefā'at bu 'ubeyde yā ŧefi'a'l-müznibin
Derd-mend ü hār u üftāde yetimüñdür senüñ

Hz. Peygamber, vefatından önce, ashabına nasihatte bulunur. Hz. Peygamber onlara, Allah'ın emirlerine uymalarını (491), Kur'ân'dan ayrılmamalarını (490), dünyaya aldanmamalarını (492, 493) söyler. Bu nasihatlere uyanlara Allah'ın izniyle şefaathedeceğini belirtir. Bu beyitlerde Hz. Peygamber 1. tekil ağızdan konuşur:

495 Anlara olsam gerek ol gün şefî
Hak baña virmişdürür kadr-i refî

1.2. İbadetler

Eserde ibadetlere münhasır bir bölüm açılmamıştır. Farklı konuların işlendiği bölümlerde nadiren de olsa namazla ilgili terimlere rastlanmaktadır. Namazın dışında ibadetlerden genel olarak bahsedilmiş, oruç, zekat, hac gibi konulara değinilmemiştir. Eserde ibadetler, çoğunlukla, Hz. Peygamber etrafında ele alınmıştır.

Hz. Peygamber ibadetleri nimet olarak görmüştür. Bu nedenle ibadetlerini “*mūtū kable mevtin*” düsturu ile yerine getirmiştir. Hz. Peygamber, zikredilen hadis-i şerifte ibadetin nasıl olması gerektiğini tarif etmiştir:

236 Didi *mūtū kable mevtin* ol resūl
Her ‘ibādetde budur aşlü’l-uşūl
610 Şükr idüb ol mün‘imūñ ihsānına
Tā‘atin minnet bilürdi cānına

Ubeydullah Dede’ye göre ibadetin amacı, kulların Allah yolunda ilerlemesini sağlamaktır:

438 Gösterildi neyse tā‘at yolları
Rabbine yol bulmağičün kulları

1.2.1. Namaz

Ubeydullah Dede’ye göre namaz nimettir ve müminlerin miracıdır. Nitekim namaz, Hz. Peygamber miracta iken farz kılınmıştır:

366 Anda farz oldı bize bu beş namāz
Lā-cerem mi‘rāc-ı mü’mindür niyāz
367 Cem‘ idüb ehl-i semānuñ hıdmetin
Bize farz itdi Hakuñ gör ni‘metin

Eserde, secde, kıyam gibi namazla ilgili terimler, namazdan bağımsız anlamlarda da kullanılmıştır. Allah'ın emriyle meleklerin Hz. Âdem'e secde etmesi ve şeytanın bu emre karşı gelmesi anlatılırken “secde” ifadesi, namazdan bağımsız anlamda ele alınmıştır. Benzer şekilde “kıyam” ifadesi de “bâtın” ve “zâhir” ehlinin Hz. Peygamber'e hürmetinin anlatıldığı beyitlerde, terim anlamından farklı olarak kullanılmıştır:

- 106 Secde buyurdu aña Rabb-i vedūd
Pes melekler kıldılar cümle sücūd
108 Lâk secde kılmadı dīv-i la‘în
Görmedi envār-ı dīni gördi tīn
175 ‘İzzet emrinde kılub cümle kıyām
Kıldılar ol şāha biñ biñ ihtirām

Eserde, Kabe, mescid, kıble gibi ifadeler Hz. Peygamber'in bahis mevzuu edildiği bölümlerde geçmektedir. “Senün” redifli gazelde Kabe, kıblegah olarak gösterilir. Hz. Peygamber'in kıblesi “*semme vechullāh*”dır ve her yer Hz. Peygamber için mesciddir:

- 682 Ka‘be-i sırr-ı Hudādur kıblegāhuñ lâ-cerem
Enbiyā ervāhı züvvār-ı harīmüñdür senün
337 Vaḥy-i Ḥaḫdan ḫalbi çün āgāhidi
Kıblegāhı *semme vechullāh* idi
336 Her zamān ol şāhidüñ meşhūdı Ḥaḫ
Cümle yer mescid aña mescūdı Ḥaḫ

1.2.2 Dua

Eserde, biri başta diğeri sonda olmak üzere iki adet münacat bulunmaktadır. Eserdeki dualar çoğunlukla münacatlarda yer alır. Münacatların dışında kalan bölümlerde de yer yer dualara rastlamak mümkündür. Başlıklarda ise genellikle “*şallallāhü ‘aleyhi vesellem*”, “*raḫıya’llāhü ‘anh*”, “*riḫvānu’llāhi ‘aleyhim ecma ‘in*” nevinden dualar mevcuttur. Bunların dışında başlıklarda, üç tane daha dua vardır. Bunlardan ikisi aynı başlıkta zikredilirken, diğeri tasavvufî konuların işlendiği, fakr ve meskenetin izah edildiği bölümde başlık olarak kullanılmıştır:

“*Allāhümme ahyini miskīnen ve emtinī miskīnen vaḥşurnī fī-zümreti’l-mesākīn*”: “Allahım beni miskin olarak yaşat, miskin olarak canımı al ve miskinler zümresinde haşret.”⁸¹

Eserdeki diğer iki dua, ilmin faydalarının anlatıldığı kısma verilen başlıkta yer almaktadır. Bu dualarda Hz. Peygamber Allah’tan faydalı ilim ister ve faydasız ilimden O’na sığınır:

“*Allahümme enfi’nī bimā ‘allemtenī ve ‘allimnī bimā yenfe’unī ve zidnī ‘ilmen ve’l-ḥamdülillahi ‘alā külli ḥal*”: “Allah’ım! Bana öğrettiğin ilimden beni yararlandır, menfaatleneceğim bilgileri bana ihsân eyle ve ilmimi arttır. Hamd her hâl üzere Allah’adır.”⁸²

“*Allahümme innī e’üzü bike mine’l-erba’i min ‘ilmin lā-yenfe’u ve min-ḳalbin lā-yahşe’u ve min-nefsin lā-teşbe’u ve min-du’āin lā-yüsme’u*”: “Allah’ım, şu dört şeyden sana sığınırım: Menfaat sağlamayan ilimden, Allah’tan korkmayan kalpten, doymayan ihtirash nefisten ve işitilmeyen duadan.”⁸³

Başlıklarda yer alan üç duanın ortak özelliği hadis-i şerif olmalarıdır. Şair, başlıklarda kendine özgü duaları değil, Hz. Peygamber’in ettiği duaları zikretmiştir.

Beyitlerde geçen dualarda ise şair, Allah’tan af ve hidayet dilemekte, O’nun nimetlerinden yararlanmayı istemektedir:

- 14 Yine sen ey rahmeti çok luḫfi ‘ām
Fazl idüb in‘āmuñi ḳılğıl tamām
37 Luḫf it iy in‘ām iden her ni‘meti
Nūra tebdīl eylegil bu zulmeti
63 Ni‘met-i ḫāşuñdan it bize naşīb
Fazluñile yā ḳarīb ü yā mücīb

Şair, münacat kısmında, Allah’a yeterince şükretmek için gerekli mecalinin bulunmadığını (20), şükürünün eksik olduğunu belirterek Allah’tan af diler ve işini kolaylaştırmasını ister:

- 19 Sen meger luḫfuñdan iḫsān idesin

⁸¹ Hucvirî, *Keşfu’l-Mahcûb -Hakikat Bilgisi-* Süleyman Uludağ (hızl), İstanbul: Dergah Yayınları, 1982, s. 142.

⁸² Tirmizî, “Deavat”, 129.

⁸³ Tirmizî, “Deavat”, 69.

Fazluñile cebr-i noķşān idesin
22 Kılāsın taķşīrümüz ‘özrin ķabūl
Luţfile iy fazlı vü ihsānı bol

Şair, eserini hakkıyla tamamlayabilmek için dua eder. Hz. Peygamber’in evsafını, mucizelerini, mevlidini, eltafını (41) yazmak istediğini söyler ve bunun için Allah’tan medet umar:

40 Kıldı göñlüm bir ‘aceb kāra heves
Sen ‘ināyet eyle iy feryād-res
43 Bu ne sevdādur Hudāyā kıl meded
Raḥmetüñ bī-ḥadd u luţfuñ bī-‘aded

Ubeydullah Dede, kendisini günahkār olarak görmektedir. Allah’ın fazlı ile terbiye bulmayı istemektedir. Hz. Peygamber’in hürmetine günahlarının affolması için dua etmektedir:

50 Ol ḥabībüñ hürmetine iy Kerīm
Ben eşīme kıl ‘aṭā ķalb-i selīm
53 İsterem bu bende-i pür-ma‘şiyet
Buluben fazluñ yüzinden terbiyet
48 Līkin luţfuñdan ‘ināyet umaram
Bu günehkāra ri‘āyet umaram

Şair, dünyanın aldaticılığından ve kötülüklerinden Allah’a sığınır. İmandan ve Hz. Peygamber’in yolundan ayrılmamak için dua eder ve günahlarının affını ister:

725 Çünkü kıldıñ Aḥmede ümmet bizi
Eylegil yolında pür-‘işmet bizi
726 Ol ḥabībüñ hürmetine yā Ğafūr
Aldamasun şaklağıl dārü’l-ğurūr
727 Hoş ‘amel erzānī kıl Qur’ānile
Ḥatm idüb āḥir demi imānile
723 Luţf idüb iy ḥāfız-ı arz u semā
Bendeñi ḥıfz eyle şerden dāyimā
713 İdevüz ol ḥazrete ‘arz-ı niyāz
‘Afv ide tā cürmümüz ol kārşāz

Şair, eserinde Hz. Peygamber'in dualarından da nasiplenmek istemektedir. Mahşerde O'nun sancağı altında toplanmayı dilemektedir:

728 Hâşr kıl tahte'l-livâsında anuñ
Dâhil it bizi du'âsında anuñ

Ubeydullah Dede, eserinde yalnız kendisi için dua etmez. Dualarında başkalarını da anar. Şairin başkaları için ettiği dualar aynı zamanda nasihat özelliği de taşır. Şair, Allah'ın yaratıcılığı, merhameti, kudreti gibi konulardan bahsederken okuyucusuna nasihat verircesine dua etmektedir:

391 Nūr idüb nuşret bula cānuñ yüzi
Her dem ola tāze imānuñ yüzi
392 İresin sen çün bu 'ilm-i eşrefe
Ref' ola senden mizāc-ı felsefe
394 Nūr olub qalbüñ bula şekden ferāğ
Mihri Hâqdan yana cānuñda çırāğ

Şair, eserini dua ile kapatır. Allah'tan af dileyen şair, eserin son beytinde dualarının kabul olması için Allah'a yalvarır:

730 Eylegil ihsân bize *hüsni'l-meâb*
Luţf idüb kıl bu du'âmı müstecâb

1.3. Mucizeler

Ubeydullah Dede, mucizeler arasında en geniş yeri Kur'ân-ı Kerîm ve miraç hadisesine ayırmış, diğer mucizeleri birkaç beyitle ele almıştır. Eserde, Kur'ân-ı Kerim, miraç ve Hz. Muhammed (s.a.s.)'in doğumunda yaşanan mucizelerin yanı sıra, ayın ikiye bölünmesi, taşın konuşması, devenin Hz. Peygamber'e şهادet etmesi, kertenkelenin Hz. Peygamber'e selam vermesi, Hz. Mûsâ'nın asası, Hz. İsâ'nın ölüleri diriltmesi, Hz. Nûh'un tufanı, Hz. Yûnus'un balığın karnında kalması, Hz. İbrâhim'in atıldığı ateşin soğuyarak güle dönüşmesi gibi mucizeler de yer almıştır.

Eserde Hz. Muhammed (s.a.s.)'in dışında kalan peygamberlerin mucizelerinden birer beyitte bahsedilmiştir. "Peygamberler" başlığında bu mucizelere yer verildiği için, "mucizeler" başlığı altında yalnızca Hz. Muhammed (s.a.s.)'e ait mucizelere değinilecektir.

Ubeydullah Dede'ye göre mucizelerin zuhur etmesinin sebebi, Hz. Muhammed'in risaletiyle ilgili istenen ispatlardır. Mucizeler kâfirlere delil olarak, müminlere ise imanlarının kuvvetlenmesi için gelmiştir. Nitekim mucizelerde sınırsız fayda vardır, ancak bu faydalardan yalnız iman edenler nasiplenebilmektedir:

- 275 Bir bölük kavm istediler mu'cizât
Kim ola şıdķına anuñ beyyinât
299 Geldi mu'ciz kâfire tebkîtiçün
Oldı mü'min ķalbine teşbîtiçün
300 Var durur mu'cizde bi-ķadd fâ'ide
Lîk olur ol ehl-i Hâķķa 'â'ide

Şair, Hz. Peygamber'in mucizelerinden bahsederken O'nun her hareketinin, her sözünün ve her özelliğinin mucize olduğunu belirtir:

- 301 Mu'cizeydi fi'l ü ķavli ser-be-ser
Anlara kim buldılar Hâķdan nazar
518 Mu'cizâtıdur anuñ hem ber-devâm
Fi'l ü ķavl ü vaşfi mu'cizdür tamâm

Mucizeler arasında zikredilen Kur'ân-ı Kerîm'e özel bir başlık açılmıştır. Şaire göre Hz. Peygamber'in mucizeleri sonsuzdur. Ancak “cümlesinin azâmı” Kur'ân'dır.

1.3.1. Kur'ân-ı Kerîm

“*Fî-evsâfi'l-Kur'âni'l-azîm kelâmu'llâhi'l-kadîm nef'e'ana'llâhu bisırâtihi'l-müstakîm*” başlığından itibaren 35 beyit (398-433) Kur'ân-ı Kerîm mucizesine ayrılmıştır. Bu beyitlerin dışında birçok yerde Kur'ân-ı Kerîm, çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Eserin genelinde birçok başlık ve beyitte ayetlerden lafzen iktibaslar yapılmıştır. Konu bütünlüğünü sağlayabilmek adına, ayetlerle ilgili telmih ve iktibaslar farklı başlık altında değerlendirilecektir. Bu başlık altında, Kur'ân-ı Kerîm'in özellikleri, önemi, faydaları, işlevleri, mucizevî yönleri, Hz. Peygamber'le bağlantısı gibi konular üzerinde durulacaktır.

Eserde Kur'ân-ı Kerîm, “*hablü'l-metin, ni'me'l-halef, ümmü'l-kitâb, Kur'ân-ı mübîn, Kelâmullah*” gibi isimlerle zikredilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm en büyük mucize ve en açık delil olarak gösterilmiştir:

- 399 Mu‘cizâtı gerçi bî-pâyân durur
Cümlesinüñ a‘zamı Qur‘ân durur
412 Hiç olur mı bundan azher mu‘cize
Hüccet-i rüşen bu yitmez mi bize
402 Budur ol zulm ü dâlâlün kâmi‘ı
Mu‘cizât-ı enbiyānuñ cāmi‘i

Zulm ve dalaleti ortadan kaldıran bir mucize olarak gösterilen Kur‘ân-ı Kerîm’in zahirî ve batınî anlamları vardır. Şair, bu anlamlar üzerinde durduğu beyitlerde sanatsal ifadeler kullanmıştır. Benzer sanatsal ifadeler, Kur‘ân-ı Kerîm’in sayfaları ve satırları ile ilgili beyitlerde de mevcuttur. Buna göre Kur‘ân-ı Kerîm’in hattı hûrilerin saçlarına benzetilir; baktıkça göze nur verir. Satırlar ruhun miracıdır, her gelinen basamakta gönül ferahlığı ve başarı kazandırır:

- 401 Zâhiri dürr-i faşâhat ma‘deni
Bâtinî nûr-ı hidâyet mahzeni
418 Zâhir ahkâm-ı şerâyi‘ dürleri
Bâtinî memlû hakâyık gevheri
420 Şafha-i beyzâda hattı zülf-i hûr
Kuhlveş bakdukca virür göze nûr
421 Satırlar her şafhada mi‘râc-ı rûh
Kim olur her pâyede yüz biñ fütûh

Kur‘ân-ı Kerîm, zahiren “fesahat incisinin mahzeni”, “şeriat kurallarının incisi”dir. Batınen ise “hidayet nurunun mahzeni”, “hakikatler cevheridir”. Ancak fasih konuşma açısından inci madenine benzetilen Kur‘ân’ı anlamayanlar da mevcuttur. Ona iman edenler kurtuluşa ermiş, inanmayanlar ise kahrolmuştur:

- 408 Bildiler gelmez beşerden bu kelâm
Vahy-i Hakdur hikmeti Rabbü’l-enâm
410 Buldı Qur‘ânile mü‘minler necât
Hûr u maḥhûr oldu küffâr ü tuḡât

Eserde Kur‘ân-ı Kerîm, diğer mucizelerle birlikte de anılmıştır. Hz. İsa’nın ölümlere hayat vermesi gibi Kur‘ân-ı Kerîm de ölmüş kalplere hayat verir; Hz. Nûh’un bir gemi ile insanları tûfândan kurtarması gibi Kur‘ân da insanları fitneden kurtarır; Hz. İdrîs’in yıldız ilmine vakıf olması gibi Kur‘ân yıldızları da şeytanları taşlar; Hz.

İbrâhim'in atıldığı ateşten kurtulması gibi, Kur'ân-ı Kerim de insanları cehennem ateşinden kurtarır:

- 411 Kıldı 'İsâ gerçi ihyâ-yi mevât
Viridi ölmüş dillere Kur'an hayât
- 403 Fülk-i Nûh oldise tufândan menâş
Fitne mevcinden kıılır Kur'an halâş
- 404 Oldı fetḥ İdrîse ger 'ilm-i nücüm
Encüm-i Kur'an şeyâṭîne rücüm
- 405 Ger Ḥalîle verd ü reyḥân oldı nâr
Dūzâḥ eyler ehl-i Kur'ândan firâr

Görülüyor ki Kur'ân-ı Kerîm, diğer mucizeleri kapsayıcı mahiyettedir. Örneğin ölüleri diriltme mucizesi Hz. İsâ'ya verildiği gibi, Kur'ân'a da verilmiştir. Yukarıdaki beyitlerde yer alan bütün mucizeler, aynı zamanda Kur'ân-ı Kerîm'in de mucizeleridir. Eserde Kur'ân, bütün mucizelerin özelliklerini haiz, diğer mucizelerin üstünde bir mucize olarak tasvir edilmiştir.

Şair, Kur'ân-ı Kerîm'in faziletleri ve faydaları üzerinde de durmuştur. Kur'ân'ın yeryüzüne inmesi ile zulüm son bulmuş, âlem nizâm u intizâma kavuşmuştur:

- 417 İrdi çünkim bu zıyâ-yı lâ-yezâl
Zulm ü zulmet maḥv olub buldu zevâl
- 435 Nâzil oldı çün kelânullâh tamâm
Buldu pes 'âlem nizâm u intizâm

Kur'ân, insanları karanlık çukurlardan kurtaran bir mucizedir. Her kim bu mucizeye tutunursa çukurdan kurtulup yüksek bir makama kavuşur:

- 424 Çâh-ı zulmetden bu Kur'an-ı mübîn
Ḥoş ḥalâsiçündürür ḥablü'l-metîn
- 425 Eyledi her kim bu ḥable i'tişâm
Kurtulub çehden bulur 'âlî maḳâm

Kur'ân-ı Kerîm, insanlara Allah'ın emir ve yasaklarını bildirir. Bu sayede insanlar hata ile sevabın ayırđına varır:

- 368 Gökden indi bize bu ḥablü'l-metîn

Anı i' lām itdi ur'ân-ı mübîn
456 Nâzil oldu çün aña ümmü'l-kitâb
Rûşen oldu her atâyile şavâb

Kur'ân-ı Kerîm'in fazileti ve faydaları çoktur. Ancak en büyük fazileti insanları ibadete sevk etmesidir. Bu sayede insanlar Allah'ın rahmetinden nasiplenirler:

369 Çokdur anuñ lu u in'âmı bize
Cümleden yigdür bu ikrâmı bize
370 K'eyleyüb â'at bulavuz urb-ı Hâ
Alavuz ol seb-i rahmetden sebâ

aire göre İslam dîni, Kur'ân ile ma'mur, hadisler ile pür-nûrdur:

520 Dîn evi ur'ânile ma'mûrdur
Hem eâdîşile heb pür-nûrdur

Hz. Peygamber insanlara iman esaslarını Kur'ân vasıtasıyla bildirmiştir. Hz. Peygamber'in ümmîliği, O'nun Kur'ân-ı Kerîm'in feyzine nâil olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Kur'ân gibi büyük bir ilme sahip olan Hz. Peygamber'in ummî olması doğaldır. Şair, bu doğallığı anlatırken, alt metinde Kur'ân-ı Kerîm'in feyzinden nasiplenecek olmasaydı, Hz. Peygamber ümmî olmazdı demektedir:

700 Bize teşrîf eyledi imânile
Bildürüb akâmını ur'ânile
194 Pes niçün ümmî ola ol hoş-itâb
Çünkü feyz oldu aña ümmü'l-kitâb

Kur'ân-ı Kerim'deki bazı sûrelerin başlarında yer alan harfler, bir beyitte Hz. Peygamber'le bağlantılı olarak ele alınmıştır:

688 Zâtuñ iy şâh ism-i a'zam olduğına dâldür
Vech-i ur'ân zîneti çün hâ vü mîmüñdür senüñ

Kur'ân-ı Kerîm'in zîneti olarak gösterilen “hâ” ve “mim” harfleri Hz. Peygamber'in isminde geçen harflerdir. Bu harflerle başlayan 7 sûre vardır.⁸⁴ Kur'ân'daki 7 sûrenin ilk ayetlerinde yer alan bu harflerin varlığı, Hz. Peygamber'in

⁸⁴ Bkz. Mu'mîn 15/1 ; Fussilet 41/1 ; Şûrâ 42/1 ; Zührûf 43/1 ; Duhân 44/1 ; Câsiye 45/1 ; Ahkâf 46/1.

ismindeki “hâ” ve “mim” harfleriyle ilişkilendirilmiştir. Nitekim başka bir beyte göre Kur’ân, Hz. Peygamber’in vefatından sonra mecazen O’nun yerini alacak, insanlara İslâm’ı öğretmeye devam edecektir. İnsanlar, Hz. Peygamber vefat edince, Allah’ın emir ve yasaklarıyla ilgili sorularını Kur’ân’a soracaklardır:

490 Didi ben gitsem size Kur’ân yiter
Haḫkuñ emr ü nehyine bürhân yiter

Eserde bahsi geçen mucizeler arasında Kur’ân-ı Kerîm’den sonra en hacimli bölüm miraç hadisesine ayrılmıştır.

1.3.2. Mirac

Eserde 317. beyitten 371. beyte kadar olan bölüm Hz. Peygamber’in miraç mucizesine ayrılmıştır. Bu bölümde Hz. Peygamber’in Mekke’den Kudüs’e varıp oradan miraca çıkması, miraç esnasında yaşadıkları, geri dönüşü ve bu mucizeyi delillendirişi üzerinde durulmuştur:

317 Mu‘cizâtından biri mi‘râcıdur
Ḥâk-i pâyi fark-ı çarḫuñ tâcıdur
318 Aña dâm olmışdı çün cümle cihân
Kıldı pes tayy-i mekân baş-ı zamân

Hz. Peygamber’in Mekke’den Kudüs’e varıp göğe yükselmesi üç beyitle anlatılmıştır. Bu beyitlerde Hz. Peygamber’in isra ve miraç yolculuğunda vasıta olarak Burak’ı ve Cebrâil (a.s.)’in kanatlarını kullandığı vurgulanmıştır:

346 Mekmeden Kudse varub seyrân ide
Ba’d ezân ‘arş üstine cevlân ide
347 Geh Burâḫ u geh per-i Cibrîlile
Güne gün tekrîmile tebcîlile
348 Nerdübân olub tıbâḫ-ı âsumân
Geçdi andan kıldı seyr-i lâ-mekân

Hz. Peygamber miraçta Allah’a “iki yay aralığı kadar, hatta daha yakın”⁸⁵ olmuştur. Diğer hiçbir peygamber Allah’ın yüzünü görmemiştir. Hz. Muhammed (s.a.s.) ise miraç sırasında Allah’ın yüzünü görmüştür:

⁸⁵ Necm 53/9.

- 355 Pes maḳām-ı *Ḳābe Ḳavseyne* ḳadem
Başdı vü dikdi ev ednāda ‘alem
356 Ḥalvet-i ḥāş oldı ol cāna naşīb
Ol idi zīrā muḥibb ü hem ḥabīb
357 Şol yüzi kim görmemişdi enbiyā
Gördi bī-şekk ol resūl-i kibriyā
358 Aḳuben cāndan göz ol sāhib-himem
Gördi bī-çün vechini bī-keyf ü kem
359 Ḥaḳ aña vechine lāyık virdi göz
Gördi bī-noḳşān cemālin itme söz

Allah, miraḳta Hz. Peygamber’e doğrudan vahyetmiştir. Hz. Peygamber’in kalbine hakke’l-yakīn hasıl olmuştur. Allah ile Hz. Peygamber miraḳta doksan bin kelām konuşmuşlardır:

- 361 İrdi maḥbūbına ol maḥbūb-ı Ḥaḳ
Oḳıdı ḥüsn-i kitābından sebaḳ
362 Anda ‘ilm-i evvelīn ü āhirīn
Ḥāşıl oldı ḳalbine ḥaḳke’l-yakīn
363 Söyleşildi anda ḫoksan biñ kelām
Behre buldı tā ki andan ḥāş u ‘ām

Eserde, Hz. Peygamber’in miraḳta yaşadığı hadiseler, kendisine sunulan bir hediye olarak gösterilmiştir. Hz. Peygamber bu hediye ile yeryüzüne inmiştir:

- 364 İbtidāyı seyrden tā-intihā
Söyleşildi bir dem içre mācerā
365 Ol hedāyāyile ol şāh-ı emīn
Devletile eyledi ‘azm-i zemīn

Hz. Peygamber yeryüzüne dönünce miraḳ mucizesini ispat etmiştir. İman etmemelerine rağmen, Hz. Peygamber kâfirlere de deliller sunmuştur:

- 320 Cismine gelmişdi çün evşāf-ı rūḥ
Feth-i ebvāb-ı semā oldı fütūḥ
321 Pes çıkub seyr-i semāvāt eyledi
Mu‘cizātın ḥalkā işbāt eyledi

322 Rağmına her münkiriñ ol pādişāh
Söyledi mi'rācına biñ biñ güvāh

Ubeydullah Dede, Hz. Peygamber'in miracı ile ilgili iki beyitte kendi görüşlerini söylemiştir. Şaire göre Hz. Peygamber öyle ulvî bir makamdadır ki, miraca çıkması normal karşılanmalıdır. Cānı bekâ bulan Hz. Peygamber her gece şarktan garba varmaktadır; bu durumda miraca çıkması doğaldır. Nitekim Hz. Peygamber her an miraç etmekte, her an göğe yükselmektedir:

338 Cānı bulmuşdı liķāyile beķā
Her dem eylerdi 'urūc u irtikā
374 Şarkdan garba varur her gice ol
Nola bir sā'atde seyr itse resūl

Eserde Hz. Peygamber'in üstünlüğünün anlatıldığı bir beyitte de miraç mucizesine telmih vardır. Hz. Yûnus'un balığın karnında kalması ile Hz. Peygamber'in göğe yükselmesi arasında irtibat kurulmuş, Hz. Peygamber arşın tâcı olarak gösterilmiştir:

327 Ol balık karnına mi'rāc eyledi
Farķ-ı 'arşa Hāk beni tāk eyledi

1.3.3. Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Doğumunda Gerçekleşen Mucizeler

Eserin mevlid bölümünde, iki beyitle sınırlı olmak üzere, Hz. Peygamber'in doğumu esnasında gerçekleşen mucizelerden bahsedilmiştir. Hz. Peygamber'in doğumu ile Kâbe'deki putlar devrilmiş, İran'da hüküm süren Sasanilerin sarayı sallanarak zarar görmüş ve birçok kilise türbesi harap olmuştur:

160 Düşdi bütler yüzleri üzre kāmū
Çünkü gösterdi haķīķī kıble rū
161 Taht-ı kistrā eyledi hem ıztırāb
Çok kelīsā kubbesi oldu harāb

1.3.4. Şakk-ı Kamer

Müşrikler Hz. Peygamber'den mucize istemiş, Hz. Peygamber de parmağıyla yaptığı bir işaretle ayı ikiye ayırmıştır. Ubeydullah Dede, bu mucizeyi üç ayrı beyitte zikrederken, kâfirlerin bu mucize karşısında dahi imana gelmediklerini belirtmiştir:

- 246 Çün boşaldı varlığından tıldı Hıağ
Lā-büdd oldı barmağından bedr-i şağ
- 293 Bir işâretten ki mâh oldı dü-nîm
Bulmadı bir pertev ol kavm-i le'îm
- 373 Ay anuñ bir barmağından oldı şağ
Anı hoş seyr itdürür Rabbü'l-felağ

1.3.5. Diğler Mucizeler

Eserde geöen diğler mucizeler arasında taşın konuşması⁸⁶, kertenkelenin Hz. Peygamber'e selam vermesi⁸⁷ ve devenin Hz. Peygamber'e şehadet etmesi⁸⁸ mucizelerini saymak mümkündür. Bu mucizeler eserde şekil açısından benzer biçimde kullanılmıştır. Beyitlerin ilk mısramda mucizeler zikredilmiş, ikinci mısramda bu mucizelere inanmayan kâfirler söz konusu edilmiştir. Taşın konuşması, kalpleri taşlaşmış kâfirler üzerinde bir tesir uyandırmamış; kertenkelenin Hz. Peygamber'e selam vermesi, kâfirler tarafından levm edilmiş; devenin şahitliği, kâfirleri dalalete sürüklemiştir. Şair, kâfirlerin dalalete sürüklenişini “*bel hümm edal*”⁸⁹ ifadesiyle, ayete telmihle vermiştir:

- 292 Söyledükce mu'cizâtile hâcer
Taş gönüllerine kılmadı eser
- 295 Sûsmâr eylerdi ol şâha selâm
Levm iderlerdi aña kavm-i li'âm
- 296 Hoş şehâdet eyledi aña cemel
Oldı vaşfi bunlaruñ *bel hümm edal*

1.4. Âyetler

Evsâf u Mucizât-ı Nebî âyetlerden yapılan iktibaslar ve telmihler açısından zenginlik arz eder. Eserde 48 ayrı beyitte ve 11 ayrı başlıkta âyetlerden iktibas yapılmıştır. Dört beyitte (25, 96, 191 ve 223. beyitler) birden fazla âyetten iktibas bulunmaktadır. Necm 53/9'da geöen “*ev ednâ*” (355, 604, 630) ve Enbiyâ 21/17'de

⁸⁶ Bkz. Ali el-Kârî, *Şerhü's-Şifâ*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421, c. I, s. 631.

⁸⁷ Bkz. Muttakî el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâli ve'l-Efâl*, Haleb: Müessesetü'r-Risâle, h. 1401, m. 1981, c. XII, s. 355.

⁸⁸ Bkz. Ebû Abdullah el-Hâkim Muhammed en-Nisaburi, *el-Müstedrek ale's-Salihayn*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, c. II, s. 109.

⁸⁹ A'râf 7/179 “*bel hümm edal*”: “Hatta onlar yolca daha da sapıktırlar”.

geçen “*rahmeten lil-‘ālemīn*” (64, 142, 433) ifadeleri üç ayrı beyitte; Enfâl 8/17’de geçen “*mā-rameyte iz-rameyt*” (247, 649); Necm 53/17’de geçen “*mā-zāğ*” (148, 354); A’râf 7/23’de geçen “*Rabbenā zalemnā*” (115, 555); İsrâ 17/70’de geçen “*kerramnā*” (96, 388) ifadeleri ikişer ayrı beyitte zikredilmiştir. Bunların dışında eserde bulunan âyetler birer beyitte yer almaktadır. Eserdeki bazı iktibaslar ise birden fazla âyete işaret etmektedir. Örneğin 65. beyitte yer alan “*künfekān*” ifadesi ile sekiz farklı âyet⁹⁰; 222. beyitte yer alan “*ānestü nār*” ifadesi ile üç farklı âyet⁹¹; 117. beyitte zikredilen “*bimā aḡveytenī*”, 296. beyitte bulunan “*bel hüüm eḍal*” ve 708. beyitte yer alan “*min-ma’in mehīn*” ifadeleriyle ikişer farklı âyet söz konusu edilmiştir.⁹²

Eserde en çok iktibas Bakara Sûresi’nden yapılmıştır. Eserde bu sûredeki 8 ayrı âyetten iktibas bulunmaktadır. Bakara Sûresi’nden diğer sûrelere nispeten daha fazla iktibas yapılmasında mezkur sûrenin hacminin etkili olduğu kanaatindeyiz. Şair, Bakara Sûresi’nden sonra en fazla iktibas A’râf Sûresi’nden yapmıştır. Eserde bu sûredeki 5 ayrı ayetten iktibas bulunmaktadır. Toplam beş ayetten oluşan Tebbet Sûresi’nin üç farklı âyetinden iktibas yapılması dikkat çekicidir. Bu sûreden yapılan iktibaslar, nefis terbiyesinin anlatıldığı 223. beyitte ve kâfirlerin ele alındığı 281. beyitte olmak üzere iki ayrı yerdedir. Ubeydullah Dede, diğer sûrelerden ise bir veya birkaç âyet iktibas yapmıştır.

İlim, aşk ve nefsin anlatıldığı 191-223. beyitler arasında âyetlerden yapılan iktibasların eserin geneline göre daha fazla olduğu söylenebilir. Zikredilen 33 beyitte toplam 8 âyetten iktibas vardır. 333-337. beyitler ise yoğunluk bakımından âyet iktibasının en çok yapıldığı beyitlerdir. Bu beş beyitte dört farklı ayetten iktibas yapılmıştır. Bu bölüm, Hz. Muhammed (s.a.s.)’in diğer peygamberlerden üstünlüğünün anlatıldığı bölümdür. Bu bölümde iktibas yapılan âyetler, Hz. Peygamber’in üstünlüğüne delil amaçlı kullanılmıştır. Hz. Peygamber ekseninde anlatılan konuların işlendiği bölümler âyet iktibasları açısından zenginken, tasavvufî konuların işlendiği bölümlerde (517. beyit ve sonrası) iktibas ve telmihler nispeten azdır.

⁹⁰ “*Künfekān*” ifadesi “*künfeyekūn*” şeklinde Yasin 36/82 ; Nahl 16/40 ; Bakara 2/117 ; Âli İmran 3/59, Âli İmran 3/47 ; Mü’min 40/68 ; En’âm 6/73 ; Meryem 19/35 ayetlerinde geçmektedir.

⁹¹ Tâ-Hâ 20/10 ; Neml 27/7 ; Kasas 28/29.

⁹² “*bimā aḡveytenī*”: A’râf 7/16 ; Hicr 15/39 ; “*bel hüüm eḍal*”: A’râf 7/179 ; Furkan 25/44 ; “*min-ma’in mehīn*”: Secde 32/8 ; Mürselât 77/20.

Eserde tespit ettiğimiz 14 ayrı beyitte âyetlere telmih söz konusudur. Cinn 72/9 ayetine, Teğâbün 64/1 ve İsrâ 17/44 âyetlerine ikişer ayrı beyitte telmih bulunmaktadır. Teğâbün 64/1 ile İsrâ 17/44 âyetlerine aynı beyitlerde telmih yapılmıştır. Diğer telmihler ise birer beyitte mevzubahis edilmiştir. Telmihte bulunulan âyetlerin bir kısmından, farklı beyitlerde veya başlıklarda iktibas da yapılmıştır.

Âyetlerden yapılan iktibas ve telmihler, eserin edebî yönü açısından da önem arz eder. Âyet iktibaslarının yapıldığı başlıklardan önceki bir iki beyitte, başlıkta zikredilen âyete telmihte bulunulmuş, bu beyitleri takip eden başlıkta âyetten lafzen iktibas yapılmış ve âyetle ilgili birkaç beyit daha yazılmış, ardından âyetin içeriğinden uzaklaşarak farklı konulara geçilmiştir. Örneğin 413 ve 414. beyitlerde Kur’ân-ı Kerîm’in tahrif edilmediği ve O’nun Allah tarafından korunduğu anlatılmaktadır. Bu iki beytin ardından konuya uygun âyet olan Hicr 15/9 başlık olarak kullanılmıştır. Başlığı takiben yazılan iki beyit (415, 416) dolaylı da olsa bu âyetle alakalıdır. Daha sonra âyetin manasından uzaklaşarak farklı konulara geçilmiştir. Şair bu tür kullanımları, âyet tefsirinden ziyade, bir konudan diğerine geçiş amaçlı yapmıştır. Yukarıda zikrettiğimiz türden örneklerin dışında, eserde âyet tefsiri denilebilecek bütünlük arz eden herhangi bir bölüm yoktur.

Âyetlerden yapılan iktibas ve telmihler göz önünde tutulduğunda, şairin seçtiği âyetleri muhtevanın etkisini artırmak, savunduğu fikirleri delillendirmek, verdiği nasihatleri güçlendirmek ve bir konudan başka bir konuya geçiş yapmak amacıyla kullandığı görülmektedir. Âyetlerin kullanım sıklığı açısından dikkat çekici bir ayrıntı yoktur. Bu nedenle eserde, âyetlerden yapılan iktibas ve telmihleri incelenmeye çalışılırken esere bağlı bir kronoloji takip edilmeyecektir.

1.4.1. İktibaslar

Ķābe Ķavseyni ev ednā: “(Araları) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu.”⁹³

Eserde Necm Sûresi 9. âyetinden üç ayrı beyitte iktibas yapılmıştır. 355. beytin ilk mısramında “*Ķābe Ķavseyn*”, ikinci mısramda “*ev ednā*” ifadesi

⁹³ Necm 53/9.

zikredilmiştir. Bu beyit, miraç mucizesinden hareketle Hz. Muhammed (s.a.s.)'in diğer peygamberlerden üstünlüğünün anlatıldığı kısımda yer almaktadır:

355 Pes maḳām-ı *Ḳābe ḳavseyne* ḳadem
Başdı vü dikdi *ev ednā*da ‘alem

“*Ḳābe Ḳavseyne*” ifadesi eserin başka yerinde bulunmamaktadır. “*Ev ednā*” ifadesi ise iki ayrı beyitte daha geçmektedir. Bunlardan ilki tasavvufî konuların işlendiği, fakr ve meskenetin öneminin anlatıldığı bölümde; ikincisi eserin ilk gazelinde yer almaktadır:

604 Hāḳ aña virmişdi çünkim bunca ḳadr
Hem maḳām-ı ḳurb-ı *ev ednā*da şadr
630 ‘Işk çünkim şeh-per açar seyr-i *ev ednā* için
Cebre’ili altı yüz biñ bālile ḫayrān ider

Kerramnā: “Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık.”⁹⁴

Eserde âyet iki farklı yerde geçmektedir. Birincisi, eserin velâdet bölümünde yer alan 96. beyitte; ikincisi Allah’ın yaratıcılığı ve kudretinin sonsuzluğunun işlendiği kısımda 388. beyittedir:

96 İrdi çün teşrîf-i *kerramnā* aña
Hil‘at oldı ‘*alleme*’l-*esmā* aña
388 Ger saña ḳudret yüzün tefhîm ide
Sırr-ı *kerramnā* ile tekrîm ide

Rabbenā zalemnā: “Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik.”⁹⁵

Bu âyet eserde, “*Rabbenā innā zalemnā*” şeklinde geçmektedir. Şair, iki farklı beyitte bu âyeti zikretmiştir. İlki, Hz. Âdem’in yaratılışının anlatıldığı beyitlerdedir:

115 Gördi Âdem kim yazılmış rāyeti
Rabbenā innā zalemnā âyeti

Eserde tasavvufî konuların ele alındığı bölümde de bu âyetten iktibas yapılmıştır. Şair, meskenet, fakr ve nefis terbiyesini anlattığı bölümde bu âyeti

⁹⁴ İsrâ 17/70.

⁹⁵ A’râf 7/23.

zikretmiştir. Her iki beyitte de Hz. Âdem ile Hz. Havva kıssasına telmih bulunmaktadır:

555 Kim işitdũñ Âdemũñ hoş haşletin
Rabbenā innā zalemnā devletin

Mā-zāğa 'l-başar ; mā-zāğ ü ; mā-taşā: “Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı.”⁹⁶

Eserin 148. beytinde “*mā-zāğ*” ve “*mā-taşā*” ifadeleri birlikte zikredilmiştir. Eserin velâdet bölümünde bu âyet, Hz. Peygamber’i işaret eden bir sıfat olarak kullanılmıştır:

148 Ol gözi *mā-zāğ* ü kalbi *mā-taşā*
Vağt irişdi çün güneş gibi toğa

354. beyitte ise âyetten “*mā-zāğa 'l-başar*” şeklinde iktibas yapılmıştır. Miraç mucizesinin anlatıldığı bölümde bu ifade, Allah’ın Hz. Peygamber için söylediği bir söz olarak tasvir edilmiştir:

354 Māsivādan kıldı çün küllī güzër
Hağ didi hağğında *mā-zāğa 'l-başar*

Mā-rameyte iz-rameyt: “Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı.”⁹⁷

Âyet eserde iki ayrı yerde geçmektedir. İlki, risâlet bölümünde, ikincisi eserin sonlarında yer alan Hz. Peygamber’e methiye niteliğindeki beyitlerdedir:

247 Kudret-i Hağğā vüçüdü oldı beyt
Aña şāhid *mā-rameyte iz-rameyt*

649 Canuña mişkāt-i tende nūr-ı zeyt
Zav’-i Hağğdur *mā-rameyte iz-rameyt*

Kün feyekûn: “Ol! der, hemen oluverir.”⁹⁸

Âyet eserin 65. beytinde geçmektedir. Yalnızca bir beyitte zikredilen bu âyet eserde “*künfekân*” şeklinde yer almaktadır. Şair, Hz. Peygamber için “*künfekân pazarının sermayesi*” ifadesini kullanmıştır:

65 *Künfekân bâzârınuñ sermāyesi*

⁹⁶ Necm 53/17.

⁹⁷ Enfâl 8/17.

⁹⁸ Yasin 36/82 ; Nahl 16/40 ; Bakara 2/117 ; Âli İmran 3/59; Âli İmran 3/47 ; Mü’min 40/68 ; En’âm 6/73 ; Meryem 19/35.

On sekiz biñ ‘âlemüñ pîrâyesi

Rabbenā etmim lenā nūranā: “Ey Rabbimiz! Nurumuzu bizim için tamamla.”⁹⁹

Eserde bu âyet “*Rabbenā etmim lenā envārenā*” şeklinde geçmektedir. Âyet, eserin başında yer alan münacatta dua amaçlı zikredilmiştir:

25 *Rabbenā etmim lenā envārenā*
Va ‘fu ‘annā bi’l-kerem evzārenā

Aynı beyitte bir başka âyetten daha lafzen iktibas yapılmıştır.

Va ‘fu ‘annā: “Bizi affet!”¹⁰⁰

Eserin başında yer alan münacatta yapılan dualardan biri de “*va ‘fu ‘annā*”dır. Şair, günahlarının affolması için Allah’a yalvarırken Bakara Sûresi’nde yer alan bu âyetten alıntı yapmıştır:

25 *Rabbenā etmim lenā envāranā*
Va ‘fu ‘annā bi’l-kerem evzārenā

İnnî karîb: “Ben çok yakınlım.”¹⁰¹

Münacatta yer alan âyetlerden biri de “*innî karîb*” ifadesinin bulunduğu Bakara Sûresi’nin 186. âyetidir. Şair, âyeti Allah’ın rahmetini betimlediği beyitlerde zikretmiştir:

28 Gökler almış feyż-i ‘āmuñdan naşîb
Bunca rif‘at birledir *innî karîb*

A ‘taynāk: “Kuşkusuz biz sana Kevser’i verdik.”¹⁰²

Şair, “âlem defteri”ni Hz. Peygamber’in menşûru olarak görmektedir. Bu defterin dibâcesi “*levlāk*” hadisi, metni ise “*a ‘taynāk*” âyetidir:

72 Defterüñ dîbâcesi *levlāk*dur
Metni heb mefhüm-ı *a ‘taynāk*dur

Ahsen-i takvim: “Biz insanı en güzel biçimde yarattık.”¹⁰³

⁹⁹ Tahrir 66/8.

¹⁰⁰ Bakara 2/286.

¹⁰¹ Bakara 2/186.

¹⁰² Kevser 108/1.

Şair, Hz. Peygamber'in kemâlinin yaratılışını izah ederken zikredilen âyetten lafzen iktibas yapmıştır:

95 Hilkatini *aḥsen-i taḳvīm* idüb
Nefh-i rūḥ itdi aña tekrīm idüb

'Alleme Âdeme'l-esmā: "Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti."¹⁰⁴

Eserde ifade "'Alleme'l-esmā" şeklinde geçmektedir. Aynı beyitte İsrâ Sûresi 70. âyetten de lafzen iktibas yapılmıştır¹⁰⁵:

96 İrdi çün teşrîf-i *kerramnâ* aña
Hil'at oldı '*alleme'l-esmâ* aña

Bimā ağveytenī: "Rabbim! Beni azdırmana karşılık ben de yeryüzünde onlara (günahları) süsleyeceğim."¹⁰⁶

Hiz. Âdem'in yaratılması hadisesinde Allah'ın emrine karşı gelen şeytan Hiz. Âdem'e secde etmemiştir. Şeytan edepsizlik yaparak Allah'a bahsi geçen ifadeyi söylemiştir:

117 Hücçet ağğaz idüb ol dīv-i denī
Bī-edeb didi *bimā ağveytenī*

Raḥmeten lil- 'ālemīn: "Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."¹⁰⁷

Şair, eserinde âyetin meâline uygun biçimde Hiz. Peygamber'in âlemlere rahmet olarak gönderildiğini belirtmektedir. Bu iktibas eserde üç ayrı beyitte geçmektedir:

64 Āfitāb-ı Hakk u sultān-ı mübīn
Fahır-i 'ālem *raḥmeten li'l- 'ālemīn*
142 Hilmine düşmişdi mazhar bu zemīn
K'ol nebīdür *raḥmeten lil- 'ālemīn*
433 Evvelā göndürdi ol ni'me'l-mu'īn
Muştafāyı *raḥmeten lil- 'ālemīn*

¹⁰³ Tīn 95/4.

¹⁰⁴ Bakara 2/31.

¹⁰⁵ Bu âyete yukarıda değinilmiştir.

¹⁰⁶ A'râf 7/16; Hicr 15/39.

¹⁰⁷ Enbiyâ 21/107.

Ve'd-duhâ: “Kuşluk vaktine yemin ederim.”¹⁰⁸

Şair, geceleri Hz. Peygamber’in saçlarına, günleri O’nun cemâline benzetmektedir. Klasik Türk edebiyatında “duhâ” sevgilinin yüzüne teşbih edilir. Ubeydullah Dede, bu ifadeyi Hz. Peygamber’in yüzünü betimlemek amacıyla kullanmıştır. Benzetmede bahsi geçen “gece” ve “gündüz” ifadeleri Duhâ Sûresi’nin ilk iki ayetinde yer almaktadır. Sûrenin ilk âyetinde “kuşluk vakti”, ikinci âyetinde “gece” ifadeleri geçmektedir. Şair, âyetten lafzen iktibas yaptığı beyitte bu ifadeleri de kullanmıştır:

143 Giceler vaşşâf-ı zülf-i Muştafâ
Günler evşâf-ı cemâl-i *ve'd-duhâ*

Lâ-yemût: “Ölümsüz ve daima diri olan Allah”¹⁰⁹

Şair, Hz. Peygamber’in çocukluğunu anlatırken O’nun Allah yolundan ayrılmadığını (183) söyler. O’nun gıdası Allah’ın nûrudur. O, ölümsüz olan Allah’ı zikreder:

182 Her ne yirse cisminde olmağa küt
Artururdu zıkr-i Hayy-ı *lâ-yemût*

Hasbiyallâh: “Bana Allah yeter.”¹¹⁰

Eserde Hz. Peygamber’in Allah’a bağlılığı ve O’nun yolundan ayrılmayışı izah edilirken yukarıda zikredilen âyetten iktibas yapılmıştır:

191 İttişâl-i *lî-ma ‘a’llâh*dan haber
Hasbiyallâh kul kefa billâh yeter

Aynı beyitte Ra’d Sûresi’nden de iktibas vardır.

Kul kefa billâh: “De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve yanında Kitab’ın bilgisi olan (Peygamber) yeter.”¹¹¹

Hz. Peygamber, Allah’ın emirlerinden çıkmamış, O’nun yasaklarından kaçınmış ve ömrünün her anını Allah aşkıyla geçirmiştir. Hem Tevbe 9/129 hem de

¹⁰⁸ Duhâ 93/1.

¹⁰⁹ Furkan 25/58.

¹¹⁰ Tevbe 9/129.

¹¹¹ Ra’d 13/43.

Ra'd 13/43'ten yapılan iktibaslar Hz. Peygamber'in Allah'a bağılılığını ortaya koymaktadır:

191 İttişāl-i lī-ma 'a'llāhdan haber
Hasbiyallāh kul kefā billāh yeter

Allemeke mā-lem tekün ta'lem: "Allah, sana bilmediğini öğretmiştir."¹¹²

Şair, Hz. Peygamber'in ilmini anlatırken yukarıdaki âyeti delil olarak kullanmıştır. Şaire göre Hz. Muhammed (s.a.s.) peygamberlerin en bilginidir. Bunun ispatı da mezkur âyettir:

192 Enbiyādan Hāk aña a'lem didi
Allemeke mā-lem tekün ta'lem didi

Innemā yahşallāh: "Ancak âlimler Allah'tan (gereğince) korkar."¹¹³

Şair, âlimlerin özelliklerinden bahsederken gerçek âlimlerin Allah'tan hakkıyla korkanlar olduğunu belirtir ve buna delil olarak Fâtır Sûresi 28. âyeti gösterir:

201 'Ālim oldur havf-ı Hākdan kıla āh
Innemā yahşallāh ol hāle güvāh

Yuhibbühüm ve yuhibbūneh: "Allah'ın sevdiği ve kendisini seven müminler."¹¹⁴

Şair ilmin özelliklerini anlattığı bölümde âlimlerin gerçek aşka ulaştıklarını belirtir ve söz konusu âyeti bu konuyla ilişkilendirir:

210 Çün yuhibbühüm ve yuhibbūneh durur
Tālib-i 'ışk olur ol k'aña durur

Ānestü nārā: "Ben bir ateş gördüm."¹¹⁵

Şair Hz. Mûsâ'nın gördüğü ateşi hakiki bir nûra benzetmektedir. Bu nur, İlâhî tecelli nûrudur. Ateşin nur olması, bir önceki beyitte (221) yer alan "aşk ateşi" ifadesi ile ilişkilendirilmiştir. Şaire göre Hz. Mûsâ'nın gördüğü ateş, aşk ateşidir ve bu nedenle hakiki bir nurdur:

¹¹² Nisâ 4/113.

¹¹³ Fâtır 35/28.

¹¹⁴ Mâide 5/54.

¹¹⁵ Tâ-Hâ 20/10 ; Neml 27/7 ; Kasas 28/29.

222 Pes dir ol Mūsī-şifat ānestü nār
Hod haķikat nūrımış ol hoş şerār

Zāte leheb: “Alevli.”¹¹⁶; *Hammālete’l-ḥatab*: “Odun taşıyıcı”¹¹⁷

“*Hammālete’l-ḥatab*” âyeti eserde “*ḥammālū’l-ḥatab*” şeklinde geçmektedir. “*Zāte leheb*” ise eserde *zāt-ı leheb* şeklindedir. Tebbet Sûresi 3. ve 4. âyetlerde yer alan bu iki ifade eserin 223. beytinde birlikte zikredilmiştir. Şair, “aşk ateşi” ile “*zāte leheb*” ifadesini ilişkilendirirken, nefsi de “*ḥammālete’l-ḥatab*”a benzetmiştir:

223 Nefs k’olmuşdur çü *ḥammālū’l-ḥatab*
Nār-ı ‘ışk urmak gerek *zāt-ı leheb*

Tebbet Sûresi’nden yapılan bir başka iktibas da 281. beyittir.

Hablün min-mesed: “Bükülmüş bir ip.”¹¹⁸

Eserde kâfirlerin özelliklerinden bahsedilen beyitlerde kibir, kin, şehvet gibi olumsuz vasıflara sahip insanların kalplerinin “bükülmüş bir ip” gibi düğümlendiği vurgulanmaktadır:

281 Kibr ü kîn ü şehvet ü ‘ucb u ḥased
Bağlamış kalbin çü *ḥablün min-mesed*

Yedu’llāhi fevka eydihim: “Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir.”¹¹⁹

Şair, ashâbın Hz. Peygamber’e inanıp O’na biat etmesini yukarıda zikredilen âyetle ilişkilendirmiştir:

248 Anda aşhâb aña bey‘at eyledi
Haķ *yedu’llāh fevka eydihim* didi

Bel hüim eḍal: “Hatta onlar yolca daha da sapıktırlar.”¹²⁰

Eserde âyet Hz. Peygamber’in mucizelerinin anlatıldığı bölümde geçmektedir. Şair, bir yandan Hz. Peygamber’in mucizelerini izah ederken diğer yandan O’na inanmayan kâfirlerin durumunu gözler önüne sermektedir. Mucizelere inanmayan kâfirlerin dalalette olduğu yukarıdaki âyetle delillendirilmiştir:

¹¹⁶ Tebbet 111/3.

¹¹⁷ Tebbet 111/4.

¹¹⁸ Tebbet 111/5.

¹¹⁹ Fetih 48/10.

¹²⁰ Furkan 25/44 ; A’râf 7/179.

296 Hoş şehâdet eyledi aña cemel
Oldı vaşfı bunlaruñ *bel hüim eđal*

Lâ nüfferik: “Ayrım yapmayız”¹²¹

Şair, Hz. Muhammed (s.a.s.)’in diğer peygamberler arasındaki üstünlüğünü anlatırken, bütün peygamberlerin “nübüvvet”te denk olduğunu söyler. Bunu Bakara Sûresi’nden aldığı yukarıdaki âyetle ispat eder. Devamında ise farklı âyetlerden yaptığı iktibaslarla, Hz. Peygamber’in üstün yanlarını anlatır:

334 Ger nübüvvetde kamu bir nûrdur
Lâ nüfferik suhfına meşûrdur

Len terānī: “Sen beni asla göremezsın.”¹²²

Ubeydullah Dede, “*Lâ nüfferik*” âyeti ile peygamberler arasındaki denkliği ifade ettikten sonra Hz. Peygamber’in üstün yönlerini izaha başlar. Hz. Mûsâ Allah’ı görmek istemiş, karşılığında “*Len terānī*” cevabını almıştır. Şair, bu âyeti hatırlattıktan sonra, “beni gören Hakk’ı gördü” mealindeki hadis-i şerife vurgu yapmıştır. İlerleyen bölümlerde ise Hz. Peygamber’in miraçta Allah’ı gördüğünü belirterek (359) O’nun üstünlüğü üzerinde durmuştur:

335 *Len terānī* geldi Mûsāya cevāb
Men reānī Muştafāya fetḥ-i bāb

Şemme vechullāh: “Nereye dönerseniz, Allah’ın (yüzü) zâtı oradadır.”¹²³

Şaire göre Hz. Peygamber için her yer mescid niteliğindedir. Çünkü O, ancak Allah’a secde etmektedir (336). O’nun kıblesi “*şemme vechullāh*”dır. Çünkü Hz. Peygamber, nereye dönerse dönsün Allah’ı hissedebilmektedir:

337 Vaḥy-i Ḥaḫdan kalbi çün āgāhidi
Kıblegāhı *şemme vechullāh* idi

Rabbü’l-felak: “Sabahın Rabbi.”¹²⁴

Hz. Peygamber’in ayı ikiye bölme mucizesi anlatılırken, Allah’tan “*Rabbü’l-felak*” ifadesiyle bahsedilmiştir:

¹²¹ Bakara 2/285.

¹²² A’râf 7/143.

¹²³ Bakara 2/115.

¹²⁴ Felak 113/1.

373 Ay anuñ bir barmağından oldı şaķ
Anı hoş seyr itdürür *Rabbü'l-felak*

Yevme't-telāk: “Kavuşma günü.”¹²⁵

Kur’ân-ı Kerîm’in Allah tarafından korunduğunun anlatıldığı bölümde, Kur’ân’ın kıyamete kadar muhafaza edileceği vurgulanırken yukarıdaki âyetten iktibas yapılmıştır:

416 Toğdı Qur’ân âfitâb-ı bî-muhāk
Nûrı sâbitdür ilâ-yevmi’t-telāk

Yevme't-tenād: “Bağırıp çağırışma günü”¹²⁶

Şair, Hz. Peygamber’in vasıflarını yazmanın mümkün olmadığını anlatırken Lokman 31/27 âyetine telmih ve Mü’min 40/15 âyetinden iktibas yapmıştır. Âyette meâlen “Ey kavmim, muhakkak ki ben, sizin için feryat gününden (kıyamet gününden) korkuyorum” buyrulmaktadır (Mü’min 40/15).

508 Olsa ağaçlar kalem deryâ midād
Vaşfi yazılmaz ilâ-yevmi’t-tenād

Mā’i ma’în: “Size kim bir akarsu getirebilir?”¹²⁷

Ubeydullah Dede, Hz. Ukkâşe için “İslâm içre a’lâ ceddümüz” ifadesini kullanarak gerçek ya da manevi anlamda soyunu O’na dayandırır (477, 478). Esere göre, Hz. Peygamber tarafından cennetle müjdelenen (473, 474) Hz. Ukkâşe, Ubeydullah Dede’nin ecdâdına İslâm’ı öğreten kişidir. “*Ser-çeşme’-i mā’i ma’în*” ifadesiyle mecazi anlamda bu kastedilmektedir:

479 Andan irdi bize bu mîrâs-ı dîn
Oldur ol ser-çeşme’-i mā’i ma’în

Tahte’s-serā: “Toprağın altında olanlar hep O’nundur.”¹²⁸

Allah, O’ndan korkanları ve nefsinin alçaltanları yüceltir (588, 589), kendini beğenen ve başkaldıranları ise toprağın altına değin alçaltır (590, 591). Nitekim

¹²⁵ Mü’min 40/15.

¹²⁶ Mü’min 40/32.

¹²⁷ Mülk 67/30.

¹²⁸ Tâ-Hâ 20/6.

“göklerde, yerde ve ikisinin arasında bulunan şeyler ile toprağın altında olanlar hep Allah’ındır” (Tâ-Hâ 20/6):

591 İndürür anı Hudā *tahte’s-serā*
Eyledi çün dīvveş ‘ucb u mirā

Âyetin manası ile yukarıdaki beytin yüklü olduğu anlam birbirinden farklıdır. Beyit, Allah’ın kibirlenen insanları alçaltacağını anlatırken, âyette yaratılan her şeyin sahibinin Allah’ın olduğu vurgulanır. Gene de şairin “*tahte’s-serā*” ifadesini âyette geçtiği şekliyle beytinde kullanması dikkate değerdir.

Min-ledünnā ilmen: “O’na tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.”¹²⁹

Âyet, eserin sonlarında Hz. Peygamber’e na’t niteliği taşıyan beyitlerde “ilm-i min ledün” şeklinde geçmektedir. Burada Hz. Peygamber, gizli ilimlerin mahzeni olarak betimlenmiştir:

642 Hāşıl-ı kevn ü murād-ı emr-i kün
Maḥzen-i esrār-ı ‘ilm-i *min-ledün*

Ve’s-şemsi ve duḥāhā: “Güneşe ve kuşluk vaktindeki aydınlığa yemin ederim.”¹³⁰

Eserde âyet “*şemsü’ḍ-ḍuhā*” şeklinde geçmektedir. Klasik Türk edebiyatında sevgilinin yüzü, güneş ve aydınlık ilişkisi bakımından, “*şemsü’ḍ-ḍuhā*” ifadesi ile betimlenir.¹³¹ Ubeydullah Dede eserinde bu ifadeyi Hz. Peygamber’in yüzü için kullanmıştır:

646 Leyl-i dünyāda yüzüñ bedrū’d-ducā
Rūz-ı maḥşer tal’atūñ *şemsü’ḍ-ḍuhā*

Naşrun mina’llāh: “Allah’tan yardım ve yakın bir fetih (vardır)”¹³²

Ubeydullah Dede, Hz. Peygamber’i methederken O’nun sancağını “*naşrun mina’llāh*” ifadesi ile betimlemiştir. Eskiden kılıçların veya sancakların üzerine

¹²⁹ Kehf 18/65.

¹³⁰ Şems 91/1.

¹³¹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 125.

¹³² Saf 61/13.

mezkur âyet yazılmış.¹³³ Ubeydullah Dede, bu bilgiden yola çıkarak yukarıdaki âyet ile sancak arasında bağlantı kurmaktadır:

648 Râyetüñ *naşrun mina'llâhdur* seniñ
Vaşf-ı hâlün *lî-ma'a'llâhdur* seniñ

Min-ma'in mehîn: “Dayanaksız bir su.”¹³⁴

Şair, nefsi alçaltmanın öneminden bahsederken insanın basit, değersiz, dayanaksız bir sudan yaratıldığını dile getirmiştir:

708 Çün yaratdı bizi *min-ma'in mehîn*
Kendü luḫfundan ḳodı envâr-ı dîn

Hüsni'l-meâb: “Varılacak güzel yurt.”¹³⁵

Eserin sonunda yer alan münacatta şair, ahiret gününde Hz. Peygamber'in bayrağının altında toplanmak ve O'nun şefaatine nail olmak için dua eder (728, 729). Eserin son beytinde de şair, “*Hüsni'l-meâb*” ifadesini kullanarak dualarının kabul olmasını diler:

730 Eylegil iḫsân bize *hüsni'l-meâb*
Luḫ idüb ḳıl bu du'âmı müstecâb

Innâ naḫnü nezzelne'z-zikra ve innâ lehü leḫâfîzün: “Kur'ân-ı kesinlikle biz indirdik. Elbette onu yine biz koruyacağız.”¹³⁶

Eserde âyet, başlık olarak kullanılmıştır. Bu başlıktan önceki beyitte ise aynı âyetten lafzen iktibas yapılmıştır:

414 Hıfz-ı Ḥaḳdur bu degül siḫr ü füsün
Naḫnu nezzelnâ oḳı tā-ḫâfîzün

Âyetin yer aldığı başlıktan önceki son iki beyit (413, 414) bu âyetle ilgilidir. Bu iki beyitte, bazı insanların çaba sarf etseler de Kur'ân-ı Kerim'i tahrif edemedikleri, çünkü Kur'ân'ın Allah tarafından korunduğu anlatılır. Ardından konuyla alakalı olarak yukarıda zikredilen âyet başlık olarak verilir. Başlığı müteakip

¹³³ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 350.

¹³⁴ Secde 32/8; Mürselât 77/20.

¹³⁵ Ra'd 13/29.

¹³⁶ Hicr 15/9.

iki beyitte de Kur'ân'ın kıyâmet gününe kadar korunacağı üzerinde durulur (415, 416).

Elyevme ekmeltü leküm dîneküm ve etmemtû 'aleyküm ni'metî ve razîtü lekümü'l-islâme dînen: “Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim.”¹³⁷

Eserde başlık olarak kullanılan âyetlerden biri de Mâide 5/3'tür. Başlıkta, âyetin tamamı değil, bir kısmı lafzen iktibas yapılmıştır. Âyetin bulunduğu başlıktan önceki bölümde, tebliğin tamamlandığı ve İslam dininin emir ve yasaklarının aşıkâr biçimde belirlendiği anlatılır (435-439). 439. beyitte “*el-yevme ekmeltü leküm*” iktibas ile aynı âyetin yer aldığı başlığa geçiş yapılır. Başlığı müteakip dört beyit, bu âyetle ilgilidir. Ancak bu dört beyit, âyetin manasına ilişkin bilgi vermez, yani tefsir yahut meal özelliği taşımaz.

Vā'būd Rabbeke hattā ye'tiyeke'l-yakīn: “Sana yakīn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et!”¹³⁸

Âyette yer alan “*ye'tiyeke'l-yakīn*” ifadesi, “*yetīke'l-yakīn*” şeklinde 430. beyitte geçmektedir:

430 Çıkmasun ser-rişte elden key şaşkın
Tā-ölince okı *yetīke'l-yakīn*

Bu beyitten sonra âyetin tamamı başlık olarak verilmiştir. Başlığın öncesinde ya da sonrasında bu âyetle ilgili herhangi bir beyit (430. beyit hariç) bulunmamaktadır.

Sümme evresne'l-kitābel'l-lezīneştafeynā min- 'ibādinā fe-minhüm zālīmün li-nefsihi ve minhüm mukteşidün ve minhüm sābīkūn bi'l-ḥayrāti bi izni'llāhi zalike hüve'l-fazlu'l-kebīr: “Sonra Kitab'ı, kullarımız arasından seçtiklerimize verdik. Onlardan (insanlardan) kimi kendisine zulmeder, kimi ortadadır, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır. İşte büyük fazilet budur.”¹³⁹

Şair, sahabenin özelliklerinden bahsederken yukarıdaki âyetten iktibas yapmıştır. Âyette geçen “*evresne'l-kitāb*” ifadesi 277. beyitte zikredilmiş, üç beyit

¹³⁷ Mâide 5/3.

¹³⁸ Hicr 15/99.

¹³⁹ Fâtr 35/32.

sonra da bu âyetin tamamı başlık olarak kullanılmıştır. Bu başlığın altına herhangi bir beyit yazılmaksızın yeni bir başlık gibi Bakara 2/7 âyeti yazılmıştır:

277 İrdi çün bunlara dīnden feth-i bāb
Aldılar mīrās-ı evresne'l-kitāb

Ḥatema'llāhü 'alā kulūbihim ve 'alā sem'ihim ve 'alā ebşārihim ğışāvetün:
“Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir.”¹⁴⁰

Eserde başlık olarak kullanılan âyetin devamı (*ğışāvetün* ifadesinden sonra) “... ve lehum ‘azābün ‘azīm” şeklindedir. Âyet, kalpleri ve kulakları mühürlenmiş, gözlerine perde gerilen insanlardan bahsetmektedir. Eserde bu âyeti takiben yer alan 12 beyit (280-291), âyetle bağlantılı olarak kâfirlerin özelliklerini anlatmaktadır. Bu beyitler, bir tefsir mahiyeti taşımasa da, âyette bahsi geçen insanların hususiyetlerini anlatması bakımından önemlidir.

Tilke'r-rūsulü faḍḍalnā ba'dahüm 'alā-ba'din: “O peygamberlerden bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık.”¹⁴¹

Eserde Bakara Sûresi 253. âyetin bir kısmı iktibas edilmiştir. Âyet, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in diğer peygamberlerden üstünlüğünün anlatıldığı beyitlerde zikredilmiş ve başlık olarak kullanılmıştır. Âyette geçen “*tilke'r-rusul*” ifadesi başlıktan sonraki 3. beyitte (333. beyit) tekrar yer almıştır:

333 Ger sen isterseñ bu tafzīle delīl
Var oķı *tilke'r-rusul* bī-ķāl ü ķīl

Hüvellezī ḥalākaküm min-nefsin vāḥıdetin ve ce'ale minhā zevcehā liyesküne ileyhā: “Sizi bir tek candan (Âdem'den) yaratan ve ondan da yanında huzur bulsun diye eşini (Havva'yı) yaratan O'dur.”¹⁴²

Eserde, başlık olarak kullanılan âyette geçen “*ce'ale*” ifadesi yerine “*ḥalāķa*” ifadesi yazılmıştır. Âyetin yer aldığı başlık, Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın yaratılışının anlatıldığı kısımda geçmektedir.

¹⁴⁰ Bakara 2/7.

¹⁴¹ Bakara 2/253.

¹⁴² A'râf 7/189.

Ve ennā künnā naḳ'udü minhā meḳā'ide lisseḿ'i femēn yestemi 'i'l-āne yecid lehü ūshāben raşadan: “Halbuki, (daha önce) biz onun bazı kısımlarında (haber) dinlemek için oturacak yerler (bulup) oturuyorduk; fakat şimdi kim dinlemek isterse, kendisini gözetleyen bir alev huzmesi buluyor.”¹⁴³

Âyet, başlıktan hemen önceki beyitte (159) yer alan ifadelere delil olarak kullanılmıştır:

159 İstirāk-ı sem'a kılduḳca hücüm
Anları def' eyledi gökden rücüm

Âyetin yer aldığı başlıktan sonraki bölümde, âyetle bağlantılı herhangi bir beyit bulunmamaktadır.

Ennebiyyü evlā bi'l-mü'minīne min-enfüsihim: “Peygamber mü'minlere kendi canlarından daha evlâdır.”¹⁴⁴

Eserde, âyetin bir bölümü iktibas edilmiştir. Âyet başlık olarak kullanılmıştır. Âyeti takip eden 305. beyit, âyetin meâli mahiyetindedir. 305-316. beyitler Hz. Peygamber'in müminlere neden kendi nefislerinden evla olduğunu açıklamaktadır. 311. beyitten itibaren başka konuya geçilmiştir.

İnnā 'araḳne'l-emānete 'ale's-semāvāti ve'l-arzı ve'l-cibāli fe ebeyne en yaḥmilnehā ve eşfaḳne minhā ve ḥamelehe'l-insānū innehū kāne zalūmen cehūlen: “Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir.”¹⁴⁵

Eserde âyet başlık olarak kullanılmıştır. Bu başlığın altında dört beyit yer almaktadır. Bu dört beyit de âyetle alakalıdır. Başlıktan sonraki ilk iki beyit (427, 428) ise âyetin şerhi mahiyetindedir:

427 Şol emānet ḥamli k'aldüñ zāruña
Kim sebebdür cümle luḳ u ḳāruña
428 Ḳorḫuben arz u semāvāt ü cibāl
İctināb itdi sen itdüñ iḫtimāl

¹⁴³ Cinn 72/9.

¹⁴⁴ Ahzâb 33/6.

¹⁴⁵ Ahzâb 33/72.

Bi'l-hikmeti ve'l-mev'izati'l-ḥaseneri: “Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle çağır.”¹⁴⁶

Eserde, Nahl 16/125 âyetinin bir kısmı lafzen iktibas yapılmıştır. Âyet, başlık olarak kullanılmıştır. Âyetle bağlantılı herhangi bir beyit bulunmamaktadır.

1.4.2. Telmihler

Eserde çok sayıda âyete telmih bulunduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu başlık altında, âyetlere yapılan telmihler üzerinde durulurken önce beyitler, sonra bu beyitlerin işaret ettiği âyetler verilecektir.

- 135 Zıkrın iderdi tuyūr-ı şāffāt
Viridin okurdı riyāḥ-ı ‘āşifāt
- 390 Gūş idüb tesbīḥ-i eşyāyı şarīḥ
Fehm idesin zıkr-i zerrātı faşīḥ

Eserin 135. beytinde kuşların ve rüzgarın Allah’ı zikrettikleri vurgulanmaktadır. 390. beyitte de eşyâların tesbihi, zerrelerin zikrinden bahsedilmektedir. Bu beyitler İsrâ 17/44 ve Teğâbün 64/1. âyetlerine¹⁴⁷ telmih niteliğindedir.

- 198 Kıdret-i bî-çün ü bî-keyfiyyetin
Bildügin cümle kulübüñ niyyetin

Yukarıdaki beyitte, Fâtır 35/38 âyetine telmih vardır. Beyitte geçen “*Bildügin cümle kulübüñ niyyetin*” ifadesi âyette geçen (meâlen) “O, kalplerin içinde ne varsa onu da hakkıyla bilendir.” ifadesine telmih niteliğindedir.

- 484 Olmışidi cümle şeytāna rücüm
Ol sebebden didi aşḥābı nücüm

Eserin rıhlet bölümünde yer alan yukarıdaki beyitte Mülk Sûresi 5. âyete¹⁴⁸ telmih yapılmıştır. Beyitte Hz. Peygamber’den bahsedilmektedir. Yani şeytana

¹⁴⁶ Nahl 16/125.

¹⁴⁷ İsrâ 17/44: “Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O’nu tesbih eder. O’nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbihini anlamazsınız. O, halîmdir, başlıyıcıdır.” Teğâbün 64/1: “Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nu tesbih eder. Mülk O’nundur, hamd O’nadır. O her şey kadirdir.”

¹⁴⁸ Mülk 67/5: “Andolsun ki biz, (dünyaya) en yakın olan göğü kandillerle donattık. Bunları şeytanlara atış taneleri yaptık ve onlara alevli ateş azabını hazırladık.”

rücûm olan, Hz. Peygamber ve O'nun öğretileridir. Bu nedenle ashâb, yukarıda bahsi geçen âyetle alakalı olarak Hz. Peygamber'e "nücûm" demiştir.

305 Mü'mine nefinden evlâdır nebî
Çün ebû ümm oldı ol ümmet şabî

Beyitte Ahzâb 33/6 âyetine telmih bulunmaktadır. Beytin manası âyetin mealinde geçen "Peygamber mü'minlere kendi canlarından daha evlâdır"¹⁴⁹ ifadesi ile örtüşmektedir.

330 Lîk tafzîl eyleriz rü'yetde biz
Olur anda kim e'azz ü kim 'azîz

Beyit, Bakara 2/253 âyetine telmih niteliğindedir. Beytin manası mezkur âyette geçen "faḍḍalnâ ba'ḍahüm 'alâ-ba'ḍin" ifadesine uygun düşmektedir. Âyette mealen "O peygamberlerden bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık"¹⁵⁰ buyrulmaktadır.

377 Nahle vahy idüb 'asel ta'lîm iden
'Ankebûta nesc ü şan'at öğreden

Yukarıdaki beyitte iki ayrı âyete telmih vardır. Beytin ilk mısraı Nahl Sûresi 68-69. âyetlere¹⁵¹ telmih niteliğindedir. Âyetin ikinci mısraında ise dolaylı olarak Ankebût Sûresi 41. âyete¹⁵² telmih bulunmaktadır.

400 Didi Hâḡ ger ins ü cinn olsa zâhîr
Bir süvere diyemez buñlar nazîr

Yukarıdaki beyit, İsrâ 17/88¹⁵³ ve Bakara 2/23-24¹⁵⁴ âyetlerine telmih niteliğindedir.

¹⁴⁹ Ahzâb 33/6.

¹⁵⁰ Bakara 2/253 ; İsrâ 17/21.

¹⁵¹ Nahl 16/68: "Rabbin bal arısına: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin. Sonra meyvelerin her birinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yaylım yollarına gir, diye ilham etti. Onların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet (bal) çıkar ki, onda insanlar için şifa vardır. Elbette bunda düşünen bir kavim için büyük bir ibret vardır."

¹⁵² Ankebût 29/41: "Allah'tan başka dostlar edinenlerin durumu, örümceğin durumu gibidir. Örümcek bir yuva edinir; halbuki yuvaların en çürüğü şüphesiz örümcek yuvasıdır. Keşke bilselerdi!"

¹⁵³ İsrâ 17/88: "De ki: Andolsun, bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak üzere insü cin bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler."

¹⁵⁴ Bakara 2/23-24: "Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın. Bunu yapamazsanız -ki elbette yapamayacaksınız- yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır."

412 Hiç olur mı bundan ezhâr mu‘cize
Hüccet-i rüşen bu yitmez mi bize

Eserin mucizeler bölümünde Kur’ân, en belirgin mucize ve en açık delil olarak gösterilmiştir. Bu ifadelerin yer aldığı beyitte üç ayrı âyete telmih bulunmaktadır.¹⁵⁵

654 And içerken ‘ömrüne Hâlik senüñ
Vaşfiñi kim eyleye lâıyık senüñ

Eserin sonunda yer alan Hz. Peygamber’e na’t niteliği taşıyan beyitlerde, şair Hz. Peygamber’i layıkıyla methetmenin zorluğunu anlatırken Hicr Sûresi 72. âyete telmih yapmıştır.¹⁵⁶

636 Her serd gönül kim ola pür-lehv ü melâhî
Süz ehli semâ‘ eyledügi sâzı ne bilsün

Yukarıdaki beytin de yer aldığı eserdeki ikinci gazelde “aşk”ın vasıfları anlatılmaktadır. Buna göre dünyaya düşkün olanlar ile oyun ve eğlenceye kapılanlar gerçek aşkı bilemezler. Şair, bu türden insanların hakiki aşkı anlayamayacağını vurgularken Ankebût Sûresi 64. âyete telmih yapmıştır.¹⁵⁷

95 Hilkatini ahsen-i takvîm idüb
Nefh-i rûh itdi aña tekrîm idüb

Eserin 95. beytinde üç ayrı âyete telmih vardır. “Nefhi ruh” ifadesi Secde 32/9’da “nefeha fîhi min rûhihi”; Sad 38/72’de “nefahtü fîhi min rûhî” şeklinde geçmektedir. İfade, lafzen geçmemekle birlikte, Meryem 38/72’ye¹⁵⁸ telmih niteliğindedir.

141 Olmuşidi bu yedi eflāk hem
Rif’atinden hem şafāsından ‘alem

¹⁵⁵ Nisâ 4/174 ; Tâ-Hâ 20/133 ; 24/34: Âyetlerde Kur’ân-ı Kerîm’in açıklığı, kesinliği ve mucizevî yönü işaret edilmektedir.

¹⁵⁶ Hicr 15/72: “Senin ömrüne yemin olsun.”

¹⁵⁷ Ankebût 29/64: “Bu dünya hayatı sadece bir eğlenceden, bir oyundan ibarettir. Ahiret yurduna (oradaki hayata) gelince, işte asıl yaşama odur. Keşke bilmiş olsalardı!”

¹⁵⁸ Meryem 38/72: “Onu tamamlayıp, içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman, derhal ona secdeye kapanın!”

Eserin 141. beytinde geçen “yedi eflāk” ifadesinde dört ayrı âyete telmih bulunmaktadır. İfade, Bakara 2/29’da, İsrâ 17/44’de, Talāk 65/12’de ve Mülk 67/3’te “yedi kat gök” şeklinde geçmektedir.

508 Olsa ağaçlar kalem deryā midād
Vaşfi yazılmaz ilā-yevmi’t-tenād

Beyit, Lokman 31/27 âyetine telmih niteliğindedir. Âyette meâlen “Şayet yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de arkasından yedi deniz katılarak (mürekkep olsa) yine Allah'ın sözleri (yazmakla) tükenmez. Şüphe yok ki Allah mutlak galip ve hikmet sahibidir” buyrulmaktadır. Âyette yazmakla tükenmeyecek olan şey, Allah'ın sözleridir. Eserde ise âyette geçen ifadeler, Hz. Peygamber'in vasfını yazmanın imkansızlığını vurgulamak için kullanılmıştır.

1.5. Hadisler

Ubeydullah Dede, eserinde birçok hadîsten iktibas yapmış, birçok hadise de telmihte bulunmuştur. Şairin üzerinde en fazla durduğu hadîs, “*levlāk*” hadisidir. Eserde bu hadîs-i kudsî'den 6 beyitte iktibas yapılmıştır. “*Levlāk*” hadisinden sonra üzerinde en çok durulan hadisler “*küntü kenzen*” ve “*el-fakru fahri*”dir. Bunların dışında Hz. Muhammed'in diğer peygamberler arasındaki üstünlüğü, insanların Allah'a layıkıyla kulluk yapması, tevazu, meskenet ve ilim gibi konulara ilişkin hadislerden iktibas ve telmihler bulunmaktadır. Şair, hadisleri Hz. Peygamber'in vefatından sonra insanlara bıraktığı eserler olarak görür (519, 520). O'na göre hadisler, din evinin nûrudur. Âyetler, din evini imar etmiş, hadisler de bu evi nûr ile doldurmuştur:

520 Dîn evi Qur'ânile ma'mûrdur
Hem eḥādîşile heb pür-nûrdur

Yukarıda da zikredildiği gibi, şair hadislerden hem iktibas yapmış hem de onlara telmihte bulunmuştur. Bu nedenle eserde geçen hadisler “iktibaslar” ve “telmihler” olmak üzere iki ayrı başlık altında ele alınacaktır.

1.5.1. İktibaslar

Levlâk: “Sen olmasan, sen olmasan; felekleri yaratmazdım.”¹⁵⁹

“Levlâke levlâk lema-ḥalaktü’l-eflâk” hadis-i kudsî’si “levlâk” ifadesi iktibas yapılarak 6 farklı beyitte kullanılmıştır. Eserde bu hadis-i kudsî’nin kullanılmasındaki amaç, Hz. Peygamber’i methetmek ve kainatın O’nun için yaratıldığını vurgulamaktır. Şair, Hz. Peygamber’i övmek ister, ancak Hz. Peygamber, “levlâk” hadisi ile övülmüştür. Şair için, bu övgüden daha etkili bir övgü bulmak mümkün değildir:

- 45 Şol şehûñ kim midḥati *levlâk ola*
‘Aql u dil fehminde anuñ çāk ola
- 653 Çünkü *levlâk* oldı midḥat şānuña
Kim bula yol vaşf-ı bî-pāyānuña
- 687 Sābit olmışdur kemālūñ nükte-i *levlâkile*
Ḥaḡ dilinden bu ḥaber medḥ-i ḡadīmūñdür senūñ

Görüldüğü üzere şair, “levlâk” hadisini Hz. Peygamber’e yapılan bir övgü olarak değerlendirir. Böyle bir övgü karşısında, Hz. Peygamber’i övmek hususunda akıl ve gönül çaresiz kalmıştır. Eserde “levlâk” hadisi kainatın yaratılış sebebinin belirtmek üzere de kullanılmıştır. Şair, hadis-i kudsînin içeriğine bağlı kalarak Hz. Peygamber’i kainatın yaratılış sebebi olarak görür:

- 605 Bildürübdı nükte-i *levlâkile*
K’anuñçündür zemīn-i eflâkile
- 512 Anuñiçündür zemīn eflâkile
Sābit olmışdur bu söz *levlâkile*

“Levlâk” kudsî hadîsi, kainatın Hz. Peygamber için yaratıldığının ispatı niteliğindedir. Şair, kainatı deftere (71), “levlâk” hadisini de bu defterin dibâcesine benzetir:

- 72 Defterūñ dībācesi *levlâkdur*
Metni heb mefhūm-ı a *ṭaynâkdur*

¹⁵⁹ İsmâil b. Muhammed el-Cerrâhî el-Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ el-Müzil el-İlbâs*, Beyrut: Daru İhyâ et-Turâs el-Arabîyye, H. 1302, c. II, s. 164.

Şairin yukarıdaki benzetmesi, zikredilen hadis-i kudsi'nin içeriğine ters düşmez. Âlem, bir defter olarak tasavvur edilirse bu defterin dibâcesi “levlâk” olur. Bilindiği üzere dibâce, ana metnin önünde yer alır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in ruhu, “dibâce” benzetmesine uygun olarak, diğer bütün ruhlardan önce yaratılmıştır.¹⁶⁰

Kainatın yaratılması ile ilgili bir diğer hadis, “*küntü kenzen*” hadisidir. Allah, kainatı yaratma sebebini bu hadis-i kudsi ile izah etmiştir.

Küntü Kenzen – Ahbebtü en u'ref: “Ben gizli bir hazineydim. Bilinmeyi diledim ve mahlukâtı yarattım.”¹⁶¹

“Küntü kenzen” hadisinden yapılan iktibaslar Allah'ın kainatı yaratma sebebini izah eder mahiyettedir. Allah'ın kainatı yaratması, bilinmeyi istemesi nedeniyledir:

2 *Küntü kenzen* perdesinden açdı rāz
İstedi kim biline ol bî-niyāz

Şair, “*küntü kenzen*” ifadesinin yanı sıra “*ahbebtü en u'ref*” ifadesinden de iktibaslar yapmıştır. Şaire göre varlığın sebebi “*ahbebtü en u'ref*” sözünde gizlidir:

4 Çün didi *ahbebtü en u'ref* Hudā
‘Ārif olan oldu şeksüz müctebā
229 Varlığı şarf idecek maşraf budur
Nükte-i *ahbebtü en u'ref* budur

Yukarıdaki beyitlerde varlığın sebebi olarak gösterilen mezkur hadis-i kudsiyi âriflerin şüphe etmeksizin anladığı ve bu sayede seçkin kimselerden olduğu söylenir. “*Ahbebtü en u'ref*” sözünü anlamak, “*küntü kenzen*”in mana yüzünü açmak, kainatın yaratılış sebebini idrak etmek anlamına gelir:

449 *Küntü kenzen*den açub ma'nā yüzün
Añladuñ *ahbebtü en u'ref* sözün

El-fakru fahrī: “Fakr benim övüncümdür. Diğer peygamberlere onunla övünürüm.”¹⁶²

¹⁶⁰ Hz. Peygamber'in ruhunun diğer ruhlardan önce yaratılması ile ilgili hadis-i şerife “telmihler” başlığı altında değinilecektir.

¹⁶¹ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. II, s. 132.

Hadis-i şeriften iki ayrı beyitte iktibas yapılmıştır. Şair, “*Rabbenā zalemnā*”¹⁶³ âyetini “devlet ehlinin zuhru” ve “*el-fakru fahrî*” hadisinin mevlidi olarak nitelendirir. “Biz nefsimize zulmettik” sözü, nefsi alçaltmak, tasavvufî bağlamda fakirliğe adım atmak anlamına gelir:

116 Devlet ehlinüñ ki zuhrıdur bu söz
Mevlid-i *el-fakru fahrî*dür bu söz

Eserde, aşkın sultanı olarak nitelendirilen Hz. Peygamber, “*el-fakru fahrî*” sözünün manasını hayatına tatbik etmiş, kainattaki her şeyde Allah’ın varlığını ve eserlerini görmüştür:

631 Çağırur sultân-ı ‘ışk *el-fakru fahrî* dem-be-dem
Ya’ni ser-tâ-pâ sivâyı Hakk-ı dest-efşân ider

Lî-ma ‘a’llâh: “Allah’la benim aramda öyle bir vakit vardır ki oraya ne nebiyy-i mürsel sığar ne de melek-i mukarreb.”¹⁶⁴

Hadis-i şerif, Hz. Peygamber’in Allah’a yakınlığını ifade eder. Şair, Hz. Peygamber’in Allah’tan başka hiçbir şeye gönül vermemesini anlatırken “Bana Allah yeter” mealindeki âyetleri zikreder. Bu âyetler Hz. Peygamber’in Allah’a olan yakınlığından, yani “*lî-ma ‘a’llâh*”tan haber verir:

191 İttişâl-i *lî-ma ‘a’llâh*dan haber
Hasbiyallâh kul kefa billâh yeter

Şair, “*lî-ma ‘a’llâh*” hadisini Hz. Peygamber’in halinin vasfi olarak nitelendirir. Kainatın merkezinde Hz. Peygamber vardır (645). Şairin gönlü Hz. Peygamber’in aşkıyla doludur (647). “*Naşrun mina’llâh*” âyeti Hz. Peygamber’in sancağıdır. “*Lî-ma ‘a’llâh*” hadisi ise Hz. Peygamber’in hâlinin vasfidir:

648 Râyetüñ *naşrun mina’llâh*dur senüñ
Vaşf-ı hâlüñ *lî-ma ‘a’llâh*dur senüñ

Ķalbî lâ-yenâm: “Kalbim uyumaz”¹⁶⁵

¹⁶² Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, c. II, s. 87.

¹⁶³ A’râf 7/23: “Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik.”

¹⁶⁴ Hucvirî, *Keşfü’l-Mahcûb -Hakikat Bilgisi-*, s. 418.

¹⁶⁵ Buhari, “Menâkıb”, 21.

Hadis-i şerif, eserde Hz. Peygamber'in Allah'a kalben bağlılığını ifade etmek için kullanılmıştır. Hz. Peygamber'in gönlü Allah'a olan bağlılığı sebebiyle daima uyanıktır. O'nun kalbi uyumaz, çünkü kalbinden Allah aşkı eksilmez. Şair, Hz. Peygamber'in "kalbim uyumaz" hadisini, kalbinin Allah aşkıyla dolu olması ile ilişkilendirmiştir:

190 Göñli Haqqa çün uyanmışdı tamām
Ol sebebdendir *kalbī lā-yenām*

Mā- 'arafnāk: "Ey bütün mahlukat tarafından bilinen Rabb'im, Seni bilinmesi gereken ölçüde bilip tanıyamadık"¹⁶⁶

Hadis-i şerif, eserde Hz. Peygamber'in ilminin anlatıldığı beyitlerde geçer. Bu beyitlerin bağlı bulunduğu başlıkta, Hz. Peygamber'e ait iki dua verilir. Bu dualarda Hz. Peygamber Allah'tan, ilmini artırmasını ister ve menfaat sağlamayan ilimden, Allah'tan korkmayan kalpten, nefsten ve kabul olunmayan duadan O'na sığınır. İlim, Hz. Peygamber'e Allah tarafından verilmiştir (193). O, diğer peygamberlerden daha bilgindir (192). Ancak O, gene de Allah'ı layığıyla tanıyamadığından yakınır:

195 *Mā- 'arafnāk*ile niçün ura dem
Mā- 'abednāk ide ol şāhib-himem

Bu yakınma, Allah'ın sonsuz ilminin ve büyüklüğünün karşısında bir edep göstergesidir (197, 200). Hz. Peygamber bu hadis-i şerif ile insanlara marifet sunmuştur (196). Şair, Hz. Peygamber'in ilminin Allah'tan geldiği halde, O'nu gereken ölçüde tanıyamamaktan yakınmasını bir kulluk vazifesi olarak nitelendirir. Çünkü şaire göre gerçek âlim, Allah korkusuyla "âh" edendir (201). Mezkur hadis, eserde "mā- 'abednāk" ifadesi ile birlikte anılmıştır. Hz. Peygamber, Allah'ı gerektiği gibi tanıyamamanın yanı sıra, O'na layığıyla kulluk edememekten de yakınır.

Mā- 'abednāk: "Yalnızca kendisine ibadet edilen Allah'ım, Sana hakkıyla kulluk edemedik."¹⁶⁷

¹⁶⁶ Bedrüddin Ebi Muhammed Mahmüd b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-Kârî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009, c. XXIII, s. 307.

¹⁶⁷ Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî Taberânî, *el-Mü'cemü'l-Kebîr*, Kâhire: Mektebete İbn Teymiyye, 1415, c. II, s. 184.

Hız. Peygamber “cümle sırdan agah”tır (193). Ancak yine de O, Allah’a hakkıyla kulluk edememekten yakınır. Şair, bu yakınlığı sorgular ve izah eder:

195 *Mā- ‘arafnāk*ile niçün ura dem
Mā- ‘abednāk ide ol şāhib-himem

Bu yakınlığın sebebi “mā-‘arafnāk” ifadesinin zikredilme sebebiyle aynıdır. Bütün peygamberler içinde en bilgin olan (192), bizzat Allah tarafından talim edilen (193) Hz. Peygamber’in bu duruşu, insanların Allah karşısında nasıl durması gerektiğini tayin eder. Buna göre insanlar edepten taviz vermemeli (200) ve Allah’a hakkıyla kulluk edememekten dolayı pişmanlık duymalıdır (201). Şairin “mā-‘arafnāk” ve “mā-‘abednāk” hadislerini eserinde zikretmesinin nedeni, Hz. Peygamber’den hareketle insanlara mesaj vermektir.

Mūtū kable: “Ölmeden önce ölün”¹⁶⁸

Eserde “mūtū kable en temūtū” hadis-i şerifi “ibadette asl-ı usûl” olarak nitelendirilmiştir. Şair, mezkur hadisi, insanların ibadetlerini yerine getirirken huşu içinde olmaları gerektiğini vurgulamak için kullanmıştır. Hadis, eserde “mūtū kable mevтин” şeklinde geçmektedir:

236 Didi *mūtū kable mevтин* ol resûl
Her ‘ibâdetde budur aşlü’l-uşûl

İhdi kavmî innehüm lā-ya ‘lemûn: “(Allah’ım) kavmimi doğru yola getir. Çünkü (hakikati) onlar bilmiyorlar.”¹⁶⁹

Dua niteliğindeki hadis-i şerif, eserde Hz. Peygamber’in mucizelerinin anlatıldığı bölümde geçer. Hz. Peygamber insanlara İslam dinini şefkatle talim etmiştir (303). İnsanların buna rağmen günah işlemeleri karşısında Hz. Peygamber bu duayı etmiştir:

304 Dirdi cevr itdikçe kavm ol reh-nümûn
İhdi kavmî innehüm lā-ya ‘lemûn

Men reânî: “Beni gören Hakk’ı gördü.”¹⁷⁰

¹⁶⁸ Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, c. II, s. 291.

¹⁶⁹ El-Aynî, *Umdetü’l-Kârî Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, c. XXIV, s. 126.

¹⁷⁰ Müslim, *Rüyâ*, 1.

Hadis, Hz. Muhammed'in diğere peygamberler arasındaki üstünlüğü izah edilirken zikredilmiştir. Eserde, Bakara Sûrenin 285. âyetinden hareketle peygamberler arasında “nübüvvet”te fark olmadığı vurgulanmıştır (334). Ancak Hz. Mûsâ Allah'ı görmek istemiş ve “beni asla göremezsın”¹⁷¹ cevabını almıştır (335). Hz. Peygamber ise miraçta Allah'ı görmüştür (357, 358). Şair, bu iki olayı karşılaştırarak Hz. Muhammed'in diğere peygamberlerden üstün olduğunu, çünkü Allah'ı yalnız Hz. Muhammed'in gördüğünü dile getirmiştir. Şair, Hz. Muhammed'in üstünlüğüne delil olarak “beni gören Hakk'ı gördü” hadis-i şerifini ve Bakara Sûresi'nin 253. âyetini göstermiştir (333). Şair, “men reânî” hadisini Hz. Peygamber'e bütün kapıların açılması olarak değerlendirmiştir:

335 *Len terânî*¹⁷² geldi Mûsâya cevâb

Men reânî Muştafâya fetḥ-i bâb

Ene efşah: “Ben Arapların en fâsîh konuşanıyım.”¹⁷³

Hadis-i şerif, eserde Hz. Peygamber'in Allah'tan gelen vahyi insanlara tebliğ edişinin anlatıldığı bölümde geçer. Hz. Peygamber Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara tebliğ ederken açık, anlaşılır, tatlı ve güzel bir dil kullanmıştır (257, 258, 259). Şairin mezkur hadisi eserinde kullanma sebebi Hz. Peygamber'in dilinin ve üslûbunun güzelliğini vurgulamaktır. O'nun açık ve anlaşılır bir dil kullanması “ene efşah” ifadesi ile tescillenmiştir. Şair, bu ifadeyi bahçeye, Hz. Peygamber'i de bu bahçenin bülbülüne benzetmiştir. Bu benzetmenin temelini, Hz. Peygamber'in insanları irşad ederken kullandığı dil ile bülbülün güzel sesi arasındaki bağıntı oluşturmaktadır:

256 *Ol enefşah* ravzasımuñ bülbüli

Ol enemlah gülsitânımuñ güli

Aynı beyitte “ene emlah” hadis-i şerifinden de iktibas vardır.

Ene emlah: “Ben Arapların en güzeliyim.”¹⁷⁴

¹⁷¹ A'râf 7/143.

¹⁷² A'râf 7/143: “Sen beni asla göremezsın.”

¹⁷³ Ebû Muhammed b. Hüseyin b. Mesud b. Muhammed el-Beğavî, *Şerhü's-Sünne*, Beyrut: Mektebetü'l-İslâmiyye, h. 1403, c. IV, s. 202.

¹⁷⁴ Kaynaklarda mezkur hadise rastlanmamaktadır. Emine Yeniterzi, “ene emlah” hadisinin na'flarda sıklıkla kullanıldığını belirtir ve bu hadisin kaynağının “Müslim, Fezâil, 98”de geçen “Kâne melîhan”

Şairin “ene efsah” ifadesini bahçeye, Hz. Peygamber’i de bu bahçenin bülbülüne teşbih ettiğini yukarıda söylemiştik. Şair, aynı beyitte “ene emlah” hadisini gül bahçesine, Hz. Peygamber’i de bu gül bahçesinde bulunan “gül”e benzetmiştir. Gül-bülbül ilişkisinden hareketle Hz. Peygamber’in hem aşık hem maşuk olduğu, başka bir deyişle, “sevgili” olduğu vurgulanmıştır. Bülbülün tatlı dili ile Hz. Peygamber’in üslubu arasındaki ilişkinin bir benzeri “gül” mazmunu üzerinden de kurulmuştur. Gülün güzelliği ile Hz. Peygamber’in güzelliği birbirine teşbih edilmiştir. Şair, beyitte bulunan iki hadis-i şerifi vezin gereği “enefsah / enemlah” şeklinde zikretmiştir:

256 Ol *enefşah* ravzasımuñ bülbüli
Ol *enemlah* gülsitānınuñ güli

Evvelü mā-ḥalaqa ’llāhü rūḥi: “Allah, evvela benim ruhumu yarattı”¹⁷⁵

Hadis-i şerif, eserde Hz. Peygamber’in ruhunun doğuşunun anlatıldığı kısımda başlık olarak kullanılmıştır. Bu başlığa bağlı 9 beyitte Hz. Peygamber’in ruhunun doğuşu ve bunu takiben kainatın yaratılması üzerinde durulmuştur (78-86).

Allahümme enfi ’nī bimā ’allemtenī ve ’allimnī bimā yenfe ’unī ve zidnī ’ilmen ve ’l-ḥamdülillahi ’alā külli ḥāl: “Allah’ım! Bana öğrettiğin ilimden beni yararlandır, menfaatleneceğim bilgileri bana ihsân eyle ve ilmimi arttır. Hamd her hâl üzere Allah’adır.”¹⁷⁶

Hadis-i şerif, eserde başlık olarak kullanılmıştır. Bu başlığa bağlı beyitlerde Hz. Muhammed’in diğer peygamberler arasındaki üstünlüğü, Hz. Peygamber’in ilmi Allah’tan öğrendiği, gerçek âlimlerin Allah’tan hakkıyla korkanlar olduğu gibi konular üzerinde durulmuştur (192-203). Bu hadis-i şerifin bulunduğu başlıkta farklı bir hadis daha zikredilmiştir.

Allahümme innī e’üzü bike mine ’l-erba ’i min ’ilmin lā-yenfe ’u ve min-ḳalbin lā-yahşe ’u ve min-nefsin lā-teşbe ’u ve min-du’āin lā-yüsmē ’u: “Allah’ım, şu dört

hadisi olabileceğini söyler. Bkz. Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na’t*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s. 147.

¹⁷⁵ Ahmed Avni Konuk, *Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, Mustafa Tahrallı, Selçuk Eraydın (hızl), İstanbul: İFAV Yayınları, 2013, c. IV, s. 318.

¹⁷⁶ Tirmizî, “Deavat”, 129.

şeyden sana sığınırım: Menfaat sağlamayan ilimden, Allah'tan korkmayan kalpten, doymayan ihtiraslı nefisten ve işitilmeyen duadan.”¹⁷⁷

Hadis-i şerif, eserde başlık olarak kullanılan hadislerden birisidir. Aynı zamanda bir dua niteliği taşıyan bu hadisle bağlantılı birkaç beyit bulunmaktadır. Bu beyitlerde, Hz. Peygamber'in Allah'ı layıkıyla tanıyıp O'na hakkıyla kulluk edememekten yakınması (195), Allah'ın Hz. Peygamber'e ilim vermesi (193), âlimlerin Allah'a karşı hûşû duyması (201) gibi konular işlenmiştir.

Allāhümme ahyinī miskīnen ve emtinī miskīnen vahşurnī fī-zümreti 'l-mesākīn:
“Allah'ım beni miskin olarak yaşat, miskin olarak öldür, miskinler zümresinde haşret.”¹⁷⁸

Hadis-i şerif eserde başlık olarak verilmiştir. Bu başlıktan önceki iki beyit hadis-i şerifin izahı mahiyetindedir:

- 602 Dirdi miskīn it hayātumda beni
Eyle miskīn hem memātumda beni
603 Hem yine 'uqbāda miskīn neşr kıl
Zümre-i miskīnler içre haşr kıl

Başlığın devamındaki beyitlerde hadisın manasından kısmen uzaklaşarak Hz. Peygamber'in kadrinin yüceliğine rağmen fakr ve meskenet üzere yaşaması anlatılır. Allah, kainatı Hz. Peygamber için yaratmıştır (605); O'nun makamı arştan a'lâ iken (608) O, Allah'a aciziyetini ve zayıflığını arz etmiştir (607). Şair, Hz. Peygamber'in bu özelliğinden hareketle insanları fakr ve meskenete davet etmiştir (611-614).

Māmin ādemiyyīn illā fī-re'sihi silsiletāni silsiletūn ile's-semā'i's-sābi'ati ve silsiletūn ilel-arđi's-sābi'ati ve izā tevāza'a rafe'ahu'llāhü ile's-semā'i's-sābi'ati ve izā tekebberre veđa'ahu'llāhu ile'l-arđi's-sābi'ati: “Her şahsın başından iki silsile geçer. Biri, onu yedi kat göğe yükseltir. Diğeri onu yedi kat yere indirir. Tevāzu göstereni Allah yedi kat semaya yükseltir. Kibirleneni ise yedi kat yere indirir.”¹⁷⁹

Eserde hadis-i şerif başlık olarak kullanılmıştır. Başlığın devamında yer alan ilk 7 beyit (585-591. beyitler arası) mezkur hadis-i şerifin izahı mahiyetindedir. Bu

¹⁷⁷ Tirmizî, “Deavat”, 69.

¹⁷⁸ Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb -Hakikat Bilgisi-*, s. 142.

¹⁷⁹ El-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâli ve'l-Efâl*, c. III, s. 115.

beyitlerin ardından “Mev’ize hem der-mânâ-yı îh hadîs” başlıklı 12 beyitli kısımda mezkur hadisin içeriğinden hareketle şair, insanlara alçak gönüllü olmalarını, fakr ve meskenet yolunu tercih etmelerini öğütler (592-603).

İnnemâ ene leküm mislü’l-vâli di li-veledihi: “Benim size göre durumum, annenın çocuğuna olan durumu gibidir.”¹⁸⁰

Hadis-i şerif eserde başlık olarak verilmiştir. Bu başlığın devamında yer alan 8 beyit (305-312. beyitler arası) mezkur hadis-i şerifin izahı mahiyetindedir. Bu beyitlerde şair, Hz. Peygamber’i anne babaya, ümmeti de çocuğa benzetir. Çocuğun doğru yanlış ayırdını yapamayacağını belirten şair, Hz. Peygamber’in yol gösterici özelliğine vurgu yapar (305-310).

Lâ-yekûnü ehadüküm mü’minen Hatte yekûnullâhu ve resûlühü ahabbe ileyhi mimmâ sivâhümâ: “İman etmiş olmazsınız, tâ ki Allah ve resûlünü her şeyden çok sevene kadar”¹⁸¹

Mezkur hadis, eserde başlık olarak kullanılan hadis-i şeriflerden biridir. Bu başlığa bağlı beyitlerde şair, nefis terbiyesinin ve alçak gönüllülüğün öneminden bahseder (221-228) ve Hz. Peygamber’e methiye niteliğinde ifadeler kullanır (229-236). Bu ifadelerde şair, Hz. Peygamber’i ilim kaynağı olarak görür ve O’nun her işi Allah’a tefvîz etmesine değinir.

1.5.2. Telmihler

Levlâk: “Sen olmasan, sen olmasan; felekleri yaratmazdım.”¹⁸²

Eserde “levlâk” hadisinden iktibas yapıldığını yukarıda söylemiştik. Aynı hadise farklı beyitlerde telmih de bulunmaktadır. Şair 6 beyitte kainatın Hz. Peygamber için yaratıldığına işaret etmiştir. Ruh ve beden (55), insanlar ve cinler (510), gizli ve âyan, evvel ve ahir (512) Hz. Peygamber için yaratılmıştır:

55 Çün anuñçün yaradıldı cism ü rûh

‘Aql u kalbe irdi feyzinden fütûh

510 Cân-ı ‘âlemdür k’anuñçündür cihân

Anuñçün halk olubdur ins ü cân

¹⁸⁰ Hanbel, *Müsned*, XII, 326.

¹⁸¹ Taberânî, *el-Mü’cemü’l-Kebîr*, c. VIII, s. 262.

¹⁸² Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, c. II, s. 164.

512 Heb kemāl-i maẓharıdır bu cihān
Evvel āḫir āṣikārā vü nihān

Hız. Peygamber bu cihanın cānidir (341, 510). Kainatın yaratılmasındaki amaç, O'nun zuhur etmesidir (73, 513):

73 Kevn-i 'ālemden vücūdıdır ğaraż
Cevher anuñ zātıdır 'ālem 'araż
341 Çün anuñçün yaradılmışdı cihān
Bu cihān bir cism ü ol olmuşdı cān
513 Bed'-i 'ālemden ilā-yevmi'l-me'ād
Cümleden anuñ zuhūrıdır murād

Küntü Kenzen: "Ben gizli bir hazineydim. Bilinmeyi diledim ve mahlukâtı yarattım"¹⁸³

"Küntü kenzen" hadisi, eserde hem iktibas hem de telmih yapılan hadislerden birisidir. Şair, hamdele ile başladığı eserinin ilk mısraında bu hadis-i kudsîye telmihte bulunmuştur. Eserde ilk telmih ve ilk iktibas bu hadis-i kudsîye yapılmıştır. Şair bu hadise ilk beyitte telmih, ikinci beyitte iktibas yapmıştır:

1 Hāmd aña kim 'ālemi var eyledi
Gizlü gencin anda izhār eyledi

El-fakru fahrî: "Fakr benim övüncümdür. Diğer peygamberlere onunla övünürüm."¹⁸⁴

Hadis-i şerif, eserde iki farklı bölümde zikredilmiştir. Bunlardan ilkinde Hız. Peygamber'in makamı ve üstünlüğü üzerinde durulmuştur. Diğerinde ise temel konu "meskenet"tir.

Allah, Hız. Peygamber'e öyle bir makam nasip etmiştir ki, akıl ve gönül ona hayran kalmıştır (239). Bu makamı anlatmak imkansızdır (238). Hız. Peygamber'den başka kimse bu makamın seviyesine erişememiştir (240). Allah, Hız. Peygamber'e özel bir lütuf ihsan etmiştir. Bu lütuf "fakr"dır:

241 Eyledi ḫazret aña bir fazl-ı ḫāş
Ḥaḫka ol fazlile buldı ihtişāş

¹⁸³ Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, c. I, s. 43, 61.

¹⁸⁴ el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. II, s. 87.

242 Faḳrile faḫr itdi beyne'l-enbiyā
Ol sebebden ṭoldı nūr-ı kibriyā

Şair, “meskenet”in öneminden bahsederken Hz. Peygamber’in mezkur hadisine telmihte bulunmuştur. Şair, Hz. Peygamber’i “fakr ile fahreyleyen şâh-ı güzîn” ifadesiyle anmıştır:

585 Bir ḥadīṣ içre buyurmuşdur yaḳîn
Faḳrile faḫr eyleyen şâh-ı güzîn

“Allah’ın ilk yarattığı benim ruhumdur”¹⁸⁵

Hadis-i şerife eserde na’t niteliği taşıyan 64-77 beyitleri arasında telmih yapılmıştır. Hadise telmih yapılan beyitte Hz. Peygamber’in ruhu, mekanın başlangıcı ve öncesi olarak gösterilmiştir:

66 Ruḫ-ı pāki mebd-e-i kevn ü mekân
Cism-i şâfi ḥâtem-i devr-i zamân

Hadis-i şerife telmih yapılan bir diğer bölümde şair, eserini yazma sebebi olarak Hz. Peygamber’i işaret eder. Şair, Hz. Peygamber’i methetmek istemiştir (506-509). Çünkü Hz. Peygamber âlemlerin canıdır (511). İnsanlar, cinler, yeryüzü ve gökyüzü O’nun için yaratılmıştır (511, 512). O’nun ruhu, ateş, su, hava ve topraktan, kısacası kainattan önce yaratılmıştır:

513 Rūḫı ḫalk olmuşdur ön eflākdan
Âb u bād u âteşile ḫākdan

“Ben sizden hiç biriniz gibi değilim. Rabbimin beni yedirip içirdiği halde gecelerim”¹⁸⁶

Hadis-i şerife telmih, eserde Hz. Peygamber’in Allah’a olan bağlılığının anlatıldığı bölümde yapılmıştır. Hz. Peygamber’in ruhunun ve bedeninin gıdası Allah’ın nûrudur. O bu gıda ile zikrini artırmıştır:

181 Rūḫımaydı çün gıdā nūr-ı Ḥudā
Cismine hem ṭayyibāt oldı gıdā
182 Her ne yirse cismine olmağa ḳūt

¹⁸⁵ Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, c. IV, s. 318.

¹⁸⁶ Müslim, *Sıyâm*, 11.

Artururdu zıkr-i Hayy-ı lā-yemūt

“Allah için tevazu göstereni Allah yüceltir. Kibirli olanı ise Allah alçaltır.”¹⁸⁷

Hadis-i şerif eserde başlık olarak kullanılmıştır. Bu başlığın akabindeki beyitler, mezkur hadisin izahı mahiyetindedir. Buna göre her kişinin başından iki silsile geçer. Meskenet ile tevazu gösterip Allah’tan korkanları Allah yüceltir. Kibir ile baş kaldıranı ise Allah alçaltır:

- 586 Kim geçübüdür hikmet-i Kıddūsile
Başına her şahşuñ iki silsile
- 587 Mürtefi‘ fevka’l-‘ulāya birisi
Şarkuben inmiş serāya birisi
- 588 Meskenetden her ki kıldı nefsi pest
Havf-ı Hâkdan kendüyi kıldı şikest
- 589 Kaldurur pes anı Hâk fevka’l-felek
Oldı çünkim hüyle cins-i melek
- 590 ‘Ucbile baş kaldurub her k’ola germ
Kılmaya Hâkdan tekebbür birle şerm
- 591 İndürür anı Hudā tahte ‘s-serā
Eyledi çün dīvveş ‘ucb u mirā

1.6. Dinî Şahsiyetler

Eserde dinî şahsiyetlerden iki temel konu etrafında bahsedilmiştir. Bu konulardan ilki, Hz. Muhammed (s.a.s.)’in nesilden nesile intikali ve doğumundan sonra yaşadığı olaylar; ikincisi, tasavvufî aşktır. Şair, eserin mevlid bahsinde Hz. Havvâ, Hz. Abdullâh, Hz. Âmine, Hz. Abdulmuttalib ve Hz. Halîme’nin adını anmıştır. Şairin “nûr-ı Rab” diye betimlediği Hz. Muhammed daha dünyaya gelmeden önce ecdâdının alınında zuhûr etmiştir:

- 144 İtmişidi çün zühür ol nûr-ı Rab
Cebhe-i âbā vü ecdâdında heb

Tasavvufî aşk ve ilmin işlendiği beyitlerde ise ashâb-ı kehf, Ebû Cehl ve Ebu Leheb’in isimleri zikredilmiştir.

¹⁸⁷ El-Hindî, *Kenzu’l-Ummâl fî Süneni’l-Akvâli ve’l-Efâl*, c. III, s. 115.

1.6.1. Hz. Havvâ

Hz. Havvâ eserde, ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'in nefsinden yaratılması hasebiyle mevzu edilmiştir. Şairin “ümmi'l-beşer” ve “meh-i şîrîn-likâ” ifadeleriyle andığı Hz. Havvâ'nın adı, Hz. Peygamber'in nesilden nesile intikalinin işlendiği bölüme verilen başlıkta geçmektedir. Her ne kadar başlıkta adı geçse dahi, bölümün Hz. Havvâ ile doğrudan ilgisi yoktur. Hz. Havvâ'nın yaratılması ile neslin ve zürriyetin başlaması arasında ilişki kurulmuştur:

- 122 Pes yaratdı bir meh-i şîrîn-likâ
Nefs-i Âdemden adı Havvâ ana
123 Kim ola zürriyyet ü nesle sebeb
Böyle kıldı iktizâ tesbîb-i Rab

1.6.2. Hz. Abdullah

Hz. Peygamber, Hz. Âdem ile Hz. Havvâ'dan başlamak suretiyle nesilden nesile intikal etmiş ve babası Hz. Abdullah'a gelmiştir. Hz. Abdullah, Hz. Peygamber'in dünyaya gelmeden önceki intikalinin son durağıdır. Bu durakta Hz. Peygamber'in kemâli artarak zirve noktasına ulaşmıştır:

- 145 Eyleridi nesl-ber-nesl intikâl
Artuben varduķca bulmuşdı kemâl
146 Çünkü 'Abdullâha geldi ol zıyâ
Hoş senâ berķ urdı nür-ı Muştafâ

1.6.3. Hz. Âmine

Hz. Âmine, Peygamber (a.s.)'ın annesi olması cihetiyle esere mevzu edilmiştir. Şair, Hz. Peygamber'i inciye, Hz. Âmine'yi de bu inci tanesini içinde taşıyan sadefe benzetmiştir.

- 147 Çün Âmine oldı ol dürre şadef
Cebhesinden oldı enver her taraf

1.6.4. Hz. Abdulmuttalib

Hz. Peygamber henüz doğmadan babasını kaybettiği için O'na dedesi Abdulmuttalib bakmıştır. Eserde Hz. Abdulmuttalib, Hz. Peygambere sahip çıkması yönüyle ele alınmıştır. Allah, Hz. Abdulmuttalib'i yâr ve dost kılmıştır:

176 Şağ idi hem cecdi ‘Abdulmuṭṭalib
Ḥaḫḫ anı kıldı hevādār u muḫib

1.6.5. Hz. Halîme

Şair, eserinde Hz. Peygamber’in süt annesi olması cihetiyle Hz. Halîme’den bahsetmiştir. Hz. Halîme, Peygamber (a.s.)’a iyi bir anne olmuştur. Bu nedenle şair, Hz. Halîme’ye “fazl u rahmet dâyesi” demiştir. Ayrıca eserde, bir bulutun Hz. Peygamber’e sürekli gölge yapması mucizesi de ele alınmıştır. Hem Hz. Halîme hem de zikredilen mucize aynı beyitte verilmiştir.

178 Hem Ḥalîme oldı hoş dāye aña
Şaldı bir pāre bulut sāye aña

180 Aña zıllidi ‘ināyet sāyesi
Süd virürdi fazl u raḫmet dāyesi

Yukarıda bahsi geçen dinî şahsiyetlerin eserdeki varlığı, Hz. Peygamber’in nesilden nesile intikali, doğumu ve çocukluğuyla ilgilidir. Eserde yer alan diğer dinî şahsiyetler ise tasavvufî aşk ve ilimle ilişkilendirilmiştir. Bunlardan ilki ashâb-ı kehf’tir.

1.6.6. Ashâb-ı Kehf

Şair, insanı aşka götüren bir araç olarak ilmi görür. İlm, insanı teskîn eder (208), onu kibirden ve kinden uzaklaştırarak Hakk’a kavuşturur (208, 209). Hakk’a kavuşmanın temel şartlarından biri de aşktır. İlim, insanı aşka götüren bir rehber niteliğindedir (211). Kıtmir, bu bilgilerin sırrına ererek hem âşık hem de ashâb-ı kehf’e layık bir yol arkadaşı olmuştur:

217 Kelbe bu ‘ilm irdi ‘âşık eyledi
Kehf aşḫābına lāyık eyledi

Eserde bahsi geçen dinî şahsiyetler arasında kötülüğü ile nâm salmış insanlar da mevcuttur. Bunlar Ebu Cehl ve Ebû Leheb’dir.

1.6.7. Ebû Cehil

Amr bin Hişam, önceleri “Ebü’l-hakem” adıyla tanınmış, daha sonra Müslümanlara yaptığı zulümler nedeniyle Hz. Peygamber tarafından kendisine Ebû

Cehil (Cehâletin babası) ismi verilmiştir.¹⁸⁸ Ebû Cehil, şîirde de “cehâletin babası” olması hasebiyle anılmıştır. Cehil, Mekke’nin önde gelen isimlerinden biriyken, Allah âşıklarına karşı giriştiği mücadeleden dolayı köpekten daha aşağı bir konuma düşmüştür:

- 218 Mekke sādâtındaniken bü’l-ḥakem
Çün Ebû Cehl oldu segden oldu kem
219 Cehldür bil ‘ışk-ı Ḥaḳkuñ māni’i
Yoḥsa şun‘ olmaz ki sevmez sāni’i

1.6.8. Ebû Leheb

Ebû Leheb’in cehenneme gireceği âyetle sâbittir.¹⁸⁹ Eserde nefis için “*Hammalü’l-Hatab*”¹⁹⁰ ifadesi kullanılmıştır. Şair, Ebû Leheb ile nefsi ilişkilendirmiş, nefsi aşk ateşinde yakmak gerektiğini söylemiştir. Allah aşkından yoksun olan Ebû Leheb cehennem ateşinde yanacaktır. Ebû Leheb’in durumuna düşmemek, başka bir deyişle, cehennem ateşinde yanmamak için nefsi aşk ateşinde yakmak gerekmektedir:

- 223 Nefs k’olmuşdur çü *ḥammālū’l-ḥatab*
Nār-ı ‘ışk urmaḳ gerek zāt-ı Leheb
224 Rüşen olmaz urmayınca nāra nefis
Nürdan bî-behredür emmāre nefis

1.6.9. Çâr Yâr

Eserde çâr yâr, Hz. Peygamber’e bağlılığı ve Hz. Peygamber’den sonra İslâm dînini koruma görevini üstlenmesi yönleriyle ele alınmıştır. Çâr yâr, Hz. Peygamber’e sadakat, hayâ, ilm, sükûnet ve hilm ile bağlanmıştır:

- 273 Şıdḳ u temyîz ü hayâ vü ‘ilmile
Tâbi‘ oldılar sükûn u ḥilmile

Allah, İslâm dinini müebbed eylemiştir. Hz. Peygamber, bu dîni yârânına emanet etmiştir:

- 6 Ḥaḳḳ anuñ dînin mü’ebbed eyledi

¹⁸⁸ Mehmet Ali Kapar, “Ebû Cehil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, c. X, s. 117.

¹⁸⁹ Bkz. Tebbet 111/1-5.

¹⁹⁰ Tebbet 111/4.

Çâr yârile mü'eyyed eyledi
489 Ümmetin ışmarladı yârânına
Aferîn ol hazretüñ ihsânına

Eserde çâr yârdan Hz. Ebû Bekir (Sıddîk) ve Hz. Ömer (Faruk)'in isimleri zikredilmiştir. Adı geçen bu kişiler Hakk'a âşık, halka mâşuk olmuşlardır:

274 Lâ-cerem şıddîk u fârûk oldılar
Hakka 'âşık halka ma'şuk oldılar

1.6.10. Hz. Ukkâše

İslâmî Türk Edebiyatı'nda Ukkâše hikayelerinin varlığı 13. yy'a, hatta daha önceki yüzyıllara değin uzanır.¹⁹¹ Bu hikâyeler, farklı edebi türlerin içerisinde anlatılmıştır. 15. yy şairlerinden Ârif'in *Mevlid*'inde ve Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediyye*'sinde de Ukkâše hikayesine rastlanmaktadır.¹⁹²

İslâmî Türk Edebiyatı'nda işlenen Ukkâše hikayesi ile Ubeydullah Dede'nin eserine mevzu ettiği Ukkâše hikayesi arasında farklılıklar ve benzerlikler söz konusudur. Hz. Ukkâše sahâbenin "sâdât u fuzâlâsından"dır. Medine'ye hicret etmiş ve hemen bütün gazâlarda bulunmuştur. Bedr Savaşı'nda kılıcının kırılması üzerine Hz. Peygamber O'na hurma dalı vermiş ve bu dal kılıç kesilmiştir. Hz. Peygamber tarafından cennetle müjdelenen Ukkâše, Hz. Ebû Bekir hilafeti esnasında Ridde Savaşı'nda şehit olmuştur.¹⁹³

Ukkâše, İslâmî Türk Edebiyatı metinlerine, Hz. Peygamber'in vefatına yakın yaşandığı rivayet edilen bir hadise çerçevesinde konu edilmiştir. Bu rivâyete göre Hz. Peygamber, kendisinde hakkı bulunan kimsenin olup olmadığını sormuş, Ukkâše, bir savaş dönüşünde Hz. Peygamber'in salladığı kamının kendisine çarptığını iddia etmiş ve hak istemiştir. Sahabenin şiddetli itirazlarına rağmen Hz. Peygamber, Ukkâše'ye bir kamçı getirterek kendisine vurmasını ve böylece hakkını almasını söylemiştir. Hz. Peygamber sırtını açmış ve Ukkâše, Hz. Peygamber'in sırtında bulunan "mühr-i nübüvvet"i öpmüştür. Niyetinin başından beri "mühr-i

¹⁹¹ M. Esad Cořan, İslâmî Türk Edebiyatında Ükkâše Hikâyesi, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XXVI, sayı: 1, s. 281.

¹⁹² Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 262, 280.

¹⁹³ Şemseddin Sâmî, *Kamûsu'l-Alâm*, İstanbul: Mihrân Matbaası, c. IV, 1311, s. 3166.

nübüvvet”i öpmek olduğunu söyleyen Ukkâşe, Hz. Peygamber tarafından cennetle müjdelenmiştir.¹⁹⁴

Evsâf u Mucizât-ı Nebî’de Ukkâşe ile ilgili kısım yukarıdaki hikayeden farklıdır. Eserin 12 beytinde (469-480) yer alan hikayede, Ukkâşe’nin Hz. Peygamber’den hak talep etmesine ilişkin herhangi bir bilgi yoktur. Esere göre, Hz. Peygamber vefâtından önce ashâbına hitap etmiş (469) ve Safer ayının çıktığı haberini ilk getiren sahâbeyi cennetle müjdeleyeceğini söylemiştir. (470-471). Bu haberi ilk getiren Hz. Ukkâşe olmuştur ve Hz. Peygamber de O’nu cennetle müjdelemiştir:

- 472 Bir şahâbi varidi ‘ukkâşe nâm
Didi bir gün aña k’iy hayrû’l-enâm
473 Muştılık çıkdı şafer geldi rebî‘
Didi iy ‘ukkâşe saña ben şeft’
474 Çünkü olduñ bunda sen yârum benüm
Olasın cennetde hem cârum benüm

Gerek Ukkâşe’nin tarihi kişiliğine dair verilen bilgilerde¹⁹⁵, gerek kısâs-ı enbiyâ, siyer, mevlid gibi edebi türlerde işlenen Ukkâşe hikayelerinde, gerek de *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*’de geçen Ukkâşe hikayesinde en benzer taraf, Ukkâşe’nin cennetle müjdelenmiş olmasıdır. Bunun yanı sıra, Ukkâşe’nin muteber bir sahabe olması, rivayet edilen hikayelerin tamamının Hz. Peygamber’in vefâtının anlatıldığı bölümlerde geçmesi, Ukkâşe’nin cennetle müjdelenmesinin Hz. Peygamber’in vefâtına yakın bir zamana denk gelmesi de mevzu edilen şahsın aynı kişi olma ihtimalini güçlendirmektedir. Buradaki temel fark, Hz. Ukkâşe’nin cennetle müjdelenme sebebidir. Yukarıda adı geçen şairlerin eserlerinde cennet müjdesi, Ukkâşe’nin “mühr-i nübüvvet”i öpmesi üzerine verilirken, *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*’de Ukkâşe, Safer Ayı’nın çıktığı haberini getirmesi nedeniyle müjdelenmiştir. Bu farklı rivayetlerin güvenilirliği ayrı bir tartışma konusudur.

Esere göre Hz. Ukkâşe’den sonra başka bir sahâbe daha gelip Hz. Peygamber’e Safer ayının çıktığı haberini getirmiştir (475). Hz. Peygamber ise bu

¹⁹⁴ Coşan, *İslâmî Türk Edebiyatında Ükkâşe Hikâyesi*, s. 276.

¹⁹⁵ Bu konu ile ilgili bkz. Coşan, *İslâmî Türk Edebiyatında Ükkâşe Hikâyesi*, s. 277-279.

haberi daha önce Hz. Ukkâşe'nin getirdiğini, Allah'ın kısmetinden Hz. Ukkâşe'nin faydalandığını söylemiştir:

476 Didi ol 'ukkâşeye oldı naşîb
Kısmet-i Hağdan bugün buldı naşîb

Ubeydullah Dede, Hz. Ukkâşe için “ben za'îfün atası bî-çâre kul” tâbirini kullanmaktadır. Cemal Bayak'ın da belirttiği gibi¹⁹⁶ bu ifade ile Ubeydullah Dede, kendi soyunun Hz. Ukkâşe'ye dayandığını vurgulamaktadır.

477 Ben za'îfün atası bî-çâre kul
Naql idüb âbâ vü ecdādından ol
478 Dirdi islâm içre a'lâ ceddümüz
Hağret-i 'ukkâşedür ser-ğaddümüz
479 Andan irdi bize bu mîrâs-ı dîn
Oldur ol ser-çeşme'-i mâ'-i ma'în

1.6.11. Ashâb-Tâbiîn-Ümmet

Eserde “*fî-sâ'iri's-sahâbeti radiya'llâhu 'anh*” ve “*sıfat-ı ashâb-ı güzîn rıdvānu'llâhi 'aleyhim ecma'în*” başlıklı iki bölüm bulunmaktadır. Bu bölümlerde temel konu “ashâb-ı kirâm”dır. Bu bölümlerin dışında, eserin muhtelif yerlerinde de ashâb-ı kirâm söz konusu edilmiştir.

Ubeydullah Dede, eserin başında Hz. Peygamber'e salât u selâm getirirken ehl-i beyti, ashâbı, tâbiîni ve ümmeti unutmamış, onlara da salât u selâm getirmiştir:

7 Her nefes yüz biñ şalâtile selâm
Ol şeh-i vâlâya tâ-yevmü'l-ğıyâm
8 Hem dağı evlādına aşğâbına
Tâbi'în ü ümmet ü ağbâbına

Şair, ashâbın vasıflarını anlatırken, kimisinin nefse karşı zalim, kimisinin hayır işlemede öncü, kimisinin de müctehid olduğunu vurgulamıştır. Bu özellikleri bünyesinde barındıran ashâb, Allah'ın sevgisine mazhar olmuştur:

278 Kimi zâlim nefse kimi muğteşid
Kimi sâbık hayra dînde müctehid

¹⁹⁶ Bayak, *Ubeydullah Dede ve Mevlidi*, s. 5.

279 Cümle bunlar aldılar Hâkdan murād
Buldılar rāh-ı sedād içre vedād

Eserde ashâbın gördükleri mucizeler karşısında imâna gelmeleri üzerinde de durulmuştur. Ashâb, Hz. Peygamber'in mucizelerinden biri olan Kur'ân-ı Kerîm'in mecâzî anlamda mirasçısıdır. Yani Kur'ân'ı kendilerinden sonraki nesillere öğretecek olan rehberlerdir:

276 Gördiler mu'ciz bular rām oldılar
Küfri koyub ehl-i İslām oldılar
277 İrdi çün bunlara dīnden fetḥ-i bāb
Aldılar mīrās-ı evreşne'l-kitāb¹⁹⁷
487 Nūr-ı Kur'ānile tolmışlardı heb
Rehber-i rāh-ı Hâk olmuşlardı heb

Eserde ashâb-ı güzînden övgüyle bahsedilmektedir. Onlar, gönül âlemini anlamışlar, bu yüzden dünyayı istememişlerdir. Hz. Peygamber'e tâbi olmuşlar ve O'nun yolundan gitmişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber'in nurundan ancak O'na tâbi olanlar nasiplenmektedir. O'na tâbi olmak demek, Allah'a tâbi olmak demektir:

266 Añlamışlardı dil ü cān 'ālemin
İstemezlerdi bu hicrān 'ālemin
267 Dāyim isterlerdi bir hoş pīşvā
K'eyleyüb ol reh-nümāya iktidā
69 Fazl-ı Hâkdan her kim oldı ehl-i dīd
Ol güneş nūrından oldı müstefid
248 Anda aşhāb aña bey'at eyledi
Hâk yedu'llāh fevka eydīhim¹⁹⁸ didi

Ubeydullah Dede, bir beyitte ümmeti, Hz. Peygamber'in çocukları olarak görmüştür¹⁹⁹:

¹⁹⁷ Fâtır 35/32: "Sonra Kitap'ı, kullarımız arasından seçtiklerimize miras bıraktık."

¹⁹⁸ Fetih 48/10: "Muhakkak ki sana bîat edenler, ancak Allah'a bîat etmektedirler. Yedullah (Allah'ın eli) onların ellerinin üzerindedir."

¹⁹⁹ Sezâi Karakoç *Çocukluğumuz* adlı şiirinde özgün bir imge olarak günümüz çocuklarını sahabilere benzetmektedir: "Peygamberin günümüzde küçük sahabileri biz çocuklardık / Bedir'i, Hayber'i, Mekke'yi özlerdik, sabaha kadar uyumazdık" (Bknz. Sezâi Karakoç, *Gün Doğmadan, Diriliş Yayınları*, İstanbul, 2014, s. 98) Bu mısraların benzeri Ubeydullah Dede tarafından söylenmiştir. Sezâi

305 Mü'mine nefsinden evlâdır nebî
Çün ebû ümm oldı ol ümmet şabî

Hız. Peygamber'in vefatının işlendiği beyitlerde de ashâbdan bahsedilmektedir. Ashâb, Hız. Peygamber'den son kez vaaz dinlemiştir. Hız. Peygamber'in vefatının yaklaştığını anlayan sahabenin gözlerinden yaşlar dökülmüştür. Şair bu gözyaşlarını inci ve cevhere teşbih etmiştir:

443 Añladı aşhâb irincek bu kemâl
K'ol habîb-i Hâk kılsar intikâl
483 Hâkdan aşhâb içre ol çün nüridi
Cümlesi ol nürile mestüridi
497 Eyleyüb bu va'za aşhâb-ı kibâr
Gözlerinden dürr ü gevherler nişâr

Ashâb, Hız. Peygamber'in vaazını en iyi şekilde dinlemiş, O'nun eserlerini koruyarak gelecek nesillere aktarmıştır. Nitekim her biri din yolunda önder olmuştur:

498 Diñlediler lafz-ı gevher bârını
Cânile hıfz itdiler aşârını
485 Bulmuşidi her biri râh-ı hüdâ
Olmüşidi dîn içre muğtedâ

Şair, “*tetimme-i kitâb*” kısmında Hız. Peygamber'in yolundan gidenlerin nusrete ereceğini şu beyitle dile getirmiştir:

699 K'ümmet olduğ ol habîb-i hazrete
Nür-ı İslâmile irdük nuşrete

Hız. Peygamber, yalnızca ashabına lütufta bulunmamıştır. Tâbiîn ve ümmet de O'nun keremine hissedâr olmuştur. O'nun ümmeti ümmetlerin en hayırlısıdır:

52 Ümmetini eyledüñ hayrû'l-ümem
Tâbi'îne eyledüñ bunca kerem

Karakoç çocukları “sahabi” olarak tanımlarken Ubeydullah Dede sahabeyi Hız. Peygamber'in çocukları olarak görmektedir.

1.7. Diğer Dinî Terimler

1.7.1. Şükür

Eser hamdele ile başlar. Eserin ilk 9 beyti, hamdele ve salât u selâm mahiyetindedir. “*Fî-mevlidi ismi’n-nebiyyi*” başlığı altında yer alan dört beyitte (100-103) “hamd” söz konusu edilmiştir. Şair, eserinin başında, bu dünyayı yarattığı için Allah’a şükretmektedir:

1 Hamd aña kim ‘âlemi var eyledi
 Gizlü gencin anda izhâr eyledi

Allah’a hamd ve Hz. Peygamber’e salât u selâm eserin devamında da mevcuttur. Şair, verdiği nimetler karşısında Allah’a şükreder. Şükrü de bir nimet olarak görür ve bu nimetin karşılığı olarak yine şükrü gösterir:

371 Hağğa yüz biñ şükr ü ol şâha selâm
 K’itdi biz bî-dillere in‘âmı ‘âm
20 Ni‘met-i şükri bize kılsañ ‘atâ
 Hem yine ol şükr şükr ister cezâ

Şükretmenin ayrı bir nimet olduğunu ve bu nimet karşısında da şükretmek gerektiğini vurgulayan şair, başka bir beyitte, hakkıyla şükredememekten yakınır. Şair, birkaç beyitte Allah’a şükretme hususunda eksikliğini bulduğunu ifade eder:

18 Hağğ-ı şükrüñ kim kıla icrâ senüñ
 Şükrüñ oldı ni‘met-i uhrâ senüñ
16 Kâşırız şükrüñde iy zât-ı kerîm
 Çünki sensin Rabb-i zü’l-fazli’l-‘azîm
21 Pes ne yüzden iy kerîm-i zü’l-celâl
 Ni‘metüñ şükriñe bulavuz mecâl

Şair, Hz. Peygamber’in doğumunu hamd ile ilişkilendirir. Hamd, Hz. Peygamber’in cismini nûr ile doldurmuştur:

100 Hamdile kıldı kelâma ibtidâ
 Hem bu hamdidi zühür-ı Muştafâ
101 Mîm-i cismi çün zühür ide anuñ
 Hamd-i Hağ cismine nûr ide anuñ
102 Cism-i pâki hamdile çün tola nûr

Eyleye ism-i Muhammed pes zühür

Ubeydullah Dede, şükretmekle yetinmez, insanları da şükretmeye davet eder:

431 Şükr idüñ iy rehrevân-ı rāh-ı Hâk
Kim şeb-i dünyâda toğdı mäh-ı Hâk

Şair, “tetimme-i kitâb” bölümünde Allah’a hamd u sena eder. Ancak bu bölümdeki hamd, eserin tamamlanmasıyla değil, şairin İslam’ı benimseyip Hz. Muhammed (s.a.s.)’e ümmet olması ile ilgilidir:

698 Hâkka yüz biñ minnet ü şükr ü sipās
Hamd-i bī-pāyān senā-yı bī-kıyās
699 K’ümmet olduğ ol habīb-i hâzrete
Nūr-ı İslām ile irdük nuşrete

1.7.2. Salât u Selâm

Şair, eserin başında Hz. Peygamber’e salât u selâm getirir. Verdiği nimetler için Allah’a şükrederken Hz. Peygamber’e de selam eder:

7 Her nefes yüz biñ şalât ile selâm
Ol şeh-i vālāya tā-yevmü’l-kıyām
371 Hâkka yüz biñ şükr ü ol şāha selâm
K’itdi biz bī-dillere in‘ām-ı ‘ām

Eserde Hz. Peygamber’e salât u selâm getiren tek kişi Ubeydullah Dede değildir. Yerler, gökler, canlılar, mülkler (84) O’na salât u selâm etmekte ve O’nu övmektedir:

85 Cümle oldı mevlid ü mazhar aña
Heb şalât ile selâm eyler aña
86 Cümlesi eyler senā-yı Muştafā
Ola mı fer‘ aşla kılmaya senā

1.7.3. Tevbe

Şair, eserinde kendisini günahkâr olarak görür, aciz ve kusurlu olduğunu dile getirir. Günahlarının affı için Allah’a yalvarıp tevbe eder:

707 Nefsümüz eksüklüğün bilmek gerek
Jeng-i nefsi ‘özrile silmek gerek
724 Her güne kim kıldum iy Hâkka-ı Kerīm

Tevbe vir estagfirullāh el-‘azīm

Ubeydullah Dede hatalarının farkındadır ve tevbe etmesi gerektiğini bilmektedir. Ancak Allah’a layıkıyla tövbe edecek takati ve yüzü yoktur:

720 Ne yüzüm var ‘özr idem dergāhuña
Gitmeğe ne tākātüm var rāhuña

Günahlarının affı için tevbe eden şair, Hz. Peygamber’in de tevbe ettiğini belirtir. Hz. Peygamber’i aynaya benzeten şair, aynaya zerre kadar günah değmesi halinde, tevbe ederek temizlendiğini söyler:

187 İrse ol mir’āta bir zerre gubār
Def i istiğfār iderdi bi-şumār

Tevbe bahsinde dikkat edilecek hususlardan bir tanesi, tevbelerin eserin sonlarında yer almasıdır. Şair, eser boyunca farklı beyitlerde günahlarının affı için dua etmiştir. Ancak tevbeyi eserin sonunda yer alan münacata saklamıştır. Şair, günahlarını, kusurlarını, aczini vb. eser boyunca sıraladıktan sonra, eserin sonunda tevbe ederek af dilemiştir.

1.7.4. Nasihat

Eserde nasihatler iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, şairin insanlara verdiği nasihatlerdir, ki bunlar insanlara hayırlı olma, Hz. Peygamber’e itaat etme, nefisle mücadele, Allah’ın fazlını ve ihsanını düşünme ve anlama, dine aykırı tutumlardan uzak durma konularındadır. İkincisi ise Hz. Peygamber’in intikalinden önce ashâbına ve ümmetine verdiği nasihatlerdir. Bu nasihatler Hz. Peygamber’in dilinden yazılmıştır. Bu beyitlerde Hz. Peygamber, ashâbından İslam dinini diğer insanlara öğretilmelerini istemiştir:

491 Emr-i dīni ümmete ta‘līm idüñ
Hük-m-i şer‘i cānile ta‘zīm idüñ

Hz. Peygamber ümmetine, bu dünyaya aldanmamaları, İslam dininde ictihad etmeleri, Hak huzurunda edepli olmaları, isyan etmemeleri ve ahiret gününü hatırlamaları konularında nasihatlerde bulunmuştur. Bu nasihatlere uymaları halinde ümmetinin “*tahte’l-livā*”da toplanacağını belirtmiştir:

492 İtmesünler bu fenāya i‘timād
Eylesünler dīn yolında ictihād

- 494 Şaklasunlar Hağ huzürında edeb
Kim geliser sancağum altına heb
496 Ol günü yād eylesünler cānile
İtmesünler ma‘şiyet nisyānile

Ubeydullah Dede, insanlara en çok nefle mücadele konusunda nasihat vermiştir. Şaire göre yükselmek isteyen alçak gönüllü olmalıdır. Zayıflık ve acziyet insan için miraç mahiyetindedir. Manevi hazineye ulaşmak için nefsi harab etmek, gül bitirmek için toprak olmak gerekmektedir. Şair, bu nasihatlerini Hz. Peygamber’in hadis-i şerifiyle temellendirir. Hadis-i şerife göre “Allah için tevazu göstereni Allah yüceltir. Kibirli olanı ise Allah alçaltır”²⁰⁰:

- 592 Çün işitdün bu hadīs-i Aḥmedi
Alçağ ol rif‘at dilerseñ sermedi
594 Kudret irse nefse istidrāc bil
Za‘f u ‘acz irse aña mi‘rāc bil
595 Gerdeninden nefsün alma bendini
Ārzūdan kes anuñ peyvendini
598 Genc umarsañ Hağdan it nefsi ḥarāb
Gül bitürmek isterseñ olğıl türāb

Ubeydullah Dede, Hz. Peygamber’e itaat etme konusunda nasihatlerde bulunur. Hz. Peygamber, yaşadığı sürece Allah’a dua etmiştir. Şaire göre bizim de eksikliğimizi arz ederek Allah’a yalvarmamız gerekmektedir:

- 600 Hağkuñ irmek isteseñ rıdvānına
İttibā‘ it enbiyā sultānına
601 Kıl nazār ol kā’inātuñ şāhına
Her dem eylerdi du‘ā Allāhına
704 İttiba‘ile aña yol varalum
Arz idüb eksükliğı yalvaralum

Şair, mirac mucizesinden şüphe etmek ile dinden çıkmak arasında ilişki kurmaktadır. Bu iki ifadeyi aynı beyitte zikreden şair, mirac mucizesinden şüphe etmemek gerektiğini nasihat etmektedir:

- 372 Sen anuñ mi‘rācına şekk eyleme

²⁰⁰ El-Hindî, *Kenzu’l-Ummâl fî Süneni’l-Akvâli ve’l-Efâl*, c. III, s. 115.

Defter-i dinden aduñ hakk eyleme

Eserde, insanlara yararlı olma konusunda da nasihat verilmiştir. Şair, dertlilere derman olmayı, karanlıkta kalmışlara yol göstermeyi öğütlemiştir:

- 396 Ba'd ezān t̄aliblere cān olasın
Cümle derd ehline dermān olasın
397 Gösterüb zulmetde almışlara rāh
Hoş kılāvuz olasın bī-iştibāh

Ubeydullah Dede, Allah'ın rahmeti ve fazlı konusunda düşünmemizi, kainattaki her şeyin Allah'ı tesbih ettiğini bilmemizi ve anlamamızı nasihat etmektedir:

- 432 Fikr idüñ bu fazl u ihsānı bize
Raḫmetinden virdi ur'ānı bize
390 Gūş idüb tesbīh-i eşyāyı şarīh
Fehm idesin zıkr-i zerrātı faşīh

1.7.5. Günahlar ve Günahkârlar

Yukarıda farklı başlıklar altında "günah" kavramıyla ilgili konulara dolaylı yoldan değinilmiştir. Tevbe, dua, kâfirler vb. başlıklar "günah" ile ilgili mevzuların en çok işlendiği kısımlardır. "Günahlar ve Günahkârlar" başlığı altında, kibir, kin, şehvet, sihir, isyan vb günahlarla ilgili malumat verilmeye çalışılacaktır.

Ubeydullah Dede, kendini günahkâr bir kul olarak görmekte ve bu günahların utancını yaşamaktadır:

- 35 Nefsümüz başdan başa çün cürmdür
Anı zıkr itmek atuñda ğurmdur
36 Cürmümüzden 'özüñüz mezmümdür
Benlik añmak ḫazretüñde şümdur

Şairin üzerinde en çok durduğu günah, kibir ve büyüklenmedir. Eserinin birçok yerinde nefis mücadelesi ile ilgili nasihatlerde bulunan şair, kibri ve kendini beğenmişliği hakir görür. Kibir, kin, şehvet, haset ve kendini beğenmişliği kalbi bağlayan, onu tutsak eden günahlardan sayar. İnsanı kin ve kibirden ilmin arındıracağını düşünür:

- 576 Ehl-i Ḥaḫa meskenet devletdürür

- ‘Ucb u kibrũn hāşılı zilletdürür
281 Kibr ü kîn ü şehvet ü ‘ucb u hased
Bağlamış albin çü hāblũn min-mesed
208 ‘İlm aña dirler ki teskĩn eyleye
Ādemi bĩ-kibr ü bĩ-kĩn eyleye

Ubeydullah Dede, dört farklı beyitte (112, 261, 558, 575) Allah’ın emirlerine karşı gelmek, isyan etmek anlamında “baş çekmek” deyimini kullanmıştır. Şeytanın Allah’ın emrine uymamasını “baş çekmek” olarak nitelendiren şair (112), insanları sınıflandırırken “itaatkarlar” ile “baş çekenler”i ayırır:

- 558 Kim itā‘at eyler ü kim baş çeker
Meskenet kim bitirür kim kibr eker
575 Düşdi ayakdan şular kim çekdi baş
Düşmen olan sırrile hõr oldu fāş

Şairin en çok zikrettiği günahlardan biri de “sihir”dir. Ancak şair, “sihir” kelimesini, bu günahı tarif etmek için değil, farklı meseleleri anlatırken kullanır. Örneğin mucizelere tanık olan kâfirler, bunların sihir olduğunu söylemişlerdir:

- 288 Mu‘cize gördükçe münkir oldılar
Sihrdür bu diyü kâfir oldılar

Ubeydullah Dede’ye göre adaletten ayrılanlar zalim olur. Mücrimlerin ve asilerin, yani günahkârların ahiretteki kurtuluş umudu Hz. Peygamber’in şefaattidir:

- 539 ‘Adl-i Hādan her kim eylerse ‘udũl
Zālīm olur şübhesüz ol bü’l-fuzũl
694 Mücrim ü ‘āşĩler ü bĩ-dillere ümmĩd-i cān
Cũd u lu u şefat-i zāt-ı kerĩmũndür senũn

1.7.6. Şeytan

Eserde şeytanın Hz. Ādem’e secde etmemesi ve bunun karşılığında kahra uğraması, Hz. Peygamber’in doğumu sırasında şeytan ve askerlerinin acı çekmesi, şeytanın kibirlenerek sahip olduğu ilimleri kaybetmesi gibi konular üzerinde durulmuştur. Şair, şeytanı kâfirlerin reisi olarak betimlemiş, Allah aşkıyla elde edilmeyen ilmi şeytanın saptırması olarak nitelemiştir.

Eserde şeytan için “*dīv, iblīs, dīv-i la’în, iblīs-i hasīs, iblīs-i la’în, iblīs-i pür-gam, dīv-i denî, ahmak*” gibi ifadeler kullanılmıştır:

- 108 Lāk secde kılmadı dīv-i la’în
Görmedi envār-ı dīni gördi tīn
- 109 Mazhar oldı qahra iblīs-i ḥasīs
Tā-ebed qahr ehline oldı re’īs
- 112 Lā-cerem baş çekdi iblīs-i lâ’în
Mazhar oldı qahrına tā-yevm-i dīn

Esere göre, Allah, biri nūrânî, diğeri zulmânî olmak üzere iki sancak yaratmıştır. Bu sancaklardan nūrânî olan Hz. Âdem’e, zulmânî ise şeytana düşmüştür. Hz. Âdem Allah’a “*Rabbenā innā zalemnā*” diye seslenirken (115) şeytan “*bimā ağveytenī*” demiştir:

- 113 Hāk te’ālā halk idüb iki ‘alem
Biri nūrânî birisi pür-zulem
- 114 İrdi ol nūrânî sancak Âdeme
Düşdi zulmânî iblīs-i pür-gama
- 117 Hücçet āgāz idüb ol dīv-i denī
Bī-edeb didi *bimā ağveytenī*

Allah’ın emirlerine karşı gelen şeytan, insanların bir kısmını kandırmayı başarmıştır. Şair, şeytanın yolundan giden insanlar için “*gürûh-ı eşkıyâ, tâbi-i şeytan, kavm-i hasīs, ehl-i inad*” gibi ifadeler kullanmıştır:

- 280 Bir bölük daḥi gürûh-ı eşkıyâ
Tâbi’-i şeytân tolu hırş u hevâ
- 286 Mazhar-ı qahr olmışıdi çün bilīs
Uydılar iblīse bu kavm-i ḥasīs
- 524 Şer’ evin kıldı ‘imāret ba’zısı
Şehr-i nefis ü dīvi gāret ba’zısı
- 118 Pes idindiler re’īs ol aḥmaḳı
Mazhar-ı qahr olub olanlar şaḳı

Şeytan ve askerleri Hz. Peygamber doğunca celâle uğramışlar ve kaçmaya teşebbüs etmişlerdir. Bilgi almak amacıyla çıktıkları gökyüzünden taşlanarak kovulmuşlardır:

- 157 Nūr-ı berķ urdı cihāna ser-be-ser
Kaçdı kılub leşker-i şeytān hāzer
158 Çün celāle mazhar olmışlardı heb
Pes cemāl irüp bular kıldı hereb
159 İstirāk-ı sem‘a kılduķca hücüm
Anları def‘ eyledi gökden rücüm

Eserde “ilm”in ele alındığı beyitlerde de “şeytan”a atıflar yapılmıştır. Kibirlenerek “terk-i edeb” eyleyen âlim, cahilleşir. Çünkü Allah’ın lütfu ehl-i edep üzerinedir. Şeytan, kibri yüzünden sahip olduğu ilim ve ameli kaybetmiştir. Allah, kibirli insanların makamını “*tahte’s-serā*”ya indirir:

- 554 Bildüñ ol iblīsı ‘ucb u kibrile
‘İlm ü a‘māli niçe virdi yile
203 Hücçet āgāz eyleyüb şeytān gibi
Hālīkile baħş ide nādān gibi
220 Her ki ‘ışkından Hākuñ hālīdür ol
‘İlm şanur dīvuñ ızlālīdur ol
589 İndürür anı Hudā tahte’s-serā
Eyledi çün dīvveş ‘ucb u mirā

Eserde şeytanın mevzubahis edildiği bölümlerde kâfirler üzerinde de durulmuştur. Bu bölümlerde kâfirler, şeytana tabi olmaları yönüyle sık sık anılmıştır.

1.7.7. Kâfirler

Eserde kâfirlerle ilgili 12 beyitten müteşekkil bir parça bulunmaktadır. Fâtır 35/32 ve Bakara 2/7 âyetlerinin başlık olarak kullanıldığı bu bölümde kâfirlerin özellikleri sıralanmıştır. Hz. Peygamber’in mucizelerinin anlatıldığı bölümde de kâfirlerden sıklıkla bahsedilmiştir. Mucizeleri ihtiva eden beyitlerde şair, ilk mısralarda mucizeleri anlatmış, ikinci mısralarda ise kâfirlerin mucizeler karşısında takındığı tavrı eleştirmiştir. Kâfirler mucizeleri inkar etmişler ve bunların sihir olduğunu söylemişlerdir. Şair, kâfirlerin bu durumunu “*bel hüm eğal*” âyeti ile izah etmiştir:

- 288 Mu‘cize gördükçe münkir oldılar
Siħrdür bu diyü kâfir oldılar
291 Mu‘cizātı görüb inkār itdiler

Haḫḫa tābi‘ olmaġa ‘ār itdiler
296 Hoş ŧehādet eyledi aña cemel
Oldı vaşfi bunlaruñ *bel hüm eđal*

Kâfirler, dünyaya gönül vermişlerdir. Bu nedenle kalplerinde imandan bir ŧevk bulunmamaktadır. Eserde “kavm-i hasîs” tabiriyle anılan kâfirler, ŧeytana uymuşlar ve Hz. Peygamber’in sözlerinden, yüzünün nurundan etkilenmemişlerdir:

282 Cānlarında mihr-i rahmāndan ne zevḫ
Dillerinde nūr-ı ĩmāndan ne ŧevḫ
283 Heb bular dünyāya virmişlerdi dil
Dāma çekmişdi hevāyı āb u gil
286 Maḫhar-ı ḫahr olmışıdi çün bilīs
Uydılar iblīse bu ḫavm-i ḫasīs
287 Ne sözinden ol ŧehũñ zevḫ aldılar
Yüzi nūrından ne ḫod-ŧevḫ aldılar

Yukarıdaki beyitlerden hareketle Ubeydullah Dede’nin zikrettiġi kâfirlerin asr-ı saadette yaşıyan kâfirler olduġunu söylemek mümkündür. Eserde yer alan 11 beyitte (288-298) kâfirlerin mucizelere tanık olduġu, buna raġmen inanmadıġı vurgulanır. 280-287 beyitler arasında ise kâfirlerin özellikleri sıralanır ve 287. beyitte bunların Hz. Peygamber’in yüzünün nurundan etkilenmedikleri söylenir. Yani bunlar, Hz. Peygamber’in yüzünü gören kâfirlerdir. ŧairin, kâfirleri anlattıġı beyitlerde geçmiş zaman kipi kullanması da bu düşüncemizi doğrular niteliktedir. Herhangi bir dönemi işaret etmeksizin bütün kâfirlerin ele alındıġı beyitlerde ise ŧair, gözünde perde olup gerçeġi göremeyenlerin Allah’ın nurundan ebediyen nasiplenemeyeceğini belirtir:

70 Her kimũñ varise ‘aynında remed
Ol zıyādan ḫaldı maḫrũm-ı ebed

Eserde Hz. Peygamber’in yeryüzünü teŧrifinin anlatıldıġı beyitlerde de kâfirlerden bahsedilir. Ancak bu beyitlerde esas mesele, kâfirlerin özellikleri ya da tavırları deġildir. ŧaire göre, Hz. Peygamber’in dünyaya geliŧ amaçlarından biri inanan ve inanmayan insanların tespit edilmesini saġlamaktır. Bu beyitlerde kâfirler için “ehl-i inad, ehl-i ŧerr” ifadeleri kullanılmıştır:

564 Tā göre Haḫḫı kim eyler inḫıyād

Kim olur şeytân gibi ehl-i 'inād
565 Bir zamân anuñla oldı imtiḥân
Ehl-i ḥayr u ehl-i şerr oldı 'ayân

1.7.8. Ölüm

Eserde, Hz. Peygamber'in vefatına dair bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde (435-530), farklı konulara girilmekle birlikte, Hz. Peygamber'in vefatı çerçevesinde çeşitli meseleler üzerinde durulmuştur. Bu bölümde “ölüm” kelimesi kullanılmamış, bu ifade “vasl” ve “intikal” kelimeleri ile karşılanmıştır.

Bu bölümde Hz. Peygamber'in ölümü dışında, vahyin tamamlanması, günah ile sevabın, iyi ile kötünün ayrılması, Allah âşıklarının halleri, Hz. Ukkâşe'nin cennetle müjdelenmesi, Hz. Peygamber'in ashâbına nasihatleri, ashâbın Hz. Peygamber'in ahlâkından nasiplenmesi ve kainatın yaratılış sebepleri gibi konular da işlenmiştir.

Eserde, Hz. Peygamber'den bağımsız, “ölüm” temalı bir bölüm bulunmamaktadır. Hz. Peygamber'in ölümü, O'nun Allah'a kavuşması şeklinde nitelendirilmiştir:

502 İrdi ol maḥbûb-ı Ḥaḳ maḥbûbına
Vâsıl oldı cânile maḥlûbına

Hz. Peygamber ölmeden önce Allah'a kavuşmayı dilemiş, ölümü bir vuslat olarak görmüştür. Kendisi de Mevlevî olan Ubeydullah Dede'nin, Hz. Peygamber'in ölümü ile ilgili “vasl” kelimesini kullanması tesadüfi değildir. Ubeydullah Dede'nin, Hz. Peygamber'in ölümünü anlattığı beyitlerde, Mevlânâ'nın ölüm düşüncesinden etkilendiğini söylemek mümkündür. Ancak şairin eserinde Hz. Peygamber'in ölümü ile ilgili yaklaşımı, Mevlânâ etkisi kadar Hz. Peygamber'in “er-refîki a'lâ”²⁰¹ sözleriyle de bağlantılıdır. Eserde, bu söze telmihle, Hz. Peygamber'in ölümü, “en yüce dost”a “vuslat” olarak değerlendirilmiştir.

501 Kıldı şemse ol zıyâ vaşl ârzü
Fer' olur mı k'itmeye aşl ârzü
444 Devletile yüz tütisar aşlına
Cânı ivmişdür ḥabîbi vaşlına

²⁰¹ Buhârî, Meğâzî, 78.

Hız. Peygamber ashâbına Kur'ân-ı Kerîm'in tamamlandığını söylemiştir (440). Ashâb, Hız. Peygamber'in bu sözünden O'nun intikalinin yaklaştığı sonucunu çıkarmıştır:

443 Añladı aşhâb irincek bu kemâl
K'ol habîb-i Haq kılısar intikâl

Eserde "ölüm" kavramı mecâzî olarak da kullanılmıştır. Hız. Peygamber'in "mütü kable mevtin" hadisi, ibadette "asl-ı usûl" olarak değerlendirilmiştir:

236 Didi mütü kable mevtin ol resûl
Her 'ibâdetde budur aşlü'l-uşûl

Şair, Hız. Peygamber'in ölüm tarihini üç beyitle vermiştir. Buna göre Hız. Peygamber, doğduğu gün vefat etmiştir:

465 Vahyile bildi pes ol hayrû'l-beşer
Mevlid ayıdur yine vaqt-i sefer
466 Ol meh içre hem olur işneyn gün
Aña keşf oldu bu 'ilm-i min-ledün
467 Bir dem olmışdur cihānuñ 'ömri çün
İntikâl ide yine doğduğu gün

Eserde, Hız. Peygamber'in ölüm nedeni, ölümünde ve sonrasında yaşananlar vb herhangi bir bilgi yoktur. Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere şair, "ölüm"ü, Hız. Peygamber tarafından beklenen ve arzulanan bir vuslat olarak betimlemiştir.

1.7.9. Şeriat

Eserde "Fî-*hikmeti 'ş-şerâyi 'i ve'l-hakâyiğ ve hikmeti habsi'l-ervâhi fî'l-*abdânî*" başlıklı 9 beyitlik bir parça bulunmaktadır. Bu parçada şeriatın "hal ehli" ve "Allah aşkı" ile ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bunun dışında, gerek bu başlık altında, gerekse eserin diğer bölümlerinde şeriatın temeli, esasları, içeriği gibi konulara değinilmemiştir. Şair, şer'î hükümlerin aşikar biçimde belirlendiğini söylemekle yetinmiş, şer'iata uyulması gerektiğini vurgulamıştır:*

437 Sâbit oldu gün gibi şer'-i kavîm
Hoş 'ayân oldu şırağ-ı müstakîm

Hız. Peygamber, ashâbına şeriat hükümlerine riayet etmelerini öğütlenmiştir. Ancak şer'î kaidelere tabi olmayan, nefesine ve şeytana uyan insanlar da vardır:

- 491 Emr-i dīni ümmete ta‘līm idüñ
Hük-m-i şer‘i cānile ta‘zīm idüñ
524 Şer‘ evin kıldı ‘imāret ba‘zısı
Şehr-i nefis ü dīvi gāret ba‘zısı

Şair, hâl ehlinin “ilme’l-yakîn”e ulaşmasının şeriat hükümleriyle mümkün olacağını söylemiştir. Şaire göre Allah aşkı nihan, şeriat zahirdir:

- 531 Olmasa ger şüret-i şer‘-i mübîn
Sırrile bulmazdı hâl ehli yakîn
536 Şüret-i şer‘ içre cāndur ‘ışk-ı Hâk
Şer‘ zāhirdür nihāndur ‘ışk-ı Hâk

Ubeydullah Dede’ye göre şeriat yolunda sabit olabilmek yakîn ehli zatlarla mümkündür:

- 532 Olmasa hem ehl-i ikān ü şikāt
‘İlmile bulmazdı şer‘ emri sebāt

1.7.10. Tevekkül

Eserde, 234 ve 235. beyitlerde, Hz. Peygamber’in her işi Allah’a bırakması, yani tevekkül etmesi üzerinde durulmuştur. Bu beyitlerin dışında tevekkül meselesine dair herhangi bir beyte yer verilmemiştir:

- 234 Cümle kārı Hâkka teslīm eyledi
Ümmete bu ‘ilmi ta‘līm eyledi
235 Her işi tefvīz kıldı hāzrete
Hem bizi tahrīz kıldı hāzrete

Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamber hem tevekkül etmiş hem de bunu insanlara öğretmiştir. 234. beytin ikinci mısraında yer alan, Hz. Peygamber’in ta‘lim ettiği vurgulanan, “bu ‘ilm” ifadesi ile yalnızca tevekkül değil, genel olarak İslam dini kastedilmiştir. Dolayısı ile beyitte, “tevekkül”le birlikte, “tebliğ” meselesine de değinilmiştir.

1.7.11. Tebliğ

Eserde “*Fī-beyāni aḥkāmī’n-nübüvveti ve tebliği’r-risāleti*” başlıklı 16 beyitlik (249-264) bir parça bulunmaktadır. Bu bölümde Hz. Peygamber’in Allah’tan gelen vahyi insanlara tebliğ etmesi üzerinde durulmaktadır:

- 250 Halka tebliğ-i risālet eyledi
Kulların Hakkā delālet eyledi
255 Vaḥy-i Hakkdan her ne kim alsa naşīb
Kavmine eylerdi ta‘līm ol ḥabīb

Eserde “vuslat yolları” tabiriyle ifade edilen, Allah’a ulaşma, O’nun rızasını kazanma yollarını en iyi bilen Hz. Peygamber’dir. O, bu yolları insanlara da öğretmiştir:

- 252 Añladı çün cümle vuşlat yolların
Hakkā irşād ide Hakkuñ kulların
259 Açıben hikmet yüzinden nükteler
Hoş virürdi rāh-ı vuşlatdan ḥaber

Ubeydullah Dede, “tebliğ” ile ilgili beyitlerde, Hz. Peygamber için “*meh-i şîrîn-makal, gevher-feşân, sükkerîn-leb, sultân-ı dîn*” gibi sanatsal ifadeler kullanmıştır. Hz. Peygamber, İslam dinini ashabına şefkat ile öğretmiştir:

- 253 Eyledi pes ol meh-i şîrîn-maḳāl
Emr-i şāh-ı lā-yezāle imtişāl
257 Sükkerîn-lebden olub gevher-feşân
Gösterirdi ‘ālem-i Hakkdan nişân
303 Şefkat ü rıfķile ol sultān-ı dîn
Öğredirdi bunlara erkān-ı dîn

Şaire göre İslam dini nimettir. Hz. Peygamber, insanları irşad ederek bu nimeti onlarla paylaşmıştır:

- 254 Başlayub tebliğ-i aḥkām eyledi
Ni‘met-i ḥāşım Hakkuñ ‘āmm eyledi
701 Zā‘f-ı nāsı kudret-i Hakkı tamām
Añladub kıldı bize in‘āmı ‘ām

Hz. Peygamber’in tebliği ile ilgili en öz ifadeler, eserin “*tetimme-i kitab*” kısmında geçer. Şair, Hz. Peygamber’in insanlara öğrettiği ilmi tek beyitte izah etmiştir. Buna göre Hz. Peygamber, hayrı ve şerri açıklamış, hayrı farz kılıp şerri yasaklamıştır:

- 702 Ḥayr u şerri cümle arz itdi bize
Şerri nehy ü ḥayrı farz itdi bize

1.7.12. Tevhid

Hız. Peygamber Allah'tan başka her şeyi “lâ” sözü ile reddetmiş, “illâ” sözü ile de tevhide yol bulmuştur. “Lâ” ve “illâ” sözleri ile kelime-i tevhid kastedilmektedir. Şair, Allah'a imanın ilk adımı olan “kelime-i tevhid”i Hz. Peygamber üzerinden anlatmıştır. Aşağıdaki beyitte özne Hz. Peygamber'dir:

244 Ğayr-ı Hakkı lâ ile nefy itdi ol
Buldı pes illâ ile tevhide yol

Eserde yer alan “ider” redifli gazelde de “tevhid”e vurgu yapılmıştır. Aşkın vasıflarının anlatıldığı gazelde tevhid, yukarıdaki beyitte olduğu gibi (ğayr-ı Hak), “Allah'tan başka her şey” ifadesi ile birlikte anılmıştır:

632 Küllü şey'in mâ-hal' Allâh bātıla tablın çalub
Gülşen-i tevhid içinde rakş urub cevlân ider

Görülüyor ki şair, tevhidi gül bahçesi olarak tasavvur etmiş, bu bahçeye giden yolun “illâ” sözünden geçtiğini vurgulamıştır. İslamî olmayan hiçbir şeyin alınmadığı bu bahçeden cennete gidilecek yol ise “sırât-ı müstakîm”dir.

1.7.13. Sırât-ı Müstakîm

Eserde, insanları cennete götüreceğk yol olarak “sırât-ı müstakîm” gösterilir. Bu yol, şariat yolu olup (437), ümmeti cennete kavuşturur (685):

437 Sâbit oldu gün gibi şer'-i kavîm
Hoş 'ayân oldu sırât-ı müstakîm
685 Ümmetünde nûr-ı dîn nâr-ı cahîmi maḥv idüb
Müşil-i cennet sırât-ı müstakîmüñdür senüñ

Sırât-ı müstakîm'in aşikar hale geldiğini belirten beyit (437), Hz. Peygamber'in ölümünün anlatıldığı bölümde yer almaktadır. Bu beytin devamında “taat yolları”, “kulların Rabbine yol bulması” nevinden ifadelerle de “sırât-ı müstakîm” işaret edilmiştir:

438 Gösterildi neyse tât yolları
Rabbine yol bulmağičün kulları

1.7.14. Mezhebler

Ubeydullah Dede, mezhep imamlarını, müctehid olmaları nedeniyle din evinin direği olarak görmektedir:

- 527 Mālik Aḥmed Bû Ḥanīfe Şāfi‘i
Muzhirü’-d-dīn Aşma‘ī vü Yāfi‘ī
528 Eylediler dīn yolında ictihād
Beyt-i dīne her biri oldu ‘imād

Şair, mezheplerini ve müşidlerini seçmeleri konusunda insanlara nasihat etmektedir. Şaire göre herkes ehl-i sünnete uygun mezhebini ve velilerin meşrebini seçmelidir:

- 393 Bulasın sünnet cemā‘at mezhebin
Evliyā vü aşfiyānuñ meşrebin

Yukarıda bahsi geçen dinî terimlerin dışında eserde bir ya da birkaç beyitte değinilen, farklı konuların izahında yardımcı unsur olarak kullanılan dinî terimler de bulunmaktadır. Eserin muhtevasını doğrudan etkilemeyen, bazen yardımcı, bazen dekoratif unsur konumunda bulunan dinî terimlere, çoğunlukla, Hz. Peygamber’in doğumunun ve mirac mucizesinin anlatıldığı bölümlerde rastlanmaktadır. Hz. Peygamber’in doğumundan bahseden beyitlerde, put, kilise, mabed gibi terimler kullanılmıştır:

- 160 Düşdi bütler yüzleri üzre kamu
Çünkü gösterdi ḥaḳīḳī ḳible rū
161 Taht-ı kisrā eyledi hem ıztırāb
Çok kelīsā ḳubbesi oldu ḥarāb
165 Münhedim oldu kamu ma‘bedleri
Cümlenüñ zīrā budur maḳşadları

Miraç mucizesinin anlatıldığı beyitlerde de çok sayıda dinî terim ve mekan adı bulmak mümkündür. “Mekke, Kudüs, Burak, Cebrail” vb bunlardan birkaç tanesidir:

- 346 Mekmeden Ḳudse varub seyrān ide
Ba‘d ezān ‘arş üstine cevlan ide
347 Geh Burāḳ u geh per-i Cibrīlile
Güne gün tekrīmile tebcīlile

Eserde yer alan “senüñ” redifli gazelde Hz. Peygamber’in kıblegâhı olarak “Kabe-i sırr-ı Hudâ” gösterilmektedir. Burada geçen “Kabe”, Müslümanların Hac ibadetlerini yaptıkları yer olması hasebiyle dinî bir terim mahiyetindedir:

682 Ka‘be-i sırr-ı Hudādur kıblegāhuñ lā-cerem
Enbiyā ervāhı züvvār-ı harīmüñdür senüñ

Klasik Türk edebiyatında sıklıkla karşılaşılan bir terim olan “âb-ı hayat” ifadesi, eserde Hz. Peygamber’in sözlerini betimlemek amacıyla kullanılmıştır. Bilindiği üzere, “âb-ı hayat”, içene ebedi hayat bağışlayan bir sudur. Hz. Peygamber’in sözleri ile İslam dini arasında doğrudan bir münasebet söz konusudur. İslam dininin yeryüzünde kıyamete kadar hüküm sürecek olması, Hz. Peygamber’in sözlerinin de kıyamete değin varlığını koruyacağını işaretidir. Bu nedenle şair, Hz. Peygamber’in ebediyen varlığını koruyacak olan “sözler”ini, insanlara ebedî hayat bağışlayan su kaynağına benzetmiştir. Bu kaynaktan içenler, yani Hz. Peygamber’in sözlerinden nasipleneler, mânen ebedî hayata kavuşmuş olacaklardır:

272 Sözleri ser-çeşme-i âb-ı hayât
Hoş yüzinden berķ urur tâb-ı hayât

Hz. Peygamber’in hayatını anlatan eserlere “siyer” denir. Şair, siyer yazan kişiler için “siyer ehli” ifadesini kullanmıştır. Aynı beyitte “şerh” ve “tafsil” kelimelerine de yer verilmiştir:

505 Anı yazmışdur siyer ehli kamū
Şerh ü tafşil eylemişdür mū-be-mū

Doğrudan dinî bir terim olmayan “hüma” kelimesi, eserde Hz. Peygamber’e atfen zikredilmiştir. Klasik Türk şiirinde karşılaşılan bir mazmun olan “hüma”, mirac mucizesi esnasında, dünyanın Hz. Peygamber’i etkilemek amacıyla “eşcar, ezhar” vb ile süslenmesinin anlatıldığı beyitte geçmektedir:

350 Dām-ı dünyā ĥod nedür bāğ-ı cinān
Ol hümāya olmağičün āşiyān

1.8 Tasavvuf

Evsâf u Mucizât-ı Nebî’de tasavvufî muhteva geniş yer tutar. Kendisi de Mevlevî olan şair, eserinde tasavvufî konulara müstakil bölümler açmış, farklı konuların ele alındığı bölümlerde de tasavvufî mevzulara girmiştir. Örneğin eserin velâdet bölümünde doğrudan tasavvufla ilgili üç ayrı parça bulunmaktadır. “*Fî-beyāni’l-‘ilmi’l-enfa*” başlığını taşıyan birinci parçada “ilim, âlim, edep” gibi konular işlenmiştir. “*Temsîl-i feyz-i ilm ve sebeb-i inķitā’-ı ān*” başlığını taşıyan

ikinci parçada “ilim” konusunun yanına “aşk” eklenmiş; “âlim” olmak ile “âşık” olmak arasındaki ilişki irdelenmiştir. “*Şûret-i istikmâl-i nefis*” başlığı altında ise “aşk”ın yanına “nefsle mücadele” konusu girmiştir. Daha sonra şair yeniden Hz. Peygamber’in doğumuna geçmiştir.

Eserde yer alan, “*Fî-ḥikmeti ’ş-şerāyi ’i ve ’l-ḥaḳāyık ve ḥikmeti ḥabsi ’l-ervāhi fî’l ebdāni*” başlığından itibaren (531-640 beyitler arası) hakim konu tasavvufur. Şair, mezkur başlık altında Allah aşkını anlatır. “*Der-evşāf-ı evliyā-yı kümmel ki mezāhiri bā-kemāl-i peygāberend ’aleyhi ’s-selām*” başlığı altında ise şair, “Hz. Peygamber’in mazharları” olarak nitelediği velilerden bahseder. Bu başlık altında Şeyh Muhyiddin, Şeyh Sadreddin ve Mevlânâ Celaleddin Rûmî’nin isimleri zikredilir.

Yukarıda zikredilen başlığı takiben gelen “*Der-evşāf-ı fezā ’il-i fakr*” başlığı altında “fakr, fenâ ve meskenet” konuları işlenir. 10 beyitlik bu kısımdan sonra Mevlânâ ve *Mesnevî*’nin de adı zikredilerek yeni bir başlık açılır ve dünyanın bir imtihan yeri olduğu üzerinde durulur.

“*Der-fezā ’il-i ittiba’-i meşāyih u ’ulemā*” başlığı altında ise “meskenet”in önemi ve faydaları anlatılır ve insanlar alçak gönüllülüğe davet edilir. Bu konuyla alakalı açılan “*Fî-ḥikmeti ihtiyārihi ’l-fakr ve ’l-meskenet*” başlığı altında da “meskenet” ve “fakr” konuları işlenir ve Hz. Peygamber’in de yolunun “fakr” ve “meskenet”ten geçtiği iddia edilir.

“*Fî-evşāfi ’l-’ışkı ve ḥālātihi*” başlığından itibaren “aşk” konusu ele alınır. Bu başlığı takiben gelen iki gazelde de başat konu “aşk”tır. “*Ġazel der-vaşf-ı ’ışk*” ve “*Ġazel-i diger hem der-vaşf-ı ’ışk*” isimlerini taşıyan bu iki gazelde “aşk”ın vasıfları ve mahlukat üzerindeki etkileri anlatılmaktadır. Eserde 641. beyitten itibaren ise tasavvufî muhtevadan uzaklaşılır.

Yukarıda zikredilen bölümler, muhtevası doğrudan tasavvufî olan bölümlerdir. Bunların dışında, farklı konuların anlatıldığı bölümlerde de tasavvufî unsurlar bulmak mümkündür. Eserin bütünü incelendiğinde tasavvufî addedilebilecek unsurların eserin tamamına yayıldığı görülecektir. Kendisi de bir mutasavvif olan şair, eserine tasavvufî bir bakış açısı kazandırmıştır. Nefsle mücadele, fakr ve meskenetin önemi, dünyanın geçiciliği, insanın zayıflığı ve

acziyeti, ilim ve aşk, alçak gönüllülük, Allah'a kavuşma isteği (vuslat) gibi tasavvufî mahiyeti bulunan konular, eserin genelinde mevcut olan konulardır. Bunların dışında, gene tasavvufî boyutu olmakla birlikte, eserde birkaç beyitte karşılaşılan unsurlar da bulunmaktadır. “Tasavvuf” ana başlığı altında hem eserin genelinde var olan hem de birkaç beyitte karşılaşılan unsurlar incelenecektir.

1.8.1. Nefs

Ubeydullah Dede'nin üzerinde en çok durduğu tasavvufî konulardan biri “nefs”tir. Şair, eser boyunca nefsin kötülüklerinden bahsetmiş, onunla mücadele edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Eserde “*Şüret-i istikmâl-i nefis*” başlıklı bir parça bulunmaktadır. Bu parçada nefsin aşk ateşinde yakılarak ıslah edilmesi gerektiği anlatılır. Kur'ân-ı Kerîm'den lafzen iktibas yapıp başlık olarak kullanılan iki ayette Allah'ın insanı nefsten yarattığı²⁰² ve insanların bir kısmının nefslerine zulmettiği²⁰³ belirtilir. Yine başlık olarak kullanılan bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber, “doymayan ihtiraslı nefisten” Allah'a sığınmıştır (8b).

Şair, “nefs”i “*hammâlû'l-ḥatab*”a benzetmiş, onu “aşk ateşi”nde yakmak gerektiğini söylemiştir. Zira aşk ateşinde yanmayan nefis, insanı kötülüğe sürükler:

- 223 Nefs k'olmuşdur çü *hammâlû'l-ḥatab*
Nâr-ı 'ışk urmağ gerek zât-ı Leheb
224 Rüşen olmaz urmayınca nâra nefis
Nürdan bî-behredür emmâre nefis

Şair, münacatında bütün insanların adına konuşarak nefislerimizin baştan başa cürm olduğunu, bunu zikretmenin dahi acı verdiğini söyler. Günahların karşılığı olarak yeterince tevbe edemediğimizden yakınır. Bu nedenle nefsimizden bahsetmemizin ayıp karşılanacağından çekinir:

- 35 Nefsümüz başdan başa çün cürmdür
Anı zikr itmek katuñda gürmdür
36 Cürmümüzden 'özüümüz mezmümdür
Benlik añmak ḥazretüñde şümdür

²⁰² A'râf 7/189.

²⁰³ Fâtr 35/32.

Nefsin kötülüklerle dolu olduğunu bilmek (718) ve tevbe etmek gerekir (707).
Nitekim nefsini alçaltan insanları Allah yükseltir:

- 588 Meskenetden her ki kıldı nefsi pest
Havf-ı Hâkdan kendüyi kıldı şikest
589 Kaldurur pes anı Hâk fevka'l-felek
Oldı çünkim hūyile cins-i melek

Nefs, “hüsni mutlak”tan nasiplenmediği için dünya malının peşinde koşar (596). Bu nedenle nefisle mücadele etmek ve bu mücadeleyi kazanmak gerekir:

- 595 Gerdeninden nefsün alma bendini
Ârzüdan kes anuñ peyvendini
598 Genc umarsañ Hâkdan it nefsi harâb
Gül bitürmek isterseñ olgıl türâb

Şair, Hz. Peygamber ile ilgili bölümlerde de “nefs”ten bahsetmiştir. Hz. Peygamber insana nefsinden daha evladır (305). O, öyle bir mertebededir ki, insanların methiyeleri yetersiz kalır, O’nu yine kendi nûru metheder. O, âlemlerin süsü, insanların en sevgilisidir. Böyle ulvî bir makama sahip olan Hz. Peygamber’e uymak nefse zor gelir. Onu çekiştirenler, ancak kendi nefislerini doyururlar:

- 657 Kendü nûridur yine meddâh aña
Nefsin eyler kadh olan kaddâh aña
568 ‘Âleme zeyn oldı halka nûr-ı ‘ayn
Aña uymak gelmez oldı nefse şeyn

Allah, velîleri, âlimleri (570) ve meşayih zümresini (571) insanların nefisle mücadelesinde yol gösterici olmaları için göndermiştir:

- 572 Bunları göndürdi ol sultân mehekk
Kalmaya tâ tav‘ u kibr-i nefse şekk

İzzet ve saltanat Allah âşıklarının düşmanıdır (618). Allah’a ulaşmak isteyenler nefislerini hakir tutmalıdır. Nefsin kudreti kötü, zayıflığı ve acizyeti ise miraçtır:

- 554 Faqr ararsañ nefse zillet-pîşe kıl
Râh-ı fakrı ba‘d ezân endîşe kıl
594 Kudret irse nefse istidrâc bil

1.8.2. Acziyet

Ubeydullah Dede, iki farklı konuda acziyetini bildirir. Bunlardan ilki, Allah’a karşı kulluk vazifelerini yerine getirememekle ilgilidir. Şair, Allah’tan af dilerken, ibadetlerini yerine getirme konusunda aciz kaldığını belirtir. Bu acziyet, şairin layığıyla tevbe edemeyişinde de kendini gösterir:

720 Ne yüzüm var ‘özr idem dergāhuña

Gitmeğe ne tākātüm var rāhuña

721 Çün bilürsin hālümü bī-ķīl u ķāl

Pes nice ‘özr itmeğe bulam mecāl

49 Dermend ü bī-dilem dermān senüñ

Müstemend ü ‘ācizem ihsān senüñ

İnsan öyle āciz bir varlıktır ki, vücudundaki bir kıla dahi hükmü geçmez. Hal böyle iken kendini “hākim” sananlar ahmaklardır. Çünkü “hakim-i mutlak” Allah’tır:

710 Hükümümüz yok cismümüzde bir kıla

Anı kimdür ya kıra ya aķ kıla

711 Hākim-i muṭlaķ bize çün Hāķ durur

Kendüyi hākim şanan aħmaķ durur

Şaire göre acziyeti dile getirmekte bir beis yoktur. Nitekim Allah tarafından nice manevi zenginlikler verilmesine rağmen (604, 605, 606) Hz. Peygamber de Allah’a acziyetini dile getirmiştir:

607 Pes niçün ol seyyīd-i sādāt-ı kevn

‘Arz iderdi Hāķķa ‘acz u za‘f ü hevn

Ubeydullah Dede’nin ikinci acziyeti, Hz. Peygamber’i layığıyla methedememektir. Şair, bu konuya bir de başlık açmıştır. “(...)‘acz ü kuşūr-ı meddāh” başlığı altında şair, kendisi kadar insanların, cinlerin ve hatta cihanın da Hz. Peygamber’in medhinde āciz kaldığı vurgulanmıştır:

652 Kavl ü fi‘lün cümle mu‘cizdür senüñ

İns ü cin medhüñde ‘ācizdür senüñ

663 ‘Āciziken cümle medhüñden cihān

Ser-be-ser her zerre olmuşken zübân
664 Nice kılsun vaşfuñ iy şâh-ı bülend
Bu ‘ubeyd-i derd-mend ü mestmend

Şair, Hz. Peygamber’i layıkıyla methedemez. Çünkü O’nu Allah methetmiştir. Bu öyle bir medihdir ki, bu methin idrakinde Cebrail bile âciz kalmıştır:

46 Aña kim meddağ ola Rabb-i celîl
Olur idrâkinde ‘âciz Cebre’îl

Ubeydullah Dede, Hz. Peygamber’e yaptığı övgüyü karıncanın getirdiği bir buta benzetir ve Hz. Peygamber’den O’na layık olmayan bu övgüyü kabul etmesini diler:

680 Nemletün câ’et bi-riclin min cerād
Sen kabûl it iy şehensâh-ı cevād

1.8.3. İlim

Ubeydullah Dede’nin üzerinde en çok durduğu konulardan biri “ilim”dir. Şair, “*Fî-beyāni’l-‘ilmi’l-enfa*” ve “*Temsîl-i feyz-i ilm ve sebeb-i inkıtâ’-ı ān*” başlıkları altında yer alan 29 beyitte (192-220. beyitler arası) ilim konusunu işlemiştir. Bu beyitlerin dışında eserin genelinde “ilim” ile ilgili unsurlar bulmak mümkündür.

“*Fî-beyāni’l-‘ilmi’l-enfa*” başlığı altında Hz. Peygamber’e ait iki dua zikredilir. Bu dualarda Hz. Peygamber Allah’tan ilim ister ve faydasız ilimden Allah’a sığınır. “*Temsîl-i feyz-i ilm ve sebeb-i inkıtâ’-ı ān*” başlığı altında ise ilmin vasıfları, âlimlerin özellikleri ve cehaletin olumsuz yönlerine değinilir.

Esere göre “ilim” insanı teskin etmeli, kibir ve kinden uzaklaştırmalıdır. Çok konuşup az şey anlatmak, içi boş sözlerle halka gösteriş yapmak ilme aykırı şeylerdir:

207 ‘İlm olur mı şol zübândan lağlağa
Şata halka türrehât ü faşrağa
208 ‘İlm aña dirler ki teskîn eyleye
Âdemi bî-kibr ü bî-kîn eyleye

İlim, Kur’ân-ı Kerîm’le doğrudan bağlantılıdır. Şair, ilmin kaynağı olarak Kur’ân-ı Kerîm’i göstermiştir:

441 Kim bu ur'ān içre derc oldu yakīn
Cümle ilm-i evvelīn ü āhīrīn

Eserde ilmin faydaları üzerinde de durulmuştur. İlim arttıkça huşū da artar.
İlim ve amel kalbi temizler, insanı cennete götürür:

613 Añladuğa kudretin eyler huşū'
Her ne deñlü k'arta 'ilm artar huşū'

550 albe virür taşfiye 'ilm ü 'amel
Fağrdur mağz-i şafā-yı bī-bedel

551 Haşıl-ı 'ilm ü 'amel cennetdürür
Āhīr-i fağr u fenā vuşlat durur

Şair, ilmin faydalarını saydıktan sonra, insanların ilim kazanması için dua eder. Bu dualara bir yönüyle nasihat de denebilir. Örneğın;

392 İresin sen çün bu 'ilm-i eşrefe
Ref' ola senden mizāc-ı felsefe

beytinde şair insanların "hakiki ilm"e ermeleri ve felsefeden uzak durmaları için dua ederken, aynı zamanda onlara nasihat de etmiş olur. Şair, bu sözlerle, bir anlamda, insanlara "ilim"le uğraşmalarını, felsefeye meyletmemelerini öğütler. Aşağıdaki beyitlerde şair, insanların "ilm-i ledün"e ulaşmaları için dua eder:

395 Hağğ ola ħallāl-i cümle müşkilüñ
Mağzen-i 'ilm-i ledün ola dilüñ

579 Tā bulasın sāyesinde nūr-ı Hağğ
Alasın 'ilm-i ledünnīden sebağ

Eserde Allah, bütün ilimlerin sahibi, bütün sınırların âlimi olarak zikredilir. Gizli ve açık her şey Allah'ın bilgisi dahilindedir. Allah her şeyi bilendir:

10 İy Hudā-yı kārşāz u bī-niyāz
Āşikārādur saña her gizlü rāz

11 'Ālim-i esrār u Settārü'l-'uyüb
Fā'il-i muhtār u Ğaffārü'z-zünüb

İnsanlar arasında en âlim kişi Hz. Peygamber'dir. Çünkü Hz. Peygamber'e ilmi Allah öğretmiştir. Hz. Peygamber'in ümmî olması da bununla ilgilidir. "Hakke'l-yakīn", Hz. Peygamber'in kalbine işlemiştir:

- 233 A‘lemidi cümleden ol pāk-zāt
Rāh-ı Hāḫda ‘ilmile buldı şebāt
- 193 Çün aña ta‘līm iden Allāh idi
Cümle sırdan lā-cerem āgāh idi
- 194 Pes niçün ümmī ola ol hoş-ḫitāb
Çünkü feyz oldı aña ümmü’l-kitāb
- 362 Anda ‘ilm-i evvelīn ü āḫirīn
Hāşıl oldı ḫalbine ḫaḫḫe’l-yaḫīn

Hız. Peygamber’den sonra “ilm-i zahir” ve “ilm-i bātın” âlimler ve velilerde toplanmıştır. Eserde, âlimler Hız. Peygamber’in ilminin mazharları; veliler ise Hız. Peygamber’in sırlarının defterleri olarak betimlenmiştir:

- 521 ‘İlminüñ ‘âlimler oldı mazharı
Evliyā esrārınıñdur defteri
- 541 ‘İlm-i zāhir ‘ilm-i bātın ‘ışḫ u hāl
Cem‘ olub anlarda bulmuşlar kemāl

Âlimler kendilerini tefsîr, hadis gibi İslâmî ilimlerle meşgul olmaya adanmışlardır. Şair, Fâtır Sûresi 28. âyetten yaptığı iktibas ile âlimlerin Allah’tan layıkıyla korktuklarını ve O’na karşı huşû içinde olduklarını belirtmiştir:

- 525 Kim kelāmullāhı tefsîr eyledi
Ḳudreti yitdükce taḫrîr eyledi
- 526 Kimisi yazdı eḫādîse şürūḫ
Bulduğınca cānib-i Hāḫdan fütūḫ
- 201 ‘Âlim oldur ḫavf-ı Hāḫdan ḫıla āḫ
İnnemā yaḫşallāḫ ol ḫāle güvāḫ

Eserde âlimlerin yanı sıra cāhillerden de bahsedilmektedir. “Cehaletin babası” olarak nitelendirilen “Amr bin Hişam”, eserde cahillerin ve cehaletin sembolü olarak yer alır. Önceleri “Ebü’l-Hakem” ünvanıyla tanınan Ebû Cehil, cehaleti nedeniyle köpekten daha aşağı bir konuma düşmüştür. Burada köpek, ashâb-ı kehf’in köpeğidir (217):

- 218 Mekke sādātındaniken bü’l-ḫakem
Çün Ebû Cehl oldı segden oldı kem

- 219 Cehldür bil ‘ışk-ı Hâkkuñ mâni’i
Yoħsa şun‘ olmaz ki sevmez sâni’i
- 220 Her ki ‘ışkından Hâkuñ hâlidür ol
‘İlm şanur dīvuñ ızlâlıdur ol

Yukarıdaki beyitlerde cehalet, Allah aşkına giden yolda engel olarak görülür. Bu yolda ilerlemek için kullanılacak araç ise “ilim”dir. Ebû Cehil, cehaleti nedeniyle “aşk”tan mahrum kalmıştır. Allah aşkıdan mahrum olanlar, ilimle meşgul olsalar dahi şeytanın aldatması üzerinedir. Eserde “ilim” ve “aşk” birbirlerini tamamlayan unsurlar olarak zikredilir. Aşkın anlatıldığı beyitlerde ilim, ilmin anlatıldığı beyitlerde de aşk söz konusu edilmiştir.

1.8.4. Aşk

Eserde 615. beyitten 640. beyte kadar olan bölümde temel konu “aşk”tır. Bu bölümde üç ayrı başlık bulunmaktadır. “*Fî-evşâfi’l-‘ışkı ve hâlâtihî*” başlıklı bölümde âşıkların vasıfları üzerinde durulur. “*Ġazel der-vaşf-ı ‘ışk’*” ve “*Ġazel-i diger hem der-vaşf-ı ‘ışk’*” adlı gazellerde “aşk”ın ve “aşk ehli”nin vasıfları çizilir. Bu bölümün dışında aşk, eserin genelinde mevcut konulardan biridir.

Şair, birçok beyitte “ilim” ve “aşk”ı birlikte zikretmiştir. İlim, aşkın rehberidir. Âşık olmak, insanı ilme yönlendirir. Âlimler aşkla vasıflandırılır:

- 211 ‘İlm anuñçündür yaķın iy dīn eri
Kim ola ‘ışk u muħabbet rehberi
- 212 ‘Āşık olmaķ bilmeĝe mevķūf olur
‘Ālim olan ‘ışkile mevşūf olur

Aşk, ilimle anlam kazanır. Aşka sahip olmayan akıl, kontrolden çıkarak günaha meyleder:

- 535 Bu ķafessüz mürĝ-i cān bulmaz kemāl
‘İşkî setr itmezse ‘aķl olur vebāl

Şaire göre bir şeyin “aşk” olabilmesi için iki şartın yerine gelmesi gerekir. Birincisi, sevgilinin ışığıdır, yani sevgilinin görünmesidir. İkincisi, âşığın bu ışıktan haberdar olması, yani sevgiliyi görmesidir. Burada mecazen Allah’ı tanımak, bilmek

üzerinde durulmuştur. Nitekim sevgili emsalsiz güzellikte dahi olsa onu görmeyen, tanımayan kişi, ona âşık olamaz (215, 216):

- 213 İki hâl olmuş durur bil şart-ı ‘ışk
Ol ikiden hâşıl olur far-ı ‘ışk
214 Hüsni ma‘şūkuñ şu‘ā‘ıdur biri
‘Āşīkuñ hem ıtılā‘ıdur biri

Eserde aşk, akıldan üstün tutulmuştur. İnsanlar aşkı, akılla idrak edemez, kitaplardan öğrenemez. Aşkın remizlerini âşık olan bilir. Aşkın sırrını halk değil, Allah bilir:

- 625 Tūr-ı ‘ışkı kimse bilmez ‘aqlile
Fehm olunmaz ol kitāb u naqlile
626 Remz-i ‘ışkı hem yine ‘āşık bilür
Halk bilmez sırrını Hâlik bilür

Şair, âşıkların vasıfları üzerinde de durmuştur. Buna göre âşık, her yerde Allah’ın nûrunu görmek ister. Allah’ın tecellisi konumundaki cihan, âşığın ilgisini çekmez. Âşığın arzusu Allah’ın zâtıdır; O’nun aşk ateşinde yok olmaktır:

- 462 ‘Āşık ister çeşm ola ser-tā-quadem
Her tarafından tā göre nūr-ı Kıdem
463 Gerçi olmuşdur cihān mirāt-ı dost
Maṭlab-ı uşşāk olubdur zāt-ı dost
620 ‘Āşık ister varlığı ser-tā-quadem
Nār-ı ‘ışk urub kıla yek-ser ‘adem

Âşık, can gözünü açarak cânânın yüzünü seyredir. Âşık öyle bir mertebededir ki, dermanını dertte bulur. Akıl, âşığın hallerini idrak etmede yetersiz kalır:

- 423 K’açuben mihr ü vefādan cān gözin
Anda ‘āşık seyr ider cānān yüzün
622 Derd ü gamdur gam-güsārı ‘āşīkuñ
‘Akla şıgmaz kār ü bārı ‘āşīkuñ

Eserde, Hz. Peygamber’in Allah’a duyduğu aşka da değinilmiştir. Şairin, “aşkın sultanı” olarak betimlediği (631) Hz. Peygamber’in sahip olduğu “aşk” miraca giden yolda kanatlarını açmış, Cebrail’i kendine hayran bırakmıştır:

630 ‘İşk çünkim şeh-per açar seyr-i *ev ednā* için
Cebre’ili altı yüz biñ bālile hayrān ider

Eserde göre aşk, şeriat içinde can gibidir. Şeriat zahir, Allah aşkı nihandır.
Allah aşkı, riyayı ortadan kaldırır, gönlü şenlendirir:

536 Şüret-i şer‘ içre cāndur ‘ışk-ı Hāk
Şer‘ zāhirdür nihāndur ‘ışk-ı Hāk
627 ‘İşkdur ol kim riyā bünyādını vîrān ider
‘İşkdur ol kim dil ü cān mülkin ābādān ider

Yukarıdaki beyitte şair, “bünyad, mülk, vîrān, ābādān” kelimelerini birlikte zikretmiştir. Bu kelimeler beyitte hem gerçek hem mecaz anlamları ile kullanılmıştır. Şair, “riya”yı binaya benzeterek aşkın bu binayı yıkacağını söyler. Aşk, yıkılan bu binanın yerine can mülkünü bayındır hale getirir. Yani aşk, riyanın kötü binalarını yıkar, yerine güzel binalar diker. Şair bu beyitle, aşkın manevi etkilerinin yanında, maddi etkilerinin de olduğunu anlatır. Aşk, öyle bir tesire sahiptir ki, hem maddi hem manevi âlem bu tesir doğrultusunda şekillenir. Ay, güneş, yıldızlar, kısacası bütün bir âlem aşkın tesiri ile döner:

628 ‘İşkdur ol kim zemīni pest ü pā-māl eyleyüb
Mihir ü māh u encüm ü eflākı ser-gerdān ider

1.8.5. Fakr

Eserde “fakr” ile ilgili iki başlık bulunmaktadır. Gerek “*Der-evşāf-ı fezā’il-i fakr*” başlığı altındaki 10 beyitte (547-556), gerekse de “*Fī-hikmeti ihtiyārihi’l-fakr ve’l-meskenet*” başlığı altındaki 11 beyitte (604-614) Hz. Peygamber’in “*el-fakru fahrī*” hadisinden hareketle, “fakr”ın önemi, faydaları ve hikmeti üzerinde durulmuştur. Bu başlıklar altında “fakr” Hz. Peygamber’le bağlantılı olarak anlatılmıştır. “Fakr” konusu, yalnızca bu beyitlerde değil, eserin muhtelif yerlerinde de işlenmiştir.

Hz. Muhammed (s.a.s.) peygamberler arasında fakr ile övünmüştür. Fakr, safanın kaynağı, din yolunun aslı ve usûlü, müşahade ve keşifle hasıl olan ilmin mirasıdır:

242 Fakrile fahr itdi beyne’l-enbiyā
Ol sebebden tōldı nūr-ı kibriyā
547 Fakrile fahr eyledi çün Muştafā

Fakr olubdur şübhesüz kân-ı şafâ

548 Fakrdur aşl-ı uşûl-i râh-ı dîn

Fakrdur hem mürîş-i ‘ayne’l-yaķın

“Fakr”ın önemini ve faydalarını bilen Hz. Peygamber fakirliği ile övünmüştür. Eserde fakr, Hz. Peygamber’in ayırt edici özelliklerinden biri olarak gösterilir:

599 Muştafânuñ çün şî‘ârı fakrdur

‘Âlem üzre iftiĥârı fakrdur

Eserde, ilim ve amel Allah’ın sıfatlarının, fakr ise Allah’ın zâtının aynası olarak tasavvur edilmiştir. Fakr, insanı Allah’a kavuşturan yollardan biri kabul edilmiştir:

549 ‘İlm ü a‘mâl oldı mir’ât-ı şifât

Fakr olubdur mazĥar u mir’ât-ı zât

551 Ĥaşıl-ı ‘ilm ü ‘amel cennetdürür

‘Âĥir-i fakr u fenâ vuşlat durur

Şaire göre fakr, aşkı olgunlaşmış âşıklara da lazımdır. “Fakr” için nefsi hakir tutmak, bunu alışkanlık haline getirmek icab eder:

616 Olsa kâmil ĥübda ĥüsn ü cemâl

‘Âşıkunñ ‘ışķı hem olsa ber-kemâl

617 Lâzım olur aña bes fakr u fenâ

‘İşķa la-büddür ġam u renc ü ‘anâ

554 Fakr ararsañ nefse zıllat-pîşe kıll

Râh-ı fakrı ba‘d ezân endîşe kıll

Ubeydullah Dede, “fakr” ile “meskenet” arasında bağ kurar. “Fakr” konusunu işlediği “*Fî-ĥikmeti ihtiyârihi’l-fakr ve’l-meskenet*” başlığında “meskenet” üzerinde de durur.

1.8.6. Meskenet

Eserde, 547-614 beyitler arası, “meskenet”in en çok işlendiği kısımdır. Bu kısımda şair, Hz. Peygamber’e ait “*Allâĥümme aĥyinî miskînen ve emtinî miskînen vaĥşurni fî-zümreti’l-mesâķîn*” duasını başlık olarak kullanmıştır.

Şair, fakr evinin kapısının “meskenet” ile açılacağını söyler. Allah yolunda gidenler için meskenet devlettir. Meskenet, Allah âşıklarının “can miracıdır”:

- 553 Meskenetdür faqr evine fetḥ-i bāb
Pākdur benlik götürmez ol cenāb
576 Ehl-i Ḥaḳḳa meskenet devletdürür
‘Ucb u kibrüñ ḥāşılı zilletdürür
580 Ayağı toprağı devlet tācıdur
Meskenet anlara cān mi‘rācıdur

İnsanın gökyüzü miktarınca gücü, kuvveti de olsa meskenetten zarar gelmez. Nitekim ay ve güneşin de ışığı yere düşer, ancak onların kudretinden bir şey eksilmez:

- 581 Meskenetden eylemez kimse ziyān
Ger olursa ḳadri mişl-i āsumān
582 Meskenetden görmedi hergiz zarar
Kim düşer nūrın yire şems ü ḳamer

Şair, halka meskenet ile yaklaşılması gerektiğini söyler. Bu yaklaşımdaki amaç, halk arasında bir gönül ehline varmak, bir mürşide bağlanmak; bu sayede Allah’ın nûrundan nasiplenmek, “ilm-i ledünnî”den ders almaktır:

- 578 Meskenet ḳıl ḥaḳḳa şol ümmīdile
K’iresin anlarda bir ehl-i dile
579 Tā bulasın sāyesinde nūr-ı Ḥaḳ
Alasın ‘ilm-i ledünnīden sebaḳ

Allah, meskenet ile nefsinin alçaltanları “fevka’l-felek”e yükseltir. Çünkü nefsinin alçaltanlar, melekler gibi saf ve temiz olurlar:

- 588 Meskenetden her ki ḳıldı nefsi pest
Ḥavf-ı Ḥaḳḳdan kendüyi ḳıldı şikest
589 Ḳaldurur pes anı Ḥaḳ fevḳa’l-felek
Oldı çünkim ḥūyile cins-i melek

Şair, “meskenet” konusunda Hz. Peygamber’i örnek gösterir. O’nun makamı arşın üzerinde iken O meskenet yolunu tercih etmiştir:

- 608 ‘Arşdan a’lā iken cāhı anuñ
Oldı faqr u meskenet rāhı anuñ

1.8.7. Fenâ-Bekâ

Eserde “fenâ” ve bekâ” tasavvufî manaları ile kullanılmıştır. “Fenâ” insanı Allah’a kavuşturur; Allah’a giden yolu temizler. Sonu vuslat olduğu için âşıklar varlığı helâk etmeyi diler. Vuslatla gelen bekâ ise insanı her an yüceltir. Nitekim, Hz. Peygamber bekâ ile miraca yükselmiştir:

- 551 Hâşıl-ı ‘ilm ü ‘amel cennetdürür
Âhîr-i faqr u fenâ vuşlat durur
624 Varlığın her dem helâk itmek diler
Hâr u hasdan râhı pāk itmek diler
338 Cânı bulmuşdı likâyile beķā
Her dem eylerdi ‘urüc u irtikā

Şair, “fenâ”nın ilk adımı olarak varlığı, son adımı olarak da cânı yok etmek gerektiğini söyler. Böyle bir yok oluş, insanı varlığa kavuşturur. Bunun bilincinde olan âşıklar, varlığa ulaşmak için yokluktan kurtulmayı dilerler:

- 552 Evvelidür bu fenānuñ bezl-i māl
Bezl-i cāndur ‘ākıbet aña mişāl
243 Her ki varlık zulmetinden dūr olur
Afitāb-ı Hâkdan ol pür-nūr olur
620 ‘Āşık ister varlığı ser-tā-ķadem
Nār-ı ‘ışk urub ķıla yek-ser ‘adem

Hz. Peygamber, kendi varlığından uzaklaşarak Allah’ın varlığına iltica etmiştir. Aynı ikiye yarılması gibi mucizelerin gerçekleşmesinde bu ilticanın etkisi vardır:

- 245 Kendü hâvlından teberrā eyledi
İlticā-yı hâvl-ı Mevlā eyledi
246 Çün boşaldı varlığından tıldı Hâķ
Lā-büdd oldı barmagından bedr-i şak

1.8.8. Dünya-Âlem

Şair, eserinde dünyayı birkaç farklı yönden ele almıştır. Bunlardan ilkinde şair, dünyayı gurbet olarak betimler (262). Şaire göre, bu dünya, bir hicran âlemi, asl-ı vatandan ayrılarak gelinen bir hapisane, alçak bir menzildir (445). İnsanlar, bu

dünyada gaflete düşerler ve asıllarını unuturlar. Gönül âlemini idrak edenler ise bu dünyayı istemezler, onu bir hicran yeri olarak görürler:

- 263 Ğafletile aşlını unuttuğın
Gül-şeker şanub āğular yuttuğın
268 Kılalar aşlı vaţandan yaña seyr
Niçe bir maħbūs ide bu köhne deyr
266 Añlamışlardı dil ü cān ‘âlemin
İstemezlerdi bu hicrān ‘âlemin

Şair, ikinci yönüyle, dünyayı Hz. Peygamber’le ilişkilendirerek ele alır. Buna göre bütün âlemler bir bahçe, Hz. Peygamber bahçıvanıdır. Hz. Peygamber bu bahçedeki dallardan meyve verenleri korur, vermeyenleri ise keser:

- 311 Cümle ‘âlem fi’l-meşel bir bŭstān
Cānib-i Ğağdandır Aħmed bāğbān
313 Şol bucağlar kim virir berg ü şemer
Şağlar anı bāğubān-ı bā-ğaber
315 Şol bucağlardan ki gelmez berg ü bār
Anları kağ‘ idüb eyler tār-mār

Hz. Peygamber, “âlemin canı” ve “canların âlemi”dir. Can ve gönül âlemleri O’nun sırrıyla ma’mur olmuştur. Âlem, O’nun lŭtfunun mazharı, cihān O’nun vassafıdır:

- 644 ‘Ālemŭñ cānı vŭ cānuñ ‘âlemi
Maħremŭñ şāhı vŭ şāhuñ maħremi
684 Cān u dil ‘âlemleri sırruñla ma‘mŭr oldı heb
Her dü kevnŭñ ‘umdesi şer‘-i kavimŭñdür senŭñ
76 Cümle ‘âlem mazhar-ı elğāfidur
Cümle zerrāt-ı cihān vaşşāfidur

Şair, üçüncü yönüyle dünyayı Allah’ın kudretinin eseri olarak görür. Şaire göre, Allah, kahrını ve lŭtfunu zuhur etmek için dünyayı “darü’l-gurur” eylemiştir. Kur’ân-ı Kerîm’in yeryüzüne inmesi ile âlem nizam ve intizam kazanmıştır:

- 376 Tŭbţolu aşār-ı kudretdŭr cihān
Ser-be-ser ‘ibretdŭrŭr kevn ü mekān

- 435 Nāzil oldu çün kelāmullāh tamām
Buldı pes ‘ālem nizām u intizām
450 Luṭf u ḳahrı ḳılmağa Ḥaḳḳuñ zuhūr
Eylemişdi ‘ālemi dārü’l-gurūr

Eserde dördüncü yönüyle dünya insanı aldatan, onu oyalayan gelip geçici bir yer olarak tasavvur edilir. Bu dünyanın işi, insana fayda sağlamaz. Çünkü bu dünya asıl konak yeri değildir. Dünya bir leştir. Bu leşe, akbaba misali talip olanlar, Allah’ın nimetlerinden hakkıyla faydalanamazlar:

- 493 Çün degüldür bu cihān dārü’l-ḳarār
Bī-şebāta olur istizhār ‘ār
593 Bāz-gündür bu cihānuñ kārı heb
Renc-i rāhat rāhatıdur renc ü teb
638 Dünyā-yı denī cīfesine kerkes olanlar
Sultān elinüñ lāyıkı şebāzı ne bilsün

Şair, dünyanın kandırmacasına inanıp aldanmaktan korktuğu için Hz. Peygamber’in hürmetine Allah’tan yardım ister:

- 726 Ol ḥabībüñ hürmetine yā Ğafūr
Aldamasun şaḳlağıl dārü’l-gurūr

Görülüyor ki şair, dünya ve âlem kavramlarına farklı açılardan yaklaşmıştır. Yaklaşımlardaki zenginlik nedeniyle dünya ve âlem kavramları, eserin sınırlı bir bölümünde değil, tamamında karşımıza çıkan unsurlar olmuşlardır. Eserde dünya, Allah’ın kudretinin yansıdığı ve Hz. Peygamber’in insanları doğru yola sevk ettiği bir yer olması nedeniyle olumlu bir özelliğe sahipken; geçiciliği, insanları aldatması ve öte âlemlerle kıyaslandığında ortaya çıkan değersizliği yönüyle olumsuz bir niteliği haizdir.

1.8.9. Mâsivâ

“Allah’tan gayrı her şey”i ifade etmek için kullanılan “mâsivâ” terimi, eserde çoğunlukla, Hz. Peygamber’in Allah’tan başka hiçbir şeyi arzulamadığını anlatmak için zikredilmiştir. Hz. Peygamber Allah’tan gayrısını “lâ” sözü ile reddetmiş, “illâ” sözü ile de Allah’ın varlığı ve birliğini vurgulamıştır. O’nun tek maksadı Allah’tır.

O, Allah'tan başka hiçbir şeye meyletmemiştir. Allah, bu nedenle Hz. Peygamber için “*mā-zāğa'l-başar*”²⁰⁴ demiştir:

- 244 Ğayr-ı Hakkı lā ile nefy itdi ol
Buldı pes illā ile tevhīde yol
354 Māsivādan kıldı çün küllī güzer
Hağ didi hağğında *mā-zāğa'l-başar*

Hz. Peygamber, ilmi Allah'ın talimi ile öğrenmiştir. O, Allah'tan başka hiçbir şeyi istememiştir. Bu nedenle canı Allah'ın nûru ile dolmuştur:

- 232 Çün bu ‘ilmi añladı hâzretten ol
Ğayrını terk eyledi ğayretten ol
189 Ğayretinden ğayra komazdı mecāl
Cânına tolmışdı nūr-ı zü'l-celāl

Eserde, māsivâ ile bağlantılı olarak “dünya, âlem” gibi kavramlar üzerinde de durulmuştur.

1.8.10. Hevâ

Şair, eserinin başındaki münacatta Hz. Peygamber'in doğumunu, evsâfını, mucizelerini, lütuflarını yazmak istediğini, ancak nefsinin hırs ve hevâ ile dolu olduğunu belirtir. Henüz nefsini ıslah edememişken böyle bir eseri kaleme almak hevesine kapıldığını söyleyen şair, eserin yazım sürecinde Allah'tan yardım bekler:

- 39 Bulmamışken ‘ilmile rāh-ı hüdā
Tolmış iken ser-be-ser hırş u hevā
40 Kıldı gönlüm bir ‘aceb kâra heves
Sen ‘ināyet eyle iy feryād-res

Yukarıdaki beyitlerde şair, “hırs u hevâ” ifadesinde “hevâ” kelimesine olumsuz bir anlam yüklemiştir. 40. beyitteki “bir aceb kâra heves” ifadesinde ise “heves” kelimesi olumlu bir anlamda kullanılmıştır. “Hevâ” kelimesinin olumlu anlamda kullanıldığı bir diğer beyitte şair, Hz. Peygamber'e olan aşkı bahseder. Buna göre can, Hz. Peygamber'in hüsnüne vurulmuştur. Şairin bütün vücudu, Hz. Peygamber'in aşkı ile doludur:

²⁰⁴ Necm 53/17: “Gözü kaymadı.”

647 Hüsniñüñ aşüftesidür cān u dil
Toludur ‘ışkuñ hevāsı āb u gil

Eserde, yukarıdaki örnekler dışında “hevâ” kelimesine olumlu bir anlam yüklenmemiştir. Şair, kâfirlerin vasıflarından bahsederken onların şeytana tabi olduğunu ve gönüllerinin “hırs u hevâ” ile dolduğunu belirtir:

280 Bir bölük daħi gürüh-ı eşkıyā
Tābi‘-i şeytān tolu hırs u hevā

Aşkın vasıflarının anlatıldığı “ne bilsün” redifli gazelde “nefsine düşkün hırs sahipleri” anlamında “ehl-i hevâ” ifadesi kullanılmıştır. Şair, “ehl-i hevâ”nın aşktaki sırrı, güzelliği anlayamayacağı kanaatindedir:

634 Her ehl-i hevā ‘ışkdaki rāzı ne bilsün
Her peşşe hümā kılduğı pervāzı ne bilsün

Görülüyor ki, “hevâ” kelimesi, bazı beyitlerde “istek, sevgi” anlamında olumlu; bazı beyitlerde ise “hırs, nefsin duyduğu dünya arzusu” anlamında olumsuz manada kullanılmıştır.

1.8.11. Hikmet

Eserde “hikmet” kelimesi, “İlâhî bilgi, derûnî mana, sebep” anlamlarında kullanılmıştır. Şair bu kelimeyi, çoğunlukla Hz. Peygamber’in anlatıldığı bölümlerde zikretmiştir. Hz. Peygamber insanlara “hikmet yüzünden nükteler” vermiş, Allah’a giden yolları öğretmiştir. Hz. Peygamber’in hikmet dolu sözlerini duyan sahabeler, Allah’a inanmış, O’na teslim olmuşlardır. Arap şairleri (407), Hz. Peygamber’i dinleyince, O’nun sözlerinin Allah vahyi olduğunu anlamışlardır:

259 Açuben hikmet yüzünden nükteler
Hoş virürdi rāh-ı vuşlatdan haber
269 Çün işitdiler bu hikmet sözlerin
Kıldılar teslīm fi’l-hāl özlerin
408 Bildiler gelmez beşerden bu kelām
Vaħy-i Hağdur hikmeti Rabbü’l-enām

Şair, dünyayı bahçeye, Hz. Peygamber’i bahçivana teşbih etmiştir. Bu bahçivanın kahrı da lütfu da hikmettir:

316 Kahr u luţf-ı bāğbān hikmetdürür

Cümle kârı müris-i ni‘metdürür

Eserde, Hz. Muhammed (s.a.s.)’in diğer peygamberler arasındaki üstünlüğü üzerinde durulduğunu yukarıda belirtmiştik. Hz. Peygamber, makamı arştan yüce olmasına rağmen, fakr ve meskenetten vazgeçmemiştir (608). Şair, O’nun yüceliğinde yatan hikmeti fakr ve meskenetle ilişkilendirmiştir:

609 Bu idi Allāhu a‘lem hikmeti
Hakḳ añā çün virdi bunca ni‘meti

Şair, dünyanın yaratılış sebeplerinden biri olarak cehenneme gideceklerle cennete gideceklerin belirlenmesi için gerekli olan imtihanı gösterir (450-453). Dünyanın yaratılışının bu imtihan sebebiyle olduğunu söyleyen şair, gene de işin aslını, yani hikmetini Allah’ın bileceğini belirtir. Benzer bir durum, Hz. Peygamber’in nûrunun Hz. Âdem’e intikalinin anlatıldığı bölümde de vardır. Şair, bu intikalin Hz. Peygamber’in sınırsız olgunluğa erişmesi amacıyla gerçekleştiğini söyler. Ancak yine de işin hikmetinin Allah tarafından bilineceğini dile getirir:

454 Farḳ ola ehl-i na‘îm ehl-i caḥîm
Kendü bilür hikmeti Rabb-i ḥakîm
121 Ol seferden hem bula bî-ḥad kemâl
Kendü bilür hikmetin ol bî-zevâl

1.8.12. Derd-Dermân

Şair, eserinde “dert” ve “dermân” ifadelerini dört farklı bağlamda kullanmıştır. Bunlardan ilkinde şair, dertli bir kul olduğunu belirterek Allah’tan dermân ister:

49 Dermend ü bî-dilem dermân senüñ
Müstemend ü ‘âcizem iḥsân senüñ

“Dert” ve “dermân” ifadelerinin ikinci bağlamı, Hz. Peygamber’le ilgilidir. Şair, Hz. Peygamber’in vasfını yazmak istemiştir. Bu isteğini yerine getirecek kudreti kendinde bulamayan Ubeydullah Dede, aciziyetini arz etmek üzere dert sahibi bir insan olduğunu söyler ve Hz. Peygamber’den şefaât ister:

664 Nice kılsun vaşfuñ iy şâh-ı bülend
Bu ‘ubeyd-i derd-mend ü mestmend

695 Kıl şefâ‘at bu ‘ubeyde yâ şefî‘a’l-müznibîn
Derd-mend ü hâr u üftâde yetîmüdüür senüñ

Üçüncü bağlam olarak, Ubeydullah Dede, âşıkların vasıflarını anlatırken onların dert sahibi kimseler olduğunu dile getirir. Dert, âşıklar için bir dost, bir tesellidir. Dert, âşıklar için aynı zamanda dermândır. Dert çekmeyen âşık, dertteki sırrı bilemez, rahata eremez. Şair, “ne bilsün” redifli gazelinde dert çeken âşıklar için “süz ehli” ifadesini kullanmıştır:

622 Dert ü gâmdur gâ-m-güsârı ‘âşıküñ
‘Aqla şıgmaz kâr u bârı ‘âşıküñ
623 Râhat olmaz çekmeyince derd ü tebb
Tutmaz ârâm olmasa renc ü ta‘ab
636 Her serd gönül kim ola pür-lehv ü melâhî
Süz ehli semâ‘ eyledügi sâzı ne bilsün

Yukarıda da belirtildiği gibi Ubeydullah Dede, aciz bir kul olarak, Allah’tan dermân istemiştir. Bir “âşık” olarak ise dermân değil, dert ister:

640 Dert iste yüri kışr-ı ‘ulümü қо ‘ubeydâ
Bî-derd kişi derdeki râzı ne bilsün

Dert ve dermân ifadelerinin dördüncü bağlamında kullanılışı, şairin insanlara nasihat verdiği beyitlerde karşımıza çıkar. Şair, insanlara kılavuz olmayı (397), dertlilerin sıkıntılarını gidermeyi öğütlemiştir:

396 Ba‘d ezân tâliblere cân olasın
Cümle derd ehline dermân olasın

1.8.13. Zikir

Allah, Kur’ân-ı Kerîm’de “göklerde ve yerde olanların hepsi Allah’ı tesbih etmektedir. O, üstündür, hikmet sahibidir.”²⁰⁵ buyurmaktadır. Şair bu âyete telmihle bütün zerrelere Allah’ı zikrettiğini söyler:

390 Güş idüb tesbîh-i eşyâyı şarîh
Fehm idesin zıkr-i zerrâtı faşîh

²⁰⁵ Haşr 59/1.

Şair, eserin sonunda yer alan münacatında Allah'a acziyetini bildirirken, O'nu hakkıyla zikretmeye layık bir dile sahip olmadığından yakınır:

717 Ne dilüm var zikrüne lâyıķ senüñ
Ne gönül var fikrüne lâyıķ senüñ

Bilindiği üzere “zikir” kelimesinin Kur’ân-ı Kerîm’i karşılayan bir manası daha vardır. Allah, Hicr Sûresi 9. âyetinde “Kur’ân’ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız”²⁰⁶ buyurmaktadır. Bu âyette geçen Kur’ân-ı Kerîm ifadesi “zikir” kelimesi ile karşılanmıştır. Şair, eserde, mezkur âyetin başlık olarak kullanıldığı bölümde, Kur’ân-ı Kerîm’in Allah tarafından korunacağını vurgulamıştır.

Yukarıdaki örnekler dışında, eserde “zikir” ifadesi Hz. Peygamber’le bağlantılı olarak kullanılmıştır. Hz. Peygamber’in ümmî olması, O’nun ilmi doğrudan Allah’tan öğrenmesi ile ilişkilendirilmiştir (193, 194). Hz. Peygamber Allah’ın talimi ile O’nun sonsuz ilmini zikretmiştir:

197 Kim Hudānuñ kibriyāsın fikr ide
İlm-i mā-lā-intihāsın zikr ide

Hz. Peygamber’in ruhunun gıdası Allah’ın nûru, cisminin gıdası ise yaptığı iyi işlerdir (181). Bu nedenle Hz. Peygamber asgari miktarda (ölmeyecek kadar; kut-i lâ-yemût) yiyecek yemiş, bu sayede Allah’ı daha fazla zikretmiştir:

182 Her ne yirse cismine olmađa ķūt
Artururdu zikr-i Hayy-i lâ-yemût

Eserde “zikir” kelimesi yalnızca Allah’ı anmak anlamında kullanılmamıştır. Şair, Hz. Peygamber’in adını sevgi ile bir kere zikretmenin özel bir nimet olduğunu düşünmektedir. Burada “zikir” Hz. Peygamber’in adını anmak anlamındadır:

691 Hāş-ı Hāķdur mihriyle bir kerre nāmuñ zikr iden
Baħt u cāh u ‘izzet anuñ kim nedîmüñdür senüñ

²⁰⁶ Hicr 15/9: “innā naħnū nezzelne’z-zikra ve innā lehü lehāfizūn”.

1.8.14. Edeb

“Edep” başlığı altında eserde geçen edepli davranışlar ya da edebe mugayir hal ve hareketler değil, şairin doğrudan “edep” kavramıyla ilişkilendirdiği beyitler üzerinde durulacaktır.

Şair, eserinde, birkaç beyitle sınırlı olmak kaydıyla, “edep” ve “edepsizlik” kavramlarına değinmiştir. Şeytanın Hz. Âdem’e secde etmemesi ve Allah’a “*bimā aġveytenī*” demesi edepsizlik olarak nitelendirilmiştir:

117 Hücet āġāz idüb ol dīv-i denī
Bī-edeb didi *bimā aġveytenī*

Şair, günahlarının çokluğu nedeniyle dertlidir. Allah’tan af dilemek gayesiyle günahlarını arz etmek ister, ancak günahlarından bahsetmeyi edepsizlik olarak görür:

34 Bī-edeblik görünür iy pādīšāh
Hāzretüñe ‘arz ola cürm ü günāh

Yukarıdaki beyitte şair, “edepsizlik” kadar “edep” kavramı üzerinde de durmuştur. Şair, günahların arz edilmesini edepsizlik olarak niteler. Bu niteleme edepli bir tutumun göstergesidir. Eserin ilk münacatında geçen bu beyit, samimi bir yakarışı ihtiva etmektedir. Günahların arzını edepsiz bir davranış olarak nitelemek, dolaylı biçimde, edepli bir tutum sergilemektir. Şair, bu beyitte edepsizlikten bahsederken, edepli bir duruşu da gözler önüne sermiştir.

Şairin “edeplilik” üzerinde durduğu bir başka beyitte Hz. Peygamber, Allah’ın huzurunda edebini muhafaza edenlerin ahirette tahte’l-livā’da toplanacağını belirtir:

494 Şaklasunlar Hāḡ ḡuzūrında edeb
Kim geliser sancaġum altına heb

Edebini muhafaza edenlerle ilgili diğer bir beyitte şair, Allah’ın lütuflarının edepli kimselere nasip olacağını söyler. Edebi terk edenler ise gaflettedirler:

200 Ġafletile kılmaya terk-i edeb
Kim edeb ehlinedür elḡāf-ı Rab

1.8.15. Gaflet

“Terk-i edeb” eylemek gaflete düşmektir. Gaflete düşen insanlar edeplerini muhafaza edemezler. Böylece Allah’ın lütuflarından nasiplenemezler (200). Şair dünyayı, insanı gaflete düşüren, ona aslını unutturan bir yer olarak niteler. Dünyanın aldatmacası ile gaflete düşen insan, iyi ile kötüyü ayırt edemez hale gelir:

263 Ğafletile aşlını unutduğın
Gül-şeker şanub āgular yutduğın

Dünyanın kandırmacasına kapılmayan insanların başında Hz. Peygamber gelir. O, bir an bile Allah’ın yolundan ayrılmamış, gaflete düşmemiştir:

183 Düşmedi bir lahza Hâkdan ğaflete
Kıl nazar bu haşlete bu devlete

Yukarıdaki beyitlerden hareketle, “gaflet” kelimesi insanın dünyaya aldandığı, Allah yolundan uzaklaştığı durumları izah etmek gayesiyle kullanılmıştır. Gaflete düşen insan edepten uzaklaşır, Allah’ın nimetlerinden faydalanamaz. Tersini düşünüldüğünde, gaflete düşmeyen insanların Allah yolunda ilerleyen insanlar olduğu sonucu ortaya çıkar.

1.8.16. Gönül

Ubeydullah Dede, eser boyunca aciz, dertli, günahkâr bir kul portresi çizmiştir. Şair, acziyetini belli ederken sıklıkla “bî-dil” ifadesini kullanmış, bu ifade ile “kalpsiz, gönülsüz” anlamından hareketle, kendisinde Allah’a ibadet edecek samimi bir gönül bulunmadığını vurgulamıştır. Dertli ve “bî-dil” olan şair, Allah’tan dermân ister. Allah’ın “bî-dil”lere dahi nimetlerini ihsan etmesi karşısında şükreder:

49 Dermend ü bî-dilem dermân senüñ
Müstemend ü ‘âcizem ihsân senüñ
371 Hâkka yüz biñ şükr ü ol şâha selâm
K’itdi biz bî-dillere in‘âm-ı ‘âm

Hz. Peygamber, yeryüzünde gezinerek “bî-dil” olan insanlara nûrundan ve eserlerinden feyz vermiştir. Şair, Hz. Peygamber’in vasfını yazmak istediğini söylediği beyitlerde de kendisi için “bî-dil” ifadesini kullanmıştır:

697 Cismile gerçi tölündü ol kamer

- Ꞑodı biz bī-dillere nūr u eſer
666 Bu tekellüfden murādı bendenüñ
Mübtelā vü bī-dil ü efgendenüñ
667 Zerre vaſf-ı āfitāb itmek diler
Aña ya‘ni intisāb itmek diler

Ubeydullah Dede, Hz. Peygamber’e olan sevgisini “gönül” kavramı etrafında dile getirmiſtir. Şair, Hz. Peygamber’i gönülden sever. O’nun gönlü Hz. Peygamber’in yüzünün aſüftesidir. Hz. Peygamber, günahkârlar, asiler ve kalpsizler için ümit kaynağıdır:

- 647 Hüsünüñ aſüftesidür cān u dil
Toludur ‘ıſkuñ hevāsı āb u gil
694 Mücrim ü ‘aſıler ü bī-dillere ümmīd-i cān
Cūd u luṭf u ſefkat-i zāt-ı kerīmüñdür senüñ

Şaire göre bu dünya hicran âlemi, öte dünya ise gönül âlemidir. Gönül âleminin idrakine varan aſhab, bu dünyaya yönelik isteklerinden uzaklaſmıştır. Ancak kâfirlerin gönüllerinde imân ſevkinden eser yoktur. Onlar, aſhâbın aksine bu dünyaya gönül vermiſlerdir:

- 266 Añlamıſlardı dil ü cān ‘âlemin
İstemezlerdi bu hicrān ‘âlemin
282 Cānlarında mihr-i raḥmāndan ne zevk
Dillerinde nūr-ı ĩmāndan ne ſevk
283 Heb bular dünyāya virmiſlerdi dil
Dāma çekmiſdi hevāyı āb u gil

Allah’ın rahmeti deryaya teſbih edilmiſtir. Gönül bu rahmet deryasının bir damlasına dahi muhtaçtır. Gönül, Allah’ı fikretmek konusunda aciz kalır:

- 715 Raḥmetüñ deryāsıdur mevvāc ü pür
Kaṭresine cān u dil muḥtācdur
719 Ne dilüm var zıkrüñe lāyıḳ senüñ
Ne gönül var fikrüñe lāyıḳ senüñ

Görülüyor ki eserde “gönül” kavramı farklı yönleriyle ele alınmıştır. Şair, günahlarının fazlalığından bahsederken, Allah’ın rahmetinden nasiplenmek isterken,

Hız. Peygamber'e olan sevgisini dile getirirken, dünyanın aldatıcılığı üzerinde dururken, ashabın öteki dünyayı, kâfirlerin ise müşahhas âlemi tercih ettiğini söylerken “gönül” kavramını zikretmiş ve onu eserinde farklı yönleriyle kullanmıştır.

1.8.17. Vefâ

Eserde “vefâ” kavramı ile doğrudan bağlantılı iki beyit vardır. Bu beyitlerin dışında, meleklerin Allah'ın emirlerine istisnasız uyması, Hz. Abdulmuttalib'in, Hz. Halîme'nin Hz. Peygamber'e hizmette ve ikramda bulunması gibi birçok konu vefâ kavramıyla ilişkilendirilebilir. Ancak “vefâ” başlığı altında, şairin doğrudan bu kavramı işaret ettiği beyitler üzerinde durulacak, “vefâ” kavramıyla dolaylı olarak ilintili beyitler söz konusu edilmeyecektir.

Şaire göre Kur'ân, içinde vefâ bulunan insanlara “sefa aynası” olmuş, onlara gönül güzelliği bahşetmiştir:

422 Her kimüñ kim køndi cânında vefâ
Oldı Kur'ân aña mirât-ı şafâ

Kur'ân-ı Kerîm'i ihtiva eden yukarıdaki beytin devamında şair, Allah âşıklarının Kur'ân-ı Kerim okumalarına değinir. Âşıkların, vefâdan can gözlerini açarak Kur'ân okumaları, sevgilinin yüzünü seyretmeleri olarak yorumlanmıştır:

423 K'açuben mihr ü vefâdan cân gözün
Anda 'âşık seyr ider cânân yüzün

1.8.18. Sır

Allah, bu dünyayı bir “sır” üzerine yaratmıştır. O, bilinmek istemiş ve bu nedenle “küntü kenzen” sırrını açmıştır. Allah her sırrı bilendir:

2 Küntü kenzen perdesinden açdı rāz
İstedi kim biline ol bî-niyāz
10 İy Hudā-yı kârsāz u bî-niyāz
Âşikārādur saña her gizlü rāz

Eserde insan, ilim ve “kerramnâ” bir sır olarak görülmüştür. Şair, ilmin sırlarını “sırr-ı ilm”, insan sırrını “sırr-ı insanî” ve “kerremnâ” ifadesinin sırrını da “sırr-ı kerremnâ” tamlamalarıyla karşılamıştır:

387 Sırr-ı insānīye vaşl i'tā iden

- Aşla fer‘ ü fer‘e aşl i‘tā iden
206 Hiç e_{ser} alur mı ol günden aña
Sırr-1 ‘ilmi uş beyān itdüm saña
388 Ger saña udret yüzün tefhīm ide
Sırr-1 *kerramnā* ile tekrīm ide

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi Allah bütün sırları bilendir. İnsan ise her sırrı anlayamaz. Bunun farkında olan şair, Hz. Peygamber’in vefatından bahsederken (502), bu vefatın altındaki sırrı idrak edemeyeceğini belirtip susar:

- 503 Bize degmez dağı bu yerde kelām
Hāş sırrın nice bilsün ‘ām-1 hām

Eserde Hz. Peygamber’in söz konusu edildiği beyitlerde de “sır” kavramı üzerinde durulmuştur. Hz. Peygamber, ilmi Allah’tan öğrendiği için cümle sırrı bilir. O’nun kiblesi “Allah sırrının Kabesi”dir. Can ve gönül âlemleri Hz. Peygamber’in sırrı ile ma’mur olmuştur:

- 193 Çün aña ta‘līm iden Allāh idi
Cümle sırdan lā-cerem āgāh idi
682 Ka‘be-i sırr-1 Hūdādur ıblegāhuñ lā-cerem
Enbiyā ervāhı züvvār-1 arīmüñdür senün
684 Cān u dil ‘ālemleri sırruñla ma‘mūr oldı heb
Her dü kevnüñ ‘umdesi şer‘-i avīmüñdür senüñ

Arifler, Hz. Peygamber’in sırrına vakıftırlar. Hâl ehli de “sır” ile “ilm-i yakîn”i bulmuştur:

- 678 Şol seni vaşf eyleyen vāşıflaruñ
Sırrıña vāıf olan ‘ariflerüñ
531 Olmasa ger şüret-i şer‘-i mübīn
Sırrile bulmazdı hāl ehli yaın

Matlabı bu dünya olanlar ise aşkın sırrını fehm edemez. Derdi olmayan insan, dertteki sırrı anlayamaz:

- 634 Her ehl-i hevā ‘ışdaki rāzı ne bilsün
Her peşşe hümā ıldığı pervāzı ne bilsün
640 Derd iste yürü ışr-1 ‘ulūmı o ‘ubeydā

Bî-derd kişi derddeki rāzı ne bilsün

1.8.19. Vuslat-Firkat

Eserde “vuslat” kelimesi, bir beyit hariç, “Allah’a kavuşma, öte dünyaya göçme” anlamlarında kullanılmıştır. Yalnız 387. beyitte “sırr-ı insanîye ulaşma, sırr-ı insanîyi kavrama” anlamında zikredilmiştir.

387 Sırr-ı insānîye vaşl i‘tā iden
Aşla fer‘ ü fer‘e aşl i‘tā iden

Yukarıdaki beyit dışında eserin genelinde “vuslat” kelimesi “Allah’a kavuşma” şeklinde anlamlandırılmıştır. Şaire göre “fakr” ve “fenâ” insanı Allah’a kavuşturur:

551 Hâşıl-ı ‘ilm ü ‘amel cennetdürür
Âhîr-i fakr u fenâ vuşlat durur

Yukarıdaki beyit, fakr ve fenâ ile meşgul olan herkes için geçerlidir. Eserin diğer kısımlarında “vuslat” ifadesi Hz. Peygamber’le ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Hz. Peygamber, Allah’a giden yolları bilir ve insanları irşad eder:

252 Añladı çün cümle vuşlat yolların
Hakka irşād ide Hakkuñ kulların
259 Açuben hikmet yüzinden nükteley
Hoş virürdi rāh-ı vuşlatdan haber

Hz. Peygamber’in vefatından bahseden beyitlerde de “vuslat” ifadesi zikredilmiştir. Hz. Peygamber vuslat vaktini arzulamış, Allah’a kavuşmayı dilemiştir:

468 Arzu eylerdi cānı ol demi
Kim ne vaqt ire bu vuşlat ‘ālemi
444 Devletile yüz tütisar aşlına
Cānı ivmişdür habîbi vaşlına
501 Kıldı şemse ol zıyā vaşl arzū
Fer‘ olur mı ki itmeye aşl arzū

Eserde “firkat” ifadesine yüklenen, dünyanın bir ayrılık yeri olması münasebetiyledir. Şair, bu münasebetin bulunduğu beyitlerde “firkat” ifadesini

kullanmamış, bu ifadeye mânen yer vermiştir. Sahabe, gönül âleminin manasını kavramış, hicran âlemi olan dünyadan yüz çevirmiştir. Onlar, “*asl-ı vatan*”ı istemiş, dünyayı hapishane olarak görmüşlerdir:

- 268 Kılalar aşlı vaţandan yaña seyr
Niçe bir maĥbûs ide bu köhne deyr
266 Añlamışlardı dil ü cān ‘ālemin
İstemezlerdi bu hicrān ‘ālemin

1.8.20. Kurb

Eserde “kurb” ifadesi “Allah’a yakınlık, manevi olarak Allah’a yakın olma hali” gibi anlamlarda kullanılmıştır. Şair, mânen Allah’a yakınlaşmanın yolu olarak ibadeti gösterir:

- 370 K’eyleyüb tã‘at bulavuz kurb-ı Hâķ
Alavuz ol sebķ-i raĥmetden sebāk

Fakr ve meskenet gibi tasavvufî kavramların izah edildiği bölümde, Hz. Peygamber’in üstün mertebesine rağmen fakr ve meskenet yolundan gitmesi anlatılırken, O’nun Allah’a olan yakınlığı üzerinde durulur. Allah, Hz. Peygamber’e “*ev ednâ*” gibi bir yakınlık bahşetmiştir:

- 604 Hâķ aña virmişdi çünkim bunca ķadr
Hem maķām-ı kurb-ı *ev ednâ*da şadr

Allah yolundan gidenlerin meşgalesi ibadet, şükür ve niyazdır (611). Allah dilediğine yardım eder, dilediğini kendine yaklaştıır. İnsanların ilmi arttıkça ibadetlerindeki huşû da artar:

- 612 Bir ulu sultāndur ol Hālāķ-ı kevn
Her kime kim virse ķurbet ķılsa ‘avn
613 Añladuķca ķudretin eyler ĥuzû‘
Her ne deñlü k’arta ‘ilm artar ĥuşû‘

1.8.21. Vird

Doğrudan tasavvufî bir ıstılah olmayan ama tasavvufî manada önem arz eden “vird” ifadesi, eserde iki farklı anlamda kullanılmıştır. Şair, eserini yazma sebebini anlatırken (56, 57, 58), eserini “safa ehli”nin “vird” edinmesini ister. Yani kelimenin

ıstılahî anlamından hareketle, “ehl-i safâ”nın eserini düzenli bir şekilde okumasını ve bunu âdet haline getirmesini diler. Bu sayede “ehl-i safâ”nın kendisini hoş yâd etmesini umar:

- 59 Kim anı vird idinüb ehl-i şafâ
Pür-sürür ide çü nür-ı Muştafâ
60 Ben za‘îfi hayrile yâd ideler
Hoş du‘âdan ruhumı şâd ideler

Bilindiği gibi “vird” tarikat mensuplarının düzenli olarak yaptıkları dua ve zikirlerdir. Şair, bu âdeti, kuşlara ve rüzgara nispet etmiştir. Şair, kuşların Hz. Peygamber’i zikrettiğini, rüzgarın O’nun virdini okuduğunu söylemiştir:

- 135 Zıkrın iderdi tuyūr-ı şāffāt
Viridin okurdu riyāh-ı ‘āşifāt

1.8.22. Elest Bezmi

Şair, Hz. Peygamber’in ruhunun yaratılmasını anlatırken “elest bezmi”ne atıfta bulunmuştur. Şair, Hz. Peygamber’in ruhunun dünya var olmadan, “elest” sorusu sorulup “belâ” cevabı verilmeden önce yaratıldığını dile getirmiştir:

- 78 Āfitāb-ı rūhı toğdı evvelā
Lā-mekānda ne elest ü ne belā

1.8.23. Cemâl-Celâl

“Cemâl” ve “celâl” ifadeleri Allah’ın lütfuna ve gazabına işaret eder. Eserde bu iki ifade, Hz. Peygamber’in nûrunun nesilden nesile intikalinin anlatıldığı kısımda geçmektedir:

- 119 Buldı çün ol kâ’inātuñ mazharı
Heb cemâlile celâle mazharı

1.8.24. Sabır

Eserde, Hz. Muhammed (s.a.s.)’e peygamberliğin gelişinin anlatıldığı bölümde, Hz. Peygamber’in 40 sene boyunca ilminin olgunlaşması için sabırla beklediği vurgulanır:

- 237 Kırk sene buldı çü ‘ilm içre sübüh

‘İşk u zevk ü şabr u hilm içre rüsüh

1.8.25. Kanaat

Hız. Peygamber’in, yüce makamlara sahip olduğu halde fakr ve meskenet yolunu tercih ettiğini yukarıda söylemiştik. şair, Hız. Peygamber’in fakr ile kanaat etmesi üzerinde durur. şaire göre kanaat, Hız. Peygamber’in altın ve gümüşüdür. Hız. Peygamber, altın ve gümüşünü, yani kanaat hazinesini, diğer insanlarla da paylaşmıştır:

683 Sım ü zerden tağlara yel itmeseñ olmaz ‘aceb
Fađrile genc-i řanā‘at zer ü sımüñdür senüñ

1.9. Tasavvufi şahsiyetler

Eserde az sayıda tasavvufi şahsiyetin ismi geçmektedir. Kendisi de Mevlevî olan şair, Hız. Mevlânâ’nın ismini zikretmiş ve az sayıda da olsa, O’na müstakil beyitler kaleme almıştır. şair, Mevlana’nın dışında, bir beyitte şeyh Muhyiddin ve şeyh Sadreddin’in ismini anmıştır. Bu isimlerin dışında eserde velîlerden, mürşid ve ariflerden genel olarak bahsedilmiş, bir şeyhe bağlanmanın gerekliliği üzerinde sıkça durulmuştur.

1.9.1. Evliyâ-Meşâyih-Mürşid

Eserde 540 ile 575. beyitler arası fakr, meskenet gibi konuların yanı sıra velîlerden de bahsedilmektedir. Bu beyitlerde şair, velîlerin özelliklerini anlatmış, onlara hürmette bulunmayı öğütlemiştir. şaire göre velîler, Hız. Peygamber’in sırlarının bulunduğu defterlerdir.

523 ‘İlminüñ ‘âlimler oldı mazharı
Evliyâ esrârınuñdur defteri

Eserde velîlerden “Hız. Peygamber’in mazharları” olarak bahsedilmektedir. Hız. Peygamber ise velîlerin önderidir:

540 Var durur hem niçe dın serverleri
Hızret-i peygamberüñ mazharları

651 Enbiyâ dıvânınuñ muhtârisin
Evliyânuñ kâfile-sâlârisin

şaire göre, Allah velîlere hürmet göstereni yüceltir. Fazilet sahibi kimselere yapılan ihtiram, Allah katında değer görür:

- 574 Bunlara her k'itdi cāndan ihtirām
Hak katında buldı ol 'ālī maqām
577 Dāyim it ta'zīm-i ahyār ü kirām
Hakkadur anlara olan ihtirām

Eserde, tasavvufî bağlamda “mürîd-mürşîd” ilişkisi söz konusu edilmemiştir. Şair, Mevlânâ'nın Mesnevî'si için “mürşîd” ifadesini kullanmıştır:

- 544 Açuben hoş fakr-ı Ahmedden haber
Mesnevî içre neler yazmış neler
545 Mürşîd-i rāh-ı hüdādur ol kitāb
Hak budur her beytidür faşlü'l-ḥitāb

Şair, velîlerin özelliklerinden bahsetmiş, bu vasıflara sahip velîlere örnek göstermek için Mevlânâ ile birlikte Şeyh Muhyiddin ve Sadreddin'in ismini anmıştır:

- 542 Şeyh Muhyiddîn ü Sadreddîn gibi
Hâzret-i monlâ Celâleddîn gibi

Şair, eserinde Hz. Peygamber'in vefatını anlattıktan sonra tasavvufî konulara girmiş, meşâyih zümresinden bu bölümde bahsetmiştir. Eserde meşâyih zümresi, Hz. Peygamber'in varisleri olarak gösterilmiştir:

- 571 Hem meşâyih zümresini bî-riyâ
Kim bulardur vârisân-i enbiyâ

Şair, İslam müçtehitlerinden bahsederken (527-530), meşâyih ehli ile namaz ehlini birlikte zikretmiştir:

- 530 Hoş mezâhirdür meşâyih ḥāline
Zümre-i ehl-i şalāḥ ef'āline

Şaire göre insan ilm-i ledünnîden nasiplenmek ve Allah'ın nûruna gark olabilmek için bir mürşide bağlanmalıdır (578, 579). Hakiki mürşidin ayağı devlet tacı, onlara bağlanmak can miracıdır (580). Onlar, Allah'ın nûrundan nasiplenmiş yol göstericilerdir. Bu nedenle insan, meşrebine uygun bir mürşide bağlanmalıdır:

- 583 Katlarında birdürür dervîş ü bāy
Tek hemān olsun bular revzen-küşây
584 Oldılar lâ-büdd zıyâ-ender-zıyâ
Pür kılub anları nûr-ı kibriyâ

393 Bulasın sünnet cemâ'at mezhebin
Evliyâ vü aşfiyânuñ meşrebi

Eserde ârifler, ilâhî meselelerin sırrına vakıf kimseler olarak gösterilmişlerdir. Şair, Allah'ın “aḥbebtü en u'ref” sözünün hikmetini âriflerin şüphe duymaksızın anladıklarını ve böylece onların seçkinlerden olduklarını belirtir:

4 Çün didi aḥbebtü en u'ref Ḥudâ
'Ārif olan oldı şeksüz müctebâ

Şair, Hz. Peygamber'den şefaât talep ederken ve eserini yazma sebebini dile getirirken (677), ârifleri Hz. Peygamber'in sırlarına vakıf, O'nun hikmetli sözlerini anlayan insanlar olarak nitelemiştir. Şairin eseri yazmaktaki amacı, âriflerin yolundan gitmektir:

678 Şol seni vaşf eyleyen vâsıflaruñ
Sırrıña vâkıf olan 'âriflerüñ
679 Pey-revinden 'add olam ben mübtelâ
Luṭf idüb ma'zür tüt iy pâdişâ

Âriflerin yolundan gitmek isteyen şair, esasında Hz. Peygamber'in yolundan gitmeyi istemiştir. Çünkü şaire göre Hz. Peygamber âriflerin tâcıdır:

5 Muştafâdur çünki tâcü'l-'ârifin
Oldı bes maḥbûb-ı Rabbü'l-'âlemîn

1.9.2. Hz. Mevlânâ

Kendisi de Mevlevî olan şair, Hz. Mevlânâ'ya müstakil beyitler kaleme almıştır. Yukarıda, Ubeydullah Dede'nin Hz. Peygamber için “aşkın sultanı” dediğini söylemiştik. Şair, aynı ifadeyi Mevlânâ için de kullanmıştır. Şaire göre Mevlânâ, aşkın sultanı, İlâhî ilmin âlimi ve aşkın kaynağıdır:

543 Ol velî ḥazret ü sultân-ı 'ışk
'Ālim-i 'ilm-i İlâhî kân-ı 'ışk

Eserde Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden de bahsedilmektedir. Şair, Mevlânâ'nın mezkur eserinde Hz. Peygamber'den haberler verdiğini söylemiştir. Şaire göre Mevlânâ, Mesnevî'yi “fakr dükkânı” olarak betimlemiştir:

544 Açuben hoş fakr-ı Aḥmedden ḥaber

Meşnevî içre neler yazmış neler

546 Hem buyurmuş kendü ol şâhib-hüner
Mesnevî dükkân-ı fakrest iy beşer

Mevlânâ, Mesnevî'sinde dünyanın yaratılış sebebi üzerinde de durmuştur. Mevlânâ, dünyanın kötülerle iyilerin, itaatkarlarla asilerin ayırt edilmesi için var olduğunu dile getirmiştir:

557 Bir terâzû kurmuş ol sâlâr-ı dîn

K'ola fark eşrârile ahyâr-ı dîn

558 Kim itâ'at eyler ü kim baş çeker

Meskenet kim bitirür kim kibr eker

559 Meşnevî-i ma'nevîde söylemiş

İşbu yüzden anı hoş şerh eylemiş

İKİNCİ BÖLÜM

METİN

2.1. Metnin Kurulumunda İzlenen Yöntem

- 1- Ubeydullah Dede'nin *Evsâf u Mucizât-ı Nebî* adlı eserinin metni oluşturulurken eserin tek tam nüshası olan Süleymaniye Kütüphanesi nüshası esas alınmış, beyit ve sayfa numaraları bu nüshaya göre verilmiştir. Eksik ve dağınık bir şekilde tertip edilmiş olan Konya Mevlana Müzesi nüshasındaki farklılıklar dipnotlarda yaprak numaraları ile birlikte gösterilmiştir.
- 2- Metnin hazırlanmasında esere bağlı kalınmış ve hareke sistemine uyulmuştur. Ancak bazı durumlarda tutarlılığı sağlayabilmek ve ikiliğe düşmemek adına düzeltmeler yapılmıştır. Örneğin eserde “pâdişâh” kelimesi 34 ve 331. beyitlerde “pâzişâh” şeklinde, 58. ve 322. beyitlerde “pâdişâh” şeklinde yazılmıştır. Metin hazırlanırken bu farklılıklar giderilmiş, kelimelerin imlası tek şekle indirgenmiştir. Bu farklılıklarla ilgili diğer örnekler çalışmanın “giriş” kısmında “dil ve üslup” başlığı altında gösterilmiştir.
- 3- Beyitlerde karşılaşılan vezin bozuklukları dipnotlarda belirtilmiş, vezin bozukluklarına sebep olan kelimeler hareke sistemine göre okunmuş, bu kelimelerde düzeltme yapılmamıştır.
- 4- Metinde geçen âyet ve hadisler italik yazılmış, âyetlerin kaynağı ve hadislerin manası dipnotlarda gösterilmiştir. Âyet ve hadislerle ilgili inceleme, çalışmanın birinci bölümünde yapılmıştır.
- 5- İmla hataları olan bazı kelimeler, beytin manası göz önünde tutularak düzeltilmiş, kelimelerin metinde geçen şekli dipnotlarda gösterilmiştir.
- 6- Metnin kurulumunda İsmail Ünver'in “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”²⁰⁷ adlı makalesinde öne sürdüğü tekliflere riayet edilmiştir.

²⁰⁷ İsmail Ünver, “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *Türkoloji Dergisi*, C.XI, S. 1, Ankara 1993, s. 53-89.

7- Metin hazırlanırken kullanılan transkripsiyon alfabesi çalışmanın başında verilmiştir.

2.2. Çeviriyazılı Metin

[1b] Hazıhi risâletün fî-evşâfi'n-nebîyyi şallallâhü 'aleyhi ve sellem ve mu'cizâtihi ve me'âricihi ve mevâlidihî'r-ruḥâniyyeti ve'n-nûrâniyyeti ve'l-cismâniyyeti ve'l-âşâriyyeti mine'l-mebde' ile'l-me'âdi ve bihi'llâhi't-tevfîku ve'l-irşâdü ve bi'l-i'tizâd ve 'aleyhi'l-i'timâd.

Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lün

- 1 Hâmd aña kim 'âlemi var eyledi
Gizlü gencin anda izhâr eyledi
- 2 *Küntü kenzen* perdesinden açdı râz
İstedi kim biline ol bî-niyâz
- 3 Mazhar oldı bu cihân âyâtına
Cümle zerrât oldı şâhid zâtına
- 4 Çün didi *aḥbebtü en u'ref* Hudâ
'Ârif olan oldı şeksüz müctebâ
- 5 Muştafâdur çünki tâcü'l-'ârifîn
Oldı bes maḥbûb-ı Rabbü'l-'âlemîn
- 6 Hâḫḫ anuñ dînin mü'ebbed eyledi
Çâr yârile mü'eyyed eyledi
- 7 Her nefes yüz biñ şalâtile selâm
Ol şeh-i vâlâya tâ-yevmü'l-kıyâm
- 8 Hem daḫi evlâdına aşḫâbına
Tâbi'tin ü ümmet ü aḫbâbına
- 9 Laḫza laḫza dem-be-dem tâ-yevm-i dîn
Raḫmetu'llâhi 'aleyhim ecma'tin

[2a] Münâcât

- 10 İy Hudā-yı kârsâz u bî-niyâz
Âşikârâdur saña her gizlü râz
- 11 ‘Âlim-i esrâr u Settârü’l-‘uyüb
Fâ‘il-i muhtâr u Ğaffârü’z-zünüb
- 12 Bahşışüñdür cümle bî-‘illet senüñ
Ni‘metüñ yir bunca biñ millet senüñ
- 13 Ğod-ezelde gelmedin bizden ‘amel
İtdüñ ihsân iy kadîm-i lem-yezel
- 14 Yine sen ey rahmeti çok luḡfi ‘âm
Fazl idüb in‘âmuñı kılḡıl tamâm
- 15 Eyledüñ in‘âmı bî-minnet bize
Her ni‘amda kılmaduñ zînnet bize
- 16 Kâşırız şükrüñde iy zât-ı kerîm
Çünki sensin Rabb-i zü’l-fazli’l-‘azîm
- 17 Ni‘metüñden çarḡ-ı aḡzar terredür
Raḡmetüñden şems-i enver zerredür
- 18 Ḥaḡḡ-ı şükrüñ kim kıla icrâ senüñ
Şükrüñ oldı ni‘met-i uḡrâ senüñ
- 19 Ni‘met-i şükri bize kılsañ ‘aḡâ
Hem yine ol şükr şükr ister cezâ
- 20 Pes ne yüzden iy kerîm-i zü’l-celâl
Ni‘metüñ şükrine bulavuz mecâl
- 21 Sen meger luḡfuñdan ihsân idesin
Fazluñile cebr-i noḡşân idesin
- 22 Kılasm taḡşîrümüz ‘özrin kabûl
Luḡfile iy fazlı vü ihsânı bol
- 23 Gerçi kılduñ niçe biñ ihsân bize
Râyigân ‘aḡlile cism ü cân bize
- [2b] 24 Evvel itdüñ nûr-ı îmândan naşîb
Soñra kılduñ bunca ihsândan naşîb

- 25 *Rabbenā etmim lenā envārenā*²⁰⁸
*Va ‘fu ‘annā*²⁰⁹ *bi’l-kerem evzārenā*
- 26 Cürmümüz çokdur huzuruñda belī
Raḥmetüñ deryāsı bī-ḥaddur velī
- 27 Gün senüñ luṭfuñdan almış bir eṣer
Pertevinden pāk olur bunca kızar
- 28 Nūr alur andan şahārā vü kulel
İrmez anuñ nūrına naqş u halel
- 29 Gökler almış feyz-i ‘āmuñdan naşīb
Bunca rif‘at birledir *innī karīb*²¹⁰
- 30 Göndürür aña zemīn ehli gubār
Dāyim anuñ şanı iḥsān u nişār
- 31 Yir bulub bir zerre ḥilmüñden nişān
Kāzurāt içre bitürür gülsitān
- 32 Raḥmetüñden öğrenüb bir şemme ḥū
Pāk ider murdārı her kadaysa şu
- 33 Zıkr iderken luṭf-ı bī-pāyānuñı
Kullara bī-ḥadd ü ‘add iḥsānuñı
- 34 Bī-edeblik görünür iy pādīşāh
Ḥazretüñe ‘arz ola cürm ü günāh
- 35 Nefsümüz başdan başa çün cürmdür
Anı zıkr itmek katuñda gürmdür
- 36 Cürmümüzden ‘özrümüz mezmūmdur
Benlik añmaḳ ḥazretüñde şūmdur
- 37 Luṭf it iy in‘ām iden her ni‘meti
Nūra tebdīl eylegil bu zulmeti
- 38 Mübtelāyiken bu nefsi-şūmile
Bāz-ı cān hem-ḥāneyiken bümile
- [3a] 39 Bulmamışken ‘ilmile rāh-ı hüda
Tolmuş iken ser-be-ser hırş u hevā

²⁰⁸ Tahrir 66/8: “Ey Rabbimiz! Nurumuzu bizim için tamamla.” Mısradaki “envāranā” ifadesi âyette “nūranā” şeklinde geçmektedir.

²⁰⁹ Bakara 2/286: “Bizi affet!”

²¹⁰ Bakara 2/186: “Ben çok yakınımdır.”

- 40 Kıldı gönlüm bir ‘aceb kâra heves
Sen ‘ināyet eyle iy feryād-res
- 41 Yazmağ ister Muştafâ evşâfını
Mu‘cizât ü mevlid ü elţâfını
- 42 İy ‘aceb kılca liyâkat yoğiken
Ol şehüñ medhine tākāt yoğiken
- 43 Bu ne sevdâdur Hudâyâ kıl meded
Raḥmetüñ bî-hadd u luţfuñ bî-‘aded
- 44 Ben nice fehm eyleyem kâdrin anuñ
Kābe kavseyn²¹¹ eyledüñ şadrın anuñ
- 45 Şol şehüñ kim midḥati *levlāk* ola
‘Aql u dil fehminde anuñ çāk ola
- 46 Aña kim meddaḥ ola Rabb-i celîl
Olur idrâkinde ‘âciz Cebre’îl
- 47 Ol ki sen medḥ idesin iy Dâdger
Hiç olur mı medḥi maḳdūr-ı beşer
- 48 Lâkin luţfuñdan ‘ināyet umaram
Bu günehkâra ri‘āyet umaram
- 49 Derd-mend ü bî-dilem dermân senüñ
Müst-mend ü ‘âcizem iḥsân senüñ
- 50 Ol ḥabîbüñ ḥürmetine iy Kerîm
Ben eşîme kıl ‘atâ ḳalb-i selîm
- 51 Çün anı ‘âşîlere kılduñ şefî‘
Enbiyâdan kâdrini kılduñ refî‘
- 52 Ümmetini eyledüñ ḥayrû’l-ümem
Tâbi‘îne eyledüñ bunca kerem
- 53 İsterem bu bende-i pür-ma‘şiyet
Buluben fâzluñ yüzinden terbiyet
- [3b] 54 Muştafâ evşâfını şerḥ eyleyem
Ḳudretüñ feyz itdigince söyleyem
- 55 Çün anuñçün yaradıldı cism ü rûḥ
‘Aql u ḳalbe irdi feyzinden fütûḥ

²¹¹ Necm 53/9: “(Araları) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu.”

- 56 Vācib oldı medḥ ü şükr-i Muştafā
Cism ü rûḥ u ‘aql u ḳalbe bī-riyā
- 57 Ol sebebden urdum uş bu kārā el
Şundum ey Ḥaḳ sen Ğanī Settāra el
- 58 Tıut elüm iy pādişāh-ı kirdigār
Baña iḥsān eyle bir ḥoş yādigār
- 59 Kim anı vird idinüb ehl-i şafā
Pür-sürür ide çü nūr-ı Muştafā
- 60 Ben za‘ıfı ḥayrile yād ideler
Ḥoş du‘ādan ruḥumı şād ideler
- 61 Anlaruñ sen ḳıl du‘āsın müstecāb
Cümleyle ḳıl raḥmetüñden feth-i bāb
- 62 Yā İlähī fazl u luḳfuñ ‘āmdur
Ḥazretüñ zü’l-fazli ve’l-in‘āmdur
- 63 Ni‘met-i ḥāşuñdan it bize naşıb
Fazluñile yā ḳarıb ü yā mucıb

Muḳaddime-i mevlidi mefḥarü’l-kevineyn. Ğıyāsü’s-saḳaleyn Muḥammed Muştafā
‘aleyhi efḳalü’ş-şalavāti ve ekmelü’t-taḥıyyāt.

- 64 Āfitāb-ı Ḥaḳḳ u sultān-ı mübīn
Faḥr-i ‘ālem *raḥmeten li’l-‘ālemīn*²¹²
- 65 *Künfekān*²¹³ bāzārınuñ sermāyesi
On sekiz biñ ‘ālemüñ pırāyesi
- 66 Ruḥ-ı pāki mebde’-i kevn ü mekān
Cism-i şāfi ḥātem-i devr-i zamān
- [4a] 67 Zāhirā cismi cihānuñ cānıdur
Bāḫınā rûḥı Ḥaḳuñ bürhānıdur
- 68 Bir münevver gündür ol nūr-ı Ḥudā
Ser-be-ser ‘ālemlere şalmış zıyā

²¹² Enbiyā 21/17: “Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”

²¹³ Yasin 36/82; Nahl 16/40; Bakara 2/117; Āli İmran 3/59, 3/47; Mü’min 40/68; En’âm 6/73; Meryem 19/35: “Ol! der, hemen oluverir.” İfade ayetlerde “kün feyekûn” şeklinde geçmektedir.

68b: ser-be-ser: ser-tā-ser [MM 55a].

- 69 Fażl-ı Hâkdan her kim oldı ehl-i dîd
Ol güneş nûrından oldı müstefid
- 70 Her kimüñ varise ‘aynında remed
Ol zıyâdan kaldı maħrûm-ı ebed
- 71 Defter-i ‘âlem anuñ menşûridur
‘Âlemüñ esrârı heb manzûridur
- 72 Defterüñ dîbâcesi *levlâkdur*
Metni heb mefhûm-ı a *‘taynâkdur*²¹⁴
- 73 Kevn-i ‘âlemden vücûdidur ğaraż
Cevher anuñ zâtıdur ‘âlem ‘araż
- 74 Şubh anuñ vechi beyazından haber
Gice hem zülfî sevâdından eşer
- 75 Luţf-ı rûyından müşerrefdür bahâr
Zülfî ‘aksinden şitâlar târumâr
- 76 Cümle ‘âlem mazhar-ı elţâfidur
Cümle zerrât-ı cihân vaşşâfidur
- 77 Çün anuñçün yaradıldı bu cihân
Mevlididür her zamânile mekân

Fî-vilâdeti²¹⁵ rûhî’n-nebîyyi şallallâhu ‘aleyhi vesellem kable’z-zamâni ve’l-mekâni
kemâ-kâle’n-nebiyyü ‘aleyhi’s-selâm *evvelü mâ-ħalaqa’llâhü rûhî şadaqa*²¹⁶

- 78 Āfitâb-ı rûhî toĝdı evvelâ
Lâ-mekânda ne elest ü ne belâ
- 79 Bunca yüz biñ biñ ‘avâlim kıldı seyr
Heb şu’ûnât u sıfâtidi ne ğayr
- [4b] 80 Kaldı anda niçe biñ biñ mâh u sâl
Ol şuhûdile kılub kesb-i kemâl
- 81 Kıldı andan zât-ı bî-çün iktizâ
K’ol güherden halk ide arz u semâ

²¹⁴ Kevser 108/1: “Kuşkusuz biz sana Kevser’i verdik.”

76b: vaşşâfidur: evşâfidur [MM 55a].

²¹⁵ vilâdeti: velâyeti [MM 55a].

²¹⁶ “Allah, evvela benim ruhumu yarattı.”

- 82 Mazhar ola t̄a anuñ ayātına
Mevlid ola hem mübārek zātına
- 83 Eyledi pes aña kudretten nazār
Şāf u nūrānī ū oldu ol güher
- 84 Reşhasından hāk u eflāk eyledi
Lem‘asın ervāh u emlāk eyledi
- 85 Cümle oldu mevlid ü mazhar aña
Heb ūalātīle selām eyler aña
- 86 Cümlesi eyler senā-yı Muştafā
Ola mı fer‘ aūla kılmaya senā

Fī-hilkati mazharı kemālāti’n-nebiyyi ebi’l-beūer ādemi’ū-ūafīyyi ‘aleyhi’s-selām

- 87 Kaldı pes bu hālīle biñ biñ zamān
İktizā-yı Hāk iriūdi ba‘d ezān
- 88 İstedi bir kevn-i cāmī‘ eyleye
Aħmed envārını lāmī‘ eyleye
- 89 Mevlid ola her kemāline anuñ
Mazhar ola hāl ü kālīne anuñ
- 90 Ola ol maħlūk hem ezdāddan
Āb u hāk u āteūile bāddan
- 91 Tā kemāl-i ūun‘ın izhār eyleye
Āb u bādı mūnis-i nār eyleye
- 92 Pes bu ezdādı mürekkebe eyledi
Mümteziç kılub mühezzeb eyledi
- 93 Kırk sene pes eyleyüb taħmīr anı
Dest-i kudret eyledi taħhīr anı
- [5a] 94 Düzdi bes bir heykel-i ‘ibret-nümā
K’aña hayrān oldu heb arz u semā

91b: nār: yār [MM 55b].

93a: sene: yıl [MM 56a].

94a: Mısrada هیكل kelimesinin üzerine (alternatif bir kelime gibi) بیکر kelimesi yazılmıştır. Bu durumda mısra “düzdi bes bir peyker-i ibret-nümā” şeklinde de okunabilir. heykel-i: peyker-i [MM 56a].

- 95 Hilkatini *aḥsen-i taḳvīm*²¹⁷ idüb
Nefḥ-i rūḥ itdi aña tekrīm idüb
- 96 İrdi çün teşrîf-i *kerramnâ*²¹⁸ aña
Hil‘at oldı ‘*alleme ‘l-esmâ*²¹⁹ aña
- 97 Mevlid oldı ‘ilm ü nūr-ı Aḥmede
Devlet-i dāyım sürūr-ı sermede
- 98 Tıoğdı vechinde cemāl-i Muştafâ
Hem derünında kemāl-i Muştafâ
- 99 ‘Āşık oldı ḥüsnine ḥür ü melek
Arz mebhüt oldı çarḥ urdı felek

Fî-mevlidi ismi’n-nebiyyi ‘aleyhi’s-selām

- 100 Ḥamdile kıldı kelāma ibtidā
Hem bu ḥamdidi zuhūr-ı Muştafâ
- 101 Mîm-i cismi çün zuhūr ide anuñ
Ḥamd-i Ḥaḳ cismini nūr ide anuñ
- 102 Cism-i pāki ḥamdile çün tıola nūr
Eyleye ism-i Muḥammed pes zuhūr
- 103 Çün elifveş kâmeti kıla kıyām
İsm-i Aḥmed bula ḥamdile nizām
- 104 Ḥod cihān kārına urmadın raḳam
Levhe yazmışdı anuñ adın ḳalem

Fî-ta’zîmi nûri’n-nebiyyi’l-emîn bi-sücûdi’l-melâ’iketi ecma’in

- 105 Mâ-ḥaşal çün oldı Ādem ber-kemāl
Pür-cemāl itdi anı ol zü’l-celāl
- 106 Secde buyurdı aña Rabb-i vedūd
Pes melekler kıldılar cümle sücüd

²¹⁷ Tîn 95/4: “Biz insanı en güzel biçimde yarattık.”

²¹⁸ İsrâ 17/70: “Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık.”

²¹⁹ Bakara 2/31: “Allah Adem’e bütün isimleri öğretti.” İfade âyette “‘*alleme Ādeme ‘l-esmâ*” şeklinde geçmektedir.

- [5b] 107 İtdiler ta'zīm nūr-ı Aḥmedi
Buldılar Ḥaḫdan sūrūr-ı sermedi
108 Lāk secde kılmadı dīv-i la'ın
Görmedi envār-ı dīni gördi tīn
109 Mazhar oldı ḫahra iblīs-i ḫasīs
Tā-ebed ḫahr ehline oldı re'īs

Fī-vilādeti celālī'n-nebiyyi ṣallallāhü 'aleyhi vesellem

- 110 Muṣṭafā bulmuşdı çün Ḥaḫdan kemāl
Anda ḫonmuşdı kemālile cemāl
111 Mazhar olmuşdı cemāline cihān
İstedi mazhar celāl-i bī-emān
112 Lā-cerem baş çekdi iblīs-i lâ'ın
Mazhar oldı ḫahrına tā-yevm-i dīn
113 Ḥaḫ te'ālā ḫalk idüb iki 'alem
Biri nūrānī birisi pür-zulem
114 İrdi ol nūrānī sancaḫ Âdeme
Düşdi zulmānī iblīs-i pür-ḡama²²⁰
115 Gördi Âdem kim yazılmış rāyeti
*Rabbenā innā zalemnā*²²¹ āyeti
116 Devlet ehlinüñ ki zuḫrıdur bu söz
Mevlid-i *el-faḫru faḫr*üdür bu söz
117 Ḥüccet āḡāz idüb ol dīv-i denī
Bī-edeb didi *bimā aḡveytenī*²²²
118 Pes idindiler re'īs ol aḫmaḫı
Mazhar-ı ḫahr olub olanlar ṣaḫī

Fī-intiḫālī nūri'n-nebiyyi 'aleyhi's-selām ile'l-aşlābī²²³ ve'l-erḫāmi ve fī-ḫilḫati
ümmi'l-beşeri Ḥavva raḫıya'llāhü 'anhā ḫālallāhü te'ālā

²²⁰ Mısrada vezin bozukluğu vardır.

²²¹ A'râf 7/23: "Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik." İfade ayette "*Rabbenā zalemnā*" şeklinde geçmektedir.

²²² A'râf 7/16; Hicr 15/39: "Beni azdırdın".

[6a] *hüvellezî ħalākaküm min-nefsin vāĥıdetin ve ħalāka minhā zevcehā liyesküne ileyhā*²²⁴

- 119 Buldı çün ol kâ'inātuñ mazharı
Heb cemâlile celâle mazharı
- 120 İstedi Hâk k'ol şeh-i 'ālî-güher
Eyleye aşlâb u erĥâma sefer
- 121 Ol seferden hem bula bî-ĥad kemâl
Kendü bilür ĥikmetin ol bî-zevâl
- 122 Pes yaratdı bir meh-i şîrîn-liķâ
Nefs-i Ādemden adı Hāvva ana
- 123 Kim ola zürriyyet ü nesle sebeb
Böyle kıldı iķtizâ tesbîb-i Rab
- 124 Oldı andan Şî ü Nūĥ-ı muĥterem
Daĥi İbrâĥîm ü İsmâ'îl hem
- 125 Buluben zürriyyet-i Ādem vufür
Enbiyâ vü evliyâ kıldı zuhür
- 126 Yüzlerinde berķ urub nür-ı ĥabîb
Aldılar ol baĥt u devletden naşîb
- 127 Mevlid oldı enbiyâ envârına
Mazhar oldı aşfiyâ âşârına
- 128 Devr devr ü ħarn ħarn itdü güzer
Bunca şulb u rahmden ol ĥoş güher
- 129 Kıldı seyrân bunca biñ 'âlemleri
Her birinde buldı biñ biñ demleri
- 130 Her dem irerdi teraķķî vü kemâl
Bî-nihâyetdür cenâb-ı zü'l-celâl
- 131 Bu teennîler ħamu ta'zîmidi
Ol mükerrem rûĥiçün tekrîmidi

²²³ ile'l-aşlâbi: ile'l-aşl [MM 56b].

²²⁴ A'râf 7/189: "Sizi bir tek candan (Ādem'den) yaratan ve ondan da yanında huzur bulsun diye eşini (Havva'yı) yaratan O'dur." Ayette "ħalāka minhā" ifadesi yerine "ce'ale minhā" ifadesi bulunmaktadır.

119a: mazharı: meĥarı [MM 57a].

Fî-zuhûri aşâri'n-nebiyyi sallalâhü 'aleyhi ve sellem kıable vilâdetihi'l-cismâniyyeti
fi'l-eşyâi küllihâ

- [6b] 132 İntizâr içre cihân olmuşdı pîr
K'ire nâ-gâh ol beşîr ü ol nezîr
- 133 Toğmuşıdi gerçi nûrı 'âleme
Sâbit olmuşdı zuhûrı 'âleme
- 134 'İşkı kılmışdı gönüllerde eser
Olmışıdi vaşfi dillerde haber
- 135 Zıkrin iderdi tuyûr-ı şâffât
Viridin okurdı riyâh-ı 'âşîfât
- 136 Zıkrî şalmışdı cihâna demdeme
Vaşfi virmişdi zamâna zemzeme
- 137 Zerreler bulmuşdı medhinde zübân
Mevlidinden hoş kılurlardı beyân
- 138 Güller açardı cemâlınden haber
Ravzalar virürdi luţfından eser
- 139 Gün virürdi hoş ziyâsından nişân
Olmışıdi 'âleme gevher-feşân
- 140 Şerh iderdi nûr-ı vechinden kamer
Aña hem yılduzlar olmuşdı haşer
- 141 Olmuşıdi bu yedi eflâk hem
Rif'atinden hem şafâsından 'alem
- 142 Hîlmine düşmişdi mazhar bu zemîn
K'ol nebîdür *rahmeten lil- 'âlemîn*²²⁵
- 143 Giceler vaşşâf-ı zülf-i Muştafâ
Günler evşâf-ı cemâl-i *ve'd-duhâ*²²⁶
- 144 İtmişıdi çün zuhûr ol nûr-ı Rab
Cebhe-i âbâ vü ecdâdında heb
- 145 Eyleridi nesl-ber-nesl intikâl

²²⁵ Enbiyâ 21/107.

²²⁶ Duhâ 93/1: "Kuşluk vaktine yemin ederim."

- Artuben varduķca bulmışdı kemāl
146 Çünkü ‘Abdullāha geldi ol zıyā
Hoř senā berķ urdı nūr-ı Muřtafā
[7a] 147 ün Amīne oldu ol dūrre řadef
Cebhesinden oldu enver her araf

Fī-şıfatı vilādeti’l-cismāniyyeti ve fī-tenāsübi’l-mevlidi’r-ruĥānī bi’l-mevlidi’l-
cismānī

- 148 Ol gözi *mā-zāġ* ü ħalbi *mā-aġā*²²⁷
Vaķt irişdi çün güneş gibi toġa
149 İ’tidālile şeref buldı cihān
Ravĥ u rāĥat oldı kevnile mekān
150 Evveli ün bu rebi’-i ‘ālemüñ
Mevlid-i rūĥıdur ol řırın-demüñ
151 Hem rebi’ü’l-evvel itdi mevlidi
Cism-i řāfısine fażl-ı İzidi
152 Mazĥar-ı evvel ki ‘ālemdür şamed
Urdı bünyādın anün yevme’l-eĥad
153 Mazĥar-ı řānī-i rūĥ-ı Muřtafā
Oldı cism-i pāk ü mir’āt-ı safā
154 Mevlidine yevm-i işneyn oldu ad
Fehm ħıl vallāhü a’lem bi’r-reřād
155 Ol gün içre bir dem-i maĥbübda
Sā‘at-i eyvende vaķt-i ĥübda
156 Toġdı ün cism-i laĥfī nāzile
oldı ‘ālem gulgul ü āvāzile
157 Nūr-ı berķ urdı cihāna ser-be-ser
Ķaçdı ħılub leşker-i řeyĥān ĥazer
158 Çün celāle mazĥar olmuşlardı heb

²²⁷ Necm 53/17: “Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı.”

156a: Mısrada لطيفي kelimesinin üzerine (alternatif bir kelime gibi) شريفی yazılmıştır. Bu durumda mısra “Toġdı ün cism-i řerīfī nāzile” şeklinde de okunabilir. laĥfī: řerīfī [MM 58a].

Pes cemāl irüp bular kıldı hereb
159 İstirāk-ı sem‘a kılduğca hücüm
Anları def‘ eyledi gökden rücüm

[7b] *Ķāle te‘ālā ve ennā künnā nağ‘udü minhā međā‘ide lissem‘i femen
yestemi ‘i‘l-āne yecid lehü Őihāben raşadan*²²⁸

160 Düşdi bütler yüzleri üzre kamu
Çünkü gösterdi hađıķı kıble rü
161 Tağt-ı kistrā eyledi hem ıztırāb
Çok kelīsā kubbesi oldu ĥarāb
162 Çünkü cümle enbiyā vü mürselīn
Olmuşidi nāyib-i řāh-ı emīn
163 Devletile başdı çün tağta kadem
Oldılar ol ĥazrete cümle ĥadem
164 Lā-büdd oldu cümleñ edyānı nesh
Ser-be-ser āyīni vü erkānı fesh
165 Münhedim oldu kamu ma‘bedleri
Cümleñ zīrā budur mağsadları
166 řems irüb nūr-ı kevākib oldu mađv
Mest ü ĥayrān idi ‘ālem buldı şağv
167 Ĥoř řeref buldı vücūdından cihān
Toldı nūrından zemīn ü āsumān
168 Bildi heb ehl-i semāvāt ü zemīn
Kim budur ol ĥatm-i cümle mürselīn

Fī-teveccühi’n-nebiyyi ‘aleyhi’s-selām²²⁹ ilā-ĥazreti‘l-‘izzeti ve‘r-rübübiyyeti min-
ĥīni‘l-vilādeti ilā-āĥiri ‘ömrihi

158b: pes: çün [MM 58a].

²²⁸ Cinn 72/9: “Halbuki, (daha önce) biz onun bazı kısımlarında (haber) dinlemek için oturacak yerler (bulup) oturuyorduk; fakat şimdi kim dinlemek isterse, kendisini gözetleyen bir alev huzmesi buluyor.”

164b: ser-be-ser: ser-te-ser [MM 58b].

165a: münhedim: münhezim [MM 58b].

166b: ĥayrān idi: ĥayrāndı [MM 58b].

- 169 Çünki tođdı ol ħabīb ü ol vedūd
Rabbine evvel nefes kıldı sücūd
- 170 Başdığı dem ‘ālem-i mülke kıdem
Aşlına yüz tıtdı ol nūr-ı kıdem
- 171 İstemezdi bir dem olmaķ muħtecib
Zāt-ı Ĥaķdan ol ħabīb ü ol muħib
- 172 Kıldılar ħūr ü melekler iħtirām
Yügrışürdi çün cevārī vü ğulām
- [8a] 173 Aldılar cism-i laťfın nāzile
Ĥürmet ü ikrāmıle i‘zāzile
- 174 Bāťın ehli zāhir ehli ser-be-ser
Bağlanub cānıle ĥıdmetde kemer
- 175 ‘İzzet emrinde kılub cümle kıyām
Kıldılar ol řāha biñ biñ iħtirām
- 176 řađ idi hem cecdi ‘Abdulmuťtalib
Ĥaķķ anı kıldı hevādār u muħib
- 177 Emr-i mā-lā-büdde iķdām eyledi
İhtimām idüb heb itmām eyledi
- 178 Hem Ĥalıme oldı ĥoř dāye aña
şaldı bir pāre bulut sāye aña
- 179 Ĥod aña ĥıdmet kılırdı Cebre’ıl
Ĥāfızı vü nāřırı Rabb-i Celıl
- 180 Aña zıllidi ‘ināyet sāyesi
Süd virürdi faız u raĥmet dāyesi
- 181 Rūĥımaydı çün ğıdā nūr-ı Ĥudā
Cismine hem řayyibāt oldı ğıdā
- 182 Her ne yirse cismine olmağa kıt
Artururdu zıkr-i Ĥayy-i lā-yemūt²³⁰
- 183 Düşmedi bir laĥza Ĥaķdan ğaflete
Kıl nazar bu ĥařlete bu devlete

²²⁹ Metinde “‘aleyhi’s-selām” ifadesi ع (ayın) ve م (mim) harfleri ile verilmiştir.

²³⁰ Furkan 25/58: “Ölümsüz olan Allah”.

- 184 ‘Ayn-ı ‘ibretten nazar eylerdi ol
Hicr ü fürkatden h zer eylerdi ol
- 185 Cümle eşyāda görüb āsār-ı H k
Togmışidi  albine envār-ı H k
- 186 İrmedi bir lahza h zretten nazar
Gelmedi mir’āt-ı  albine keder
- 187 İrse ol mir’āta bir zerre gubār
Def’i istiġfār iderdi bi-řumār
- [8b] 188 İstemezdi ol cemālī āfitāb
Āfitāba ola bir zerre hicāb
- 189 Ğayretinden ğayra  omazdı mecāl
Cānına tolmıřdı nūr-ı zū’l-celāl
- 190 G nli H kka  un uyanmışdı tamām
Ol sebebdendir di *kalbī lā-yenām*
- 191 İttiřāl-i *lī-ma ‘a’llāh*dan haber
*Hasbiyallāh*²³¹ *kul kefā billāh*²³² yeter

Fī-beyāni’l-‘ilmi’l-enfa’  alē’n-nebiyyü ‘aleyhi’s-selām fī-du‘aihi. *Allāhümme enfi’nī bimā ‘allemtenī ve ‘allimnī bimā yenfe’unī ve zidnī ‘ilmen ve’l-ħamdülillāhi ‘alā külli ħal*²³³ ve fī-du‘āihi’l-āħari. *Allāhümme innī e’üzü bike mine’l-erba’i min ‘ilmin lā-yenfe’u ve min- albin lā-yahşe’u ve min-nefsin lā-teşbe’u ve min-du‘āin lā-yüsmē’u*²³⁴

- 192 Enbiyādan H k aña a‘lem didi
*Allemek m -lem tek n ta’lem*²³⁵ didi
- 193  un aña ta‘līm iden Allāh idi
Cümle sırdan lā-cerem āġāh idi
- 194 Pes ni un ümmī ola ol hoş- itāb

²³¹ Tevbe 9/129: “Allah bana yeter.”

²³² Ra’d 13/43: “De ki: Allah yeter.”

²³³ “Allah’ım! Bana öğrettiġin ilimden beni yararlandır, menfaatleneceġim bilgileri bana ihsân eyle ve ilmimi arttır. Hamd her h l üzere Allah’adır.”

²³⁴ “Allah’ım, şu dört şeyden sana sıġınırım: Menfaat saġlamayan ilimden, Allah’tan korkmayan kalpten, doymayan ihtiraslı nefisten ve işitilmeyen duadan.”

²³⁵ Nis  4/113: “Sana bilmediġini öğretti.”

- Çünkü feyz oldu aña ümmü'l-kitāb
195 *Mā-* 'arafnākile niçün ura dem
Mā- 'abednāk ide ol şāhib-himem
196 Hāşıl oldu bize pes bu ma'rifet
Muḳtezā-yı 'ilmimiş bu hoş-şifat
197 Kim Hudānuñ kibriyāsın fikr ide
İlm-i mā-lā-intihāsın zıkr ide
198 Ḳudret-i bī-çün ü bī-keyfiyyetin
Bildügin cümle ḳulübüñ niyyetin
[9a] Hāfız u rāfi' mu'izz ü hem muzill
Ḳābız u bāsıṭ bilüb bī-ğışş u ğill
200 Ğafletile ḳılmaya terk-i edeb
Kim edeb ehlinedür elṭāf-ı Rab
201 'Ālim oldur ḥavf-ı Hāḳdan ḳıla āh
*Innemā yahşallah*²³⁶ ol hāle güvāh
202 Kim diye 'ālim aña iy levza'ı
Kim ola feyyāz-ı ilme müdda'ı
203 Hücçet āġāz eyleyüb şeyṭān gibi
Hālikile baḥş ide nādān gibi

Temsil-i feyz-i ilm ve sebep-i inḳitā'-ı ān

- 204 Ger güneşden düşse pertev bir eve
Olsa maġrūr ol ev ıssı perteve
205 Kendüyi şāhib-zıyā 'add eylese
Ol güneşden revzenin sedd eylese
206 Hiç eser ḳalır mı ol günden aña
Sırr-ı 'ilmi uş beyān itdüm saña
207 'İlm olur mı şol zübāndan laḳlaḳa
Şata ḥalka türrehāt ü faşraḳa
208 'İlm aña dirler ki teskīn eyleye
Ādemi bī-kibr ü bī-kīn eyleye

²³⁶ Fâtr 35/28: "Ancak âlimler Allah'tan (gereğince) korkarlar."

- 209 Varlığından dem-be-dem kılub güzer
Cān ü dilden eyleye Hāḫka sefer
- 210 Çün *yuhıbbühüm ve yuhıbbūneh*²³⁷ durur²³⁸
Ṭālib-i ‘ışk olur ol k’aña durur
- 211 ‘İlm anuñçündür yaḫīn iy dīn eri
Kim ola ‘ışk u muḫabbet rehberi
- 212 ‘Āşık olmak bilmeğe mevḫūf olur
‘Ālim olan ‘ışkile mevşūf olur
- [9b] 213 İki ḫāl olmuş durur bil şart-ı ‘ışk
Ol ikiden ḫāşıl olur fart-ı ‘ışk
- 214 Ḥüsn-i ma‘şūḫuñ şu‘ā’ıdur biri
‘Āşıḫuñ hem ittılā’ıdur biri
- 215 Her ne deñlü olsa dilber bī-naḫīr
Olmayan kimse semī‘ veyā başīr
- 216 Ola mı ‘āşık cemāline anuñ
‘Ālim olmaz çün kemāline anuñ
- 217 Kelbe bu ‘ilm irdi ‘āşık eyledi
Kehf aşḫābına lāyık eyledi
- 218 Mekke sādātındaniken bü’l-ḫakem
Çün Ebū Cehl oldı segden oldı kem
- 219 Cehldür bil ‘ışk-ı Hāḫkuñ māni’i
Yoḫsa şun‘ olmaz ki sevmez sāni’i
- 220 Her ki ‘ışkından Hāḫuñ ḫālidür ol
‘İlm şanur dīvuñ ızlālıdur ol

Ḳāle’n-nebiyyü ‘aleyhi’s-selām *Lā-yekūnū eḫadüküm mü’minen Ḥatte yekūnullāhu ve resūlühü aḫabbe ileyhi mimmā sivāhümā.*²³⁹

Şüret-i istikmāl-i nefis

²³⁷ Mâide 5/54: “Allah’ın sevdiği ve kendisini seven müminler.”

²³⁸ Mısrada hece fazlalığı vardır.

220b: Mısrada “ديوك” kelimesinin üstü çizilmiş, bu kelimenin altına “شیطان” kelimesi yazılmıştır. “Şeytān” kelimesinin 1.5 hece okunabileceği göz önünde tutulduğunda, şairin bu değişikliği vezin gereği yaptığı söylenebilir. Mısra “İlm şanur şeytān ızlālıdur ol” şeklinde de okunabilir.

²³⁹ “İman etmiş olmazsınız, tâ ki Allah ve resûlünü her şeyden çok sevene kadar.”

- 221 ‘Işık odından her kim buldı bir kabes
Nūr olur andan bu zulmānī kafes
- 222 Pes dir ol Mūsī-şifat *ānestü nār*²⁴⁰
Hod haķīkat nūrimiş ol hoş şerār
- 223 Nefs k’olmuşdur çü *hammālū’l-hatab*²⁴¹
Nār-ı ‘ışık urmaķ gerek *zāt-ı leheb*²⁴²
- 224 Rūşen olmaz urmayınca nāra nefis
Nūrdan bī-behredür emmāre nefis
- 225 ‘Işık odından bir zübāle irse ger
Olur anda muhteliţ düd u şerer
- [10a] 226 Geh şerāre gālib olur geh duhān
Şūret-i levvāmedür bu hoş beyān
- 227 Çün yanub küllī temāmet nūr ola
Mutma’inne oluben mesrūr ola
- 228 Kalmaz andan soñra zulmetden eser
Adıdur evvel haţab āhir şerer
- 229 Varlıķı şarf idecek maşraf budur
Nükte-i *aħbebtü en u’ref* budur
- 230 ‘İlm şāhı vü ma’ārif ma’deni
Fazl u feyz ıssı haķāyık maħzeni
- 231 Enbiyā ser-defteri kān-ı şafā
Hāzret-i Aħmed Muħammed Muştafā
- 232 Çün bu ‘ilmi añladı Hāzretten ol
Ġayrımı terk eyledi Ġayretten ol
- 233 A‘lemidi cümleden ol pāk-zāt
Rāh-ı Haķda ‘ilmile buldı şebāt
- 234 Cümle kārı Haķķa teslīm eyledi
Ümmete bu ‘ilmi ta‘līm eyledi
- 235 Her işi tefvīz kıldı Hāzrete

²⁴⁰ Tā-Hā 20/10 ; Neml 27/7 ; Kasas 28/29: “Ben bir ateş gördüm.”

²⁴¹ Tebbet 111/4: “Odun taşıyan.” Ayette bu ifade “*hammālete’l-hatab*” şeklindedir.

²⁴² Tebbet 111/3: “alevli.” Ayette bu ifade “*zāte leheb*” şeklindedir.

Hem bizi taḥrīz kıldı Ḥazrete
236 Didi *mūtū ḳable mevtin* ol resül
Her ‘ibādetde budur aşlü’l-uşül

Fī-isti‘dādi’r-risāleti ve’l-bülüḡi ilā-derecetiḥā

- 237 Ḳırk sene buldı çü ‘ilm içre sübūḥ²⁴³
‘Işḳ u zevḳ u şabr u ḥilm içre rüsūḥ
238 İrdi pes bir ḳadre kim pāyānı yoḳ
Dillerile vaşfinuñ imkānı yoḳ
239 Bir maḳām itdi Ḥudā iḥsān aña
‘Aḳl ser-gerdān ü cān ḥayrān aña
[10b] 240 Ḥaḳḳ anuñ ḳadrini ḡayra virmedi
Kimse anuñ menziline irmedi
241 Eyledi ḥazret aña bir fazl-ı ḥaş
Ḥaḳḳa ol fazlile buldı iḥtişāş
242 Faḳrile faḥr itdi beyne’l-enbiyā
Ol sebebden ṭoldı nūr-ı kibriyā
243 Her ki varlıḳ zulmetinden dūr olur
Afitāb-ı Ḥaḳdan ol pūr-nūr olur
244 Ğayr-ı Ḥaḳḳı lā ile nefy itdi ol
Buldı pes illā ile tevḥīde yol
245 Kendü ḥavlinden teberrā eyledi
İlticā-yı ḥavl-ı Mevlā eyledi
246 Çün boşaldı varlıḡından ṭoldı Ḥaḳ
Lā-büdd oldı barmaḡından bedr şaḳ
247 Ḳudret-i Ḥaḳḳa vücūdı oldı beyt
Aña şāhid *mā-rameyte iz-rameyt*²⁴⁴
248 Anda aşḫāb aña bey‘at eyledi
Ḥaḳ *yedu’llāḥ fevḳa eydīhim*²⁴⁵ didi

237a: sene: yıl [MM 59a].

²⁴³ Metinde kelime “سبوخ” şeklinde yazılmıştır.

²⁴⁴ Enfāl 8/17: “Attıḡın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı.”

248a: anda aşḫab: k’aşḫāb [MM 59b].

Fî-beyāni aḥkāmî'n-nübüvveti ve tebliġi'r-risāleti

- 249 Ba'd ezān emr irdi ol şāhib-ķırān
Pertev-i Ḥaḳ ḥātem-i peygāamberān
- 250 Ḥalka tebliġ-i risālet eyleye
Ḳulların Ḥaḳka delālet eyleye
- 251 Cehlile ḳalmıřlara zulmetde dūn
Ola nūr-ı 'ilm-i Aḥmed reh-nūmūn
- 252 Añladı çūn cümle vuřlat yolların
Ḥaḳka irřād ide Ḥaḳkuñ ḳulların
- 253 Eyledi pes ol meh-i řīrīn-maḳāl
Emr-i řāh-ı lā-yezāle imtiřāl
- [11a] 254 Başlayub tebliġ-i aḥkām eyledi
Ni'met-i ḥāřın Ḥaḳuñ 'āmm eyledi
- 255 Vaḥy Ḥaḳdan her ne kim alsa nařīb
Ḳavmine eylerdi ta'līm ol ḥabīb
- 256 Ol *enefşah* ravzasımuñ bülbüli
Ol *enemlah* gülsitānımuñ güli
- 257 Sükkerīn-lebden olub gevher-fiřān
Gösterirdi 'ālem-i Ḥaḳdan niřān
- 258 Ḳıldıġınca ḳalbine inzāl vaḥiy
Rūḥ-ı ḳudsi ta'ir-i zī-bāl-i vaḥy
- 259 Açuben ḥikmet yüzinden nūkteler
Ḥoř virürdi rāh-ı vuşlatdan ḥaber
- 260 Ḥaḳkıñ imān ehline in'āmını
Fazl-ı bī-pāyān u luşf-ı 'āmını
- 261 Baş çekenler ḳahra mazḥar olduġın
Uymasa fer' aşla ebter olduġın
- 262 Bu denī dünyāda rūḥıñ ġurbetin
Bu firāk u hicr içinde kūrbetin

²⁴⁵ Fetih 48/10: "Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir."

- 263 Ğafletile aşlını unutduğın
Gül-şeker şanub āğular yutduğın
264 Söyleridi bunlara ol muğtedā
Rıfķile ta‘līm idüb rāh-ı hüdā

Şıfat-ı aşhāb-ı güzīn rıdvānu’llāhi ‘aleyhim ecma‘īn

- 265 Bir niçe cānlar ki fūrķat kār idüb
Cān ü cismini nizār ü zār idüb
266 Añlamışlardı dil ü cān ‘ālemin
İstemezlerdi bu hicrān ‘ālemin
267 Dāyim isterlerdi bir hoş pīşvā²⁴⁶
K’eyleyüb ol reh-nümāya iķtidā
[11b] 268 Kılalar aşlı vaşandan yaña seyr
Niçe bir maħbūs ide bu köhne deyr
269 Çün iştdiler bu hikmet sözlerin
Kıldılar teslīm fi’l-hāl özlerin
270 Gördiler ol āfitāb-ı pūr-żıyā
Nūr-ı muṭlak pertev-i zāt-ı Hūdā
271 Pīşvā-yı rāhdır bī-iştibāh
Kendü nūrı şıdķına olmuş güvāh
272 Sözleri ser-çeşme-i āb-ı hayāt
Hoş yüzinden berķ urur tāb-ı hayāt
273 Şıdķ u temyīz ü hayā vü ‘ilmile
Tābi‘ oldılar sūkūn u hilmile
274 Lā-cerem şıddīķ u fārūķ oldılar
Haķķa ‘āşık halka ma‘şūk oldılar

Fī-sā’iri’ş-şahābeti rağıya’llāhü ‘anhüm²⁴⁷

²⁴⁶ Metinde kelime “pīşuvā” şeklindedir.

268b: bu: bir [MM 60b].

270a: ol: k’ol [MM 60b].

²⁴⁷ [MM 60b]’de “Fī-şıfat-ı sā’iri’ş-şahābeti rağıya’llāhü ‘anhüm” şeklindedir.

- 275 Bir bölük kavm istediler mu‘cizāt
Kim ola şıdķına anuñ beyyināt
276 Gördiler mu‘ciz bular rām oldılar
Küfri koyub ehl-i İslām oldılar
277 İrdi çün bunlara dīnden feth-i bāb
Aldılar mīrās-ı evreşne‘l-kitāb²⁴⁸
278 Kimi zālīm nefse kimi muķteşid
Kimi sābıķ hayra dīnde müctehid
279 Cümle bunlar aldılar Hāķdan murād
Buldılar rāh-ı sedād içre vedād

Qālellāhu te‘ālā *sümme evreşne‘l-kitābel‘l-lezineştafeynā min-‘ibādinā fe-
minhüm zālīmün li-nefsihi ve minhüm muķteşidün ve minhüm sābıķun bi‘l-
hayrāti bi izni‘llāhi zalike hüve‘l-fazlu‘l-kebīr*²⁴⁹

[12a] Fī-evşāfü‘d-dīn *ħatemallāhü ‘alā ķulü bihim ve ‘alā sem‘ihim ve ‘alā
ebşārihim ğişāvetün*²⁵⁰

- 280 Bir bölük daħi gürüh-ı eşķıyā
Tābi‘-i şeytān tolu hırş u hevā
281 Kibr ü kīn ü şehvet ü ‘ucb u ħased
Bağlamış ķalbin çü *ħablün min-mesed*²⁵¹
282 Cānlarında mihr-i Raħmāndan ne zevķ
Dillerinde nūr-ı ĩmāndan ne şevķ
283 Heb bular dūnyāya virmişlerdi dil
Dāme çekmişdi hevāyı āb u gil
284 Ķaplamış ğöñüllerin miħnet dūni
Cānlarına toğmamış devlet ğüni
285 Her biri ħod-bīn ü mağrūr u kefūr

²⁴⁸ Fâtır 35/32: “Sonra Kitab'ı, kullarımız arasından seçtiklerimize miras bıraktık.”

²⁴⁹ Fâtır 35/32: “Sonra Kitab'ı, kullarımız arasından seçtiklerimize miras bıraktık. Onlardan (insanlardan) kimi kendisine zulmeder, kimi ortadadır, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır. İşte büyük fazilet budur.”

²⁵⁰ Bakara 2/7: “Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir”

²⁵¹ Tebbet 111/5: “Bükülmüş bir ip.”

- Bâtıla mâyl kamu Hâkdan nefür
286 Mazhar-ı kahr olmışıdi çün bilis
Uydılar iblîse bu kavm-i hasîs
287 Ne sözinden ol şehûñ zevk aldılar
Yüzi nûrından ne hod-şevk aldılar
288 Mu‘cize gördükçe münkir oldılar
Sihrdür bu diyü kâfir oldılar²⁵²
289 Yine tekrâr eyleyüben imtihân
İstediler mu‘ciz ol kavm-i muhân
290 Lâk hayrile degül niyyetleri
Lehvile lu‘bidi ümniyyetleri
291 Mu‘cizâti görüb inkâr itdiler
Hâkka tâbi‘ olmağa ‘âr itdiler

Fî-Mu‘cizâti’n-nebiyyi şallallâhü ‘aleyhi vesellem

- 292 Söyledükce mu‘cizâtile hâcer
Taş gönüllerine kılmadı eşer
[12b] 293 Bir işâretten ki mâh oldı dü-nîm
Bulmadı bir pertev ol kavm-i le’îm
294 Söyleyüb Hânnâne hoş keşf itdi râz
Kılmadı bunlar hanînile niyâz
295 Sûsmâr eylerdi ol şâha selâm
Levm iderlerdi aña kavm-i li’âm
296 Hoş şehâdet eyledi aña cemel
Oldı vaşfi bunlaruñ *bel hüm eđal*²⁵³
297 Cümle hayvân u nebât u ma‘deni
Da‘vet itdi dîne ol şâh-ı sünî
298 Da‘vetini kıldılar cümle kabûl
Kılmadı ol kavm-i bed-baht u fuzûl

²⁵² Bu mısranın altına küçük harflerle (alternatif bir mısra gibi) “بو سحر در دیو کافر اولدیر” yazılmıştır. Bu durumda mısra “Bu sihrdür diyü kâfir oldılar” şeklinde de okunabilir.

²⁵³ A’râf 7/179 ; Furkan 25/44: “Hatta onlar yolca daha da sapıktırlar.”

- 299 Geldi mu‘ciz kâfire tebkîtiçün
Oldı mü’min ƣalbine teşbîtiçün
300 Var durur mu‘cizde bi-ħadd fâ’ide
Lîk olur ol ehl-i Ħaƣƣa ‘â’ide
301 Mu‘cizeydi fi’l ü ƣavli ser-be-ser
Anlara kim buldılar Ħaƣdan nazār
302 Çünki zâtı Ħâliƣa maħbûbidi
Lâ-cerem evşâfi heb mergûbidi
303 Şefƣat ü rıfƣile ol sultân-ı dîn
Öğredirdi bunlara erkân-ı dîn
304 Dirdi cevr itdikçe ƣavm ol reh-nümün
İhdi ƣavmî innehüm lâ-ya ‘lemûn

Fî-ƣavlihi te‘âlâ. *Ennebiyyü evlâ bi’l-mü’minîne min-enfüsihim*²⁵⁴. El-âyet. Ƙâle’n-nebiyyü ‘aleyhi’s-selâm *innemâ ene leküm mişlü’l-vâliidi li-veledihi*²⁵⁵

- 305 Mü’mine nefsenden evlâdır nebî
Çün ebü ümm oldı ol ümmet şabî
[13a] 306 Çün şabî sūd u ziyânın añlamaz
Nef u zarr-ı cism ü cânın añlamaz
307 Od u şudan eylemez perhîz ol
Bulmadı çün ‘aƣlile temyîz ol
308 Ata ana şefƣatinden lâ-cerem
Ħıfz iderler şūr u şerden dem-be-dem
309 Rıfƣile olmazsa memnû‘ ol püser
‘Unf iderler mihr ü şefƣatden bular
310 Luţf olur heb rıfƣ u ‘unf-ı ümm ü âb
Luţf u ƣahr-ı Aħmede budur sebab
311 Cümle ‘âlem fi’l-meşel bir bûstân
Cânib-i Ħaƣdandır Aħmed bâğbân
312 Pürdür ol bustânda a‘nâb u naħîl

²⁵⁴ Ahzâb 33/6: “Peygamber mü’minlere kendi canlarından daha evlâdır.”

²⁵⁵ “Benim size göre durumum, annenın çoçuğuna olan durumu gibidir.”

- Var budaqlarında cevmerd ü baḥīl
313 Şol budaqlar kim virir berg ü semer
Şaqlar anı bāgbān-ı bā-ḥaber
314 Terbiyetler eyleyüb virir hem āb
Sebz ü ḥurrem olub artar fer ü tāb
315 Şol budaqlardan ki gelmez berg ü bār
Anları kaṭ‘ idüb eyler tār-mār
316 Ḳahr u luṭf-ı bāgbān ḥikmetdürür
Cümle kārı müriş-i ni‘metdürür

Fī-mi‘rāci’n-nebiyyi şallallāhü ‘aleyhi vesellem

- 317 Mu‘cizātından biri mi‘rācıdur
Ḥāk-i pāyı fark-ı çarḥuñ tācıdur
318 Aña dām olmışdı çün cümle cihān
Ḳıldı pes tayy-i mekān baş-ı zamān
319 Çün muşavver rūḥ idi cismi anuñ
Rif‘at oldı lā-cerem kısmı anuñ
[13b] 320 Cismine gelmişdi çün evşāf-ı rūḥ
Feth-i ebvāb-ı semā oldı fütüh
321 Pes çıkub seyr-i semāvāt eyledi
Mu‘cizātın ḥalka işbāt eyledi
322 Rağmına her münkiriñ ol pādişāh
Söyledi mi‘rācına biñ biñ güvāh
323 Şol nişānlar kim didi buldı zuhūr
Ṭoldı gam küffār ü mü‘minler sürür
324 Yirde gökde maṭlabı Ḥaḳdur anuñ
Ḳadri ‘ālī gönli alçaḳdur anuñ
325 Her kimüñ kim maḳşadı Allah olur
Alçağ u yüksek aña heb rāh olur

Ḳāle’n-nebiyyü ‘alehi’s-selām *lā tufaḍḍilūnī ‘alā Yūnus bin Mettā*. El-ḥadis

- 326 Dir ‘urūcumda benüm k̄il eylemek
Yūnus-ı Mettāya tafzīl eylemek
- 327 Ol balık karnına mi‘rāc eyledi
Farq-ı ‘arşa Hāk beni tāc eyledi
- 328 Çün mūnezzehdir mekāndan Kirdigār
Fevk u taht oldu hemān bir i‘tibār
- 329 Gerçi tafzīl itmezüz mi‘rācda
Mūşil-i hāzret olan minhācda
- 330 Līk tafzīl eyleriz rü’yetde biz
Olur anda kim e‘azz ü kim ‘azīz

Temsīl fī-tafzīlū’ n-nebiyyi ‘aleyhi’ s-selām ‘alā sāyiri’ l-enbiyyāi fī’ r-rü’yeti fī-ma‘nā
kavlihi teālā *tilke’r-rūsulū faḍḍalnā ba’ dahūm ‘alā-ba’ ḍin*²⁵⁶ el-âyet

- 331 Da‘vet itse beglerin bir pādişāh
K’eyleye tezyīn-i taht ü bārigāh
- [14a] 332 Cümle dārū’d-da‘vete dāhīl olur
Līk şöhet muhtelif hāşıl olur
- 333 Ger sen isterseñ bu tafzīle delīl
Var oķı *tilke’r-rūsul*²⁵⁷ bī-kāl ü k̄il
- 334 Ger nübüvvetde kamu bir nūrdur
*Lā nüferrik*²⁵⁸ suhfına mestūrdur
- 335 *Len terānī*²⁵⁹ geldi Mūsāya cevāb
Men reānī Muştafāya feth-i bāb
- 336 Her zamān ol şāhidūñ meşhūdı Hāk
Cümle yer mescid āña mescūdı Hāk
- 337 Vaḥy-i Hākdan kalbi çün āgāhidi
Kıblegāhı *semme vechullāh*²⁶⁰ idi
- 338 Cānı bulmuşdı liķāyile beķā

²⁵⁶ Bakara 2/253: “O peygamberlerden bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık.”

²⁵⁷ Bakara 2/253.

²⁵⁸ Bakara 2/285: “Ayrım yapmayız.”

²⁵⁹ A’râf 7/143: “Sen beni asla göremezsin.”

336b: Cümle yer mescid āña mescūdı Hāk: Kıblegāhı semme vechullāh-ı Hāk MM [63a]

²⁶⁰ Bakara 2/115: “Nereye dönerseniz, Allah’ın yüzü (zâtı) oradadır.”

- Her dem eylerdi ‘urūc u irtikā
339 Göklere seyr eyledüğinden murād
Bu ola Allāhü a‘lem bi’s-sedād
340 Çünkü zātı mefhar-ı afāk idi
Cümle afāk ol şehe müştākidi
341 Çün anuñçün yaradılmışdı cihān
Bu cihān bir cism ü ol olmuşdı cān
342 Yiryüzün kıldı kudümü müftehir
Asumānıñ ehli oldı müntazır
343 Heb kılurlardı temennā hālile
Kim Muḥammed devlet ü iqbālile
344 Yüzleri üzre başub nā-geh qadem
Hoş müşerref kıla ol nūr-ı kıdem
345 Bir gün irdi iktizā-yı zāt-ı Hāq
K’ide seyr²⁶¹ ol mazhar-ı ayāt-ı Hāq
346 Mekkenen Kudse varub seyrān ide
Ba’d ezān ‘arş üstine cevlān ide
[14b] 347 Geh Burāk u geh per-i Cibrīlile
Güne gün tekrīmile tebcīlile
348 Nerdübān olub tıbāk-ı āsumān
Geçdi andan kıldı seyr-i lā-mekān
349 Gördi yolda niçe biñ naqş u nigār
Olmadı ol pehlevān gönli şikār
350 Dām-ı dünyā hod nedür bāğ-ı cinān
Ol hümāya olmağičün āşiyān
351 Zeyn olub eşcārile ezhārile
Hūrile enhārile envārile
352 Kendüyi ‘arz eyledi ol ḥazrete
Kılmadı meyl aña baq bu gayrete
353 Hāqqıdi maqşūd-ı muṭlaq çün aña

344a: nā-geh: tā ki [MM 63a].

²⁶¹ Kelime metinde “سر” şeklinde yazılmış ve “üstün”le harekelenmiştir.

349a: naqş: nefş [MM 63a].

- Pes muḳayyed olmadı öñden şoña
354 Māsivādan kıldı çün küllī güzer
Ḥaḳ didi ḥaḳḳında *mā-zāga'l-başar*²⁶²
355 Pes maḳām-ı *Ḳābe ḳavseyne* ḳadem
Başdı vü dikdi *ev ednāda* ‘alem²⁶³
356 Ḥalvet-i ḥaş oldu ol cāna naşīb
Ol idi *zīrā* muḥibb ü hem ḥabīb
357 Şol yüzi kim görmemişdi enbiyā
Gördi bī-şekk ol resūl-i kibriyā
358 Açıben cāndan göz ol sāhib-himem
Gördi bī-çün vechini bī-keyf ü kem
359 Ḥaḳ aña vechine lāyıḳ virdi göz
Gördi bī-nokşān cemālin itme söz
360 Rū’yet-i ma‘būd çün bī-keyfdür
Bunda keyfiyyet kelāmı ḥayfdür
361 İrdi maḥbūbına ol maḥbūb-ı Ḥaḳ
Oḳıdı ḥüsn-i kitābından sebaḳ
[15a] 362 Anda ‘ilm-i evvelīn ü āḥirīn
Ḥāşıl oldu ḳalbine ḥaḳḳe’l-yaḳīn
363 Söyleşildi anda ḫoksan biñ kelām
Behre buldı tā ki andan ḥaş u ‘ām
364 İbtidāyı seyrden tā-intihā
Söyleşildi bir dem içre mā-cerā
365 Ol hedāyāyile ol şāh-ı emīn
Devletile eyledi ‘azm-i zemīn
366 Anda farz oldu bize bu beş namāz
Lā-cerem mi‘rāc-ı mü’mindür niyāz
367 Cem‘ idüb ehl-i semānuñ ḥidmetin
Bize farz itdi Ḥaḳuñ gör ni‘metin
368 Gökden indi bize bu ḥablü’l-metīn

²⁶² Necm 53/17: “Gözü kaymadı.”

²⁶³ *Ḳābe Ḳavseyne ev ednā*: Necm 53/9: “(Araları) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu.”
356b: ol idi: ol oldu [MM 63b].

- Anı i' lām itdi ur'an-ı m b n
369 odur anu  luf u in' amı bize
Cümleden yigdür bu ikr mı bize
370 K' eyleyüb t 'at bulavuz urb-ı H k
Alavuz ol seb-i rametden seb k
371 H ka yüz bi n  kr   ol  ha sel m
K' itdi biz b -dillere in' amı ' am

Der-kem l-i udret-i B r  'azze ism h 

- 372 Sen anu  mi' r cına ekk eyleme
Defter-i d nden adu n h k eyleme
373 Ay anu  bir barmagından oldu a
Anı ho seyr itdürür *Rabbü 'l-felak*²⁶⁴
374 ardan arba varur her gice ol
Nola bir s 'atde seyr itse res l
375 H k te' al   dir-i mula durur
udrete ink r iden ama durur
[15b] 376 Tob tolu a r-ı udretd r cih n
Ser-be-ser ' ibretd r r kevn   mek n
377 Nale vay idüb 'asel ta' l m iden
'Ankeb ta nesc   an'at  greden
378 Eref-i mal ına bunca kerem
Eylese olur mı udret bari kem
379 Devlet anu  kim zam r-i p ki var
udreti fem itmege idr ki var
380 udretinde hi anu  noanı yo
Andan idr k itse kim is nı o
381 P r ılan b g-ı cih nı berg   ter
Ho tem   ılmaa viren nazar

²⁶⁴ Felak 113/1: "Sabahın Rabbi."

376b: ser-be-ser: ser-te-ser [MM 64a].

380b: o: yo [MM 64b].

381a: P r ılan b g-ı cih nı berg   ter: p r ılan berk-i b g-ı cih nı berg   ber MM [64b]

- 382 Mîveler zımnında lezzetler koyan
Zevkile hem aña ‘izzetler koyan
- 383 Verd ü reyhân yaradub müşgîn hıtâm
Añı idrâk itmege viren meşâm
- 384 Halk iden ‘âlemde hûb-âvâzeler
Aña kulağdan açan dervâzeler
- 385 ‘Aql viren fehm-i ma‘kûlâtıçün
Müdrîkât-ı cism-i maḥsûsâtıçün
- 386 Câna viren ‘ışk u şevkinden eşer
Ḳalbe viren ‘ilm ü fehminden haber
- 387 Sırr-ı insânîye vaşl i‘tâ iden
Aşla fer‘ ü fer‘e aşl i‘tâ iden
- 388 Ger saña kudret yüzün tefhîm ide
Sırr-ı *kerramnâ*²⁶⁵ ile tekrîm ide
- 389 Görmeyasın hiç işi Hakk’a muḥâl
Her muḥâl-i ‘âlem ola saña hâl
- 390 Güş idüb tesbîh-i eşyâyı şarîh
Fehm idesin zıkr-i zerrâtı faşîh
- [16a] 391 Nûr idüb nuşret bula cânunñ yüzi
Her dem ola tâze imânuñ yüzi
- 392 İresin sen çün bu ‘ilm-i eşrefe
Ref‘ ola senden mizâc-ı felsefe
- 393 Bulasın sünnet cemâ‘at mezhebin
Evliyâ vü aşfiyânuñ meşrebin
- 394 Nûr olub ḳalbün bula şekden ferâğ
Mîhr-i Hakk’dan yana cânunñda çırâğ
- 395 Hakk’ ola ḥallâl-i cümle müşkilün
Maḥzen-i ‘ilm-i ledün ola dilün
- 396 Ba‘d ezân tâliblere cân olasın
Cümle derd ehline dermân olasın
- 397 Gösterüb zulmetde ḳalmışlara râh
Hoş ḳılâvuz olasın bî-iştibâh

²⁶⁵ İsrâ 17/70: “Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık.”

398 Bulmayanlar ‘uğde-i şekden ḥalāş
Ġayra irşād ide mi rāh-ı menāş

Fī-evşāfi’l-Ḳurāni’l-‘azīm kelāmu’llāhi’l-ḳadīm nefē‘ana’llāhü bişırāṭihi’l-müstakīm

- 399 Mu‘cizātı gerçi bī-pāyān durur
Cümlesinüñ a‘zamı Ḳur’ān durur
- 400 Didi Ḥaḳ ger ins ü cinn olsa zahīr
Bir süvere diyemez buñlar nazīr
- 401 Zāhiri dürr-i faşāḥat ma‘deni
Bāṭını nūr-ı hidāyet maḥzeni
- 402 Budur ol zulm ü zalālün ḳāmi‘i
Mu‘cizāt-ı enbiyānuñ cāmi‘i
- 403 Fülk-i Nūḥ oldise tūfāndan menāş
Fitne mevcinden ḳılır Ḳur’ān ḥalāş
- 404 Oldı fetḥ İdrīse ger ‘ilm-i nücüm
Encüm-i Ḳur’ān şeyāṭine rücüm
- [16b] 405 Ger Ḥalīle verd ü reyḥān oldı nār
Dūzaḥ eyler ehl-i Ḳur’āndan firār
- 406 Oldı ger Mūsā ‘aşāsı ejdehā
Siḥrini sāḥirlerüñ ḳıldı hebā
- 407 Sözde siḥr iden ‘Arab şā‘irleri
Gördi çün Ḳur’ānı dürdi defteri
- 408 Bildiler gelmez beşerden bu kelām
Vaḥy-i Ḥaḳdur ḥikmeti Rabbü’l-enām
- 409 Ehl-i Hūda gerçi hoş bezm oldı bād
Hem helāk oldı anuñla ḳavm-i ‘Ād
- 410 Buldı Ḳur’ānile mü’minler necāt
Ḥ’ör u maḳhūr oldı küffār ü tuḡāt
- 411 Ḳıldı ‘İsā gerçi iḥyā-yi mevāt
Virdi ölmiş dillere Ḳur’ān ḥayāt
- 412 Hiç olur mı bundan eḗhar mu‘cize

400b: bir süvere diyemez buñlar nazīr: birbirine diyemez buña nazīr MM [62a]

- 413 Hücet-i rüşen bu yitmez mi bize
Niçe kim kaşd eyledi her bü'l-fuzül
Bulmadı bir harfini tahrife yol
414 Hıfz-ı Hağdur bu degül sihr ü füsün
*Naħnu nezzelnā okı tā-ħāfızūn*²⁶⁶

Ƙavlühü te'ālā innā naħnü nezzelne 'z-zıkra ve innā lehü lehāfızūn²⁶⁷

- 415 Berķveş peydā olurdı mu'cizāt
Tolınurđı yine bulmazdı sebāt
416 Toğdı Ƙur'an āfitāb-ı bī-muħāk
Nūrı s̄ābitdür ilā-yevmi't-telāk²⁶⁸
417 İrdi çünkim bu zıyā-yı lā-yezāl
Zulm ü zulmet maħv olub buldu zevāl
418 Zāhir aħkāmı şerāyi' dürleri
Bātını memlū ħākāyık gevheri
[17a] 419 Nazm-ı elfāzı şifā mü'minlere
Nūr-ı ma'nāsı şafā mūķınlere
420 Şafħa-i beyzāda ħaţtı zülf-i ħūr
Kuħlveş baķduķca virür göze nūr
421 Saţrlar her şafħada mi'rāc-ı rūħ
Kim olur her pāyede yüz biñ fütüh
422 Her kimüñ kim ķondı cānında vefā
Oldı Ƙur'an aña mir'āt-ı şafā
423 K'açuben mihr ü vefādan cān gözin
Anda 'āşık seyr ider cānān yüzin
424 Çāh-ı zulmetden bu Ƙur'an-ı mübīn
Ĥoş ħalāsiçündürür ħablü'l-metīn
425 Eyledi her kim bu ħable i'tişām
Ƙurtılıb çeħden bulur 'ālī-maķām
426 Her kimüñ kim vār elinde bu kemend

²⁶⁶ Hicr 15/9: "Ƙur'an'ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız."

²⁶⁷ Hicr 15/9.

²⁶⁸ Mü'min 40/15: "Ƙavuşma günü."

Oldı cānı fażl-ı Hāğdan behre-mend

Fī-ķavlihi te‘ālā innā ‘arağne’l-emānete ‘ale’s-semāvāti ve’l-arzı ve’l-cibāli fe
ebeyne en yahmilnehā ve eşfaķne minhā ve ħamelehe’l-insānū innehū kāne źalūmen
cehūlen²⁶⁹

- 427 Şol emānet ħamli k’alduñ zāhruña
Kim sebebdür cümle luťf u ķahruña
428 Ķorħuben arz u semāvāt ü cibāl
İctināb itdi sen itdūñ iħtimāl
429 Anı muħkem ķayd ķıl bu ħablile
K’iltetin hoş yüz şüyile menzile
430 Çıkmasun ser-rişte elden key şaķın
Tā-ölince oķı yetiķe’l-yakīn²⁷⁰

Ķālellāhu te‘ālā vā ‘būd Rabbike ħattā ye’tiyeķe’l-yakīn²⁷¹

- [17b] 431 Şükr idūñ iy rehrevān-ı rāh-ı Hāğ
Kim şeb-i dünyāda toğdı māh-ı Hāğ
432 Fikr idūñ bu fażl u iħsānı bize
Raħmetinden virdi Ķur’ānı bize
433 Evvelā göndürdi ol ni‘me’l-mu‘īn
Muştafāyı raħmeten lil-‘ālemīn²⁷²
434 Çün civārında aña virdi şeref
Virdi Ķur’ānı bize ni‘me’l-ħalef

Muķaddime-i intikāl-i ħabīb-i Rabbi’l-‘ālemīn seyyīdi’l-enbiyāi ve’l-mürselīn cāmi’-
i kemālāti’l-evvelīn ve’l-āħirīn Muħammedini’l-Muştafā şallallāhü ‘aleyhi
vesellem²⁷³

²⁶⁹ Ahzāb 33/72: “Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir.”

²⁷⁰ Hicr 15/99: “Sana ölüm gelinceye kadar.”

²⁷¹ Hicr 15/99: “Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et!”

432a: fikr: zıkr [MM 61a].

²⁷² Enbiyâ 21/107.

- 435 Nāzil oldu çün kelāmullāh tamām
Buldı pes ‘ālem nizām u intizām
436 Her cihetden buldı dīn emri kemāl
Oldı icrā emr ü nehy-i zū’l-celāl
437 S̄ābit oldu gün gibi şer‘-i kavīm
Hoş ‘ayān oldu şırāt-ı müstaķīm
438 Gösterildi neyse t̄ā‘at yolları
Rabbine yol bulmağıçün kulları
439 Oldı hem cümle dālālet rāhı güm
Geldi pes *el-yevme ekmeltü leküm*²⁷⁴

Çavlıhü te‘ālā *elyevme ekmeltü leküm dīneküm ve etmentü ‘aleyküm ni ‘metī ve razītü lekümü’l-islāme dīnen*²⁷⁵

- 440 Kim size in‘āmı ‘āmm itdüm bugün
Dīnüñüz emrin tamām itdüm bugün
441 Kim bu Qur‘ān içre derc oldu yaķın
Cümle ilm-i evvelīn ü āḫirīn
442 Cebre‘īl indürdi çün bu āyeti
İrdi İslāmuñ semāya rāyeti
443 Añladı aşḫāb irincek bu kemāl
K’ol ḫabīb-i Ḥaķ kılsar intikāl
[18a] 444 Devletile yüz tütisar aşlına
Cānı ivmişdür ḫabībi vaşlına
445 Kim aña aşl-ı vaṭandan bu sefer
Bu denī menzilgehe kılamak güzer
446 Anuñiçün olmişidi bī-ḫilāf
Kim cihān dürdin süzüb hoş kıla şāf

²⁷³ Başlık yazılırken “... ve’l-evvelīn” ifadesinden sonra yeni bir satır açılmamış, cümle sayfa kenarından yukarıya doğru devam ettirilmişdir.

²⁷⁴ Mâide 5/3: “Bugün dīninizi ikmal ettim.”

²⁷⁵ Mâide 5/3: “Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslām’dan razı oldum.”

- 447 ulların Rabbine irŒād eyleye
Ref idüb hicrān ğamın Œād eyleye
- 448 BilmiŒidüñ ol udānuñ cüdını
Kevn-i ‘ālemden anuñ maŒüdını
- 449 *Küntü kenzenden* açub ma‘nā yüzün
Añladuñ abebtü en u‘ref sözün
- 450 Lu u ahrı ılmaĝa auñ zuhūr
EylemiŒdi ‘ālemi dārü’l-ĝurūr
- 451 Œafha-i dünyāyı ılmıŒ pür-nigār
Hem omıŒ ehlinde cüz’ı ihtiyār
- 452 Göre kimdür ‘aŒı-ı nefsi-ı igil
Kim geer andan virür naaŒe dil
- 453 Biline bu ibtilādan haŒ u ‘ām
Zāhir ola fıra-i nūr u zalām
- 454 Far ola ehl-i na‘ım ehl-i caım
Kendü bilür ikmetin Rabb-i akım
- 455 Amedi bu emre göndermiŒdi ol
Rametinden ğösteren tā bize yol
- 456 Nāzil oldu ün aña ümmü’l-kitāb
RūŒen oldu her aāyile Œavāb
- 457 Dın ‘arūsı eyledi keŒ-i cemāl
‘Ayn-ı cāndan ıldılar reŒ-i zülāl
- 458 ün amu maŒüd-ı a oldu ‘ayān
İstedi pes ol hümā-yı lā-mekān
- [18b] 459 Bāl açub cānile cevlan eyleye
Mevını aŒıya seyrān eyleye
- 460 Geri cānı aıleydi her nefes
Likin olmiŒdur bu ten cāna afes
- 461 Fürceden olan teferrüc yā Œühüd
Eylemez ‘aŒılaruñ cānına sūd
- 462 ‘AŒı ister eŒm ola ser-tā-adem

449b: añladuñ abebtü: añlamıŒdıñ ünkü [MM 65a].

460a: haıleydi: Œalıydı [MM 65a].

- Her ¼arafdan tå göre nr-1 ¼ıdem
463 Gerçi olmuşdur cihn mir't-1 dost
Ma¼lab-1 uşşk olubdur zt-1 dost
464 Muntazır olmuşdı ol ehl-i vişl
Kim ne va¼t ola bu yirden intikl
465 Va¼yile bildi pes ol ¼ayrı'l-beşer
Mevlid ayıdur yine va¼t-i sefer
466 Ol meh i¼re hem olur işneyn gün
Ana keşf oldu bu 'ilm-i min-ledün
467 Bir dem olmuşdur cihnun 'ömri ¼n
Intikl ide yine to¼duęı gün
468 rzu eylerdi cnı ol demi
Kim ne va¼t ire bu vuşlat 'lemi

¼le'n-nebiyyü 'aleyhi's-selm *men beşşeren bi¼hurci şafer beşşerth bi'l-cenneti*

- 469 Eyledi aşhbına bir gün ¼itb
Lu¼file ol ¼zret-i 'l-cenb
470 Didi sizden her ki bana muştılar
Kim tamm oldu bugün mh-1 şafer
471 Cennetile müjde virem cnına
İre ¼a¼kun b-¼iřb işsnına
472 Bir řa¼bi varidi 'Ukkşe nm
Didi bir gün ana k'iy ¼ayrı'l-enm
[19a] 473 Muştılık ¼ı¼dı şafer geldi reb'
Didi iy 'Ukkşe sana ben şef'
474 ¼nki oldu bunda sen yrum benüm
Olasın cennetde hem crum benüm
475 Biri da¼ı geldi aşhbun meger
Didi iy sultn bugün ¼ı¼dı şafer
476 Didi ol 'Ukkşeye oldu naşb
¼ıřmet-i ¼a¼dan bugün buldı naşb

472b: k'iy: ki ol [MM 65b].

- 477 Ben za‘ifüñ atası bî-çäre kul
Naql idüb ābā vü ecdādından ol
478 Dirdi islām içre a‘lā ceddümüz
Hāzret-i ‘Ukkāşedür ser-ḥaddümüz
479 Andan irdi bize bu mīrās-ı dīn
Oldur ol ser-çeşme’-i mā’i ma‘īn²⁷⁶

Hıṭābü’n-nebiyyi şallallāhü ‘aleyhi vesellem li-aşḫābihi rıdvānu’llāhi ‘aleyhim
ecma‘īn *bi’l-ḥikmeti ve’l-mev’izati’l-ḥaseneti*²⁷⁷ ve’l-Ḳurān. Ve intiḳālühü bi’r-rūḫi
ve’r-rıdvān

- 480 Çün beşāret eyledi ‘Uḳḳāşeye
Luṭfile cān virdi pīr-i lāşeye
481 İntizār içreydi dāīm ol ḥabīb
Vaḳt irüb ol va‘dede oldı ḳarīb
482 Bulduğınca bedr olub rūḫı kemāl
Cism-i pāki za‘file oldı hilāl
483 Hāḳdan aşḫāb içre ol çün nūrīdi
Cümlesi ol nūrile mesrūrīdi
484 Olmuşīdi cümle şeyṭāna rücūm
Ol sebebden didi aşḫābı nücūm
485 Bulmuşīdi her biri rāh-ı hüdā
Olmuşīdi dīn içre muḳtedā
[19b] 486 Hoş taḥalluḳ eylemişlerdi ḳamū
Ol şehūñ aḥlāḳıyile mū-be-mū
487 Nūr-ı Ḳur’ānile ṭolmuşlardı heb
Rehber-i rāh-ı Hāḳ olmuşlardı heb
488 Çünkü Hāḳdan yaña ‘azm itdi resūl
Hoş vaşıyyet ḳıldı ol şāḫib-uşūl
489 Ümmetin işmarladı yārānına

²⁷⁶ Mülk 67/30: “Size kim bir akarsu getirebilir?”

²⁷⁷ Nahl 16/125: “Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle çağır.”

481b: va‘dede: va‘de gāḫ [MM 66a].

- Āferīn ol ḥāzretüñ iḥsānına
490 Didi ben gitsem size Qur’ān yiter
Ḥaḳḳuñ emr ü nehyine bürhān yiter
491 Emr-i dīni ümmete ta’līm idüñ
Ḥükm-i şer’i cānile ta’zīm idüñ
492 İtmesünler bu fenāya i’timād
Eylesünler dīn yolında ictihād
493 Çün degüldür bu cihān dārü’l-ḳarār
Bī-sebāta olur istizhār ‘ār
494 Şaḳlasunlar Ḥaḳ ḥuzūrında edeb
Kim geliser sancağum altına heb
495 Anlara olsam gerek ol gün şefī’
Ḥaḳ baña virmişdürür ḳadr-i refī’
496 Ol günü yād eylesünler cānile
İtmesünler ma’şiyet nisyānile
497 Eyleyüb bu va’za aşḥāb-ı kibār
Gözlerinden dürr ü gevherler nişār
498 Diñlediler lafz-ı gevherbārını
Cānile ḥıfz itdiler aşārını
499 Ba’d ezān ol ḥāzret-i ‘ālī-güher
İstedi maḥbübına ḳılmaḳ sefer
500 Hoş teveccüh eyledi Ḥaḳdan yaña
Fā’il-i muḥtār u muḥlāḳdan yaña
[20a]²⁷⁸501 Ḳıldı şemse ol zıyā vaşl ārzü
Fer’ olur mı k’itmeye aşl ārzü
502 İrdi ol maḥbüb-ı Ḥaḳ maḥbübına
Vāşıl oldı cānile maḥlübına
503 Bize degmez daḥi bu yerde kelām
Ḥāş sırrın nice bilsün ‘ām-ı ḥām
504 Ger murād olsa bu vaşf itnābile
Hoş müretteb şerḥ-i faşl u bābile

²⁷⁸ Sayfanın en üst kısmında kalın bir el yazısı ile “Ādemī Ādemī kızıl elma yaḥşīdür / Ādemī Ādemī ḥayvānātdan yaḥşīdür” beyti bulunmaktadır. Yazı stili vb incelendiğinde, beytin esere sonradan başka bir kişi tarafından ilave edildiği anlaşılmaktadır.

- 505 Anı yazmışdur siyer ehli kamū
Şerh ü tafşıl eylemişdür mū-be-mū
- 506 Hūd kim eyler ol şehūñ vaşfin tamām
Mā-verā-yı ‘aqlıdur çün ol maķām
- 507 Arz u eflāk olsa defter ser-be-ser
Kātib olsa cinn ü emlāk ü beşer
- 508 Olsa ağaçlar kalem deryā midād
Vaşfi yazılmaz ilā-yevmi ‘t-tenād²⁷⁹
- 509 Hūd bu defterden bizüm maķşūdumuz
Bezī-i mechūd eylemekden sūdumuz
- 510 İşbudur k’ol kā’inātuñ mihteri
Enbiyā dīvānınuñ ser-defteri
- 511 Cān-ı ‘ālemdür k’anuñçündür cihān
Anuñiçün halk olubdur ins ü cān
- 512 Anuñiçündür zemīn eflākile
Sābit olmuşdur bu söz *levlākile*
- 513 Rūhı halk olmuşdur ön eflākdan
Āb u bād u āteşile hākdan
- 514 Heb kemāl-i mażharıdur bu cihān
Evvel āhir āşikārā vü nihān
- 515 Bed’-i ‘ālemden ilā-yevmi’l-me‘ād
Cümleden anuñ zuhūrıdur murād
- [20b] 516 Mevlididür ser-be-ser ekvān anuñ
Hem nebāt ü ma’din ü hayvān anuñ
- 517 Aña kevnile mekān muhtācdur
Her kademde ol şehe mi’rācdur
- 518 Mu’cizātıdur anuñ hem ber-devām
Fi’l ü kavl ü vaşfi mu’cizdür tamām

Fī-aşari’n-nebiyyi ve envārihi ba‘de intikālihi ilā-inķırāzi’d-devrān

²⁷⁹ Mü’min 40/32: “Bağırıp çağırışma günü.”

515b: Mısrada “ظهوریدر” kelimesinin üzerine (alternatif bir kelime gibi) “وجودیدر” kelimesi yazılmıştır. Bu durumda mısra “Cümleden anuñ vücüdidür murād” şeklinde de okunabilir.

- 519 Hāliyā ‘ālem ʔolu aşārıdur
Zerre zerre mazhar-ı envārıdur
- 520 Dīn evi Qur’ānile ma‘murdur
Hem eḥādīsile heb pür-nürdur
- 521 Pür-meşābihile mişkāt oldı gün
Hem meşārık birle mir’āt oldı gün
- 522 Her ʔarafdan gösterür nür-ı cemāl
Haşre dek hem kalısdur lâ-yezāl
- 523 ‘İlminüñ ‘ālimler oldı mazharı
Evliyā esrārımuñdur defteri
- 524 Şer‘ evin kıldı ‘imāret ba‘zısı
Şehr-i nefis ü dīvi ğāret ba‘zısı
- 525 Kim kelāmullāhı tefsīr eyledi
Kudreti yitdükce taqrīr eyledi
- 526 Kimisi yazdı eḥādīse şürūḥ
Bulduğınca cānib-i Haḫdan fütūḥ
- 527 Mālik Aḫmed Bū Hanīfe Şāfi‘i
Muḫhirü’d-dīn Aşma‘ī vü Yāfi‘ī
- 528 Eylediler dīn yolında ictihād
Beyt-i dīne her biri oldı ‘imād
- 529 Cümle ol şāhuñ kemālidür bular
Emr ü ḫükm-i zü’l-celālidür bular
- [21a] 530 Hoş mezāhirdür meşāyih ḫāline
Zümre-i ehl-i şalāḥ ef‘āline

Fī-ḫikmeti’ş-şerāyi‘i ve’l-ḫaḫāyık ve ḫikmeti ḫabsi’l-ervāḫi fī’l-ebdāni

- 531 Olmasa ger şüret-i şer‘-i mübīn
Sırrile bulmazdı ḫāl ehli yaḫīn
- 532 Olmasa hem ehl-i iḫān u şıḫāt
‘İlmile bulmazdı şer‘ emri sebāt
- 533 Rūḫ-ı pāki bu bedende ḫayd iden

- Ol hümāyı bir kılıle şayd iden
534 Eylemiş simurg-ı ışkuñ bī-cidāl
Hikmetile pāyına ‘aqlı ‘ıķāl
535 Bu kafessüz mürġ-i cān bulmaz kemāl
‘Işkı setr itmezse ‘aql olur vebāl
536 Şūret-i şer‘ içre cāndur ‘ışk-ı Hāk
Şer‘ zāhirdür nihāndur ‘ışk-ı Hāk
537 Maġz-i hūbıñ kışrdandur ‘işmeti
Kışr-ı bī-maġzuñ hod olmaz kıymeti
538 Hikmetinden ol Hākīm-i lā-yezāl
‘Adlile virmiş bulara i‘tidāl
539 ‘Adl-i Hākdan her kim eylerse ‘udül
Zālīm olur şubhesüz ol bü’l-fuzül

Der-evşāf-ı evliyā-yı kümmel ki mezāhiri bā-kemāl-i peygāberend ‘aleyhi’s-selām

- 540 Var durur hem niçe dīn serverleri
Hāzret-i peygamberüñ mażharları
541 ‘İlm-i zāhir ‘ilm-i bāṭın ‘ışk u hāl
Cem‘ olub anlarda bulmuşlar kemāl
542 Şeyḫ Muḫyiddīn ü Şadreddīn gibi
Hāzret-i monlā Celāleddīn gibi
[21b] 543 Ol velī ḫāzret ü sultān-ı ‘ışk
‘Ālim-i ‘ilm-i İllāhī kān-ı ‘ışk
544 Açuben hoş fakr-ı Ahmedden ḫaber
Meşnevī içre neler yazmış neler
545 Mürşid-i rāh-ı hüdādur ol kitāb
Hāk budur her beytidür faşlü’l-ḫitāb
546 Hem buyurmuş kendü ol şāhib-hüner
Mesnevī dükkān-ı fakrest iy piser

Der-evşāf-ı fezā’il-i fakr

- 547 Faqrile fahr eyledi çün Muştafâ
Faqr olubdur şübhesüz kân-ı şafâ
- 548 Faqrdur aşl-ı uşul-i rāh-ı dīn
Faqrdur hem mūrīş-i ‘ayne’l-yakīn
- 549 ‘İlm ü a‘māl oldı mir’āt-ı şıfāt
Faqr olubdur mazhar u mir’āt-ı zāt
- 550 Kālbe virür taşfiye ‘ilm ü ‘amel
Faqrdur maḥz-ı şafā-yı bī-bedel
- 551 Hāşıl-ı ‘ilm ü ‘amel cennetdürür
Āḥir-i faqr u fenā vuşlat durur
- 552 Evvelidür bu fenānuñ bezl-i māl
Bezl-i cāndur ‘ākıbet aña mişāl
- 553 Meskenetdür faqr evine fetḥ-i bāb
Pākdur benlik götürmez ol cenāb
- 554 Faqr ararsañ nefse zillet-pīşe kııl
Rāh-ı faqrı ba‘d ezān endīşe kııl
- 555 Kim işitdüñ Ādemüñ hoş ḥaşletin
*Rabbenā innā zalemnā*²⁸⁰ devletin
- 556 Bildüñ ol iblīsı ‘ucb u kibrile
‘İlm ü a‘māl niçe virdi yile

[22a] Der-beyān-ı an ki ḥazret-i Mevlānā Celāleddīn ḳaddesenāl’ llāhü bi-sırrihi’l-
‘azīz der-meşneviyi ma‘nevī fermüdest ki Ḥaḳḳ sübhānehü ve te‘ālā kibr ü
ṭav‘-ı ḥalāyıkrā imtiḥān kerdest be-vücüd-ı enbiyā vü evliyā ‘aleyhimü’s-
selām zi berāyi ḥazreteş hīç kes kibr netüvet kerden

- 557 Bir terāzū ḳurmuş ol sālār-ı dīn
K’ola farḳ eşrārile aḥyār-ı dīn
- 558 Kim itā‘at eyler ü kim baş çeker
Meskenet kim bitirür kim kibr eker
- 559 Meşnevī-i ma‘nevīde söylemiş
İşbu yüzden anı hoş şerḥ eylemiş

²⁸⁰ A’râf 7/23.

- 560 Kim Hudā çün Hālik-i ‘ālemdürür
Kādir-i muṭlāk şeh-i a ‘zāmdürür
- 561 Kudretine kimse inkār eylemez
Pes aña baş eğmeğe ‘ār eylemez
- 562 Pes bilinmedi ki kim inşāf ider
Haḫḫa uymağa kim istinkāf ider
- 563 Eyledi bir yüzden ol şāh ibtilā
Göndürüb cism-i beşerden enbiyā
- 564 Tā göre Haḫḫı kim eyler inḫıyād
Kim olur şeytān gibi ehl-i ‘inād
- 565 Bir zamān anuñla oldı imtiḫān
Ehl-i ḫayr u ehl-i şerr oldı ‘ayān
- 566 Şoñra kuvvet tutdı envār-ı nebī
Kıldılar ta‘zīm aña şeyḫ ü şabī
- 567 Tolanub kendü cihāndan ol kamer
Tutdı āfākı kemāli ser-be-ser
- [22b] 568 ‘Āleme zeyn oldı ḫalka nūr-ı ‘ayn
Aña uymaḫ gelmez oldı nefse şeyn
- 569 Pes bilinmez oldı ḫāl-i ḫāş ü ‘ām
Gösterüb heb kendüyi şāḫib-maḫām
- 570 Pes yine göndürdi ol sultān-ı ‘adl
Evliyā vü ehl-i ‘ilm ü ehl-i fazl
- 571 Hem meşāyih zümresini bī-riyā
Kim bulardur vārişān-ı enbiyā
- 572 Bunları göndürdi ol sultān meḫekk
Ḫalmaya tā ṭav‘ u kibr-i nefse şekk
- 573 İmtiḫān-ı Haḫḫ tamām oldı bu kez
İmtiyāz-ı ḫāş u ‘ām oldı bu kez
- 574 Bunlara her k’itdi cāndan iḫtirām
Haḫḫ katında buldı ol ‘ālī-maḫām
- 575 Düşdi ayakdan şular kim çekdi baş
Düşmen olan sırrile ḫ̃ör oldı fāş

572a: bunları: anları [MM 48b].

Der-fezā'il-i ittiba'-ı meşāyih u 'ulemā raḥimehümü'llāhü te'ālā

- 576 Ehl-i Ḥaḫka meskenet devletdürür
'Ucb u kibrüñ ḥāşılı zilletdürür
- 577 Dāyim it ta'zīm-i aḫyār u kirām
Ḥaḫkadur anlara olan ihtirām
- 578 Meskenet kıl ḥalka şol ümmīdile
K'iresin anlarda bir ehl-i dile
- 579 Tā bulasın sāyesinde nūr-ı Ḥaḫ
Alasın 'ilm-i ledünnīden sebaḫ
- 580 Ayağı toprağı devlet tācıdur
Meskenet anlara cān mi'rācıdur
- 581 Meskenetden eylemez kimse ziyān
Ger olursa ḫadri mişl-i āsumān
- [23a] 582 Meskenetden görmedi hergiz zarar
Kim düşer nūrın yire şems ü ḫamer
- 583 Ḳatlarında birdürür derviş ü bāy
Tek hemān olsun bular revzen-küşāy
- 584 Oldılar lā-büd zıyā-ender-zıyā
Pür ḫılub anları nūr-ı kibriyā

Ḳāle'n-nebiyyü 'aleyhi's-selām *māmin ādemoıyyīn illā fı-re'sihi silsiletāni silsiletün ile's-semā'i's-sābi'ati ve silsiletün ilel-arḫi's-sābi'ati ve izā tevāza'a rafe'ahu'llāhü ile's-semā'i's-sābi'ati ve izā tekebbeıre veḫa'ahu'llāhu ile'l-arḫi's-sābi'ati nuḫile min-şihābi'l-ā-ḫabāri*²⁸¹

- 585 Bir ḫadīs içre buyurmuşdur yaḫīn
Faḫrile faḫr eyleyen şāh-ı güzīn
- 586 Kim geçübdür ḫikmet-i Ḳuddūsile

579b: ilm-i: nūr-ı [MM 48a].

²⁸¹ "Her şahsın başından iki silsile geçer. Biri, onu yedi kat göğe yükseltir. Diğeri onu yedi kat yere indirir. Tevāzu göstereni Allah yedi kat semaya yükseltir. Kibirleneni ise yedi kat yere indirir."

- Başına her şahşuñ iki silsile
587 Mürtefi‘ fevka’l-‘ulāya birisi
Şarkuben inmiş serāya birisi
588 Meskenetden her ki kıldı nefsi pest
Havf-ı Haḫdan kendüyi kıldı şikest
589 Kaldurur pes anı Haḫ fevka’l-felek
Oldı çünkim hūyile cins-i melek
590 ‘Ucbile baş kaldurub her k’ola germ
Kılmaya Haḫdan tekebbür birle şerm
591 İndürür anı Hudā tahte ‘s-serā²⁸²
Eyledi çün dīvveş ‘ucb u mirā

Mev ‘ize hem ma‘nā-yı in ḫadīs

- [23b] 592 Çün işitdün bu ḫadīs-i Aḫmedi
Alçağ ol rif‘at dilerseñ sermedī
593 Bāz-gündur bu cihānuñ kārı heb
Renc-i rāḫat rāḫatıdur renc ü teb
594 Kudret irse nefse istidrāc bil
Za‘f u ‘acz irse aña mi‘rāc bil
595 Gerdeninden nefsuñ alma bendini
Arzūdan kes anuñ peyvendini
596 Ol ḫar umar dāyim otlaḫdan ḫaber
Almamışdur ḫüsn-i muḫlaḫdan eṣer
597 Her nefes k’oñ murādı kāḫ olur²⁸³
Gülşekerden ol kaçan āgāḫ olur
598 Genc umarsañ Haḫdan it nefsi ḫarāb
Gül bitürmek isterseñ olğıl türāb
599 Muştafānuñ çün şi‘ārı faḫrdur
‘Ālem üzre iftiḫārı faḫrdur

²⁸² Tâ-Hâ 20/6: “Toprağın altında olanlar hep O’nundur.”

596b: eser: ḫaber [MM 49b].

²⁸³ Mısrada hece eksikliği vardır.

- 600 Hakkıñ ırmek isteseñ rıdvânına
İttibâ' it enbiyâ sultânına
601 Kıl nazır ol kâ'inātuñ şâhına
Her dem eylerdi du'â Allâhına
602 Dirdi miskîn it hayâtumda beni
Eyle miskîn hem memâtumda beni
603 Hem yine 'uqbâda miskîn neşr kıl
Zümre-i miskînler içre haşr kıl

Ķâle'n-nebiyyü şallallâhu 'aleyhi vesellem fî-du'âihî *Allâhümme ahşinî miskînen ve emtinî miskînen vahşurnî fî-zümreti'l-mesâkîn*²⁸⁴ Fî-ħikmeti ihtiyârihi'l-fağrı ve'l-meskeneti

- [24a] 604 Hakk aña virmişdi çünkim bunca Ķadr
Hem maĶâm-ı Ķurb-ı *ev ednâ*²⁸⁵ da şadr
605 Bildürübdî nükte-i *levlakile*
K'anuñiçündür zemîn eflâkile
606 Mâ-teĶaddem mâ-teahhâr zenbini
Mağfîret Ķılmışdı ol şâh-ı Ķanî
607 Pes niçün ol seyyîd-i sâdât-ı kevn
'Arz iderdi Hakkâ 'acz u za'f u hevñ
608 'Arşdan a'lâ iken câhı anuñ
Oldı fağr u meskenet râhı anuñ
609 Bu idi Allâhu a'lem Ķikmeti
Hakk aña çün virdi bunca ni'meti
610 Şükr idüb ol mün'imüñ ihsânına
Tâ'atin minnet bilürdi cânına
611 Her ne deñlü Hakkâ Ķâs olsa Ķişi
Tâ'at ü şükr ü niyâz olur işi
612 Bir ulu sultândur ol Ķallâğ-ı kevn
Her kime kim virse Ķurbet Ķılsa 'avn

²⁸⁴ "Allahım beni miskin olarak yaşat, miskin olarak canımı al ve miskinler zümresinde haşret."

²⁸⁵ Necm 53/9.

- 613 Añladuđca kudretin eyler hužu‘
Her ne deñlü k’arta ‘ilm artar huşu‘
614 Bī-nihāyetdür Hūdānuñ dergehi
Arturur havfin bu bābuñ āgehi

Fī-evşāfi’l-‘ışkı ve hālātihi

- 615 Bir daği budur ki ol şāh-ı rusül
Olmışidi ‘āşık-ı ma‘şuk-ı gül
616 Olsa kāmīl hūbda hūsn ü cemāl
‘Āşıkuñ ‘ışkı hem olsa ber-kemāl
617 Lāzım olur aña bes faqr u fenā
‘Işka lā-büddür ğam u renc ü ‘anā
[24b] 618 ‘Āşıka hūdūr niyāz ü meskenet
Düşmenidür ‘izz ü nāz u salţanat
619 ‘Āşıkuñ şol dem bulur cānı sürūr
Ten libāsından ola ‘uryān u dūr
620 ‘Āşık ister varlığı ser-tā-ķadem
Nār-ı ‘ışk urub kıla yek-ser ‘adem
621 H̄ārılık ‘āşıklarūñ mi‘rācıdur
H̄ār u h̄āre sündüs ü dībācıdur
622 Derd ü ğamdur ğam-kūsārı ‘āşıkuñ
‘Aķla şığmaz kār u bārı ‘āşıkuñ
623 Rāhat olmaz çekmeyince derd ü teb
Tutmaz ārām olmasa renc ü ta‘ab
624 Varlığın her dem helāk itmek diler
H̄ār u hasdan rāhı pāk itmek diler
625 Tūr-ı ‘ışkı kimse bilmez ‘aķlile
Fehm olunmaz ol kitāb u naķlile
626 Remz-i ‘ışkı hem yine ‘āşık bilür
Halk bilmez sırrını Hālīķ bilür

Ġazel der-vaşf-ı ‘ışk

Fā ‘i lā tün / Fā ‘i lā tün / Fā ‘i lā tün / Fā ‘i lün

- 627 ‘Işkdur ol kim riyā bünyādını vīrān ider
‘Işkdur ol kim dil ü cān mülkin ābādān ider
- 628 ‘Işkdur ol kim zemīni pest ü pā-māl eyleyüb
Mīhr ü māh u encüm ü eflākı ser-gerdān ider
- 629 Āfitāb-ı ‘ışk çün bir zerreye pertev şalar
[25a] Adını ‘Īsī bin Meryem Mūsī-i ‘Īmrān ider²⁸⁶
- 630 ‘Işk çünkim şeh-per açar seyr-i *ev ednā*²⁸⁷ için
Cebre’ili altı yüz biñ bālile hayrān ider
- 631 Çağırur sultān-ı ‘ışk *el-fakru fahrī* dem-be-dem
Ya’ni ser-tā-pā sivāyı Hakkı dest-efşān ider
- 632 Küllü şey’in mā-ḥal’ Allāh bātıla ṭablın çalub
Gülşen-i tevḥīd içinde raqş urub cevlān ider
- 633 Bu ‘ubeyd-i pür-belāyı gör anuñ bir şemmesi
Rāh-ı pür-ḥūnda niçe yillardurur ğaltān ider

Ġazel-i diger hem der-vaşf-ı ‘ışk

Mef ‘ū lü / Me fā ‘ī lü / Me fā ‘ī lü / Fe ‘ū lün

- 634 Her ehl-i hevā ‘ışkdaki rāzı ne bilsün
Her peşşe hümā kılduğı pervāzı ne bilsün
- 635 Şol gūş ki te’vīl-i şeyātīnile pürdü
Cān sem’ine Hakkdan iren āvāzı ne bilsün
- 636 Her serd gönül kim ola pür-lehv ü melāhī
Söz ehli semā’ eyledüğü sāzı ne bilsün
- [25b] 637 ‘Işk ehlini ‘ışk ehli bilür zāhir ü bātın
Maḥmūd-şifat olmayan āyāzı ne bilsün
- 638 Dünyā-yı denī cīfesine kerkes olanlar
Sultān elinüñ lāyıkı şehbāzı ne bilsün

²⁸⁶ Mısrada vezin bozukluğu vardır.

²⁸⁷ Necm 53/9.

632a: küllü şey’in mā-ḥal’ Allāh: küllü şey’in mā-ḥalaḳa’llāh [MM 51a].

- 639 Her mezbelede dāne taleb hānegi kuşlar
Baħr içre ne zevk eyledügin kâzı ne bilsün
640 Derd iste yüri kışr-ı ‘ulūmı қо ‘ubeydā
Bī-derd kişi derddeki rāzı ne bilsün

Hiṭāb be-ħazret-i seyyīdi’l-enbiyā Muħammedini’l-Mustafā ‘aleyhi efḍalü’l-şalavāt
ve ekmelü’t-taḥiyyāt der-kemāl-i istiğnā-yı u ve ‘acz ü kuşūr-ı meddāħ

- 641 İy nebīler zümresinüñ zübdesi
‘Ālemüñ faħri cihānuñ ‘umdesi
642 Hāşıl-ı kevn ü murād-ı emr-i kün
Maħzen-i esrār-ı ‘ilm-i *min-ledün*²⁸⁸
643 Tāc-ı farq-ı ‘arş ü kürsī vü semā
Nūr u berq-i māh u ħürşīd ü sühā
644 ‘Ālemüñ cānı vü cānuñ ‘ālemi
Maħremüñ şāhı vü şāhuñ maħremi
645 Mazhar-ı kudret menāṭ-ı naşr u ‘avn
Merkez-i ‘ālem medār-ı her dü-kevn
[26a] 646 Leyl-i dünyāda yüzüñ bedrü’ d-dücā
Rüz-ı maħşer tal‘atüñ *şemsü’ d-duħā*²⁸⁹
647 Hüsnüñüñ aşüftesidür cān u dil
Ṭoludur ‘ışkuñ hevāsı āb u gil
648 Rāyetüñ *naşrun mina’ llāh*²⁹⁰ dur senüñ
Vaşf-ı ħālüñ *lī-ma’ a’ llāh* dur senüñ
649 Canuña mişkāt-i tende nūr-ı zeyt
Zav’-i Hāḳdur *mā-rameyte iz-rameyt*²⁹¹
650 Mebde’-i ‘ālem vücūduñdur senüñ
Cümle varlık feyz ü cūduñdur senüñ

²⁸⁸ Kehf 18/65: “O’na tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.”

²⁸⁹ Şems 91/1: “Güneşe ve kuşluk vaktindeki aydınlığa yemin ederim.”

²⁹⁰ Saf 61/13: “Allah’tan yardım (vardır).”

²⁹¹ Enfāl 8/17.

650b: Mısrada yer alan “feyz” kelimesi, “z” harfinin altına “esre” konmak suretiyle harekelenmiştir. Yani mısra “Cümle varlık feyz-i vücūduñdur senüñ” şeklinde yazılmıştır. Ancak vezin gereği,

- 651 Enbiyā dīvānınıñ muhtārısın
Evliyānuñ kâfile-sālārısın
- 652 Kavlı ü fi'lüñ cümle mu'cizdür senüñ
İns ü cin medhüñde 'âcizdür senüñ
- 653 Çünkü *levlāk* oldı midhat şānuña
Kim bula yol vaşf-ı bī-pāyānuña
- 654 And içerken 'ömrüñe Hālīk senüñ
Vaşfıñı kim eyleye lāyık senüñ
- 655 Ol ki mebdе' hem me'âb itmiş seni
Bir münevver âfitâb itmiş seni
- 656 Tölmüş anuñ şu'lesi şıb ü firâz²⁹²
Medh ü vaşfindan cihānuñ bī-niyâz
- 657 Kendü nürıdur yine meddâh aña
Nefsin eyler kadh olan kaddâh aña
- 658 Ol ki vaşf itmek diler envāruñı
Fazl u cüd u hulq-i deryā-bāruñı
- 659 Medhden aqşā-yı maqşüdü anuñ
Zıkr-i nāmuñdur hemān südü anuñ
- 660 Yoḥsa müstağnīsın iy maḥbüb-ı Hāq
Medh ider çün nürıñı *Rabbü'l-felak*²⁹³
- [26b] 661 Şerh olunsa biñ yıl evşāfuñ senüñ
Hüsñ ü hulq u cüd u elṭāfuñ senüñ
- 662 Şems-i enverden hemān bir zerredür
Ravz-i ezherden hemīn bir terredür
- 663 'Āciziken cümle medhüñden cihān
Ser-be-ser her zerre olmışken zübān
- 664 Nice kılsun vaşfuñ iy şāh-ı bülend
Bu 'ubeyd-i derd-mend ü müst-mend

mısraın “feyz” kelimesinde yer alan “esre” görmezden gelinerek “Cümle varlık feyz ü cüdüñdur senüñ” şeklinde okunması daha doğrudur.

654b: Mısra da “وصفكى” kelimesinin altına (alternatif bir kelime gibi) “مدحكى” kelimesi yazılmış ve “مدحكى” kelimesinin üstüne ince bir çizgi çekilmiştir. Yine de mısra “Medhini kim eyleye lāyık senüñ” şeklinde okunabilir.

²⁹² “Şıb ü firâz” ifadesi metinde “şıb ü kırān” şeklinde yazılmıştır.

²⁹³ Felak 113/1.

- 665 Ağzumı biñ kez gülābile yusam
Lāyık olmaz medhūñe iy pür-kerem
666 Bu tekellüfden murādı bendenüñ
Mübtelā vü bī-dil ü efgendenüñ
667 Zerre vaşf-ı āfitāb itmek diler
Aña ya‘ni intisāb itmek diler

Hikāyet

- 668 Yūsuf-ı şiddīkī k’oldur hoş-nihād
Şatmağa Mışır içre kılmışlar mezād
669 Kimi virmiş bedre bedre sīm ü zer
Kimisi biş ağırı misk ü güher
670 Zühre ṭālī‘ bir zühāl sīret qarı
Olmış ol gün yüzlü māha müşteri
671 Bir kelāve iplikile ol ‘acüz
Hoş taleb kılmış anı pür-şevk ü sūz
672 Halk anı ta‘yīb idincek ol qarı
Dimiş iy şemse olanlar müşteri
673 Aña kıymet mi olur bu sīm ü zer
Ger ṭolarsa cümle ‘ālem ser-be-ser
674 Kıymetine çünki lāyık nesne yok
Birdürür pes aña nisbet az u çok
[27a] 675 Müşteri olmağda maqsūdum benüm
Hem bu sevdā içre hoş sūdum benüm
676 Ger benüm kemter qarılardan biri
‘Add olam hem müşterilerden biri
677 Bendenüñ hem yā şefī‘a’l-müznibīn
Medh ü vaşfuñdan murādı bu hemīn
678 Şol seni vaşf eyleyen vāşıflaruñ
Sırrıña vākıf olan ‘āriflerüñ
679 Pey-revinden ‘add olam ben mübtelā
Luṭf idüb ma‘zūr ṭut iy pādişā

680 Nemletün cā'et bi-riclin min cerād²⁹⁴
Sen kabūl it iy şehenşāh-ı cevād

Ġazel hem der-ḥiṭāb-ı ḥazret-i risālet-penāh şallallāhu 'aleyhi vesellem

Fā 'i lā tün / Fā 'i lā tün / Fā 'i lā tün / Fā 'i lün

- 681 'Aql u cān āşüfte-i vech-i besīmüñdür senüñ
Ḥūr u rıdvān bend-i zülf-i hoş nesīmüñdür senüñ
- 682 Ka'be-i sırr-ı Ḥudādur kıblegāhuñ lā-cerem
Enbiyā ervāḥı züvvār-ı ḥarīmüñdür senüñ
- 683 Sīm ü zerden tağlara yel itmeseñ olmaz 'aceb
Faḫrile genc-i kanā'at zer ü sīmüñdür senüñ
- 684 Cān u dil 'ālemleri sırruñla ma'mūr oldı heb
Her dü kevnüñ 'umdesi şer'-i kavīmüñdür senüñ
- [27b] 685 Ümmetüñde nūr-ı dīn nār-ı caḥīmi maḥv ider
Müşil-i cennet şırāt-ı müstaḫīmüñdür senüñ
- 686 İtdüñ imān ehline in'ām-ı ḥāşuñdan naşīb
Ḥod vücūdı 'ālemüñ cūd-ı 'amīmüñdür senüñ
- 687 Sābit olmışdur kemālüñ nükte-i *levlākile*
Ḥaḫ dilinden bu ḥaber medḥ-i ḫadīmüñdür senüñ
- 688 Zātuñ iy şāh ism-i a'zam olduğına dāldür
Vech-i Ḳur'ān zīneti çün ḥā vü mīmüñdür senüñ
- 689 Ni'met-i nūruñla pür iy āfitāb-ı ma'nevī
Ser-be-ser yir sofrası bir hoş adımıñdur senüñ
- 690 Cümle āfāḫa egerçi fazl u in'āmuñ irer
Devlet ol cānuñ ki kūyuñda muḫīmüñdür senüñ
- 691 Ḥāş-ı Ḥaḫdur mihriyle bir kerre nāmuñ zıkr iden
Baḫt u cāh u 'izzet anuñ kim nedīmüñdür senüñ
- 692 İşüñüñ üftādesidür 'arş-ı 'āliden bülend
- [28a] 693 Hoş bulur ḫalb-i selīm ol kim saḫīmüñdür senüñ
- 693 Cür'et itmek medḥüñe bu ez'afü'n-nāsa sebeb

²⁹⁴ Karınca bir çekirge butuyla geldi.

690a: cümle āfāḫa: şark u ğarba [MM 52a].

- İ'timād-i vüs'at-i hulḳ-ı 'azîmüñdür senüñ
694 Mücrim ü 'aşîler ü bî-dillere ümmîd-i cân
Cüd u luḳf u şefkat-i zât-ı kerîmüñdür senüñ
695 Kıl şefâ'at bu 'ubeyde yâ şefî'a'l-müznibîn
Derd-mend ü ḥ'ār u üftāde yetîmüñdür senüñ

Tetimme-i kitāb

Ve şükr ü senā-yı Haḳ te'ālā be-ni'meti vücūdı Muḥammedin Muştafā 'aleyhisselām

- 696 Müjde iy yārān u ihvān-ı şafā
Kim cihāndan gitmemişdür Muştafā
697 Cismile gerçi ṭolundı ol kamer
Kodı biz bî-dillere nūr u eser
698 Haḳḳa yüz biñ minnet ü şükr ü sipās
Hamd-i bî-pāyān senā-yı bî-kıyās
699 K'ümme olduḳ ol ḥabîb-i ḥazrete
Nūr-ı İslām ile irdük nuşrete
700 Bize teşrîf eyledi imān ile
Bildürüb aḳkāmını Ḳur'ān ile
701 Zā'f-ı nāsı kudret-i Haḳḳı tamām
Añladub kıldı bize in'āmı 'ām
[28b] 702 Ḥayr u şerri cümle arz itdi bize
Şerri nehy ü ḥayrı farz itdi bize
703 Eyleyelüm ol imāma iḳtidā
İhtidā kılan bulur çünkim hüdā
704 İttiba' ile aña yol varalum
Arz idüb eksüklüḡi yalvaralum
705 Kimsemüzde çünkim yoḳdur iḳtidār
Şükr-i Haḳḳa pes gerekdür i'tizār
706 Bizde yoḳdur çün aña lāyık 'amel
İşümüz başdan başa nakş u ḥalel
707 Nefsümüz eksüklüḡin bilmek gerek

697b: nūr u eser: biñ biñ eser [MM 52a].

- Jeng-i nefsi ‘özüyle silmek gerek
708 Çün yaratdı bizi *min-ma’in mehîn*²⁹⁵
Kendü luḡfindan ḳodı envār-ı dīn
709 Virmese biz ḳullara rāh-ı hüdā
Biz ne yüzden eyleridük ihtidā
710 Hükümümüz yoḳ cismümüzde bir ḳıla
Anı kimdür ya ḳara ya aḳ ḳıla
711 Hākim-i muṭlaḳ bize çün Hāḳ durur
Kendüyi hākim şanan aḥmaḳ durur
712 Biz ne yüzden kibrile germ olavuz
Pes gerek hālile pür-şerm olavuz
713 İdevüz ol ḥazrete ‘arz-ı niyāz
‘Afv ide tā cürmümüz ol kārşāz

Münācāt

- 714 Yā İlāhī luḡf-ı bī-pāyān senüñ
Mücrim ü ‘aşīlere iḥsān senüñ
715 Raḥmetüñ deryāsıdur mevvāc ü pür
Ḳaṭresine cān u dil muḥtācdur
[29a] 716 Luḡfa ḡarḳ itdüñ egerçi bendeñi
Ḥasta vü işkeste vü efgendeñi
717 Fazluñile ḳıldıñ iy şāh-ı bülend
Zāhir ü bāṭın ni‘amdan behre-mend
718 Raḥmetüñde yoḳdur iy Sulṫān ḳuşūr
Ah kim nefsümdürür pür-şerr ü şūr
719 Ne dilüm var zıkrüñe lāyık senüñ
Ne gönül var fikrüñe lāyık senüñ
720 Ne yüzüm var ‘özr idem dergāhuña
Gitmeḡe ne ṫāḳatüm var rāhuña
721 Çün bilürsin ḥālumu bī-ḳīl u ḳāl

²⁹⁵ Secde 32/8; Mürselāt 77/20: “Basit, deḡersiz bir su.”
720b: ṫāḳatüm: ḳudretüm [MM 53a].

- Pes nice ‘özü itmeğe bulam mecāl
722 Her nefes kim senden ihsān olmaya
Bir işüm yokdur ki ‘işyān olmaya
723 Luṭf idüb iy ḥāfız-ı arz u semā
Bendeñi ḥıfz eyle şerden dāyimā
724 Her güne kim kıldum iy Ḥaḫḫ-ı Kerīm
Tevbe vir estağfiru’llāh el-‘azīm
725 Çünkü kılduñ Aḫmede ümmet bizi
Eylegil yolında pür-‘işmet bizi
726 Ol ḥabībüñ ḥürmetine yā Ğafūr
Aldamasun şaḫlağıl dārü’l-ğurūr
727 Hoş ‘amel erzānī kııl Ḳur’ānile
Ḥatm idüb āḫir demi imānile
728 Ḥaşr kııl taḫte’l-livāsında anuñ
Dāḫil it bizi du‘āsında anuñ
729 Çünkü iznüñle olur ol gün şefti
İznüñle hem bize olsun şefti
730 Eylegil ihsān bize ḥüsnü’l-meāb²⁹⁶
Luṭf idüb kııl bu du‘āmı müstecāb

²⁹⁶ Ra’d 13/29: “Güzel yurt.”

SONUÇ

Muhtelif kaynaklarda müellifi ve türü ile ilgili farklı görüşler bulunan *Evsâf u Mucizât-ı Nebî* adlı eser üzerinde yaptığımız inceleme neticesinde söyleyebiliriz ki, eserin müellifi Ubeydullah Dede'dir ve eser mevlid bölümlerini haiz dinî-tasavvufî bir risale niteliğindedir.

Eser, 16. yy dil özelliklerini taşımaktadır. Arapça-Farsça kelimeler Türkçe kelimelere oranla daha fazladır. Bu, eserin dilinin ağırlaşmasına neden olmuştur. Aruz ve kafiye başarılı bir şekilde kullanan şair, eserini didaktik bir üslupla kaleme almıştır. Yine de yer yer duygu yoğunluğu taşıyan edebi beyitlere rastlamak mümkündür.

Şairin sanatsal açıdan önem arz eden beyitlerde tabiata ait unsurları kullanması dikkat çekicidir. Sanatsal ifadeler, genellikle Hz. Peygamber'e na't niteliği taşıyan beyitlerde kullanılmıştır. Eserin edebi açıdan dikkat çeken yönlerinden bir diğeri ise şairin nadiren de olsa hikayelendirme ve örnekleme yoluna gitmesidir. Özellikle Hz. Muhammed (s.a.s.)'in diğer peygamberlerden üstünlüğü üzerinde durulurken şair, meramını, tahkiye ederek ve örneklendirerek anlatmıştır. Hz. Yûsuf'un köle pazarında satılmasının anlatıldığı beyitlerde şairin müşterilerden biri ile özdeşleşmesi de eserin edebi yönü açısından dikkat çekicidir.

Eser dinî-tasavvufî muhteva açısından oldukça zengindir. Eserde çok sayıda âyet ve hadisten iktibas ve telmih bulunmaktadır. Şair âyet ve hadisleri ele aldığı konunun etkisini artırmak, savunduğu fikirleri delillendirmek, verdiği nasihatleri güçlendirmek ve bir konudan diğere geçiş yapmak amacıyla kullanmıştır. Bu tür kullanımların dışında tefsir mahiyeti taşıyan beyitlere rastlanmamaktadır.

Eserde Allah ve Hz. Peygamber farklı isim ve sıfatlarla anılmıştır. Genellikle Allah için kullanılan "Vedûd" isminin Hz. Peygamber için de kullanılması dikkat çekicidir. Eserde çok sayıda dinî unsur bulunmasına rağmen ibadetlerle ilgili beyit sayısı azdır. Kendisi de Mevlevî olan şair, eserinde Mevlevî edep ve erkanına ait istilahlara yoğunlaşmamış, az sayıda da olsa, Mevlânâ ve Mesnevî'ye münhasır

beyitler kaleme almakla yetinmiştir. Yine de eserin geneline tasavvufî bakış açısı hakimdir. Şairin üzerinde en çok durduğu tasavvufî konu fakr ve meskenettir.

Eserde, Ubeydullah Dede'nin “nûr-ı Muhammedî” inancını yansıtan beyitlere rastlamak mümkündür. Şair, kainattaki her şeyin “nûr-ı Muhammedî”yi tazim etmek için yaratıldığı inancındadır. Şaire göre meleklerin Hz. Âdem'e secde etmesinin asıl nedeni “nûr-ı Muhammedî”yi yüceltmektir. Hz. Peygamber'in nûru O'nun vefatından sonra velîlere geçmiştir.

Evsâf u Mucizât-ı Nebî, mevlid metinlerinde yer alan velâdet, risâlet, rihlet bölümlerini haizdir. Ancak konuların işlenişi bakımından *Evsâf u Mucizât-ı Nebî* mevlid metinlerinden ayrılır. Eserde ele alınan konular yüzeysel bir şekilde işlenmiş ve çoğu kez işlenen konudan uzaklaşmıştır. Mevlid ile ilgili bölümlerde tasavvufî bakış açısı ön plandadır. Hatta bu bölümlerde konusunu doğrudan tasavvuftan alan parçalar da bulunmaktadır. Eserin rihlet bölümünde, Hz. Peygamber'in vefatına rağmen, eserlerinin kıyamete değin dünyada kalacağına coşku ile belirtilmesi ve bunun bir “müjde” olarak vasıflandırılması şairin üslûbu açısından özgünlük arz etmektedir.

Eserin özgün yönlerinden bir diğeri, Hz. Ukkâşe'ye münhasır beyitlerdir. Türk edebiyatında, 13. yy öncesine değin uzanan Hz. Ukkâşe hikayelerinde Ukkâşe, Hz. Peygamber'in nübüvvet nûrunu öpmesinin ardından cennetle müjdelenir. *Evsâf u Mucizât-ı Nebî*'de ise Ukkâşe, Hz. Peygamber'in talebi doğrultusunda Safer ayının çıktığı haberini getirir ve Hz. Peygamber de O'nu cennetle müjdeler. Konunun bu şekilde ele alınması, diğeri Hz. Ukkâşe hikayeleri ile kıyaslandığında eserin özgün bir yönünü oluşturur.

Eserde mucizelere müstakil bir bölüm açılmış ve bu bölümde miraç ve Kur'ân-ı Kerîm üzerinde durulmuştur. Şair, Kur'ân-ı Kerîm'i bütün mucizeler içinde en yüksek yere koymuştur. Diğeri mucizelerin işlendiği beyitlerde ise her bir mucize kâfirlerle birlikte ele alınmıştır. Şair, mucizeleri zikrettikten sonra, aynı beyitte, bu mucizeleri görmelerine rağmen kâfirlerin iman etmediklerini ve gaflete düştüklerini belirtmiştir. Mucizelerin kâfirlerle birlikte zikredilmesi, şairin mucizelere bakış açısını belirlemek açısından değerli bir unsurdur.

Dinî-tasavvufî muhtevanın zenginliği ve edebi açıdan özgün yönlerinin bulunması nedeniyle eserin incelenmesinin önem arz ettiğini söyleyebiliriz.

Çalışmanın Türk-İslam edebiyatı alanında yapılacak araştırmalara yardımcı bir kaynak olabilmesini temenni ederiz.

KAYNAKÇA

- Bayak, Cemal; “Ubeydullah Dede ve Mevlidi: Risâle fî Evsâf’ın-Nebiyy”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 35/35, 2006, ss. 1-15.
- Ceyhan, Semih; “İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi”, (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005).
- Coşan, M. Esad; “İslâmî Türk Edebiyatında Ükkâşe Hikâyesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26/1, ss. 275-286.
- Dağlar, Abdülkadir; “Mevlevî Edebiyatı Kaynaklarından Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye İle Semâ’-hâne-i Edeb’in Mukâyesesi”, *Turkish Studies*, 3/2, Spring 2008, ss. 229-277.
- Devellioğlu, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2013.
- El-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed el-Cerrâhî; *Keşfü’l-Hafâ el-Müzîl el-İlbâs*, 2 cilt, Beyrut: Daru İhyâ et-Turâs el-Arabîyye, H. 1302.
- El-Aynî, Bedrüddin Ebi Muhammed Mahmûd b. Ahmed; *Umdetü’l-Kârî Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, 25 cilt, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2009.
- El-Beğavî, Ebû Muhammed b. Hüseyin b. Mesud b. Muhammed; *Şerhü’s-Sünne*, 15 cilt, Beyrut: Mektebetü’l-İslâmiyye, H. 1403, M. 1983.
- El-Buhârî, Muhammed b. İsmâil ebû Abdullah; *Sahîhu’l-Buhârî*, 9 cilt, Dimeşk: Daru Tavki’n-Necât, H. 1422.
- El-Herevî, Ali b. Hüseyin el-Vâiz; *Reşahât Ayne’l-Hayat*, Muhammed Murad b. Abdillâh el-Kazânî (çev.), Diyarbekir: el-Mektebetü’l-İslâmiyye, H. 1232.
- El-Hindî, Muttakî; *Kenzu’l-Ummâl fî Süneni’l-Akvâli ve’l-Efâl*, 16 cilt, Haleb: Müessesetü’r-Risâle, H. 1401, M. 1981.
- El-Kârî, Ali; *Şerhü’ş-Şifâ*, 2 cilt, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, H. 1421.
- En-Nisaburî, Ebû Abdullah el-Hâkim Muhammed; *el-Müstedrek ale’s-Salihayn*, 4 cilt, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, H. 1411, M. 1990.
- Enver, Ali; *Mevlevî Şâirler –Semahâne-i Edeb-*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2010.
- Esrar Dede; “Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye”, 2 cilt, İlhan Genç (hızl), (*Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1986).
- Gölpınarlı, Abdülbaki; *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2006.
- _____; *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, 3 cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1972.
- Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed; *el-Müsned*, 20 cilt, Haleb: Müessesetü’r-Risâle, H. 1421, M. 2001.
- Hucvirî; *Keşf’ul-Mahcûb -Hakikat Bilgisi-*, Süleyman Uludağ (hızl), İstanbul: Dergah Yayınları, 1982.

- İsen, Mustafa; *Tezkireden Biyografiye*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2010.
- Kapar, Mehmet Ali; “Ebû Cehil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. X, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, ss. 117-118.
- Karakoç, Sezâi; *Gün Doğmadan*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2014.
- Kınalı-Zade Hasan Çelebi; *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, 2 cilt, İbrahim Kutluk (hızl), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- Kocatürk, Vasfi Mahir; *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1970.
- Konuk, Ahmed Avni; *Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, 4 cilt, Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın (hızl), İFAV Yayınları, İstanbul, 2013.
- Köksal, M. Fatih; *Mevlid-nâme*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Köksal, M. Asım; *Peygamberler Tarihi*, 2 cilt (birl), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrıç, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş (hızl), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Latîfi, Kastamonulu; *Tezkire-i Latîfi*, Dersaadet: İkdâm Matbaası, H. 1314.
- Mazıoğlu, Hasibe; “Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler”, *Türkoloji Dergisi*, 6/1 (1974), ss. 31-62.
- Molu, Ahmet; “Mi’rac Hadislerinin Hadis Bilimi Açısından Değerlendirilmesi”, (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001).
- Müslim b. El-Haccâc ebü’l-Hüseyn el-Kuşeyr’i en-Nisâbûrî; *el-Müsned es-Sahîh*, 4 cilt, Beyrut: Daru İhyâ et-Turâs el-Arabiyye, H. 1261.
- Özege, M. Seyfettin; *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, 5 cilt, İstanbul: Fatih Yayınevi, 1971.
- Pala, İskender; *Divan Edebiyatı*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2011.
- _____; *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2015.
- Pekolcay, Necla; *Mevlid (Vesiletü’n-Necât)*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Sakıb Dede; *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, Kahire: Mektebetü Vehbe, 3 cilt (birl), H. 1283 /M. 1866.
- Sâmi, Şemseddin; *Kamûsu’l-Alâm*, 6 cilt, İstanbul: Mihrân Matbaası, 1311.
- Şanlı, İsmet ve TÜMER, Mustafa Fırat; “XVI. yy Dîvân şairi Ubeydî’nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Divan’ındaki Tasavvufî Unsurlar”, *Turkish Studies*, vol. 4/3, Spring 2009, ss. 2037-2071.
- Şentürk, Ahmet Atilla ve KARTAL, Ahmet; *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014.
- Taberânî, Ebü’l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb; *el-Mü’cemü’l-Kebîr*, 25 cilt, Kâhire: Mektebete İbn Teymiyye, H. 1415, M. 1994.

- Tanman, M. Baha; “Galata Mevlevihaneleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. XIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, ss. 317-321.
- Tatlı, Bekir; “Kütüb-i Sitte’de İsrâ ve Mi’râc Hadisleri”, (Yayımlanmamış *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010).
- Tirmizi, Ebû İsrâ Muhammed b. İsrâ b. Sevre; *el-Câmiu’s-Sahîh: Süneni’t-Tirmizî*, 5 cilt, Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, H. 1495, M. 1970.
- Tuman, Mehmet Nâil; *Tuhfe-i Nâilî*, Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri, Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı (hızl), Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.
- Tümer, M. Fırat; “Ubeydî Divanı’nda Dînî ve Tasavvufî Unsurlar”, (Yayımlanmamış *Yüksek Lisans Tezi*, Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007).
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, 8 cilt, İstanbul: Dergah Yayınları, 1998.
- Ubeydî; *Evsâf ve Mucizât-ı Nebî*, Dersaadet: İkdâm Matbaası, H. 1313.
- Ubeydî; *Risâle-i Ubeydî*, Mevlana Müzesi, MM Türkçe Yazmaları 5167/3.
- Ubeydullah; *Risâle fî Evsâfi’n-Nebî ve Mucizâtihi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih 5126 (eski kayıt nu: İbrahim Efendi 209).
- Uludağ, Süleyman; *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1991.
- Uzun, Mustafa; “Muhammed (İslâm Kültüründe Hz. Muhammed / Türk Edebiyatı)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, ss. 457-459.
- Ünver, İsmail; “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *Türkoloji Dergisi*, C.XI, S. 1, Ankara 1993, ss. 53-89.
- Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983.
- Yeniterzi, Emine; *Divan Şiirinde Na’t*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Yıldırım, Ahmet; “Hadislerde Yaratılış Problemi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi IV. Kutlu Doğum Sempozyumu*, Isparta, 19-20 Nisan 2001.
- Yıldız, Alim; “Hz. Peygamber (S.A.S.) İle İlgili Edebî Türler”, *Türk-İslam Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012, ss. 172-246.
- Yüce, Nuri; “Ahmed Cevdet, İkdâmcı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. II, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, ss. 55-56.

ÖZGEÇMİŞ

İlhan Yıldız 22.02.1988 tarihinde Samsun'un Çarşamba ilçesinde doğdu. Çarşamba Anadolu Lisesi'ni bitirdikten sonra Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 2010 yılında mezun oldu. 2013 yılından bu yana Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır.

İletişim Bilgileri:

e-mail: ilhan.yildiz@omu.edu.tr

